

ÖZET

Son zamanlarda Osmanlı imparatorluğu ile ilgili çalışmalar daha çok yerel ve sosyo-ekonomik bir yapı kazanmaktadır. Bu bağlamda Yakınçağ Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan a'yânlar giderek önem kazanan bir konu olarak araştırmacıların ilgi alanına girmiş bulunmaktadır. Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan büyük küçük yüzlerce a'yân ailesi imparatorluğun iç ve dış politikasında bir dönem önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. A'yânlar üzerine yapılan çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, adli, iktisadi yönleri de daha yerel düzeyde aydınlatılmaktadır.

Sivas ve çevresinde yaklaşık yüz elli yıl etkisini devam ettiren Zaralı-zâde ailesi bu çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın giriş kısmında a'yânlık üzerinde yapılmış olan araştırmalar, çalışmanın hazırlanmasında kullanılan belgeler ve a'yânlık kurumu ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Sivas'a yakın bölgelerdeki güçlü a'yân aileleri kısa fakat öz bilgilerle anlatılmıştır. Ardından Sivas'ta bulunan a'yân aileleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ailenin menşei ve önemli şahsiyetlerinden bahsedilmiş, ardından Zaralı-zâde ailesinin, evvela Sivas sonra bölgede nasıl hakimiyet alanlarını genişlettikleri konusu işlenmiştir. Ailenin konak hayatı ve yaşama biçimi yine bu bölümde anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ailenin siyasi etkinliklerinin temelini teşkil eden resmi görevleri anlatılarak güç ve nüfuzun kaynağına dikkat çekilmiştir. Yine bu bağlamda ailenin merkezle münasebetlerinde yaşanan taltif, terfi, azl, sürgün, idam kararlarının mantığı araştırılmıştır. Devamında ailenin halkla ilişkileri daha sonra diğer a'yân aileleri ile aralarında yaşanan rekabet belgeler ışığında anlatılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümü ailenin iktisadi etkinlikleri başlığı altında incelenmiştir. Bu meyanda a'yân ailelerinin meşru ve gayri meşru yollardan nasıl servet biriktirdikleri incelenirken, iltizam sisteminin etkilerinden de bahsedilmiştir. Yine bu bölümde mal varlıkları ve servetin yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Bu

bağlamda aile servetinin kullanımı gündeme gelmiştir. Buradan hareketle kamuya ve ailenin geleceğine yönelik harcamalar alt başlığı altında ailenin vakıf faaliyetleri incelenmiştir.

Araştırmanın son bölümü hanedanlığın sona ermesi başlığı altında incelenmiş olup, ailenin nüfuzunun tükenişi merkez-kenar ilişkisi bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır. Aslında ayrı bir çalışma konusu olan ailenin Cumhuriyet dönemi bir nebze de olsa anlatılmak istenmiştir.

SUMMARY

Recently studies concerning with Ottoman Empire have gaired more local and socio- economical . In this term, in recent Ottoman history, the a'yân who had important posts, have come into important studies. Hunderds of important a'yân families had great effect on Ottoman Empire's inside and outside political wiews for a while. Studies on a'yâns have been incireasing recently. Especially, 18. century Ottoman Empire has been illumunated whit political, fair and economical wiews.

Zaralı-zâde family that had effect on Sivas and its around for approximately hundred-fifty years , happens to be the main point of this study. In the preface of this study, usual information were given about invetigations on a'yâns, documents used in this study and the institution of a'yân.

In the first part, great a'yân families around Sivas were explained by main information. In the second part, origin of the family and important individuals were explained. Then it was explained how Zaralı-Zâde family expanded their sovereignty area around Sivas. The mansion life and the life style of family were stated in the same part.

In the third part of the study the source of power and influence was taken into consideration by explaning the formal post of the family which consist of the roof of the political effective ress. At the same term, the logic of family's relationships with centre administration, taltif, promotion, dismissing, exile and capital punishments. Then in the illumunations of documents, family's relationships with local people and competition experienced with other a'yân families were explained.

In the fourth part of the study, family's economical effectiveness was investigated. It was stated how a'yân families had great treasures by legal and illegal methods. Also their effectiveness on bribery was explained. In the same part, some information was given about family's treasure and structure of treasure. The use of

treasure drew attract. From this point, spendings about family's future and formal institution were investigated with charity activities.

In the last part of investigation collapse of familiy end lesseninig of family member's number were tired to be explained by the study of centre- countryside relationship.Indeed the republic era of family which is a different studying subject, was tried to be explained.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi otoritenin zayıflamaya başlaması ile a'yânlar teşekkül etmiştir. Taşrada yerel gücü ele geçirmeyi başaran a'yân aileleri giderek bulundukları bölgenin asıl hakimi konumuna erişmişlerdir. Bu durum otoritenin merkezden kenara doğru kayması olarak da açıklanabilir. Kayma belli bir süreç içinde devam ederken imparatorluğun içinde bulunduğu zor dönemlerde daha hızlı yaşanmıştır. 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah ve a'yânlar arasında taşraya hakim olma kavgası başlamıştır. Buradan hareketle a'yânlar üzerine yapılan çalışmalarda hep merkezle ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Zira gayri meşru gücün zamanla meşruiyet kazanması merkezle kenar arasında yapılan pazarlıklar sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada bir a'yân ailesi olan Zaralı-zâdeler örnek olarak seçilmiştir. Ailenin bir yandan tarihi aydınlatılmaya çalışılırken diğer yandan daha önemlisi bulundukları bölgeye siyasi, iktisadi ve sosyal yönlerden ne gibi etkiler bıraktığı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın tamamına yakını arşiv malzemesi kullanılarak hazırlanmıştır. Aile tarihi ile ilgili belgelere ulaşmak için çok değişik tasnifleri taranması gerekmektedir. Hele aile çok yönlü çalışılıyorsa hiç tahmin etmediğiniz tasniflerden işinize yarayacak belgeler bulabilirsiniz. Aile tarihi çalışmalarında çok önemli bir kaynak grubu da bizzat aile mensuplarından kalan evrak, defter, hatırat türündeki yazılı belgelerdir. Fakat bu ve benzeri çalışmaları yapan bir çok tarihçinin de belirttiği gibi biz de bu anlamda bir kaynağa ulaşamadık.

Çalışmalarım sırasında bana yol gösteren, değerli görüşleri ile tezime ışık tutan, danışman olmayı kabul eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan YÜKSEL'e teşekkürlerimi arz ederim. Bu konuyu çalışmamı tavsiye eden, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Saim SAVAS'a minnettar kaldığımı ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
A. A'yânlık Üzerinde Yapılmış Olan Araştırmalar	1
B- Çalışmanın Hazırlanmasında Kullanılan Belgeler.....	8
C- Osmanlı İmparatorluğu'nda A'yânlık Müessesesi.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM : SİVAS VE ÇEVRESİNDE A'YÂNLIK.....	22
A. Sivas'a Komşu Bölgelerdeki Güçlü A'yân Aileleri.....	22
1. Rişvanoğulları.....	22
2.Caniklioğulları.....	24
3.Çapanoğulları.....	26
4.Sağır-zâdeler.....	28
5. Turunç-zâdeler.....	30
6. Hazinedar-zâdeler.....	31
7. Zaralı-zâdeler.....	33
B. Sivas'taki Âyan Aileleri.....	33
1. Hatip-zâdeler.....	34
2. Müfti-zâdeler.....	37
3. Habib-zâdeler	38
4. Sarı-zâdeler	38
5. Handan-zâdeler.....	42

6. Mütevellî-zâdeler	42
7. Selmanoğulları.....	45
8. Karamahmet-zâdeler.....	48
9. Kenan-zâdeler	48
10. Himmet-zâdeler.....	51
11. Yörük-zâdeler.....	51
12. Taki-zâdeler	52
13. Kösepaşalar	53

İKİNCİ BÖLÜM : ZARALI-ZÂDELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLERİ.....58

A. Ailenin Menşei, Bölgeye Hâkim Oluşu ve Konak Hayatı.....55

1. Ailenin Menşei.....	55
2. Ailenin Bölgeye Hâkim Oluşu.....	57
3. Ailenin Konak Hayatı	61

B. Ailenin Önemli Şahsiyetleri ve Resmi Görevleri.....68

1. Zaralı Osman Paşa.....	68
2. Mehmet Paşa.....	69
3. Feyzullah Paşa.....	70
4. Osman Ağ.....	70
5. Ali Bey.....	71
6. Abdullah Paşa.....	71
7. Mehmet Bey.....	71
8. Recep Paşa.....	72
9. Said Mehmet Efendi.....	72
10. Lütfullah Paşa.....	72

11. Mehmet Said Bey.....	74
12. Osman Bey.....	75
13. Fazıl Paşa.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : ZARALI-ZÂDELERİN SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK ETKİNLİKLERİ.....76

A. Siyasi Etkinlikleri.....76

1. Merkezle Münasebetleri.....	76
2. Ailenin Halkla İlişkileri.....	114
3. A'yânlar Arası Münasebetler.....	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AİLENİN İKTİSADİ ETKİNLİKLERİ.....132

A. Servetlerinin Kaynakları.....	132
B. Mal Varlıkları ve Servetin Yapısı.....	142
C. Aile Servetinin Kullanımı: Kamuya ve Ailenin Geleceğine Yönelik Harcamalar.....	143
1. Aile Fertlerinin Vakıfları.....	143
a. Zaralı-zâde Alime binti Osman Paşa'nın Vakfı.....	144
b. Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın Vakıfları	145
c. Zaralı-zâde Aişe Hanım'ın Vakıfları.....	147
d. Zaralı-zâde Recep Paşa'nın Vakıfları.....	149
e. Zaralı-zâde Saniye Hanım'ın Vakıfları.....	150
f. Zaralı-zâde Mehmet Said Bey'in vakfı.....	151
g. Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'nın Vakfı.....	151
2. Ailenin Vakıflarının Mahiyeti.....	152
3. Ailenin Yaptırdığı Dini Eğitim ve Kamu Tesisleri.....	158

BEŞİNCİ BÖLÜM : HANEDANLIĞIN SONU164

1. Zaralı-zâde Ailesinin Nüfuzunun Tükenişi.....	164
2. Cumhuriyet Döneminde Zaralı-zâdeler.....	171
A. Ailenin kollara ayrılması:	177
a. Soyadlarına göre aile	177
B. İş ve Meslekleri Bakımından ailenin durumu.....	177
a. Kamu Hizmeti Alanında Çalışanlar.....	178
a.1. Siyasetçiler.....	178
a.2. Askeri Hizmetler.....	178
a.3. Eğitim Hizmetleri.....	178
a.4. Sağlık Hizmetleri:	178
a.5. Adli Hizmetler:	179
a.6. Bürokrasi	179
b. Özel Sektör Alanında Çalışanlar:	179
b.1 İşletmeciler:	179
SONUÇ.....	180
KAYNAKÇA.....	183
EKLER, TABLOLAR VE FOTOĞRAFLAR.....	194

KISALTMALAR

- a.g.e : adı geçen eser
a.g.m : adı geçen makale
BA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz. : Bakınız
Çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi
HH : Hatt-ı Hümayun Tasnifi
İA : İslâm Ansiklopedisi
MAD : Maliyeden Müdevver Defterler
MD : Mühimme Defterleri
OTAM : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi
s. : Sahife
ŞŞS : Sivas Şer’iyye Sicili
SVBMA : Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
TŞS : Tokat Şer’iyye Sicili
VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

ÖZET

Son zamanlarda Osmanlı imparatorluğu ile ilgili çalışmalar daha çok yerel ve sosyo-ekonomik bir yapı kazanmaktadır. Bu bağlamda Yakınçağ Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan a'yânlar giderek önem kazanan bir konu olarak araştırmacıların ilgi alanına girmiş bulunmaktadır. Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan büyük küçük yüzlerce a'yân ailesi imparatorluğun iç ve dış politikasında bir dönem önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. A'yânlar üzerine yapılan çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, adli, iktisadi yönleri de daha yerel düzeyde aydınlatılmaktadır.

Sivas ve çevresinde yaklaşık yüz elli yıl etkisini devam ettiren Zaralı-zâde ailesi bu çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın giriş kısmında a'yânlık üzerinde yapılmış olan araştırmalar, çalışmanın hazırlanmasında kullanılan belgeler ve a'yânlık kurumu ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Sivas'a yakın bölgelerdeki güçlü a'yân aileleri kısa fakat öz bilgilerle anlatılmıştır. Ardından Sivas'ta bulunan a'yân aileleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ailenin menşei ve önemli şahsiyetlerinden bahsedilmiş, ardından Zaralı-zâde ailesinin, evvela Sivas sonra bölgede nasıl hakimiyet alanlarını genişlettikleri konusu işlenmiştir. Ailenin konak hayatı ve yaşama biçimi yine bu bölümde anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ailenin siyasi etkinliklerinin temelini teşkil eden resmi görevleri anlatılarak güç ve nüfuzun kaynağına dikkat çekilmiştir. Yine bu bağlamda ailenin merkezle münasebetlerinde yaşanan taltif, terfi, azl, sürgün, idam kararlarının mantığı araştırılmıştır. Devamında ailenin halkla ilişkileri daha sonra diğer a'yân aileleri ile aralarında yaşanan rekabet belgeler ışığında anlatılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümü ailenin iktisadi etkinlikleri başlığı altında incelenmiştir. Bu meyanda a'yân ailelerinin meşru ve gayri meşru yollardan nasıl servet biriktirdikleri incelenirken, iltizam sisteminin etkilerinden de bahsedilmiştir. Yine bu bölümde mal varlıkları ve servetin yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Bu

bağlamda aile servetinin kullanımı gündeme gelmiştir. Buradan hareketle kamuya ve ailenin geleceğine yönelik harcamalar alt başlığı altında ailenin vakıf faaliyetleri incelenmiştir.

Araştırmanın son bölümü hanedanlığın sona ermesi başlığı altında incelenmiş olup, ailenin nüfuzunun tükenişi merkez-kenar ilişkisi bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır. Aslında ayrı bir çalışma konusu olan ailenin Cumhuriyet dönemi bir nebze de olsa anlatılmak istenmiştir.

SUMMARY

Recently studies concerning with Ottoman Empire have gained more local and socio- economical . In this term, in recent Ottoman history, the a'yân who had important posts, have come into important studies. Hundreds of important a'yân families had great effect on Ottoman Empire's inside and outside political views for a while. Studies on a'yâns have been increasing recently. Especially, 18. century Ottoman Empire has been illuminated with political, fair and economical views.

Zaralı-zâde family that had effect on Sivas and its around for approximately hundred-fifty years , happens to be the main point of this study. In the preface of this study, usual information were given about investigations on a'yâns, documents used in this study and the institution of a'yân.

In the first part, great a'yân families around Sivas were explained by main information. In the second part, origin of the family and important individuals were explained. Then it was explained how Zaralı-Zâde family expanded their sovereignty area around Sivas. The mansion life and the life style of family were stated in the same part.

In the third part of the study the source of power and influence was taken into consideration by explaining the formal post of the family which consist of the roof of the political effective res. At the same term, the logic of family's relationships with centre administration, taltif, promotion, dismissing, exile and capital punishments. Then in the illuminations of documents, family's relationships with local people and competition experienced with other a'yân families were explained.

In the fourth part of the study, family's economical effectiveness was investigated. It was stated how a'yân families had great treasures by legal and illegal methods. Also their effectiveness on bribery was explained. In the same part, some information was given about family's treasure and structure of treasure. The use of

treasure drew attract. From this point, spendings about family's future and formal institution were investigated with charity activities.

In the last part of investigation collapse of familiy end lesseninig of family member's number were tired to be explained by the study of centre- countryside relationship.Indeed the republic era of family which is a different studying subject, was tried to be explained.

GİRİŞ

A. A'yânlık Üzerinde Yapılmış Olan Araştırmalar

Osmanlı tarihinde 18. ve 19. yüzyıla damgasını vuran a'yânlık; anılan iki yüzyıl boyunca İmparatorluğun sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını etkileyen en önemli olgulardan biridir. A'yânlık kurumunun ve Osmanlı Devleti'ndeki yerinin daha anlaşılır bir hale gelmesi için (özellikle Osmanlı toplumsal tarihi açısından) Anadolu ve Rumeli'de etkili olan a'yân ailelerine ilişkin çok yönlü araştırmaların yapılması gerekmektedir. Yine a'yânlık ve a'yân aileleri ile ilgili genel bilgilerin ortaya çıkması bu tip çalışmaların artırılması ile mümkün olacaktır. Ayrıca bu çalışmalar yerel tarih incelemelerine de önemli katkılar sağlayacaktır. A'yân ailelerinin merkezi otorite, diğer a'yânlar ve halkla ilişkilerinin ortaya çıkarılması ve bu ilişkilerin dönemler arasındaki gelişimine ışık tutacak nitelikte çalışmaların yapıldığını söylemek bir iki istisna dışında mümkün gözükmemektedir. Anadolu'nun en güçlü A'yânlarından biri olan Karaosmanoğulları üzerine yaptığı çalışmada Yuzo Nagata¹ da bu eksikliğe dikkat çeker.

A'yânlar üzerine yapılmış olan araştırmaları şöyle tasnif edebiliriz:

1- A'yânlık kurumunun oluşumu ve gelişimi üzerine yapılan çalışmalar:

Kurumun oluşumu ve gelişimi üzerine en kapsamlı çalışma Yücel Özkaya tarafından hazırlanmıştır. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma a'yânlık kurumunun tarihsel gelişimi, a'yân ve a'yân ailelerinin nitelikleri ve faaliyetleri gibi konularda detaylı bilgiler içerir.

Yazar giriş bölümünde, a'yânlığın tanımı hususunda hazırlanmış bazı çalışmalardan hareketle, terimin anlamıyla ilgili olarak yapılan bu çalışmaların

¹ Bak. Yuzo Nagata, *Tarihte Ayânlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997, s. 7–11.

yetersiz olduğunu belirtmektedir. (s. 1-12) Eserin birinci bölümünde bölüm başlığı olarak İmparatorluğun idari, askeri, adli ve iktisadi düzenleri açıklanmıştır. (s. 13-58) İkinci bölümde Anadolu’da a’yânlığın doğmasını hazırlayan olaylar hakkında bilgi vermiş ve Anadolu’daki mevcut durumun, a’yânlık müessesesinin doğmasına ve gelişmesine uygun bir zemin oluşturmaya dikkat çekmiştir. (s. 59-98)

Eserin üçüncü bölümünde Anadolu’da a’yânlığın teşekkülünün sebepleri üzerinde durularak; bu sebepler idari, sosyal ve ekonomik açılardan değerlendirilmiştir. (s.99-112) Dördüncü bölümde a’yânlığın teşekkül şartları üzerinde durulmuş ve kurumun doğmasını hazırlayan sebepler eşliğinde, ortaya çıkış süreci anlatılmıştır. (s. 113-124) Beşinci bölüm; Ankara ve Kayseri şer’iyye sicillerinden elde edilen verilerden hareketle; 18. yüzyılın ikinci yarısında a’yânlığın gelişmesi ve güçlenmesine ayrılmıştır. (s. 125-140) Eserin altıncı bölümünde 18. yüzyılın ikinci yarısında merkezi otoritenin tüm ülkedeki a’yânlara verdiği idari, malî ve askeri görevler anlatılmıştır. (s.141-168) Yedinci bölümünde a’yânlığın devlet idaresi ve toplum üzerindeki yansımalarıyla a’yan-a’yân ilişkileri üzerinde durulmuştur. (s.169-246) Sekizinci bölümde ise, 18. yüzyılın ikinci yarısında a’yânların toplum ve hükümet nezdindeki konumları önceki bölümdeki bilgiler ışığında incelenmiştir. (s. 247-270) Eserin son bölümü, a’yân tayini ile ilgili usuller ve bu usullerde yapılan değişikliklerle bunların gerekçelerinin açıklanmasına ayrılmıştır. (s. 271-302) Sonuç bölümünde ise a’yânlık kurumunun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. (s. 303-306) Çalışma arşiv kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Tez, a’yânlık kurumunun ortaya çıkış ve gelişme sürecinin anlatıldığı en kapsamlı eser olma özelliğine sahiptir. (Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda A’yânlık*, Ankara 1994)

A’yânlık kurumu ile ilgili eserlerden biri de Yuzo Nagata’nın *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve A’yânlık Müessesesi* adlı çalışmasıdır.

Bir a’yân ailesinin en önemli şahsiyetinin siyasi faaliyetlerinin incelendiği bu eserin oluşmasında, ağırlıklı olarak arşiv kaynakları kullanılmıştır.

Eserin birinci bölümünde Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın birinci sadaret dönemi incelenmiş aynı bölümde genel olarak a'yânlık kurumu ile ilgili bilgiler yer almıştır. (s.18-54) İkinci bölümünde Mora isyanı ve isyanın gelişimi ile Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın isyanın bastırılmasındaki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Aynı bölümün sonunda Rumeli a'yânları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. (s.55-94) Üçüncü bölümünde Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın ikinci sadaret dönemi siyasi faaliyetleri anlatılmış, savaşlar nedeniyle a'yânlık kurumunun yeni ve etkin bir statü kazandığı belirtilmiştir. Devamla, kendisi de bir a'yân olan Mehmed Paşa'nın a'yânlarla ilişkisindeki tutumunun, kurumun önem kazanmasına etkisi tartışılmıştır. (s.94-144) Eserin sonunda ise (s.140-144) Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın ikinci sadareti döneminde Tuna kenarında bulunan Ordu-yı Hümâyûna katılmaları emredilen mahalli kuvvetler tablo halinde gösterilmiştir. (s.145-155)

Bu çalışma bir a'yânın siyasi faaliyetlerini göstermesi ve devlet nazarında aldığı statünün gözlemlenmesi bakımından önemlidir. Eser ailenin en önemli olmakla birlikte tek bir ferdine ayrılmış bir çalışmadır. (Yuzo Nağata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve A'yânlık Müessesesi*, İzmir 1999)

Bu konuda diğer bir araştırma ise V. P. Mutaçieva tarafından yapılan "18. Yüzyılın Son On Yılında A'yânlık Müessesesi" başlıklı çalışmadır. Yazar bu araştırmasında a'yânlık terimi üzerinde durmuş, terimin iki anlamda kullanıldığını belirtmiş ve bu müessesenin gelişimi hakkında bilgiler vermiştir. (V. P. Mutaçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında A'yânlık Müessesesi", Çev. Bayram Kodaman, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, İstanbul 1977, s. 31)

2- Bir a'yân ailesinin en önemli ferdinin siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri ile tanıtılmasına yönelik çalışmalar:

Bu tür çalışmalara bir örnek olmak üzere Rıza Karagöz tarafından doktora tezi olarak hazırlanan "Canikli Ali Paşa" adlı eser zikredilebilir.

Eser; önsöz, kısaltmalar, bibliyografya, giriş bölümlerinden sonra, üç bölümden, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlı İmparatorluğunda a'yânlığın teşekkülünden ve kurumlaşmasından bahsedilmiştir. (s.1-10) Eserin birinci bölümünde Canikli Ali Paşa'nın ailesi, doğumu, çocukluğu ve gençliği incelendikten sonra, idari ve askeri alandaki görevlerinden bahsedilmiştir. (s.11-95) İkinci bölümde Canikli Ali Paşa'nın merkezi otoriteye başkaldırmasının sebepleri geniş bir biçimde anlatılmış ve ardından merkezi otorite temsilcilerinin Paşa'yı yakalama çabalarından ve bu çabaların başarısızlığından bahsedilmiş, son olarak da Paşa'nın Kırım'a firarı ve sonrasındaki gelişmeler kronolojik olarak anlatılmıştır. (s.99-140) Eserin üçüncü bölümünde ise Ali Paşa'nın affedilmesi, affedildikten sonraki hayatı, ölümü, şahsiyeti, eserleri ve soyundan gelen önemli şahsiyetler anlatılmıştır. (s.141-175) Eserin ekler bölümünde; Canikli Ali Paşa'nın muhallefâtı ve Bafra'da yaptırdığı çeşmenin değişik fotoğrafları yer almaktadır. Eserin son kısmına ayrıca, Ali Paşa'nın idari ve askeri görev yerlerini belirten bir harita eklenmiştir. (s.178-179) Çalışmanın ana kaynaklarını arşiv malzemesi oluşturmaktadır. (Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, On dokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1998)

Ailenin en önemli ferdinin siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerini aydınlatıcı nitelikte başka çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Münir Aktepe'nin "Manisa A'yânlarından Karaosmanoğlu Mustafa Ağa ve Üç Vakfıyesi Hakkında Bir Araştırma" (*Vakıflar Dergisi*, Sayı: 9, Ankara 1971); Cemal Gökçe'nin "Edirne A'yânı Dağdevirenolu Mehmet Ağa" (*İ. Ü. Tarih Dergisi*, Sayı: 22, İstanbul 1969), İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Kastamonu'da Tahmiscioğlu Vakası" (*Tarih Semineri Dergisi*, Sayı: I-II), Necdet Sakaoğlu'nun "A'yân Mehmet Ağa ve Konağı" (*Tarih ve Toplum*, Cilt:15, Sayı:90); Ahmet Uzun'un "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı" (*Belleten*, Cilt 65, Sayı:244, Ankara 2001) ve Yavuz Cezar'ın "Bir A'yânın Muhellefâtı: Havza ve Köprü Kazaları A'yânı Kör İsmail-oğlu Hüseyin" (*Belleten*, 59/161, 1997), Atilla Çetin'in "Sıra Dışı Bir Yerel Yönetici Adapazarı A'yânı Kara Osman Ağa" (*Toplumsal Tarih*, Sayı 82, İstanbul 200) başlıklı çalışması, Hamiyet

Sezer'in "Tepedelenli Ali Paşa İsyanı" adlı doktora tezi(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi Ankara 1995) bunlardan bazılarıdır.

3- Bir a'yân ailesinin biyografik olarak ele alınması:

Ailenin önemli şahsiyetlerinin biyografik olarak işlendiği çalışmalara Necdet Sakaoğlu'nun, *Anadolu Derebey'i Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı* adlı eserini örnek verebiliriz. Sedat Simavi 1985 Sosyal Bilimler ödülünü de alan eser; önsöz, sunuş, giriş, iki bölüm, ailenin şeceresi, ekler, fotoğraflar, sözlük ve dizin kısımlarından oluşmuştur. Yazar, sunuş kısmında eserin konusu ve faydalandığı kaynaklar üzerinde durmuştur. Yazar, arşiv malzemesinin yanı sıra sözlü tarih bilgisini de etkin bir biçimde kullanmıştır.

Giriş bölümünde zadeğânlık üzerinde durulduktan sonra Orta ve Doğu Anadolu'da etkin olan a'yân aileleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. (s.1-10) Eserin birinci bölümünde 18. yüzyılda genel olarak Anadolu'da ve özel olarak da Divriği ilçesinde sosyal, siyasal ve ekonomik yapı üzerinde durulmuştur. (s.13-24) Bu bölümde a'yânlığı güçlendiren yeni koşullar incelenmiştir. (s.25-49) Bölümün son kısmında Divriği'nin eski a'yân aileleri tanıtılmış ve Köse Mustafa Paşa'nın siyasi görevleri ile giriştiği imar faaliyetleri anlatılmıştır. Devamında, ailenin diğer bireylerinin daha çok siyasi yönleri üzerinde durulmuştur. Bölümün son kısmında ise ailenin zamanla nüfuzunu kaybetmesi ayrıntılı biçimde işlenmiştir. (s.65-290) Eser; şecere, ekler, sözlük ve dizin kısımlarıyla tamamlanmıştır.

Bu tür çalışmalara verilebilecek ikinci örnek Özcan Mert'in *18. ve 19.Yüzyıllarda Çapanoğulları* adlı doktora tezidir. Anadolu'nun güçlü a'yân ailelerinden biri olan Çapanoğulları'nı konu edinen eser, ağırlıklı olarak arşiv kaynakları ışığında kaleme alınmıştır. Çalışma; önsöz, kısaltmalar, giriş, bir bölüm, sonuç, bibliyografya, ekler, indeks ve haritalar kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında 1550'lerden 1720'lere kadar Anadolu'nun genel durumu ve a'yânlığın ortaya çıkışı anlatılmıştır. (s.1-16) Birinci bölümde 18. ve 19. yüzyıllarda Bozok Sancağı ve çevresi tanıtılmış, ardından

ailenin menşei ve bölgeye hâkim oluşu üzerinde durulmuştur. Yine aynı bölümde ailenin önemli bireylerinin siyasi faaliyetleri işlenmiş, ardından ailenin güç kaybetmesi ve hanedanın çöküşü anlatılmıştır. (s.17-72) Sonuç ve bibliyografyadan sonraki ekler bölümünde ailenin şeceresi ile Yozgat Çapanoğlu Camii'nin fotoğrafı yer almaktadır. (s.91-94) İndeks ve haritalar kısmıyla eser sona ermiştir. Ailenin siyasi faaliyetleri, bölge a'yânlarıyla ve merkezle ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmaların dışında, son derece önemli bilgiler içeren çeşitli makaleler yayımlanmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Çapanoğulları" (Ankara, 1974, *Belleten*, 150) ve Saim Savaş'ın "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir A'yân Ailesi Zaralı-zâdeler" (*Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1994, Sayı:5) başlıklı çalışmalar bu tür eserlere örnek olarak sunulabilir.

4- Bir a'yân ailesinin bütün yönleriyle detaylı bir biçimde tanıtılması

Taşradaki bir a'yân ailesinin çok yönlü, tahlili bir metotla değerlendirildiği Yuzo Nagata'nın *Tarihte A'yânlar; Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışması, bu anlamda örnek aldığımız eserdir. Eser; önsöz, kısaltmalar, bibliyografya, giriş, altı bölüm, sonuç, ekler, indeks ve harita kısımlarından oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde a'yânlık üzerine yapılmış olan araştırmaları genel olarak incelemiş, daha çok a'yânlık teriminin anlamı üzerinde durmuştur. Daha sonra Karaosmanoğulları ve Manisa bölgesi üzerinde yapılmış olan araştırmaları sıralamıştır. Giriş bölümünün son kısmında, eseri hazırlarken istifade ettiği kaynaklar hakkında bilgi vermiştir. (s.1-9) Yazar, eserin birinci bölümünde Manisa ve çevresinin Karaosmanoğulları dönemindeki jeopolitik, demografik ve idari durumu hakkında bilgiler vermiş, böylece esere farklı bir boyut kazandırmıştır. (s.10-24) İkinci bölümde, ailenin menşei, bölgeye hâkim oluşu ve siyasi faaliyetleri anlatılmıştır. (s.25-58) Üçüncü bölümde, ailenin nüfuzunun ortaya çıkışı iltizam haklarıyla ilişkili olarak ele alınmış ve böylece ailenin servetinin kaynağına dikkat çekilmiştir. (s.59-88) Eserin dördüncü bölümünde aileye ait çiftliklerin genel durumu, işletme biçimleri ve bu yolla elde edilen gelirler hakkında bilgiler verilmiştir. (s.89-142) Beşinci bölümde ailenin vakıf faaliyetleri anlatılmıştır.(s.143-

163) Altıncı bölümde, Karaosmanoğullarının aile hayatı ile a'yânlığının sona ermesi (s.164–190) anlatılmıştır. Sonuç bölümünün ardından (s.191–193) ekler kısmında aileye ait mukâta'alar, çiftliklerin listesi, muhella-fat defterleri, vakfiyeler, vakıf tesisleri için yapılan masraflar ve ailenin şeceresi verilmiştir. (s.194–311) Eser, indeks ve harita kısmıyla sona ermektedir. Çalışma daha çok ailenin ekonomik faaliyetlerinin ağırlıklı olarak işlendiği, bu faaliyetler sonucunda siyasi nüfuzun nasıl kazanıldığının belgelerle ortaya konulduğu bir eser niteliğindedir. (Yuzo Nağata, *Tarihte A'yânlar; Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997).

Bu türden ikinci bir çalışma da Canikli-zâde ailesi ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Canay Şahin tarafından doktora tezi olarak hazırlanan *The Rise And Fall Of Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)* adlı bu araştırmanın giriş bölümünde yerel ailelerin güçlenmesinin ardındaki süreç anlatılmaktadır. I. bölümde, Osmanlı klasik çağının değişim süreci incelenmiş, ardından bu değişimde malikâne sisteminin yerel ailelere getirilerinden bahsedilmiştir. II. Bölümde ise Canikli-zâdelerin merkezi hükümet ve Çapanoğulları ile olan mücadelesine değinilmiş, yerel ailelerin imparatorluğun yönetici sınıfına dâhil olma süreci anlatılmıştır. III. Bölümde de Canikli-zâdelerin Kuzeydoğu Anadolu'da kontrol ve tasarruf ettikleri gelir kaynakları (mukâta'alar)² incelenirken, özellikle kapı kethüdaları ve sarrafların aracılık ettiği merkezi hükümet-aile arasındaki ilişkiler ağı vurgulanmaktadır. IV. bölümde yönetim ve vergi toplama haklarının bölüşümü bağlamında ikincil ya da daha az nüfuzlu a'yân aileleri ile ilişkiler anlatılmaktadır. Son bölümde ise servetlerinin kaynakları, yatırımları ve vakıfları değerlendirilmiştir.

² Osmanlı Devleti'nde mirî mukâta'alar hazineye doğrudan gelir sağlayan işletmelerdendir. Bu işletmeler iltizâm ya da emânet usulü ile işletilirdi. İltizâm usulünde bir mukâta'anın bulunduğu kadılıkta müzayedeye çıkarılır en fazla fiyatı veren ve en fazla peşin vermeyi kabul eden iltizâmı alırdı. Şayet müzayedeye usulü ile mukâta'a iltizâma verilmezse devlet ilgili memurunu görevlendirerek, emanet yoluyla yönetimi sağlardı.(Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 2002, s. 167) Mukâta'a tek bir vergi çeşidini, belli bir bölge ya da bölgeler itibarıyla de kapsamış olabilirdi. (Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)** İstanbul 1986 s.21-22) Diğer taraftan mukâta'alar, herhangi bir kişiye kayd-ı hayat şartı ile verilirse bunlarada malikâne mukâta'a denilirdi. Bu tür mukâta'ada satış bedeli muaccelle olarak tanımlanmaktaydı.(Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2002, s.152)

B- Çalışmanın Hazırlanmasında Kullanılan Belgeler

I. Arşiv Vesikaları

Çalışmamızın önemli bir kısmı Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı arşivleri Daire Başkanlığı'ndan aileye ilişkin alınan kaynaklardan oluşmaktadır. Bunlar sırası ile;

A) Hatt-ı Hümayun Tasnifi: Aileye padişah tarafından gönderilen emirler ve buyruklar bu tasnif içinde bulunmaktadır. Bu belgelerden ailenin taşradaki etkinliğini, görev ve faaliyetlerini öğrenmekteyiz. Aile ile ilgili. 732, 1921, 1950, 1950/A, 1950/B , 2037, 3242, 3251, 3272 , 3892, 4508, 6070, 8066,,8444, 8707, 8708, 9046, 10171, 11559, 13458, 14704, 14834, 16183 , 16617, 17143, 17345, 17401, 17401/A , 17474/C , 17474/C, 17768 , 22232, 22400, 24385, 24714, 24500, 24519,24546, 24741, 24752, 24873, 25219, 29389, 29927, 31851, 32420 No'lu fermanlar tetkik edilmiştir

B) Cevdet Tasnifi:

1- Dâhiliye Kısımına Ait: Ailenin merkezle münasebetlerinin ortaya konmasında ve bölgedeki siyasi faaliyetlerinin incelenmesinde önemli bilgiler içeren; 929,1169, 1755, 6026; 6104, 6873, 6877, 6907, 7439, 7496. 8346, 8870, 8883, 9426, 9434,10027, 10207, 10352, 10386, No'lu belgeler incelenmiştir.

2- Askeriye Kısımına Ait: Bu kısımdaki belgelerden, ailenin ordu ile ilişkileri ve orduya hizmetlerinin ortaya çıkarılmasında faydalanılmıştır. 1584, 13587 No'lu belgeler kullanılmıştır.

3- Malîye Kısımına Ait: Bu kısımdaki belgeler, ailenin ekonomik faaliyetlerinin aydınlatılmasında kullanılmıştır; 1225, 1747, 1779, 4673, 23738 No'lu belgelerden istifade edilmiştir.

4- Adliye Kısımına Ait: Bu kısımdaki belgelerden, ailenin merkezle ve halkla münasebetleri konusunda; 473, 1584, 6214 No'lu belgelerden istifade edildi.

5- Zaptiye Kısımına Ait: 2983, 4520 No'lu belgelerden istifade edildi.

C) Mühimme Defterleri; 1.22.23; 13/96, 120/49, 153/37, 154.325.374, 407, 155/330, 536, 159/142, 160/201, 164/210, 536, 165.233.260, 178/328

D) Ahkâm defterleri; Sivas Ahkâm Defteri, 1/22, 23, 13/96

II. Sivas Şer'i Mahkeme Sicilleri

Araştırmanın esas kaynakları Milli Kütüphanede bulunan Sivas Şerî Mahkeme Sicilleridir. Şer'iyye sicilleri, şer'i mahkemelerde tarih sırasıyla tutulan belge ve kayıtlardır. Mahkeme tutanakları, verilen kararlar, emir ve tebliğler, sözleşme, senet, satış, vakfiyeler v.b. gibi sosyal, yönetsel, ekonomik, askeri, beledi, tarımsal bakımdan Osmanlı tarihinin bilinmeyen yönlerini ve yaşam koşullarını objektif olarak aydınlayabilecek en önemli kaynakları ihtiva etmektedir.³ Bu defterlerde Zaralı-zâdeler ailesine ilişkin önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bunlar arasında ailenin sosyal, siyasal ve ekonomik konumunu ortaya koyan 20 defter taranmıştır.

Çalışmada Kullanılan Sivas Kongre Müzesine Ait Şer'î Mahkeme Sicilleri:

- 1 No'lu Defter (1191–1196/1777–1781)
- 2 No'lu Defter (1196–1202/1781–1787)
- 3 No'lu Defter (1202–1205/1787–1790)
- 4 No'lu Defter (1206–1213/1791–1798)
- 5 No'lu Defter (1208–1209/1793–1794)
- 6 No'lu Defter (1214–1217/1799–1802)
- 7 No'lu Defter (1217–1220/1802–1805)
- 8 No'lu Defter (1220–1224/1805–1809)
- 9 No'lu Defter (1224–1227/1809–1812)
- 10 No'lu Defter (1230–1233/1814–1817)
- 11 No'lu Defter (1233–1238/1817–1822)
- 12 No'lu Defter (1238–1239/1821–1822)

³ Mehmet Tuncer, *Ankara Şehri Merkezi Gelişimi (14–20.yy)*, Ankara 1998, s.55

- 13 No’lu Defter (1239–1241/1823–1825)
- 15 No’lu Defter (1243–1224/1827–1828)
- 16 No’lu Defter (1247–1248/1831–1832)
- 20 No’lu Defter (1255–1257/1839–1841)
- 21 No’lu Defter (1260–1261/1844–1845)
- 25 No’lu Defter (1265–1266/1845–1849)
- 26 No’lu Defter (1266–1267/1849–1850)
- 27 No’lu Defter (1267–1268/1850–1851)
- 28 No’lu Defter (1268–1270/1851–1853)
- 29 No’lu Defter (1270–1272/1853–1855)
- 60 No’lu Defter (1312–1314/1894–1896)

III) Vakfiye Kayıtları

Osmanlı- Türk şehirlerinde “vakıf” kurumları şehirlerin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Vakfedilen bir taşınmazın hangi amaçlarla ve hangi koşullarla yönetileceğini belirlemek üzere vâkıf tarafından ve şer’i mahkemesinde kadı tarafından mühürlenene belgelere “vakfiye” ya da “vakıfname” denilir.⁴ Bu tür monografik çalışmalarda, vakıf kayıtları da önemli bilgilere ulaşmamıza imkân sağlamaktadır. Ailenin bölgedeki vakıf faaliyetlerine ilişkin Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde yaptığımız araştırmalarda Zaralı-zâdelere ilişkin aşağıda sıralanan vakfiyelere ulaşılmıştır.

1. Zaralı-zâde Alime binti Osman Paşa’nın 1769 (1183) tarihlerinde tesis etmiş olduğu 1 adet vakfiyeye ulaşılmıştır.
2. Zaralı-zâde Mehmet Paşa’nın 1748 (1162), 1749 (1163), 1753 (1167) tarihlerinde tesis etmiş olduğu 3 adet vakfiyeye ulaşılmıştır.
3. Zaralı-zâde Feyzullah Paşa’nın zevcesi Aişe Hatun’un 1798 (1213), 1806 (1221) tarihlerinde tesis etmiş olduğu 2 adet vakfiyeye ulaşılmıştır.

⁴ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585–1683)*, Sivas 1998, s. 55

4. Zaralı-zâde Recep Paşa'nın 1793 (1208), 1798 (1213), 1806 (1221) tarihlerinde tesis etmiş olduğu 3 adet vakfiyeye ulaşılmıştır.

5. Zaralı-zâde Saniye Hanım ait 1812 (1227), 1814 (1229) tarihlerinde tesis etmiş olduğu 2 adet vakfiyeye ulaşılmıştır

IV-SALNAMELER

Osmanlı İmparatorluğunda; bir vilayetteki yıllık olayları derlemek üzere 1847 tarihinden itibaren “salnameler” (yıllıklar) yayınlanmaya başlamıştır. Tezimizle ilgili olmak üzere aileye mensup önemli şahsiyetlerin almış olduğu görevlerin belirlenmesinde kullanılmıştır.

Bu amaçla aşağıda tarihi verilen salnameler taranmıştır.

- 1- 1300 (1882-83) tarihli Sivas salnamesi
- 2- 1302 (1884-85) tarihli Sivas salnamesi
- 3- 1304 (1886-87) tarihli Sivas salnamesi
- 4- 1308 (1890-91) tarihli Sivas salnamesi
- 5- 1323(1905-06) tarihli Sivas salnamesi

IV. Basılı Eserler:

Çalışmanın hazırlanışında kullanılan bir başka kaynak gurubu da kronikler ve vek'ayinâmelerdir. Bunlar;

1- Ahmet Cevdet Paşa, “Tarih-i Cevdet”: Eser Osmanlı Tarihi'nin 1774–1824 (1188–1240) yılları arasında geçen olayları ihtiva eden ayrıntılı bir “Vakanüvis Tarihi”dir. Tamamı 6 cilt olup, büyük oranda dönemin tarihi belgelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Eser Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikası başta olmak üzere tevcihat, vefayat, azl, nasb, idam, inşa hareketleri, malî işler, askeri meseleler vs. hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Tezimizle ilgili olarak Zaralı-

zâde Recep Paşa, Lütfullah Paşa ile ilgili bilgiler kullanılmıştır. C II, s.562, C V, s. 2622

2- Çeşmi-zâde Mustafa Reşit, “Çeşmi-zâde Tarihi”: Çeşmi-zâde Mustafa Reşit Efendi vakanüvis sıfatıyla hicri 1766 (1180) başından 1768 (1182) sonlarına kadar tahrir ettiği vekayı ihtiva eden eserdir. Bu eser vakanüvis Vasıf’ın da bu döneme ait yegâne kaynağı durumundadır. Eser 1766–1768 (1180–11827) devresi için ilk planda bir kaynak eserdir. 1766–1768 (1180 -1182) yılları arasında mevacib, surre ihracı, tefsir ve mevlid cemiyeti, muayyede, padişahın kışlık ve yazlık saraylarına nakli, saraya ait doğum ve ölüm merasimleri gibi mutat olaylar yanında vuku bulan tevcihat, vefayat, yangınlar, eşkıya takibatı vs. gibi vukuatlar zikr olunabilir. Eser S. Bekir Kütükoğlu tarafından 1958 tarihinde hazırlanmıştır. Bu çalışmada Zaralı-zâdeler ailesi ile ilgili olarak Feyzullah Paşa’nın Karaman (s.58) Alaiye (s.80), Hanya (s.87), valiliklerine atanması ile ilgili bilgiler kullanılmıştır.

3- Ahmet Vasıf Efendi, “Mehasinül-Asar ve Hakâikül Ahbâr”: 1752 (1166) yılından başlayarak 1802(1217) senesine kadar olan dönemi ihtiva etmektedir. Eser Çeşmi-zâde Tarihi temel alınarak hazırlanmıştır. Dönemin önemli iç ve dış siyasal olayları yanında tevcihat, vefayat, azl, nasb ve taşradaki siyasi olaylar eserin konu başlıklarını oluşturmaktadır. Vasıf Efendi, sıfatının gereği olarak olayları daha çok bir vakanüvis gözüyle değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun eseri, seleflerinden Cevdet Paşa tarafından eleştirilmiştir. Eserden Zaralı-zâde Abdullah Paşa’nın Çirmen muhafızlığına atanması (s.141), Zaralı-zâdeler ile Sarı-zâdelerin akrabalık ilişkilerinin (s.74) aydınlatılması konularında bilgi edinilmiştir.

4- Şemdani-zâde Osman Efendi, “Mür’it Tevarih”: Bu eser Katip Çelebi ve Hacı Halife namı ile meşhur olan Türk yazarı Abdullahoğlu Mustafa’ya ait Takvimü’l- Tevârih adlı eserin Süleyman Efendi tarafından genişletilerek ve hicri 1777 (1191) yılına kadar tezyil olunarak ortaya çıkarılmıştır. Bu eserde tezimizle ilgili olarak Zaralı-zâde ailesine mensup Feyzullah Paşa’nın eşkıya ile mücadelesi

(Cilt II-A, s.78), Feyzullah Paşa'nın azl edilmesi (s.66–76) ile ilgili bilgiler kullanılmıştır.

5- Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, “Amasya Tarihi”: Eserin tamamı 12 ciltten oluşmaktadır. Bunlardan 4 cildi eski harflerle basılmıştır. 4 cildin zeyli ise 1935 yılında basılmıştır. Eserin diğer ciltleri ise İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü Muammer Ülker emanetinde elyazması halinde bulunmaktadır. Eser Amasya Tarihi hakkında geniş malumat içermektedir. Tezimize konu olan Zaralı-zâdeler ailesinin öncülü sayılabilecek Zaralı-zâde Cafer Efendi ismine rastlanmış olup bundan mütevellit ailenin menşei hakkında ip uçları vermiştir. Ayrıca Zaralı-zâde Mehmet, Feyzullah, Recep Paşaların siyasi faaliyetlerine ilişkin bilgiler kullanılmıştır.(Cilt IV, bakiyyesi, 1935, s.21, 78, 84, 87,91, 92, 93, 94, 156)

6- Mehmed Süreyya, “Sicill-i Osmanî”: Osmanlı biyografya geleneğinin son ve en ilginç halkasıdır. Bu eser Osmanlı biyografyasını tümünden kucaklamayı amaçlamıştır. Yazar eserin kapsamından dolayı biyografileri mümkün olduğunca az kelime ile verme yoluna gitmiş bu yüzden eseri bir sicil olarak nitelemiştir. Osmanlı hanedanlarının bütün fertlerinin biyografyalarının yanı sıra önemli rütbe sahiplerini, saray hocaları, valiler, sadrazamlar, ilmiye, kalemiye sınıflarına ait kişiler önemli yer tutmaktadır. Bunlardan sonra şairler, hattatlar, tarikat şeyhleri vs. kişilerin biyografyaları verilmiştir. Tezimizle ilgili olarak Zaralı-zâdeler ailesine mensup Osman Bey (C.II, s. 374), Recep Bey (C. II, s.347), Feyzullah Paşa (C. II, s. 536), Mehmet Paşa (C. IV, s. 1078), Osman Paşaların (C. IV, s. 1078) Mehmet Said Bey biyografyalarından faydalanılmıştır.

7- Ahmet Lûtfî Efendi, “Lûtfî Tarihi”: 1825–1876 (1241-1293) yılları arasını kapsar. Aralıksız 41 yıl vakanüvislik yapan Ahmet Lûtfî Efendi'nin eseri yazarın sağlığında yayımlanmıştır. 8. cilt halefi Abdurrahman Şeref tarafından 9–15. ciltler ise Münir Aktepe tarafından hazırlanmıştır. Döneminde vakanüvisliğin ehemmiyetinin azalmış olmasından ayrıca selefi olan Ahmet Cevdet Paşa'nın gölgesinde kalmış olmasından dolayı eser diğer kronikler kadar özgün değildir. Eser

İmparatorluğun iç ve dış politikasında meydana gelen gelişmelerin yanı sıra ordu, malîye, ilmiye, azl ve nasb, tevcihat, vefayat, inşa hareketleri vs. konuları ihtiva etmektedir. Tezimizle ilgili olarak Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın siyasi faaliyetlerinin incelenmesinde kullanılmıştır. (C. I, İstanbul 1999, s.127-128)

C- OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA A'YÂNLIK MÜESSESESİ

Göz anlamındaki Arapça “ayn” kelimesinin çoğulu olan “a'yân” tabiri; eşraf, vücut ve erkân gibi manalar taşımaktadır. Halk nazarında soy, sop ve itibar bakımından ön plana çıkanlar için kullanılmıştır (Ayan-ı Kureyş, Ayan-ı Belde, Ayan-ı Karye, Ayan-ı Mahalle gibi). İlk İslam devletlerinde de kullanılan a'yân tabiri, Osmanlılara Anadolu Selçuklu Devleti'nden geçmiştir. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı'da da geniş anlamları olan bir terim hüviyeti kazanmıştır. Tarihi metinlerde voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf, a'yân, derebeyi veya mütagallibe tabirleriyle de ifade edilmektedir. Ayrıca molla, kadı, müftü, müderris, seyyid ve tarikat şeyhleri gibi ilmiye mensupları; kethüda yeri ve yeniçeri serdarı gibi kapıkulları ve bunların mazul ve meklileri ile çocukları; kasap başı, bakkal başı gibi esnafın önde gelenleri ile zahireci, kuyumcu, sarraf, bezzaz, çuhacı gibi tüccar ve mültezimler a'yândan sayılmıştır. Osmanlılarda bunların hepsine birden a'yân-ı vilayet denilmiştir.⁵ Fuat Köprülü a'yân kavramını benzer biçimde tanımlamıştır. Kelimenin eski Osmanlı metinlerinde tamamıyla aynı manada kullanıldığını belirten Köprülü'ye göre a'yân kelimesi, Osmanlı İmparatorluğunda merkezi otorite ile halk arasında bir ara sınıf olan ve maslahat güzar ya da iş eri ismi ile anılan zümreyi de “memalîki mahrusa a'yânından” şeklinde kapsayıcı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda, resmi dairelerde iş takibi ile meşgul olan bu sınıfın şehirlerde belli başlı bir zümre teşkil ettiği düşünüldüğünde bunların da a'yândan addedilmesi gerekir.⁶

⁵ Özcan Mert, “Ayan”, **DİA**, C.4, İstanbul 1991, s. 195.

⁶ Fuat Köprülü, “Ayan”, **İA**, II, İstanbul 1990, s. 40.

A'yân terimi üzerine yapılan tanımlamalar temelde iki anlam üzerinde odaklanır. Araştırmacılar a'yânları hem sıradan olarak “şehrin ileri gelenleri (eşraf)” ve hem de “kaza, sancak ve eyalet yöneticileri” olarak ele almaktadırlar. Tanımlamalardaki bu çelişki bizzat kaynaklardan ileri gelmektedir. Zira kaynaklardaki bilgiler, a'yânların hem eşraf ve hem de belli bir yetkiyle donatılmış şahıslar olarak algılanmasına neden olmaktadır. A'yân teriminin bu iki farklı kullanımı, Avdo Suceşka'nın “Vilajetiski Ajan” (Vilayet A'yânları) adlı araştırmasında vesikalara dayalı bir tarzda ortaya konmuştur. Suceşka, her şeyden evvel a'yânların sosyal mevkilerini ve görevlerini tespit ederek “A'yân-ı Vilayet” teriminin muhtevasını açıklığa kavuşturmuştur. Yazar, eserinin son bölümünde 18. yüzyıl başında imparatorluğun çeşitli bölgelerinde bazı vilayet a'yânlarının görevlerinin artması neticesinde kendilerini idari görevle yükümlü gördüklerine dikkati çekmektedir. Eğer bu tez genelleştirilirse söz konusu devirde emirlerin uygulanmasında merkezi hükümete yardım eden mahalli eşrafın içinden, idari ve malî yetkilerle donanan ve diğer ileri gelenleri saf dışı etmekte gecikmeyen mahalli bir görevlinin ortaya çıktığı sonucuna varmak zorunlu olacaktır.⁷ “Osmanlı a'yânlarının” batılı anlamda bir asil-zâde zümresi olmadığı açıktır. Bu anlamda Batı ve Doğu Avrupa'daki aristokrasi sınıfı ile sadece belirli toprağa yine belirli ve sınırlı bir süre için sahip olan Osmanlı a'yânı arasında bariz farklar vardır. Batıda toprak üzerinde neredeyse sınırsız yetkileri olan aristokratlar siyasal güçlerini önemli oranda kaybetmeleri halinde bile sivil bürokrasi içinde önemli mevkileri ele geçirmek, üst kademe yöneticilerine kendi değerlerini ve yaşam biçimlerini aşılama çabasıyla çalışmak, merkezi otoriteye karşı olan ayaklanma ve örgütlenmeleri desteklemek, merkezi otoritenin olanaklarıyla kendi ekonomik durumlarını sağlamlaştırmak gibi etkinlikleri gerçekleştirebiliyorlardı. Bu anlamda Osmanlı a'yânı merkezi otorite ile ilişkilerinde hiçbir zaman Batıdaki aristokrat sınıfın taleplerine benzer isteklerle ortaya çıkmamıştır. A'yânlar merkezden ekonomik faydalar sağlama imkânı elde etmişlerse de, hiçbir zaman, devletten bağımsız bir güç haline gelmek arzusunda bulunmamışlardır.⁸

⁷ V.P. Mutaşçieva, “XVIII. Yüzyılın Son On Yılında A'yânlık Müessesesi”, Çev. Bayram Kodoman, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, İstanbul 1977, s. 165.

⁸ Metin Heper, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez Kenar İlişkisi”, **Toplum Bilim** 9–10, Ankara 1991, s. 14

Osmanlı toplumundaki a'yân ve eşrâf, mevcut yapı içinde üretim faaliyetlerinde bulunmak yerine, sürekli mültezim olarak kalmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla a'yânlar, Batılı feodal güçlerde gördüğümüz iktisadi teşebbüse dayanan bağımsız iktidar kaynaklarını geliştirme imkânına sırt çevirmişlerdir. Bunun yerine tüm enerjilerini mültezim kârı elde etme yolunda harcamışlardır.⁹ Emre Kongar, a'yânların bu yapısından dolayı onları ara sınıf olarak telakki etmiştir.¹⁰ Yine aynı şekilde, Osmanlı köylüsü de hiçbir zaman Batıdaki köylünün senyör karşısındaki konumuna benzer bir hukuki statüde değerlendirilmemiştir. Bu durum memur sınıfının, köylü ile merkezi otorite arasında kendilerinin yerini alabilecek kurumsallaşmış herhangi bir aracı sınıfın yasal bir statü kazanmasına izin vermemesi ile açıklanabilir. Dolayısıyla iktidar sahibi olmuş ve hanedan oluşturmuş bir a'yân, hukuksal bir konumdan yoksun bir çerçevede çalışmaktadır. A'yânlığın hukuki bir statüye sahip sınıf olarak ortaya çıkışı 17. yüzyıldan sonra mümkün olabilmektedir.¹¹ 1680 yılında başlayan Avusturya savaşı sırasında merkezi otorite, bazı iç karışıklıklarla da karşı karşıya kalmıştı. Osmanlı toprakları üzerinde ortaya çıkan mütegalibelik, eşkıyalık, leventlik iddiaları, iskânları bir türlü mümkün olmayan aşiretlerin kavgaları ve bazı aşiretlerin çapulculuk hareketine meyletmeleri devleti uzun süre meşgul etmişti. Gerçi 1680'den önceki durum bundan farklı değildi. Fakat merkezi otorite bu tür hareketleri önleyebilecek gücü muhafaza ediyordu. Giderek artan otoritedeki zaaf, yukarıda sıralanan olumsuzlukların artmasını da beraberinde getirdi. Nitekim 1710–1725 döneminde mütegalibelik yaygınlaşmaya başlamıştır. Savaşlardaki başarısızlıkların da etkisiyle günden güne kendisini daha fazla hissettiren mütegalibelik, 1740 yılına gelindiğinde artık ciddi bir sorun niteliğini kazanmıştır. Özellikle köylerde, mütegalibe konumunda pek çok kişi zorla rüşvet alıp, halkın mal ve eşyalarını gasp etme hakkını kendilerinde görür hale gelmişlerdir.¹²

18. yüzyılda soygun hareketine girişen yalnızca mütegalibeler değildi. Sancak beyi, voyvoda ve kadı gibi devlet memurları ya doğrudan halkı soymakta ya da

⁹ Adem Çaylak, *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, Ankara 1999, s. 139.

¹⁰ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türk Toplum Yapısı 1*, İstanbul 1985, s. 6.

¹¹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 348.

¹² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayânlık*, Ankara 1994, s. 64.

a'yânlarla işbirliği yapmakta idiler.¹³ Hatta zaman zaman vakıf mütevellilerinin de aynı yola meylettikleri görülyordu.¹⁴ Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşların aleyhte sonuçlanması üzerine hükümetin vergi yükünü arttırması karşısında birçok köylü toprağını bırakıp şehirlere göçmüştü. Köylerde kalanlar ise eşkıyalığ başlamışlardı. Bazı yörelerde eşraf, köylüler sayesinde büyük güçler meydana getirerek a'yân niteliğine kavuşmuşlardır.¹⁵ 18. yüzyılın ilk yarısında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kürt aşiretlerden ayrılarak eşkıyalık hareketlerine girişen guruplar ortaya çıkmış ve devleti uzun süre uğraştırmıştır. Ayrıca Anadolu'da asayişin ve huzurun bozulmasına da sebep olmuşlardır.¹⁶ 18. yüzyılda giderek bozulan toplumsal düzen yerini yurdunu terk eden insanların sayısını hayli artırmıştır. Rea'yânın çoktan beri ödediği "tekâlif-i şakka" denen ve devletin zaman zaman kaldırmaya çalıştığı verginin miktarı da artmaya başlamıştır. Bu uygulamalar pek çok kişinin toprağını terk ederek başka bölgelere göçmesine yol açmıştır. Toprağını terk ederek göç eden köylü, bu yolla hem avarız ve hem de diğer vergi yükümlülüklerinden kurtulmak istemiştir. Bu yolu seçen köylü daha sonra vilayet a'yânının hizmetine girmek durumunda kalıyordu.¹⁷

Aşiretlerin iskânı meselesi de devleti uğraştıran diğer bir sorundu. Aşiretlerin yerleşik hayata geçmek istememeleri devletin bu yoldaki teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuş, bunların bulundukları bölgelerde zararlı faaliyetler göstermeleri de merkezi otoritenin haklı endişeler beslemesi sonucunu doğurmuştur. Bu tür davranışlara maruz kalan ve merkezi otoritenin güveninden yoksun halk ise yörenin a'yânına sığınmayı tek kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir.¹⁸ Tahrir defterlerindeki istatistiksel verilere göre 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu nüfusunda önemli bir artış yaşanmıştır. Nüfusun artması oranında tarım sahalarında küçülme meydana gelmiştir. Tarım alanları-nüfus ilişkisindeki bu farklılaşma, 16.

¹³ Yuzo Nagata, **Muhsin-zâde Mehmet Paşa ve Ayânlık Müessesesi**, İzmir 1999, s. 5.

¹⁴ Ömer Demirel, "Osmanlı Döneminde Sivas Vakıflarının İdari Organizasyonu ve Problemleri", **AÜDTCF Tarih Araştırma Dergisi**, Sayı 28'den Ayrı Basım, Ankara 1997, s. 68.

¹⁵ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994, s. 333.

¹⁶ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Ayânlık Düzeni 1730-1839", **TAD**, VIII-XII, S.14, Ankara 1975, s. 51.

¹⁷ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet Reaya İlişkisi", **Osmanlı**, IV, Ankara 1999, s. 48 (Tekâlif-i Şakka: Savaş ve mali sıkıntıların yaşandığı dönemlerde alınan olağanüstü vergilerdir. M. Zeki Pakalın **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, s. 437)

¹⁸ Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", **Osmanlı**, IV, Ankara 1999, s. 143.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluk yapısı içindeki desantralizasyonu güçlendiren olumsuzluklardan biri olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Gerçekten de bu dönemde Anadolu’da yersiz, yurtsuz, ocaksız bir sınıfın ortaya çıktığı ve zamanla büyük rakamlara ulaştığı görülmektedir. Geçinmek maksadıyla Anadolu’ya dağılanlar başlangıçta “garip, yiğit, gönüllü, kale muhafızı, donanma leventi, azap ve paşaların hizmetinde sarıca ve sekban askeri” olarak görev yapmakta idi. Sonuçta, Anadolu’da bu tür işleri yapan binlerce insan ortaya çıkmıştır.¹⁹ İçlerinden bir kısmı ilmiye sınıfına girmek için medrese ve imaretlerde kümelenmeye başlamıştı. Bu sayede Anadolu’daki medreselerde binlerce suhte toplanmış, 16. yüzyılın ortalarında ise sayıları iyice artan suhteler gruplar halinde köylere inerek açıkça eşkıyalık yapmaya başlamışlardır. Ayrıca devletin ihtiyacından daha fazla medrese öğrencisinin ortaya çıkması ve bunların mezuniyet sonrası iş bulamaması isyanın bir başka sebebini oluşturmuştur. Suhte isyanları özellikle 3. Selim’in (1789–1807) saltanatından sonra devlet için ciddi bir sorun niteliği kazanacaktır.²⁰ Anadolu’da a’yânlığın oluşumunu hazırlayan etkenlerden bir diğeri de, miri toprak sisteminde yapılan değişikliklerdir. Tımar sisteminin bozulması, tımara olan rağbetin azalması ve tımarların ehliyetli kimselere verilmesi sonucunda askeri alanda ciddi bir boşluk doğmuştur. Tımarların kadı, nâib ve cebeli tahsildarı arzları ile verilmesi, toprakların a’yân-ı vilayetin eline geçmesine sebep olmuştur. Ercüment Kuran’a göre a’yânlığın yayılması ve müessese haline gelişi, 17. yüzyıl tımar sisteminin bozulmasıyla başlamıştır.²¹

İdarenin zayıf düşmesi ve a’yânın tımar ve mukâta’aları ele geçirmesi sayesinde geniş malikâneler oluşmaya başlamıştır.²² 1695 yılından sonra, hayat boyu verilen mukâta’a toplama hakkı dâhil olmak üzere pek çok vergiyi içeren, iltizam sistemine geçilmiştir. Bu durum imparatorluğun iç çöküşünü hızlandırırken, bir yandan da bu sayede taşrada daha bağımsız hareket eden yeni bir sınıf ortaya çıkmasına neden

¹⁹ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona Dair Genel Görüşler”, **Bellekten**, XX, Ankara 1919, s. 690.

²⁰ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Ankara 1983, s. 142.

²¹ Ercüment Kuran, **Türk Çağdaşlaşması**, Ankara 1997, s. 142.

²² Shaw, **age**, s. 150.

olmuştur.²³ Berkes'in deyimiyle bu durum, devlet ve reaya aleyhine sömürü idi. Merkezileştirme politikası batıdaki merkezileştirme anlayışının tersine eski üretim biçimlerini değiştirmek yerine merkezi daha güçsüz hale getirecek bir politikaya dönüşmüştür.²⁴

A'yânlık kurumunun oluşup güçlenmesinde Osmanlı idari yapısında önemli bir yere sahip olan kadıların da ciddi oranda etkisi söz konusudur. Şöyle ki kadı, aldığı bir kısım kararlarda ve yaptığı atamalarda şehir a'yânı ve ileri gelenlerin görüşüne başvuruyordu.²⁵ Bu durum a'yânın ister istemez bölgede etkin bir konuma gelmesine yol açmıştır. Merkezi otorite, a'yânın bu derece güçlü olmasından rahatsız olmuş ve taşrada yeniden eski nüfuzunu kazanmanın yollarını aramaya başlamıştır. Müsadere usulü bu metotlardan belki de en önemlisi idi. Merkezi otorite idari alanda kapı halklarına uyguladığı tedbirleri (müsadere, ağır vergi) a'yâna da uygulayarak onları kontrol altına almaya çalışmıştır. Ancak kontrolün sağlanması artık eskisi kadar kolay değildi. Çünkü taşradaki kapı halkları coğrafi bakımdan gelir kaynaklarına merkezden daha yakındı. Müsadere usulü, özellikle II. Mahmut döneminde etkin bir biçimde kullanılmış, böylece a'yânın gücünün sonraki kuşaklara aktarılmasının önüne geçilmiştir. Merkezi idare, müsadere uygulamasına gerekçe olarak, a'yânın vergi ödememesini gösteriyordu. Bu gibi ekonomik tedbirler, a'yânların reform hareketlerine karşı bir tutum takınmalarında birinci derecede rol oynamıştır.²⁶

Alemdar Mustafa Paşa'nın bir yeniçeri isyanı sonucu öldürülmesini fırsat bilen II. Mahmut, a'yânların nüfuzunu kırmak amacıyla birçoğunu idam etmiş, ardından mallarını da müsadereye tabi tutmuştur.²⁷ Ayrıca eceliyle ölen a'yânların varislerinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın terekelerine el konulmuştur. II. Mahmud dönemindeki bu tedbirler, merkezi otoritenin gerektiği zaman a'yâna

²³ Ariel, Salzman, "İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Ayânlar", **ÇEV ? Osmanlı**, VIII, Ankara 1999, s. 229.

²⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1979, s. 130

²⁵ İlhan Yerlikaya, "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri", **Osmanlı**, VI, Ankara 1999, s. 133.

²⁶ Fatma Müge Güçek, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü**, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1994, s. 141.

²⁷ Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", **Osmanlı**, VI, Ankara 1999, s. 379.

tepkisini en sert biçimde ortaya koyduğunu göstermektedir. A'yânları etkisiz hale getirmek maksadına müstenit politikada en önemli gelişme, savaşların bitmesinden sonra yaşanmıştır. Zira II. Mahmut, Sadrazam Hurşit Paşa eliyle a'yânlara karşı amansız bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadeleye yeniçerilerin bir itirazı olmamıştır. A'yânlarla mücadelede çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Resmi görevi bulunan bir a'yân ölünce yerine oğulları veya yakınlarından biri değil de bir başkası atandı. Ölenin yakınları ülkenin başka bölgelerine göreve atanmak suretiyle dağıtıldılar.²⁸ A'yânların gücü ihtiyatlı ve dikkatli bir biçimde kırıldı. Yıllar süren bu operasyonların yürütülüşü hemen hemen benzeri bulunmayan hile ve zulüm örnekleriyle dolu idi. Fakat yapılan bu operasyonlar başarılı oldu.²⁹ Anadolu'nun büyük a'yânları 1812–1817 yılları arasında itaat altına alınırken Balkanlarda bu süreç 1820 yıllarına kadar sürdü.³⁰

II. Mahmut, kurumun top yekûn kaldırılmasının Anadolu'da boşluk oluşturacağı düşüncesine sahip olduğundan 1826 yılından hemen sonra sancak merkezlerinde sandık eminliği oluşturdu. A'yânın bazı yetkileri bu kuruma aktarılmıştır. 1829 yılında İstanbul mahallelerinde kurulan muhtarlık örgütü 1833'ten itibaren bütün köy ve mahallelere teşmil edilmiştir. Muhtarlığın teşkilinden sonra a'yânlık müessesesi kendiliğinden son bulmuştur. İşsiz kalan görevlilere redif askeri teşkilatında görev verilmiştir.³¹ Yine bu teşkilata alınan binbaşı, yarbay ve albaya kadar olan subaylar, o bölgenin a'yân ve ileri gelenlerinin oğullarından seçildi.³² Bu teşkilat büyük bir kitleyi uzun süre silâh altında tutmadan askerlik çağına gelmiş olanları kendi bölgelerinde az masrafla ve kısa aralıklarla eğiterek savaş zamanlarında işe yarar, yeterli asker bulmak amacıyla kurulmuştur. Kurulan bu teşkilatın oldukça başarılı olduğu söylenebilir.³³

²⁸ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi**, III, İstanbul 1997, s. 101.

²⁹ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul 1998, s. 167.

³⁰ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Soner Gönen, İstanbul 2004, s. 51

³¹ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim", **Belleten**, CLI/201(Aralık 1987)'den Ayrı Basım, Ankara 1988, s. 1238.

³² Mustafa Nuri Paşa, **Netayic-ül Vukûat**, C.III, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1979, s. 298.

³³ Remzi Fındıklı, "Osmanlı Devleti'nde Güvenlik ve Polis", **Osmanlı** VI, Ankara 1999, s. 229.

Osmanlı Devleti'nin 1807–1839 yılları arasında a'yânlar karşı başlattığı hareket başarılı olmuştur.³⁴ A'yânlar siyasal düzeyde 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında imparatorluk sathında en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Fakat merkezi otorite üzerinde herhangi bir etki ve kontrol gücüne sahip olamamışlardır. Sebebi ise padişah, patrimonyal bürokrasi ve ulema üçlü koalisyonunun toplumsal kaynakların dağılımında siyasal idari ögelerin iktisadi ögelere ve pazar mekanizmalarına olan üstünlüğünü başarıyla sürdürmeleridir.³⁵ Tanzimat Döneminde a'yânın yetkileri yeni kurulan müesseselere ve buralardaki görevlilerine verilmeye başlandı. Bâb-ı Âli ölen a'yânın yerine yenisini atamayarak resmi-i a'yânlık müessesine son verdi. A'yânlık kurumu ortadan kaldırılmakla beraber, bu kimseler varlıklarını ve nüfuzlarını sürdürdüler.³⁶ Tarık Zafer Tunaya'ya göre Milli mücadele yıllarında a'yânlar padişaha bağlı kalmış devrimci tez karşısında gelenekçi görüşleri savunmuştur.³⁷ Bize göre a'yânların tamamını bu sınıfa dâhil etmek mümkün gözükmemektedir. Zira tezimizin konusu olan Zaralı-zâdeler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devlet nezdinde önemli görevlere getirilmişlerdir. Bu ve benzeri ailelerin sayısının az olmayacağı tahmin edilebilir.

³⁴ Tosun Arıcanlı, "19.Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, İstanbul 1998, s. 133.

³⁵ Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul 1986, s. 179.

³⁶ Yuzo Nagata, **Tarihte Ayânlar**, Ankara 1997, s. 188.

³⁷ Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul 1986, s. 304.

I. BÖLÜM:

SİVAS VE ÇEVRESİNDE A'YÂNLIK

A-) Sivas'a Komşu Bölgelerdeki Güçlü A'yân Aileleri

18. yüzyılın ikinci yarısına girerken Orta ve Doğu Anadolu'da varlık gösteren a'yân ailelerinin sayısını yüzlerle ifade etmek mümkündür. Fakat bunlar arasında bazıları, hâkimiyet alanlarının genişliği bakımından ön plana çıkmıştır. Bu bölümde Anadolu'nun iç bölgelerinde bulunan beş güçlü a'yân ailesi üzerinde durulacaktır.

1- Rişvanoğulları

Doğu Anadolu'nun en nüfuzlu ailelerinden olan Rişvan-zâdeler, Rişvan boylar birliği üzerinde mukâta'a voyvodası; Maraş, Malatya ve Besni malikâneleri mutasarrıfı olarak iki yüz yılı aşkın bir süre, bölgelerinde, söz sahibi oldular. 1760–1850 (1174–1267) yılları arasında bu aileden çoğu mirmirân rütbeli olmak üzere üst düzey devlet görevlisi yetişmiştir: Halil Paşa, Ömer Paşa, Mehmed Paşa, Süleyman Paşa, Abdurrahman Paşa, Ömer Paşa (II), Abdurrahman Paşa (II) bunlardan bazılarıdır. Rişvanoğulları'nın nüfuzu zamanla artmış, hükümet, bazı dönemlerde ailenin nüfuz alanına merkezden yönetici göndermeyi göze alamayacak kadar çekingen davranmak durumunda kalmıştır. Aile devlete karşı zaman zaman kayıtsız kalmış, taşrada bir derebeyi edası takınmaktan geri kalmamıştır. Bu meyanda Rişvan-zâdelerin ödemesi gereken öşür ve rüsumları ödemedikleri ilgili belgelerden anlaşılmaktadır.³⁸ Merkezi hükümet taşrada otoritesini yerel ailelerle paylaştığı için özellikle taşradaki zulüm ve taşkınlıkları görmezlikten gelme politikası izlemiştir. Örneğin, 1750'de (1164) Rişvan-zâde Süleyman Paşa, yönetim alanı dışındaki Darende'ye iki bin süvari ve piyade ile giderek dört gün kalmış, ahaliden karşılıksız yem ve yiyecek almış, köylere yüzlerce asker sevk ederek haraç toplamış, reayaya kötü davranmıştır. Elbistan'da da benzer zulümleri tekrarlayarak Malatya'ya

³⁸ BA, S.Ahkâm, 1.22.24, 13/96; Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebey'i Ocaklarında Köse Paşa Hanedanı*, İstanbul 1998, s. 7

dönmüştür. Yine Süleyman Paşa, akrabası Abdurrahman Bey'le birlikte Malatya sancağının biriken vergilerini ödememek için eşkıyadan Kerseli Hacı'yı kışkırtarak aşiret halkını ve şehir ahalisini karşı karşıya getirip asayişin bozulmasına neden olmuştur. Adı geçenlerin bu tür eylemleri cezasız kalmıştır. Ayrıca kendilerine bağlı aşiretler tarafından, Sivas ili, Hafik kazası halkının emval ve eşyasını gasp edip yaylaklarını talan etmeleri gibi olumsuz hadiselerin sık sık tekrarlandığı da bilinmektedir.³⁹ Merkezi hükümet, Rışvan aşiretlerinin Sivas ve Tokat arasında ve Deliktaş denilen mahalde eşkıyalık yapmalarından dolayı Sivas mütesellimine ilgililerin cezalandırılması için sert bir emir göndermiştir.⁴⁰ Fakat Rışvan aşiretlerinin taşkınlıklarının ardı arkası kesilmemiştir. Bu ve benzeri uyarıların Sivas şer'iyye sicillerinde sık sık tekrarlandığı görülmektedir.⁴¹ Hükümet, 1789 (1204) yılında Rışvan-zâde Ömer Paşa'nın Malatya mukâta'asına sahip iken orduya asker göndermediği için görevden alınmasına ve yerine yeğeni Ali Bey'in tayinine karar vermiştir.⁴² Burada dikkat çeken önemli bir husus ailenin görevden alınan kişisi yerine yine o aileye mensup olan başka bir şahsın atanmasıdır ki bu durum bölgede, merkezi otoritenin etkinliğini ancak aile sayesinde sağlayabildiğini göstermektedir.

Yine aynı aileden, Süleyman Paşa'nın Malatya'ya mütesellim olarak atadığı Şorelioğlu namı ile bilinen kişi, birçok insanı öldürmüş, ahalinin varını yoğunluğunu gasp etmiştir. Bu olayda da hükümet etkin bir tavır sergileyememiş, küçük bir ihtarla mevzuu geçiştirilmiştir. Üstelik Süleyman Paşa'ya Malatya'ya ek olarak Maraş Beylerbeyliği verilmiştir. Bu durum, hükümetin merkezkaç eğilimleri istemeyerek de olsa desteklediği anlamına gelmektedir. Rışvan-zâde ailesi bölgede kalıcı bir güce ulaşmış olduğundan bu ve benzeri eylemleri tekrarlamaktan sakınmamışlardır. Çünkü hükümetin bölgedeki gücü ailenin gücüne orantılı idi. 1813 (1229) yılında Köse Paşa hanedanına mensup Veli Paşa'nın idam emri Rışvan-zâde Abdurrahman Paşa'ya da tevdi edilmiş, 1813 (1229) yılı sonlarında Veli Paşa, Abdurrahman Paşa'nın da yardımı ile idam edilmiştir. Bu bilgidен, hükümetin taşradaki a'yânları birbirine karşı nasıl kullandığı ve taşkınlıklarını zaman zaman niçin görmezlikten

³⁹ SŞS, 2.30.31; 1/177

⁴⁰ SŞS, 2/210

⁴¹ SŞS, 26/109; 27/122

⁴² BA, HH, nr. 8444

gelme siyasetini uyguladığı anlaşılmaktadır. Abdurrahman Paşa, Behisni Mutasarrıfı iken Sivas ve çevresinde ortaya çıkan veba hastalığından dolayı ölmüştür.⁴³ Merkezi hükümet bölgedeki asayişini yine aile sayesinde sağlamaktadır. Malatya mutasarrıfı Rışvan-zâde Mehmet Paşa'dan, 1745 (1158) yılında Cihanbeğli aşiretinden Umranlı oymağının bölgeye zarar vermemesi için uyarılması ve gereken tedbirlerin alınması istenmiştir.⁴⁴

2- Caniklioğulları

Amasya- Trabzon- Canik (Samsun) bölgesinin en kudretli â'yânı kabul edilen Caniklioğulları bölgede uzun süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ailenin atası olan Fatsalı Ahmet Ağa, kapıcıbaşılık görevi sayesinde nüfuzunu artırarak ailenin kökleşmesine zemin hazırlamıştır. Oğulları ile torunları ailenin nüfuzunu giderek artırmışlar ve bölgede yaklaşık yüz yıl söz sahibi olmuşlardır. Süleyman Paşa, Hacı Ali Paşa, Battal Hüseyin Paşa, Mikdat Ahmet Paşa, Hayrettin Rağıp Paşa ve Tayyar Mahmut Paşa Caniklioğullarının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdir.

Aileden bazı kimseler idam cezasına çarptırılmışken, Canikli Ali Paşa, Battal Hüseyin Paşa, Tayyar Mahmut Paşa firari olarak ilan edilmişlerdir. Politik ve askeri başarısızlıklarından dolayı aile iki defa haciz yaşamıştır. Canikli-zâde ailesi Çapanoğulları ile iki defa savaşla sonuçlanan politik çatışma yaşamıştır.⁴⁵ Aile mensupları valilik, seraskerlik, mütesellimlik, voyvodalık gibi önemli görevler elde etmişlerdir. Fakat yetkilerini, zaman zaman kötüye kullanmışlardır. Ailenin en tanınmış bireyi olan Ali Paşa'nın 1772 (1186) yılında Amasya Mutasarrıflığına atanmasından itibaren, Çapanoğulları ile komşu olunmuş, aralarında amansız bir rekabet başlamıştır. Ali Paşa'ya ertesi yıl Tokat voyvodalığı ile Trabzon valiliği, 1774 (1188) yılında ise Erzurum valiliği tevdi edilmiştir. Ali Paşa, Anadolu'nun kuzey doğusunda nüfuzunu artırırken oğulları Battal Hüseyin ve Mikdat Ahmet

⁴³ BA, HH, nr. 24385

⁴⁴ Mehmed Süreyyâ, *age*, C. II, s. 290; c. III, s. 83, 594 vd.; Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 7. Rışvan ve Avşar aşiretleri ile ilgili yolsuzluk ve Ankara, Amasya, Sivas yöresine iskânı ile ilgili belgeler için bkz. SŞS, 26/109, 27/122

⁴⁵ Canay Şahin, *(The Rise And Fall Of Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808))* Bilkent Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s.39

Beyler de Amasya sancağı mütesellimliğine getirilmişlerdir.⁴⁶ Aynı aileden farklı kimselerin farklı yerlerde resmi görevler elde etmesi nüfuzlarını artırması bakımından çok önemlidir. 1776 (1190) yılında Ali Paşa Sivas valiliğine atanmıştır. Bu durum Sivas valiliğini elde etmeye çalışan Caniklioğulları, Zaralı-zâdeler ve Cabbar-zâdeler arasında ciddi bir rekabetin doğmasına yol açmıştır. 1778 (1192) yılında Kırım'ın tekrar Osmanlı'ya bağlanması için Bâb-ı Âl-i tarafından serasker tayin edilen Ali Paşa, bu görev sayesinde nüfuzunu daha da artırmış; oğlu Mikdad Ahmet Paşa'nın Sivas valiliği'ne getirilmesini sağlamıştır. Kırım seferinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine merkezin Ali Paşa ile ilişkileri farklı bir mahiyet kazanmıştır. Buna ilaveten oğlu Mikdad Ahmet Paşa'nın Amasya a'yânlarına baskı yapması üzerine 1779 (1193) yılında Sivas valiliği'nden azledilmiştir. Bu durum bölgede etkinlik kurmaya çalışan Çapanoğulları için yeni bir fırsat yaratmıştır.

Gelişmeler sonucunda Çapanoğlu Mustafa Bey ile Mikdad Ahmet Paşa arasındaki soğuk savaş, yerini amansız bir muharebeye bırakmıştır. Yapılan muharebe sonucunda Mikdad Ahmet Paşa yenik düşmüş, bunun üzerine Canikli Ali Paşa harekete geçmiştir. Ali Paşa, Çapanoğlu'nun Bâb-ı Âl-i tarafından idam edilmesini istemiş, daha da ileri giderek talebinin yerine getirilmemesi halinde bunu kendisinin yapacağını bildirmiştir. Merkez, bu mücadelede Mustafa Bey'i desteklemiş, hatta onu Ali Paşa'nın tedibine memur kılmıştır.⁴⁷ Mustafa Bey, bu emri fırsat bilerek ordusu ile Samsun ve Bafra'ya girmiştir. Ali Paşa ve oğulları Kırım'a firar etmek zorunda kalmışlardır. Ali Paşa, bu eyleminden sonra belgelerde “firari” sıfatı ile anılacaktır. 1781 (1196) yılında affedilen Ali Paşa, Trabzon valiliği'ne getirilmiştir. Oğlu, Mikdad Ahmet Paşa'ya da Erzurum valiliği verilmiştir. Böylece devlet bölgedeki güç dengesini yeniden oluşturmuştur. 1877–1878 (1295–1296) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kırım'ın geri alınmak istenmesi Caniklioğullarını merkez nezdinde tekrar önemli bir statüye kavuşturmuştur.

⁴⁶ Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Ankara 1980, s. 41. Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C. IV, bakıyyesi, İstanbul 1935, s.124,157

⁴⁷ SŞS, I/198.

Caniklioğullarının da muhassıl, mutasarrıf ve vali sıfatlarıyla ahaliye zulümden geri durmadıkları anlaşılıyor. Örneğin Süleyman ve Ali Paşalar hakkındaki “tekâlif” söz konusu olduğunda kendileri için adam başına ayrıca akçe tevzi ettikleri, zulümlerinin giderek arttığı” vb. şikâyetlerin ardı arkası kesilmemiş; ancak hükümet, takip ettiği siyaset gereği cezalandırma yerine anlaşma politikasını izlemiş fakat ilk fırsatta hesabını sormuştur.⁴⁸

3- Çapanoğulları

Yozgat’ta (Bozok) yerleşik olan Çapanoğulları (Cebbar-zâdeler), Kayseri’ye kadar uzanan etkilerini, devlete bağlılıkları ile güçlendirme geleneğini uzun yıllar sürdürmüşlerdir. Çapar Koca Ömer Ağa’nın soyundan gelen Ahmet Paşa, Mustafa Bey, Süleyman Bey, Celaleddin Paşa, Abbas Paşa ve diğerleri arasında en önemli şahsiyet otuz yıl Bozok mütesellimliği yapan Süleyman Bey’dir. Aile, 18. yüzyılın başlarından itibaren dönemin idari ve ekonomik aksaklıklarından istifade ederek güçlenmeye başlamıştır. 1728’den (1141) 1765’e (1179) kadar bölgede etkin olan Ahmet Paşa merkezi otoriteye itaat ederek hâkimiyet alanını Bozok, Yeni İl, Sivas ve Niğde’ye kadar genişletmiştir. Sened-i İttifak’a imza koyan a’yânlar arasında yer alan bu zat, Amasya mütesellimliğini elde etmek maksadıyla Canikli Ali Paşa ile savaşmıştır. Zaman zaman merkezi hükümetle de anlaşmazlıklar yaşamıştır.⁴⁹ Örneğin, Develi Kazası’ndan ihracı emredilen askeri ahalinin de muhalefetiyle tertip edemeyeceğini padişaha bildirerek affını isteyen Cabbar-zâde Süleyman Paşa’ ya merkezin cevabı çok sert olmuş, Padişah Cabbar-zâde Süleyman Bey’i görevini yapmaması halinde cezalandıracağını bildirmiştir.⁵⁰ Eşküyayı tedipte, devlete asker ve levazım sağlamakta becerikli olan Cabbar-zâdeler diğer taraftan da servet ve nüfuz kazanmak uğruna halkı ezmekten geri durmamışlardır. Ahmet Paşa, Divriği halkına zulmettiği gerekçesiyle, Zaralı-zâde Feyzullah Paşa tarafından idam edilmiştir. Bu olay Cabbar-zâdelerin bölgedeki etkinliğini bir dönem azaltmıştır.

⁴⁸ Canay Şahin *age*, s.39–67; *Tarih-i Cevdet*, C.I, s.219, 151, 282; C.II, s.326; C.V, s.102; C.VIII, s.44,431; *Sicill-i Osmanî*, *age*, C.II, s.217, 317; C.III, s.83, 258, 548; Süleyman Duygu, *Yozgat ve Çapanoğulları Tarihi*, s.39; Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, *Belleten*, C. XXXVI, (1972), s.483–525. H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.141–147,157

⁴⁹ Özcan Mert, *age*, s. 73–75. H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.100.134.160.

⁵⁰ BA, HH, nr. 8066

Ancak büyük oğlu Mustafa Bey'in gayretleri ile Bozok Sancağı'nı yeniden ele geçiren Çapanoğulları Mustafa Bey'in ölümüne kadar nüfuz alanlarına Yeni İl, Sivas, Kayseri, Çankırı ve Kırşehir'i katmışlardır. Ailenin en parlak dönemi 1782'den (1197) 1813'e (1229) kadar süren Süleyman Bey zamanıdır. Süleyman Bey, merkeze bağlılığı ve ıslahatçı padişah III. Selim'in yenilik hareketlerine taraftar olması sebebiyle ailenin gücünü zirveye taşımıştır. Süleyman Bey, başarılı politikaları sayesinde hem Padişahın hem de ahalinin takdirini kazanmıştır.⁵¹ 1804 (1219) tarihinde Konya da çıkan bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Süleyman Bey, kan dökülmeden ahali ile Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'yı barıştırmıştır. Bu olayın ardından Süleyman Bey, Padişah III. Selim'in takdirlerine mazhar olmuştur.⁵²

Süleyman Bey, eşkıya tedibinde de başarılı hizmetler vermiştir. 20 Mart 1806 (29 Zilhicce 1220) tarihli bir belgeye göre Karaman halkına olmadık zulümler yapan Karamanlı Kocağa ismindeki şakinin cezalandırılması için Çaparzade Süleyman Bey görevlendirilmiştir. Süleyman Bey'in eşkıyayı sıkıştırması üzerine Karamanlı Kocağa ve arkadaşları İçel taraflarına kaçmışlardır.⁵³ Süleyman Bey'in etkisini artırması merkezi otoritenin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle 28 Haziran 1812 (17 Cemâziye'l-âhir 1227) tarihli bir emre göre, Cabbar-zâde Süleyman Bey'e ihale edilen Larende mukâta'ası daha sonra Karaman Valisi Ali Paşa'ya ihale edilmiş, Cabbar-zâde Süleyman Bey'in ödediği 22.000 kuruş iade edilmiştir.⁵⁴ A'yân ailelerinin geneline şamil olan "Ağalık" saplantısı hanedanlıkların çöküşünün en önemli nedenlerinden sayılabilir. Çapanoğulları da zaman zaman bu yollara tevessül etmişlerdir. 1822 (1238) yılında Rışvan aşireti beyleri mahzarla Cabbar-zâdelerden şikâyetlenerek Rışvan mukâta'asının onlara verilmemesini rica etmişlerdir.⁵⁵ Bu şikâyet, Cabbar-zâde ailesinin nüfuzunun yayılma alanını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 1808'de (1223) Cabbar-zâde Celaleddin Paşa,⁵⁶ 1809 (1224)

⁵¹ BA, HH, nr.1950, 1950/A, 1950/B

⁵² BA, HH, nr. 2037

⁵³ BA, HH, nr. 14834

⁵⁴ BA, Cevdet- Maliye nr. 4673

⁵⁵ BA, HH, nr.16617, 16183

⁵⁶ BA, HH, nr.17768

tarihinde Cabbar-zâde Mehmet Paşa,⁵⁷ 1811 (1226) tarihinde yine Celaleddin Paşa Sivas valiliği yapmışlardır.⁵⁸ Aile fertlerinin yakın zamanlarda Sivas valiliği görevine getirilmesi ilginç olsa gerektir.

Merkezi otorite, özellikle Zaralı-zâde Recep Paşa'nın etkin olduğu bu dönemde Sivas'ta Cabbar-zâdeleri görevlendirerek denge politikası kurmayı amaçlamaktadır. Bütün bunlardan hareketle Sivas'ta kısa bir dönem Zaralı-zâdelerin etkinlikleri zayıflamıştır denilebilir. II. Mahmut'un 1812'den (1227) itibaren merkezileştirme politikasını uygulamaya başlaması ve ardından 1813'de (1229) Süleyman Bey'in ölümü ile ailenin bölgedeki nüfuzu, etkisini kaybetmeye başlamıştır. Ancak 1841 yılında Cabbar-zâde Mehmet Abdi Paşa'nın Sivas mutasarrıfı olarak gözükmesi Tanzimat'tan sonra da ailenin etkisinin az da olsa devam ettiğini göstermektedir.⁵⁹ Tanzimat devrinde, Çapanoğullarından Mehmet Celaleddin Paşa gibi bazı kişiler Bozok'ta idarecilik yapmışlarsa da uzun yıllar tutunamamışlardır.⁶⁰ Çapanoğullarının namı ve soyu yakın zamanlara kadar devam ede- gelmiştir.

4- Sağır-zâdeler

Dar ve kapalı bir havzada “Kemah Beyleri” namıyla yaklaşık iki asır etkinliğini hissettiren Sağır-zâdeler önemli rütbeler almaksızın Kemah, Gercanis, Kuruçay ve Eğin kazaları voyvodalıklarını uzun bir dönem ellerinde tutmuşlardır. Mir İbrahim, Abdulkaki, Hacı Abdullah, Demir ve Fettah Beyler ailenin önemli şahsiyetleridir.⁶¹

1758 (1172) yılında ayaklanan Gümüşhane eşkıyalarının tedibi için görevlendirilenler arasında Kemah Bey'i Sağır-zâde Hasan Bey de bulunuyordu. Sükûnet sağlandıktan sonra, eşkıya tedibinde emeği geçen kimseler, aynı şekaveti ve azgınlığı kendileri icra etmişlerdir. Keza, Sağır-zâde İbrahim Bey de şakilik ve

⁵⁷ BA, HH, nr.31851

⁵⁸ BA, HH, nr. 29927

⁵⁹ Ö.Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000, s.137

⁶⁰ Özcan Mert, *age*, s. 73–75. H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.100.134.160. Cabbar-zâdeler ile ilgili Sivas Şer'iyye Sicillerinin değişik defterlerinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

⁶¹ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 6–10

zulüm yolunu tercih etmiştir. Resmi kayıtlarda ise kendisinden “behradâr ve sahib-i devlet ve yesâr” olarak bahsedilmiştir.⁶² Aile bu dönem, 1773 (1187) Osmanlı-Rus Savaşı’nda ordu için 1.500 güzide süvari istenecek kadar güçlüydü. 1802 (1217) yılında Kemah ve Kuruçay voyvodası Sağır-zâde Abdalbaki Bey’e Eğin voyvodalığı tevcih edilmiştir. Bu tevcihin sebebi, Köse Mustafa Paşa’nın oğlu Veli Bey’in bölge ahalisine karşı acımasız ve haksız uygulamalarıdır. Keban civarındaki madenlere kütük sevk etmekle görevlendirilen aynı zamanda da Diyarbekir valisi olan Köse Mustafa Paşa, oğlu Veli Bey’i buraya voyvoda olarak atamıştır. Bunun üzerine hükümet voyvodalık görevini Veli Bey’den alarak Sağır-zâde Abdalbaki Bey’e tevcih etmiştir.

Hükümet bir yandan halkın şikâyetlerine çözümler üretmeye çalışırken bir yandan da iki a’yân ailesi arasında rekabet ortamı oluşturmuştur. Fakat Diyarbekir valisi Mustafa Paşa, Sağır-zâde ailesinin bölgede tutunmasını engellemek için büyük çaba sarf etmiştir. Merkezi hükümet, Mustafa Paşa’nın bu tutumunu beğenmemiş ve O’nu görevden almıştır.⁶³ Kösepaşa ailesinin etkinliğinin de azalmasını fırsat bilen Abdalbaki Bey’in bir süre sonra keyfi davranışlarda bulunduğu ilgili belgelerden anlaşılmaktadır. Merkezi hükümet, Gürcü Osman Paşa’yı emrindeki on tabur askerle Sağır-zâde Abdalbaki Bey’in üzerine göndermiştir. Abdalbaki Bey’in adamlarından bir kısmı katledilmiş bir kısmı da esir alınmıştır.⁶⁴ Bu gelişmeler yaşanırken Abdalbaki Bey ile Köse Paşa hanedanından Mustafa Bey arasındaki rekabet de artmıştır. Aralarındaki bu rekabetin devam ettiği sıralarda, Mustafa Bey’in merkez tarafından katlinin istenmesi üzerine Mustafa Bey firar etmiş, Abdalbaki Bey ise firarına yardımcı olmuştur. Bu durum, taşradaki a’yânların birbirini yakından tanıdığı ve gerektiğinde merkezi otoriteye karşı iş birliği yaptıklarını belgelemesi açısından büyük önem arz etmektedir. Merkezin bütün bu olanları tespit etmesine rağmen Mustafa Paşa’nın yakalanmasına yardım etmesi şartıyla Abdalbaki Bey affedeceğini bildirmesi ise tamamen bir acziyet olarak yorumlanabilir.⁶⁵

⁶² Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 6–10

⁶³ **BA, HH**, nr. 13458, 4508

⁶⁴ **BA, HH**, nr.3892

⁶⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 6–10

Sağır-zâdelerin düzenledikleri baskınlar ve birkaç kez yineledikleri isyanların, âyanlıklarının yıkılışına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Eğin voyvodalığı için Divriği Veliyeddin Paşa ile mücadeleleri, Keban madenini tehdit etmeleri, bölge halkına zulüm ve tecavüzde bulunmaları belgelerde geniş yer tutmaktadır.⁶⁶

5- Turunç-zâdeler

Bölgede etkin olan bir diğer a'yân ailesi de Turunç-zâdelerdir. Aileden, Halil Ağa, İyneada muhafızlığı yapmıştır. Ömer ve Hüseyin adında iki oğlu vardır.⁶⁷ Ailenin en önemli şahsiyeti olan Süleyman Paşa, 1788 (1203) yılında Sivas mütesellimi olmuştur.⁶⁸ Bu görevi 1789 (1204) yılında da devam ettirdiği görülmektedir.⁶⁹ Süleyman Paşa'nın 1790 (1205) yılında Sivas Müteselliliği görevinden alındığı görülmektedir. Aynı görev Kenan-zâde Feyzullah Ağa'ya tevcih edilmiştir.⁷⁰ Süleyman Paşa, sırasıyla Sivas mubâyaaacılığı,⁷¹ kapıcıbaşılık görevlerinde bulunmuş, Adana, Rakka ve Halep valiliği yapmıştır. Daha sonra Karahisar'daki çiftliğine çekilmiş, 30 Eylül 1796 (27 Rebiyülevvel 1211) tarihinde Konya valiliği uhdesine tevcih edilmiştir. Paşa, 1799'da (1213) Kıbrıs muhafızı olmuştur. Merkezi otorite, kendisine baş kaldıran Mardin, Sivas, Rakka, Diyarbekir eyaletlerinde şekavet ve serkeşlik yapan Milli Timur'u ortadan kaldırma görevini Süleyman Paşa'ya vermiştir. Ayrıca bu görevle birlikte Rakka valiliğini kendisine tevcih etmiştir.⁷² Paşa, verilen görevin hilafına olarak Timur'u korumuştur. Yine Timur'un affedilerek Rakka valiliği'ne tayin edilmesine yardımcı olmuştur. Bu durum dönemde yaşanan benzer olaylarla paralellik gösterir.⁷³ Süleyman Paşa, bir süre sonra tespit edemediğimiz sebepten dolayı vezirliği ref' olunarak İstanköy'e sürgün edilmiştir. Ardından resmi işlere karışmaması şartıyla vilayeti olan Sahip

⁶⁶ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr 6026; Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 6–10.

⁶⁷ BA, HH, nr. 10171

⁶⁸ SŞS, 3/184.

⁶⁹ SŞS, 3/184

⁷⁰ SŞS, 3/242

⁷¹ Turunç-zâde Süleyman Bey'e gönderilen emirde; Sivas, Bozok, Amasya sancaklarından 70.000 kile dakik ve 40.000 kile şâir toplanıp, Samsun iskelesine nakli istenmektedir. Yine aynı belgede mübâyaa işleminin nasıl yapılacağına dair ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bkz. SŞS, 3/108

⁷² BA, HH, nr. 11559; SŞS, 5/24

⁷³ M. Süreyya, *age*, C.II, s.60; Tarihi Cevdet, C.II, s 340.

Karahisar'da ikametine müsâde edilmiştir.⁷⁴ Paşa, Sivas mütesellimliği döneminde şehrin gelişmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.⁷⁵ Süleyman Paşa'nın Adana valiliği sırasında, Sivas'ın Pirkinik adlı karyesinden, hazinedarı Ömer tarafından toplanan 5.500 kuruşu zimmetine geçirdiği iddia edilmekte olup, olayın aydınlatılması ve suçluların cezalandırılması istenmektedir.⁷⁶ Bu davranış, a'yânlar arasında çok rastlanılan bir durumdur. Aynı belgede Zaralı-zâde Recep Bey'in, Sadrazam Yusuf Paşa'ya olan borcunun acilen tahsil edilmesi gerektiği bildirilmiştir ki bu belge, a'yânların genelinde zimmet suçlamasının olduğu tezini kuvvetlendirmektedir.

Süleyman Paşa'dan sonra ailenin en etkin şahsiyetlerinden birisi de Turunç-zâde Ali Ağa'dır. Mütesellimliği döneminde göçebe Rışvan aşiretlerinin ve diğer aşiretlerin Sivas ve kazalarında ahaliye yapılan zulüm ve teaddinin ortadan kaldırılması ile ilgili fermanla kendisinin başarılarından bahsedilmektedir.⁷⁷ Fakat Ali Ağa'nın zimmetine para geçirmekten geri kalmadığı da görülmektedir. İlgili belgede, Karahisar-ı Sahip'teki aşiretlerle kazalardan tahsil olunan varidatın Ali Ağa'nın zimmetinde olduğu bildirilerek geri alınması amacıyla yetkililer uyarılmaktadır.⁷⁸ Ayrıca Ali Ağa'nın taşirde usulsüzlük yaptırmasından dolayı kadı huzuruna çıktığı da yine ilgili belgelerden anlaşılmaktadır.⁷⁹ Bu gelişmelerin ardından Ali Ağa, 1878 (1269) yılında sürgün edilmiştir.⁸⁰

6-Hazinedar-zâdeler

Aileden Süleyman Paşa, Mehmet Paşa, Ahmet Paşa ve Osman Paşa Sivas valiliği yapmışlardır. Ahmet Paşa Lazistan ve Sivas mutasarrıflığı görevlerinde de bulunmuşlardır. Osman Paşa, Süleyman Paşa'nın oğludur. Kapıcıbaşılık ve Canik muhassıllığı görevlerini elde etmiştir. 1827-8 (1243) vezir rütbesiyle Sivas ve bir

⁷⁴ BA, HH, nr. 14704

⁷⁵ SSS, 3/184, 1/177

⁷⁶ SSS, 5/24

⁷⁷ SSS, 1/177

⁷⁸ A. DVN, nr. 96,

⁷⁹ A.MKT. NZD, nr. 87

⁸⁰ BA, İ.MVL, 277/10817

hafta sonra da Trabzon valiliğine atanmıştır. Gösterdiği başarılarından dolayı hükümetin itimadını kazanmış, 1833'te(1248) Sivas valiliği görevine ek olarak Mısır savaşına memur edilmiştir. Tespit edilemeyen bir sebepten dolayı 1834 (1249) yılında Sivas valiliğinden azledilmiştir. Paşa, 1841'de (1257) Trabzon'da vefat etmiştir.⁸¹ Ailenin diğer önemli şahsiyetleri Süleyman ve Abdullah Paşalardır. Abdullah Paşa, kapıcıbaşılık ve Canik muhassıllığı yapmıştır. 1842'de(1258) vezir rütbesiyle Trabzon valisi olmuş, 1846 (1262) yılında azledilmiş ve aynı yıl vefat etmiştir.⁸²

Aileden Osman Paşa'nın oğlu Süleyman Bey de müderrislik yapmıştır.⁸³ Sivas Şer'iyye sicillerinde bu aileden Süleyman Paşa'nın ismi sıkça geçmektedir. Süleyman Paşa, 1796, 1801, 1807, 1811 ve 1812–18 yıllarında Canik muhassıllığı görevini ifa etmektedir.⁸⁴ Paşa, Trabzon valiliği döneminde nüfuzunu bir hayli artırmıştı. Aynı zamanda Canik muhassılı, Gönnye sancağı mutasarrıfı, Fariş muhafızlığı görevlerini uhdesinde bulundurmaktadır.⁸⁵ Bu dönemde kapıcıbaşıllığı ref' olunan Rize a'yânı Tuzcu-zâde Memiş, fukaraya zulmetmekte, haksız yere adam öldürmekte, kaza-yı mezburda ölenlerin terekelerini zabt etmektedir. Bu ve benzeri hareketlerinden dolayı idamı emredilmiş, bu görev Hazinedar-zâde Süleyman Paşa'ya tevcih edilmiştir. Fakat Süleyman Paşa, asiye ele geçirememiştir. İlgili belgede Sivas valisi Osman Paşa'dan Eylül 1816 (Zilka'de 1231) tarihinde 2000 güzide askeri derhal kethüdası marifetiyle Süleyman Paşa'nın ordusuna ilhak etmesi istenmektedir.⁸⁶ 1815 (1231) senesine ait masraf defterinde Rize a'yânı Tuzcuoğlu'nun idamı için Trabzon valisi Hazinedar-zâde Süleyman Paşa'ya gönderilecek askerlerin nefsi-i Sivas'â isabet eden bedeli 15.000 kuruştur.⁸⁷ Fakat aradan yaklaşık 7 ay geçmesine rağmen Sivas'tan gönderilecek olan asker bir türlü Süleyman Paşa'ya ulaştırılamamıştır. İlgili belgede, Osman Paşa'nın askerleri gönderdiğine dair tahriratının İstanbul'a ulaşmış olmasına rağmen henüz askerlerin

⁸¹ M. Süreyya, *age*, C. IV, s.1306.

⁸² Aynı eser, C.1, s.81.

⁸³ *SSS*, 8/6, 1/191; M. Süreyya, *age*, C.IV, s. 1306, 1532

⁸⁴ Canay Şahin *agt*, s.114

⁸⁵ *SSS*, 10/68–69

⁸⁶ *SSS*, 10/68–69

⁸⁷ *SSS*, 10/72

ilgili yere ulaşamadıklarından dolayı merkezi hükümet Osman Paşa'yı tehdit yolluca uyarmıştır. Bu arada asi Of tarafına kaçmıştır.⁸⁸

7- Zaralı-zâdeler

Tezimizin konusu olan bu aile, Sivas ve çevresine yüz elli yıl kadar hâkim olmuş bir hanedandır. Aileden Osman Paşa, Mehmed Paşa, Feyzullah Paşa, Abdullah Paşa, Recep Paşa, Lütfullah Paşa gibi şahsiyetler değişik bölgelerde valilik yapmışlardır. Fermanlarda Zaralı-zâdelerin âyanlıkları sık sık vurgulanmıştır.⁸⁹

B-) Sivas'taki Âyan Aileleri

Sivas Anadolu'nun kadim memleketlerinden biridir. Tarihsel süreç içinde birçok medeniyete ve topluma ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da önemini korumuştur. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Sivas da 16. yüzyılın ortalarından itibaren celali ayaklanmalarının önemli merkezlerinden biri durumundadır.⁹⁰ Sivas Eyaleti, Tanzimat'a kadar vezir rütbeli valiler tarafından idare edilmiştir. Eyaleti merkezden atanan valiler yönetirdi. Vali, Paşa Sancağı olan Sivas Sancağı'nın amiriydi ve burada ikamet ederdi.⁹¹ Sivas Eyaleti'nin idari örgütlenmesinde valilerin konakladığı ve "Paşa Sarayı" adı verilen bir bina bulunmaktaydı. 1813'te Sivas valisinin oturduğu saray kullanılamayacak hale geldiğinden sarayın tamiri gündeme gelmiştir.⁹² Buranın tamiri ve bakımı 1816 yılında tamamlanmıştır.⁹³ II. Mahmut döneminde vali ve mutasarrıflar, idarelerinde

⁸⁸ SSS, 10/101.102

⁸⁹ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr.7439, 10352, 9426, 929; Tarih-i Cevdet, C.VII, s.61; M. Süreyya, age, C.II, s. 347; C. III, s.423.

⁹⁰ Wilham J. Griswold, Anadolu'da Büyük İsyan, çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2000, s.21,26; Besim Darkot, "Sivas" İA, İstanbul 1988, s. 572; Sencer Divitçioğlu, "Oyun Teorisi Bağlamında Celali İsyanları 1596-1611" Cogito Osmanlılar Özel Sayısı 19, yaz 1999 s.139

⁹¹ Hasan Yüksel, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik ..., s.14

⁹² Ö.Demirel, Osmanlı Vakıf Şehir..., s.13

⁹³ Saray ile ilgili belgeler: Sivas'a yeni beylik sarayının inşasına ve inşâ masraflarının Sivas eyaletinden tertib edilmesine izin verilmesine ilişkin SSS, 10/82,83; Beylik sarayı inşasının masrafları için gerekli meblağın Sivas sancağı kazalarına taksimine dair defter SSS, 10/83; Beylik sarayı inşasında çalışan neccâr, taşçı ve diğer işçilerin ücretleri ile inşada kullanılan kereste, mih, demir, boya, zift ve sair malzemelerin kıymetlerine dair belge SSS, 10/83-85 Ömer Demirel, II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri, Ankara 1989, s. 11

bulunan sancaklara, mütesellim (bunlara kaymakam da denilirdi) atamaktaydılar.⁹⁴ Bu kadim şehir, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında Zaralı-zâdeler, Çapanoğulları, Canikli-zâdeler başta olmak üzere kudretli birçok a'yân ailesinin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bir taraftan bu güçlü aileler arasında rekabet makro düzeyde devam ederken, mikro düzeyde de Sivas'ta yerleşik, a'yân aileleri arasında da nüfuz mücadelesi yaşanmaktaydı. Buradan hareketle Sivas'ta bulunan a'yân aileleri ile ilgili kısa, fakat önemli bilgiler sunulacaktır.

1- Hatip-zâdeler

Tarikat erbabından olan Hatip-zâdeler, Sivas şehrinde vakıf faaliyetleri ile ön plana çıkmış bir a'yân ailesidir. Aile, bazı kaynaklarda Sarı Hatip-zâdeler olarak da geçmektedir.⁹⁵ Eğitim alanında da önemli bir yere sahip olan ailenin bazı fertlerinin müderrislik ve kadılık görevlerini ifa ettikleri de bilinmektedir. Aileden Numan Efendi, şehirdeki en büyük kütüphanenin kurucusu olarak bilinir.⁹⁶ Numan Efendi, Ahmet Hamdi Efendi'nin oğludur. Büyük babası Şeyh Abdurrahman Efendidir.⁹⁷ Hatip-zâde ailesinin en etkin fertlerinden biri hiç şüphesiz Ali Ağa'dır. 1788 (1203) yılında kethüdayerlik görevi uhdesine verilmiştir.⁹⁸ Ali Ağa'nın mütesellimliğe ilk atandığı tarih tam olarak tespit edilememiştir. Fakat 23 Mart 1791 (18 Recep1205) tarihinde Sivas Eyaleti sabık seraskeri Karahisarî Ahmet Paşa tarafından Sivas mütesellimliği görevi Hatip-zâde Ali Ağa'dan alınıp Zaralı-zâde Recep Paşa'ya verilmiştir. Bu değişikliğin gerekçesi olarak Hatip-zâde Ali Ağa'nın 23 Mart 1791 (18 Recep1205) tarihinde orduyu hümayûna katılacak askerin bir kısmını vaktinde gönderememesi gösterilmektedir. Akabinde, Hatip-zâde Ali Ağa Maraş'a sürgün

⁹⁴ Musa Çadırcı, "II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu", **DTCF Dergisi**, XXVIII, Ankara 1970, s. 288, 289

⁹⁵ Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, Numan Efendi Mecmuası, nr.189

⁹⁶ Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, Numan Efendi Mecmuası nr.189; Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir...** s.55,56. Bu kütüphane Ulu Cami civarındadır. Kütüphane kargir ve üzeri kubbeli ise de pek rutubetli ve loştur. Yanına yine Numan Efendi tarafından bir çeşme yaptırılmıştır. Kütüphanenin kapısı üzerinde basit bir taş, kötü bir sülüsle yazılmış şu kitabe görülmektedir.

"Cenâb-ı Hazret-i Nu'man Efendi mütft-i zî-şân

Bina etdi rızâullah için ecrin vire subhân

Tamam oldukça Fehmî noktadâr ile didüm târîh

Kütübhâne mükemmel oldı me'sud eylesin Rahman"

⁹⁷ Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, nr.189, İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri** s.174

⁹⁸ **SSS**, 3/105

edilmiştir. İlgili fermanda, aynı suçu işleyenlere de örnek olması açısından, Sivas mütesellimi Zaralı-zâde Recep Bey'den bu hususta daha hassas olması istenmiştir.

Aynı hassasiyet ve ihtimam Maraş naibi Seyyid Ali'den de beklenilmektedir.⁹⁹ Sürgün olayından yaklaşık bir yıl sonra Ali Ağa'nın affedildiği görülmektedir.¹⁰⁰ Hatip-zâde Ali Ağa, Sivas valisi Osman Paşa tarafından 1792 (1207) yılında tekrar Sivas mütesellimliğine getirilmiştir.¹⁰¹ Ali Ağa, 1798 (1213) yılında kethüdayerlik¹⁰² ve daha sonra Sivas valiliği yapmıştır. Kethüdayerliği döneminde Ayntab'dan ve taşradan gelen üzüm, pekmez yüklerinden onar para iç gümrük vergisi alınma geleneğini kaldırmış olup, kendisinin başlatmış olduğu bu uygulamayı daha sonra gelen kethüdayerlerin de devam ettirmelerini istemiştir. Ali Paşa'nın bu tutumunun sebebi, ticareti daha canlı hale getirmek arzusu olmalıdır.¹⁰³

Hatip-zâde ailesinden Es-Seyyid El-Hac Hüseyin Efendi değişik zamanlarda Sivas müftülüğü görevinde bulunmuştur. Müftülük atamaları ile ilgili belgelerde Sivas'ta bulunan Müftü-zâde, Altıparmak-zâde ve Hatip-zâde aileleri arasında geçen bu ilginç rekabet açıkça görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Eylül 1794 (Ramazan 1209) yılında Hatip-zâde Es-Seyyid El-Hac Hüseyin Efendi görevini yerine getiremediğinden dolayı müftülük görevinden alınmıştır.¹⁰⁴ Bu görev, en büyük rakibi olan Altıparmak-zâde Es-Seyyid Hüseyin Efendiye tevdi edilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Altıparmak-zâde Es-Seyyid Hüseyin Efendi'nin aynı gerekçelerle görevden alındığı tahmin edilmektedir. Çünkü Eylül-Ekim 1795 (Rebiyü'l-evvel 1210) tarihinde Sivas Müftüsü, Müftü-zâde Hüseyin Efendi'nin

⁹⁹ “....dergâh-ı muallâ kapıcıbaşlarından Sivas mütesellimi mir Recep dâme mecduhu ve kudvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm madenü'l-fazl ve'l-kelam Sivas kazısı ve Maraş naibi zîde fazluhuma tevkî'ı hümayunum vâsıl olacak ma'lûm ola ki Sivas sâkinlerinden Hatip-zâde Seyyit Ali nam kimesne kendi hâlinde olmayub Sivas'tan sefer-i hümayunuma mürettib olan asakirin geriye tehirde kalmalarını müceb olup muğâyir-i rıza harekete ictisar eylediği bi'l-ihbar tahkik olmağla kendüye tedib ve emsalini terhip zımnında merkûm Seyyid Ali'nin çavuş mübâşiretiyle Maraş'a nefy ve iclası fermânım olmağın....” Bkz. SŞS, 5/26

¹⁰⁰ SŞS, 5/56

¹⁰¹ *Salname-i Vilayeti Sivas*, 1308 s. 44, 1302, s.301, 1300, s.32

¹⁰² SŞS, 4/24.

¹⁰³ SŞS, 4/24.

¹⁰⁴ SŞS, 4/335; (1203) yılında Sivas müftüsü Abdülmesid Efendi geçimsizliği nedeniyle görevinden alınmış yerine Ömer Efendi atanmıştır. **Hacer Başpınar**, “XVIII. Yüzyılda (1700–1800) Anadolu'da Adalet Kurumu ve İşleyişi” **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sivas 2005, s.131

görevden alındığı, yerine Hatip-zâde Hüseyin Efendi'nin atandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Yine aynı yılın Şaban ayında Hatip-zâde Hüseyin Efendi, görevinden ihraç edilmiş, yerine Altıparmak-zâde Es-Seyyid Hüseyin Efendi getirilmiştir.¹⁰⁶ Mayıs- Haziran 1796 (Zilkade 1210) tarihinde Altıparmak-zâde Es-Seyyid Hüseyin Efendi'nin de görevine son verilerek ondan boşalan Sivas Müftülüğü, Hatip-zâde Hüseyin Efendi'ye tevdi edilmiştir.¹⁰⁷ Hatip-zâde Hüseyin Efendi'nin Eylül-Ekim 1796 (Rebiü'l-evvel 1211) tarihinde görevine son verildiği ondan boşalan müftülük görevine yine Altıparmak-zâde Hüseyin Efendi'nin getirildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ Temmuz-Ağustos 1797 (Safer 1212) tarihinde ise aynı görev Altıparmak-zâde Hasan Efendi'ye tevdi edilirken görevden alınan kişi Müftü-zâde Hüseyin Efendidir.¹⁰⁹ Ocak 1798 (Recep 1212) tarihinde ise Altıparmak-zâde Hasan Efendi görevden alınmış olup Sivas müftülüğü görevi tekrar Hatip-zâde Hüseyin Efendi'ye tevdi edilmiştir.¹¹⁰ Sivas müftülüğü görevinin bu üç a'yân ailesi arasında bir nüfuz mücadelesine dönüştüğü aşıkardır. Fakat görevin çok kısa süreli aralıklarla (bazen birkaç ay) diğer aileye tevdi edilmesi ilginç bir durumdur.

Altıparmak-zâde¹¹¹ Hüseyin Efendi Eylül-Ekim 1804 (Cemaziye'l-âhir 1219) tarihinde Kayseri'ye sürgün edilmiştir. Sürgün gerekçesi ise halkı, valiye karşı kıskırtmaktır. İlgili belgede Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbar-zâde Mir Süleyman Bey'e, Sivas müftüsüne ve Kayseri kazası naibine Altıparmak-zâde Hüseyin Efendi'nin gözetim altında tutulması, ona tolerans gösterilmemesi kati ifadelerle emredilmektedir.¹¹² Hatip-zâde İbrahim Efendi de bir dönem mültezimlik görevinde

¹⁰⁵ SŞS, 4/38

¹⁰⁶ SŞS, 4/61

¹⁰⁷ SŞS, 4/76

¹⁰⁸ SŞS, 4/91

¹⁰⁹ SŞS, 4/169

¹¹⁰ SŞS, 4/195

¹¹¹ Yine bu aileden Es-Seyyid Abdullah Efendi, Sivas, Han-ı Cedid Yıldızeli ve İlbeyli Kazalarında sâdât-ı kirâm üzerlerine Kâim-makam iken 1230 yılı Zilkadetü's-şerife guresinde (1815) görevden alınıp yerine Kıdvetü's-sâdâtü'l-kirâm Es-Seyyid Eş-Şeyh Sıbgatullah Efendi getirilmiştir. SŞS, 10/6

¹¹² SŞS, 7/143 "... **Sivas vücûhundan** müfti-i sabık Altıparmak-zâde Müfti Hüseyin Efendi demekle ma'ruf kimesne avanesiyle ma'an hilâf-ı emr u rıza Sivas ahalisini iğvâ ve tahrik birle hâlâ Cidde Valisi düstûr-u mükerrerem müşîr-i müfehham nizâmü'l-'âlem vezîrim Mehmet Paşa edâmallahu te'âla iclâlehunun Sivas valiliğinden azl ile Tokat'a me'muriyeti evânında müşârunileyhe itdikleri zül ve hasaretden mâ'ada ibkâ-yı vezâretle Cidde eyâleti uhdesine tevcih birle Sivas'ta tevkif olunan kâffe-i emvâl ve eşya ve hayvanatı bâ fermân-ı 'âli kendüye ihsan-ı hümayunum olduğuna binaen Sivas'ta tevkif olunan emvâl ve eşya ve hayvanatı merkumenin müşârunileyhe teslimi için sen ki Cabbar-zâde mir-i mumâileyhsin gerek tarafından ve gerek müşârunileyh canibinden adam irsaliyle mutâlebe olundukta ahali-i merkume emr-i 'âlişanîma adem-i itâ'at ve

bulunmuştur. İbrahim Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi de şehrin hatırı sayılır kişilerindendir.¹¹³ Hatip-zâde Abdullah Efendi de 1823 (1239) yılında Sivas Müftülüğü görevini ifâ etmiştir.¹¹⁴ Hatip-zâde ailesinden Abbas Ağa ve oğlu Osman Nuri Efendi (doğumu 1275) ailenin nüfuzunu bir süre daha devam ettirmişlerdir.¹¹⁵ Ailenin, Tanzimat'tan sonra yerel düzeyde etkisi azalmakla beraber yine bazı görevler elde ettiği Hatip-zâde Süleyman Efendi'nin, Sivas maarif kalemî, muhacir komisyonu, mahkeme-i istinaf hukuk dairesi üyeliklerinde bulunmuş olmasından anlaşılmaktadır.¹¹⁶ Hatip-zâdeler, Sivas'ta uzun bir dönem etkilerini hissettirmişlerdir. Özellikle vakıf zeminlerinin kiralanmasında Zaralı-zâdeler ve Selmanoğulları ile mücadele etmişlerdir.¹¹⁷

2- Müfti-zâdeler

Sivas şehrinde bulunan nüfuzlu âyan ailelerinden birisi de müfti-zâdelerdir. Hükümetin emirlerine riayet ederek iyi ilişkiler kurmaya önem vermişlerdir. Bu sayede bölgede tutunmak ve kalıcı olmak amaçlanmıştır. Mültezimlerin zulümlerini önlemek için Sivas naibi Müfti-zâde Seyyid Abdullah'a gönderilen emirde, fazla akçe toplamamaları ve ahaliye zulüm etmemeleri hususunda etkinlik göstermesi istenmiştir.¹¹⁸ Bu aileden Es-Seyyid El-Hac Hüseyin Efendi, Ocak 1789 (Rebiü'l-ahir 1203) tarihinde, Han-ı Cedid, Elbeğli, Yıldızeli kazalarına kaimmakam olarak

hilâf-ı emr-i 'âli müşârunileyhin Sivas'ta olan marrû'z-zikr emvâl ve eşyasının cebren ve kahren tevkîfine cür'et eyledikleri beyânıyla müfti-i merkumenin bu güne hareketi hilâf-ı rıza olub kendisini te'dib ve emsâlini terhîb zımında Kayseriye'ye nefy ve iclâsı husûsu müşârunileyh tarafından bu defa'â der bâr-ı şevket kararına vârid olan tâhîr üzere derc ve istid'â ve müfti-i merkum Kayseriye'ye nefy ve iclâ olunmak bâbında emr-i şerîfîm sudûrunu bi'l-fi'l Şeyhü'l-İslam ve Müftî'l- enâm olan â'limü'l- 'ûlemâi'l- mütecerrin efdalü'l- fuzalâi'l- müteverrin Mevlana Ahmed Esad edâmallahu te'âla fezâile işaret itmeleriyle siz ki Cabbar-zâde ve mütesellim-i mûmâileyhimasız işaretleri mücebince müfti-i merkum Kayseriye'ye nefy ve iclâ olunmak fermanım olmağın imdi ber-vech-i muharrer ma'rifetiniz ile müfti-i merkum ahz ve esnâ-yı rahda muhâfazası ve esbâbını istihsal iderek lacelü't-te'dib Kayseriye'ye nefy ve irsâle mübâderet eyliyesiz...."

¹¹³ BA, DH, SAİD. d, 10/157

¹¹⁴ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri** s.144 Hatip-zâde Abdullah Efendi, 1271 (670) Anadolu Selçukluları tarafından yaptırılan Gökmedrese'nın doğu tarafındaki bir kısım yerin yıkılması üzerine burasını ahşap olarak yaptırmıştır. Bu kısma konan kitabenin okunuşu şöyledir: Muhakkak müfti ve müderris Seyyid Abdullah onu 1239/1824 Ramazan'ında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğaltsın. s.151

¹¹⁵ BA, DH, SAİD. d,11/241

¹¹⁶ **Salname-i Vilayeti Sivas**, 1300, s.63,70; 1301, s.60; 1302, s.345, 347,348

¹¹⁷ Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir** ..., s.96-153

¹¹⁸ SŞS, 5/264

atanmıştır.¹¹⁹ Yine Hüseyin Efendi, değişik zamanlarda Sivas müftülüğü görevinde bulunmuştur. Bununla ilgili belgelerde Sivas'ta bulunan Hatip-zâde ve Altıparmak-zâde aileleriyle aralarında sürekli mücadele yaşanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla aile en erken 1743 yılından bu yana Sivas Müftülüğü görevini ifâ etmektedir.¹²⁰ Müftü-zâde Es-Seyyid El-Hac Hüseyin Efendi 1795 (1210) ve 1797 (1212) yıllarında kısa aralıklarla Sivas Müftülüğü görevinde bulunmuştur.¹²¹ Ailenin etkisi, diğer a'yân ailelerinde gözlemlendiği gibi Tanzimatla birlikte azalmıştır. Aileden Müfti-zâde Hacı Hamdi Efendi 1880 (1298) yılında Bidayet Mahkemesi üyeliği yapmıştır.¹²²

3- Habib-zâdeler

Ailenin en ünlü şahsiyeti Abdullah Efendi'dir. 1737 (1150) senesinde Bosna'da Avusturyalılara karşı savaşmış, gösterdiği üstün başarılarından dolayı üç rütbe terfi almıştır.¹²³ Habib-zâdeler ailesi ile ilgili Sivas Şer'iyye sicillerinde fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4- Sarı-zâdeler

Sivas'ta etkin olan Sarı-zâdeler, mütesellimlik ve Sivas valiliği gibi görevlerde bulunmuşlardır. Sarı-zâde Mehmet Paşa, Sivaslı Hacı Osman Ağa'nın oğludur. Sivas alaybeyi iken Amasya'da eşkıya tedibi ile görevlendirilmiş, kendisine verilen bu vazifeyi layıkıyla yerine getirdiğinden 1762 (1176) yılında beylerbeyi olmuştur. Ardından vezir rütbesiyle Trabzon, Van, Kars valiliklerinde bulunmuştur. Mehmet Paşa, daha sonra Sivas valiliği ile birlikte Bender muhafızlığına tayin edilmiştir. Paşa, 1768 (11 Ra 1182) tarihinde Sivas Beylerbeyiliği görevini uhdesinde bulundurmaktadır. İlgili belgede Sivas'ın eşkıya yatağı olarak bilinen Deliklitaş mevkiinde palanga han cami ve çeşme yapılması ayrıca kafi miktarda mustahfiz

¹¹⁹ SŞS, 3/113

¹²⁰ Ömer Demirel, "Bir Osmanlı Kadısının Not Defteri Yahut Kitab- Sakk" **Selçuk Üniversitesi Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildirileri**, 7-8 Nisan 1999, s.2000

¹²¹ SŞS, 4/38, 61,76,91

¹²² **Salname-i Vilayeti Sivas**, 1298, s.105

¹²³ M. Süreyya, **age**, İstanbul 1996, C.II, s.384; **Şemdanî-zâde Tarihi**, C.I, s.78

tayin edilmesi Mehmet Paşa'dan istenenler arasındadır.¹²⁴ Mehmet Paşa'nın cesur, ileriye görebilen, ilme düşkün aynı zamanda latifeyi seven bir kişi olduğu bildirilmektedir.¹²⁵ Mehmet Paşa 1769 (1183) Bender Muhafızlığı görevinde iken yılında vefat etmiştir.¹²⁶ Paşa öldükten sonra Bender sarayında bulunan eşyalarının bir kısmı satılarak borçlu olduğu Bender seraskeri Gül Ahmet Paşa-zâde Ali Paşa'nının 7500 kuruşu ödenmiştir. Kalan eşyalar ise muhafaza altına alınmıştır.¹²⁷ Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Sarı-zâde Mehmet Paşa, Sivas Mütesellimliği ve Alaybeyliği sayesinde Sivas'ın en güçlü a'yânı durumuna gelmişti. Özellikle kapusuz eşkıyasının ortadan kaldırılmasında gösterdiği başarılar sayesinde büyük avantajlar elde etmiştir. Sarı-zâde Mehmet Paşa'nın oğlu Mehmet Emin Bey 13 yaşında iken kendisine babasının mansıbı olan Sivas Alaybeyliği verilmiştir.¹²⁸ Bu tevcihten kısa bir süre sonra Gürcistan seferi başladı. Başka eyalet askerleri ile birlikte Çıldır Valisi maiyetine tayin edilen Mehmet Emin Bey, henüz çocukluktan yeni çıkmaya başlamış olmasının da etkisi ile Sivas'a dönmek istemiştir. Bu haberi duyan padişah, Mehmet Emin Bey'i Sekson'da hapsedirmiştir. Bir süre sonra babasının araya girmesiyle affedilmiştir.¹²⁹ Mehmet Emin Bey, Kasım 1778 (Şevval 1192) tarihinde Sivas'a mütesellim olarak atanmıştır. Kendisine aylık 1000 kuruş maaş tahsis edilmiştir.¹³⁰ Mehmet Emin Bey, 1779 (1193) yılında Sivas mütesellimliği ve alaybeyliği görevlerini devam ettirmiştir. İlgili belgede "ve'l-a'yân" ifadesi kullanılmakta olup Sarı-zâdeler ailesinin a'yânlıklarına vurgu yapılmıştır.¹³¹

Ayrıca Zaralı-zâde Recep Bey, Mehmet Emin Bey'in kethüdayeri olarak görev yapmaktadır. Aynı belgede Mir Mehmet Emin Bey'den Sivas ve çevresindeki eşkıyalık olaylarının önlenmesi istenmektedir.¹³² Bir başka belgede de Şahmanoğlu

¹²⁴ BA, Cevdet- Askeriye, nr.11564

¹²⁵ İsmail. H.Uzunçarşılı, Sivas Şehri, s.187

¹²⁶ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Sadeleştiren Dündar Günday, İstanbul 1993, C II, s.562

¹²⁷ BA, Cevdet- Askeriye, nr.23384

¹²⁸ Mehmet Süreyya, age, .C.II, s.457.

¹²⁹ Ahmet Cevdet Paşa, age, C II, s.562-563

¹³⁰ BA, Cevdet- Askeriye, nr.12591

¹³¹ SŞS, 1/204

¹³² "... ve'l-a'yân Sivas mütesellimi ve alaybeğisi Mir Mehmet Emin ve kethüdayarı Recep Beğ zide mecdühüma ve cümle züemâ ve erbâb-ı tımar ve bölükat askerisi ve sair darb ve harbe kâdir ahâli ve iş erleri inhâ olunur ki bir müddetden beru Sivas havalisine kapusuz divânegan eşkıyası geşt ü güzâr ve etraf kur'âlara ...", bkz. SŞS, 1/204

Ali Ağa'nın ve Firari Ali Paşa'nın Sivas ve civarındaki kazaların ahalilerinden her türlü alacağının (Zimmât, der- anbar olunmuş hinta, çiftlik ve avarız malı bekayasından) az çok demeden hiçbir şey saklanıp gizlenmeden sağlam bir biçimde ele geçirilmesi ile görevlendirilmiştir.¹³³ Mehmet Emin Bey'in mütesellimlik görevinden alındığı daha sonra bu görevin 17 Ra 1196 tarihinde kendisine tekrar tevcih edilmiş olmasından anlaşılmaktadır.¹³⁴ Ancak Mehmet Emin Bey, savaflara katılmama ve ayak sürüme alışkanlığını bir türlü terk edememiştir. Rusya seferinde aynı tavrı takınmıştır. Seferden sonra Bağdat'a tayin olmuş ardından yine görev yerini terk etmiştir. 1784 (1199) yılında İsmail ve Bender taraflarına gitmesi istendiğinde de ağır davranmıştır. Mehmet Emin Bey, bu ve benzeri davranışlarından dolayı idam edilmiştir.

Tarih-i Cevdet'te bu olay şöyle anlatılmaktadır: “Bundan böyle Anadolu ve Sivas eyaletlerinin zeamet ve tımar sahipleri câlileri maiyetinde olmak şartıyla İsmail ve Bender'e memur olmuşlardır. Anadolu Eyâleti Takımı vaktiyle yerlerine varmıştı. Sivashıların henüz yerlerinden hareket etmedikleri Padişahın kulağına gelince çabuklaş emirleri gönderilerek güç hal ile yerlerinden hareket edip bir konak ayrıldıktan sonra yine Sivas'a döndükleri öğrenilince tekrar tehditle dolu bir emr-i âl-i çıkarıldı. Bu defa kendilerinden inad ettikleri işe karşı koydukları görülürse vur emrini yerine getireceklerinden asla kusur olunmayacağını bildirmiş olduğundan sadakatle yola çıkıp yerlerinden hareketle İstanbul'a vardıklarında alaybeyleri olan Sarıoğlu Mehmet Emin Bey, aldığı emri yerine getirip memuriyetinden çekilmek için birçok yerlere para va'di ile gayret harcadı ise de fayda vermedi. Çünkü daha önceleri Gürcistan ve Bağdat seferlerinde buna benzer davranışları olmuştu. Eyaletlisinin böyle tereddütlü hareketlerine sebep kendisi olduğu bilindiğine göre

¹³³ “... Kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân mütesellim İzzetlü Mehmet Emin Beğ zîde mecduhu ve kıdvetü'l-emâsid ve'l-akran kethüdayeri ve züemâ ve erbâb-ı tımar ve a'yân-ı vilâyet iş erleri zîde kadruhum inhâ olunur ki bâ ferman-ı 'âli Astaneyi aliyeye ihzâr ve ırsâl olunan Şahmanoğlu Ali Ağa'nın Medine-i Sivas ve civarında vâki kazaların ahalilerinde olan zimmât ve der-anbar olunmuş hinta ve sair çiftlik ve avâriz malı bekâyasından gerek kendinin ve gerek Firari Ali Paşa'nın cüz'i ve küllî kalîl ve kesir her nesi var ise bir habbesi ketm ve ihtika olunmayarak marifet-i şer' ve cümle ittifakla...” ŞŞS, 1/206

¹³⁴ “... Kapu kethüdası olduğum biraderim İbrahim Paşa bendelerine bu defa avâtıf-ı 'âlilerinden eyaleti Sivas tevcih ve ihsan şehriyârı olub müşârûleyh kemâken Kars muhafazasına memur olduğunda eyaleti mezbureye bir mütesellim nasb lazım olmağla tevcih tarihinden zabt itmek üzere sabık Sivas alaybeğisi Sarı-zâde Mehmet Emin Ağa kulları müteselli nasb olunduğu bâbında ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindir. 196 ” BA, Cevdet- Dâhiliye, nr.8346.Aynı görev için bkz. BA, Cevdet- Askeriye, nr.12130

cezasını vermek icap ederken acıyıp bu kezde göz yumularak bazı tehditlerle emir aldığı yere gönderildi.

Tuna kıyılarına varınca yalnız başına karşıya geçerek Abdi Paşa ile görüştü. Eyaletlisinin Bender'e gitmeğe değil karşıya Tuna'yı bile geçmeyeceklerini anlattı. Eyaletlinin bu durum ve davranışları disipline karşı gelmek olup askerliğe sığmayacağı emir aldıkları yere gitmekten başka kendileri için çıkar yol olmadığını Abdi Paşa, kendilerine anlattı. İrade olunarak geri gönderilmiş ise de yine kendisinin başa geçip yaptığı inandırıcı ve karışdırıcılığı ile eyaletli inat edip karşıya geçmediler. Sonra her ne kadar te'kid olundu ise de fayda vermeyip nihayet bölündükleri ve alay beylerini bile gûya zorla yanlarına aldıkları haberi İstanbul'a varınca hemen Karadeniz kıyılarına, askeri birliklere ve sipahilere emirler yayınlanıp geçişlerine engel olunması te'kid olundu. Alaybeyine de bir yerden olmak üzere bir uydurma mektup yazdırılıp içinde ise, eyaletin sebep yokken dağılmasını Osmanlı Devleti sana isnad ederek zannına göre hakkında ceza verilmeye hazırlanmak üzeredir. Canının kurtulmasını istersen hiç durmayıp hemen İstanbul'a gelerek af edilmen için etek öpmeğe teşebbüs edesin diye yazıldı. Bu mektup kendisine varınca aldanarak eyaletliden ayrılıp birkaç adamıyla beraber Dersaadet'e azimet ederek Birgos'a altı saat yerde bir köye vardığı haberi önce idamına memur olup da Birgos'ta fırsat bekleyen Mustafa Haseki'ye ulaşınca Haseki, hemen uykudalarken köyü basıp alaybeyini tutarak elinde olan emr-i âli'yi gösterdi. Alaybeyi de kendisine İstanbul'dan gelen mektuba uyup itaat ederek doğru İstanbul'a yola çıktığını anlatınca öyleyse bu iş başka şekle girdi diye Haseki uyanıklık göstererek alaybeyini hapiste alıkoyup durumu Sadrıâzam'a bildirdi. Bu mektubun irâde ile düzen ve uydurma bir şey olduğu bildirilip idam için tekrar ferman olunarak katledildi. Eyaletlinin zeamet ve tımarları has'sa çalındığını ve kendilerini cezaya çarptırmak üzere Edirne bostancıbaşı ve sairin memur olduklarını eyaletli haber alınca af ve aman dilemeğe mecbur oldular.”¹³⁵

¹³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet C II, s.561–563

Sarı-zâdeler ailesinin Zaralı-zâdeler ile akrabalığı vardır. Sarı-zâde Mehmet Emin Bey, Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın torunudur.¹³⁶ A'yân aileleri arasındaki akrabalık ilişkileri yukarıdaki olaylarda da görüldüğü üzere keyfî davranışların sıkça tekrarlanmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca bu akrabalık ilişkileri stratejik ortaklıklara da dönüşebilmektedir. Bu sayede her iki ailenin de bölgedeki etkinliğinin artmasından söz edilebilir. Sarı-zâde ailesi, Sivas şehrinde vakıflar tesis ederek yerel düzeyde kalıcı olmayı hedeflemiştir. Bu meyanda, Sivas valisi Sarı-zâde Mehmed Paşa, Çavuşbaşı Mahallesi'nde kendi ismiyle anılan bir cami inşa ettirmiştir.¹³⁷

5- Handan-zâdeler

Sivas'ta bulunan Handan-zâde ailesinin fertleri, daha çok ilmiye ile iştiğal etmişlerdir. Handan-zâde Abdalbaki Efendi, Üsküdar mollalığı yapmış, 1732 (1145) yılında vefat etmiştir. Kardeşi Yusuf Efendi, Kudüs mollalığı yapmıştır. Aile, Sivas'ta vakıf faaliyetleri ile de tanınmıştır. Handan-zâde El-Hac Mehmed Emin Ağa, bir cami, on bir karye ve bir mezra vakfetmiştir.¹³⁸ Handan-zâde Abdullah Ağa'nın eşi Namiye bint-i El-Hac Hüseyin de vakıf kurucuları arasındadır.¹³⁹

6- Mütevellî-zâdeler

Sivas şehrinde, daha ziyade kültürel alandaki çalışmalarıyla şöhret bulmuş bir ailedir. Aile fertlerinden Ahmet ve Mustafa Efendiler mollalık yapmışlardır. Mütevellî-zâde Süleyman Ağa, Aralık 1817 (Safer 1233) tarihinde Sivas mütesellimi olarak atanmış olup, ilgili belgede verilen görevler sıralanmaktadır.¹⁴⁰ Aile fertlerinden birkaçı üzerinde zimmet suçlaması vardır. Mütevellî-zâde Es-Seyyid Osman Bey'in zimmetle suçlandığı belgede, Sivas'ın Şeyh Çoban mahallesinde ikamet eden Seyyid Halil bin Ali, Mütevellî-zâde Es-Seyyid Osman Bey'in, kendisine 566 kuruş borcu olduğunu fakat ödemediğini iddia etmektedir. Buna

¹³⁶ Ahmet Vasıf Efendi, **Mehasinül-Asar ve Hakâikül Ahbâr**, yay. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 74; Saim Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir A'yân Ailesi: Zaralı-zâdeler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir 1994, s. 80.

¹³⁷ Ömer Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s.82

¹³⁸ SSS, 6/140; 5/119; M. Süreyya, **age**, C.I, s.103, C.V, s.1692

¹³⁹ SSS, 8/6

¹⁴⁰ SSS, 8/127,8 Ayrıca Mütevellî-zâde Seyyid Süleyman Ağa'nın kassam defteri için bkz. SSS, 11/12

mukabil, Mütevellî-zâde Es-Seyyid Osman Bey de Seyyid Halil'den 130 kuruş alacağı olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme şahitleri dinledikten sonra Mütevellî-zâde Es-Seyyid Osman Bey'in zimmetine para geçirdiğine karar vermiştir.¹⁴¹

Ailenin etkili ferlerinden biri de Mahmut Ağa'dır. Ağa, Haziran 1815 (Şaban 1231) ayı başlarında Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında bulunan sâdât-ı kirâm üzerlerine kâim-makam olarak atanmıştır.¹⁴² Kars muhafızı El-Hac Ali Paşa'nın Sivas valiliğine atanması ve buraya gelmesine dek Sivas eşrafından Mütevellî-zâde Mahmut Ağa, Ağustos-Eylül 1817 (Şevval 1232) tarihinde Sivas mütesellimi olarak atanmıştır.¹⁴³ Mahmut Ağa, Kenan-zâde Ahmet Ağa ile birlikte 1817 (1233) senesinde erzakın pahalılaşması nedeniyle Sivas'ta bulunan ocaklıları ayaklandırarak, yaklaşık üç bin kişi ile Sivas valisi Hacı Ali Paşa'nın sarayına hücum etmişlerdir.¹⁴⁴ Sivas valisinin yardım talebine karşılık, Kaşif Ömer Ağa'nın Sivas'a bir saat mesafedeki pirkinik köyüne gelmesi ve Karahisar Mutasarrıfı Zaralı-zâde Lütfullah Paşa ile birlikte Sivas'a girmesiyle ayaklanma bastırıldı.¹⁴⁵ Ayaklanmaya sebep olan iki a'yân 45 gün valiyi muhasara ettikten sonra teslim olmuşlardır.¹⁴⁶ Bu ayaklanmaya karışan bir kısım kimseler Tokat ve Zile taraflarına kaçmış fakat Lütfullah Paşa tarafından yakalanarak idam edilmişlerdir.¹⁴⁷ Bu olayın ardından Mütevellî-zâde Mahmut Rodos'a, Kenan-zâde Ahmet Ağa da Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir.¹⁴⁸

¹⁴¹ SŞS, 6/52

¹⁴² “ Kıldvetü's-sâdâtü'l-kirâm Mütevellî-zâde Es-Seyyid Mahmut Çelebi dâme şeref- siyâdetehû ba'de't-tahiyetü'l-vâfiye inhâ olunur ki; Sivas ve Hân-ı Cedîd ve Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında sâdât-ı kirâm üzerlerine kâim-makam olan Eş-Şeyh Sıbgatullah Efendi sâdât-ı kirâmı adem-i muhâfaza ve sengi muktedir ve siyanet üzere ahliyyeti sikât-ı sahihâtü'l- kelâm kimesneler tarafımıza ihbâr itmeleriyle iş bu bin iki yüz otuz bir senesi Şabanü'l-mu'azzamanın gurrelerinden merhum hicr olunub yerine gurre-i mezbureden cenâbınızı kaim-makam nasb ve tayin itmişizdir ...” SŞS, 10/56

¹⁴³ “ ... Sâbukan Kars muhafızı düstür-ı mükerrrem müşîr-i müfehham nizâmü'l-âlem vezirim El-Hac Ali Paşa edâmallahu te'âla iclâlehuya avâtıf-ı aliye-i şâhânemden tevcih ve ihsân-ı mülûkânem olub müşârubileyhin eyâlet-i merkumeye vusûlüne kadar tarafından kâr-güzâr ve zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i ahâli vü ra'iyet husûslarına liyâkati bedidâr birinin mütesellim-i nasb-ı lâ-büdd ve muktesive Sivas vücûhundan Mütevellî-zâde kıldvetü'l-emâsil ve'l-akrân Mahmut zide kadrühüm evsaf-ı mezkurenin muttasıfı idüğü beyânıyla müşârunileyhin eyâlet-i merkumeye vusûlüne kadar tarafından mûmâileyh mütesellim nasb ve ta'yin olunmak bâbında” SŞS, 10/119

¹⁴⁴ BA, HH, nr. 3272 (1233)

¹⁴⁵ BA, HH, nr. 24714 (1233)

¹⁴⁶ BA, HH, nr. 3251 (1233)

¹⁴⁷ BA, HH, nr. 25219 (1233) BA, HH, nr. 22400; BA, Cevdet- Dahiliye, nr. 6907

¹⁴⁸ BA, HH, nr. 24500, 24546 (1233)

Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet adlı eserinde Mütevellî-zâde Mahmut Ağa'nın Kıbrıs'ta idam edildiğini bildirmektedir.¹⁴⁹ Fakat bu bilgi doğru değildir. Zira Mahmut Ağa, bir süre sonra affedilmiştir. Hatta Ağa, evkaf komisyonu, tahrir komisyonu üyeliklerinde bulunmuştur.¹⁵⁰ Ailenin halk ve devlet nazarında olumlu etkileri de mevcuttur. Buna göre, aileden Mütevellî-zâde El-Hac Abdullah Efendi, Tokmak Kapu mahallesine imam olarak atanmıştır. İlgili belgede Temmuz 1816 (1231 Şaban) yılından itibaren bir yıl boyunca adı geçen mahallede kıyılacak nikâhların tamamına Abdullah Efendi nezaret edecektir.¹⁵¹

Ailenin, Tanzimat'tan sonra da etkilerini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Mütevellî-zâde Mahmut Ağa, evkaf komisyonu, tahrir komisyonu üyeliklerinde bulunmuştur.¹⁵² Mütevellî-zâde Osman Ağa beled-i kalemi menafî sandığı vekilliği ve Nafia Meclisi üyeliği yapmıştır.¹⁵³ Aynı aileden Cemaat Meclisi Reisliği ve Mahkeme-i İstinaf dairesi üyeliklerinde bulunmuştur.¹⁵⁴ Mütevellî-zâde Arif Efendi tersane memurluğu görevini ifâ etmiş, Mustafa Bey ise malîye memurlarından olup Mısır defterdarlığı görevinde bulunmuştur. Mütevellî-zâde Halil Ağa da ailenin Tanzimat'tan sonraki dönemlerinde etkinliğini devam ettirmiştir. Halil Ağa'nın, Ali Rıza, Ömer Lütfî, İbrahim Hakkı adında üç oğlu vardır.¹⁵⁵ Mütevellî-zâde Mehmet Tevfik Efendi de bir dönem Sivas Nüfus Katipliği görevinde bulunmuştur. Ali Rıza (doğumu 1303) adında bir oğlu vardır.¹⁵⁶ Cumhuriyet döneminde Sivas milletvekili seçilen Ziya Bey (Başara) Mütevellî-zâde ahfadındandır. Kendi adına vakfettiği kütüphane halen Sivas şehrinde faaliyettedir.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, age, C V, s. 2622

¹⁵⁰ **Salname-i Vilâyeti Sivas**, 1300, s.62, 1302, s. 345, 1304, s. 66

¹⁵¹ “... bin iki yüz otuz bir senesinde mâh-ı Şabân-ı şerîfîn guresinde bir sene tamamına değîn bâ-berât-ı şerîf-i âlişân ile mutasarrıf olduğumuz Tokmak Kapu mahallesî imâmetine mutasarrıf olduğumuz hasebiyle mahalle-i merkumede bir sene tamamına değîn her ne kadar nikâh zuhûr ider ise tamâmen Mütevellî-zâde El Hac Abdullah Efendi'ye virilmek üzere kavî olunub mezkur El-Hac Abdullah Efendi tarafımızdan imâm nasb ve ta'yîn olunmuştur. Taraflarınızdan ve taraf-ı âherden bir kimesne mâni ve müdahale olunmaya...” **SSS**, 10/56

¹⁵² **Salname-i Vilâyeti Sivas**, 1300, s.62, 1302, s. 345, 1304, s. 66 Ayrıca Mütevellî-zâde Mahmut Ağa'nın kassam defteri için bkz. **SSS**, 11/45

¹⁵³ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1298, s.61; 1300, s.75, 1302, s. 345, 1304, s. 72

¹⁵⁴ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1298, s.61, 64

¹⁵⁵ **BA, DH, SAİD, d**, 47.49.136.135

¹⁵⁶ **BA, DH, SAİD, d**, 277/10817

¹⁵⁷ **SSS**, 7/160, 14, 21; 5/212; 2/51; 1/327; 8/1, 52, 55, 127, 128. M. Süreyya, age, C.I, s.185, 310;C.IV, s.1146, 1175; Ayrıca Mütevellî-zâde Seyyid Ömer Ağa bin Mehmet Ağa terekisi için bkz. **SSS** 21/38, 22/15

7- Selmanoğulları

15. asrın ilk yarısında Sivas'a gelen Selman ailesinin bazı fertleri, başta valilik olmak üzere, birçok önemli görevler elde etmişlerdir. Aileden Seyyid Muhammed Paşa, Sivas'ta nalbant iken kardeşi sayesinde 1717 (1129) yılında Sivas defterdar kethüdası olarak atanmıştır. Seyyid Muhammed Paşa'nın¹⁵⁸ Sivas valiliği görevine atanma tarihi tespit edilememekle birlikte 1720 (1133) Sivas valisi iken öldürülmüştür. Seyyid Muhammed Paşa'nın kabri Paşa Cami'nin minaresi yanındadır. Paşa, halk arasında Ahi Muhammed Paşa olarak da bilinir.¹⁵⁹ Seyyid Muhammed Paşa'nın kardeşi Muhammed Ağa, haseki iken 1717 (1130) yılında bostancı başı oldu. Damat İbrahim Paşa sayesinde göze girmiş, padişahın damadı olmaya niyetlenmiş ve oğlunu da Damat İbrahim Paşa'ya damat yapmak istemiştir. Bu olaylar üzerine Damat İbrahim Paşa ile arası açıldığından 1 Nisan 1721 (3 Cemaziye'l-ahir 1133) gününde saraydan kovularak beylerbeyliğindeki evinde ikamete gönderilmiş ve o şekilde ölmüştür. Vefatından önce oğlu Seyyid Ahmet Paşa'nın küçük yaşlarda (13 yaşında) Amasya sancak beyi olarak atanmasını sağlamıştır.¹⁶⁰ Yine bu aileden olan Hacegan Seyyid İbrahim Efendi, Seyyid Muhammed Ağa'nın büyük kardeşidir. Seyyid İbrahim Efendi, kardeşi Muhammed Ağa sayesinde mehter iken hacedandan olmuş ve cizye muhasebeciliği görevine kadar yükselmiştir. Kardeşinin azledilmesinin ardından kendisi de aynı akıbete uğramıştır.

Yine bu aileden Damat Seyyid Ahmet Paşa, 1196(1782) yılında Girit valiliğine atanmıştır. Paşa, 1783/84 (1198) yılında da Anadolu valiliği ve İsmail Kalesi komutanlığı görevlerini ifa etmiştir. İki kez de Sivas valiliği yapan Paşa, 1798 (1213) yılında Erzurum valisi iken ölmüştür.¹⁶¹ Aynı Aileden Abdullah Bey'in oğlu Es-Seyyid Şaban Bey'in terekesinden elde edilen bilgilere göre mallarının ve alacaklarının toplam tutarı 3405 kuruş olup, borçları tutarı 1835,5 kuruştur. Bu

¹⁵⁸ Ahi Muhammed Paşa, hicri Recep 1133 tarihli bir Hücet'te Ahi Mehmet Paşa olarak geçmektedir. İlgili belgede kendisinden Sivas valisi olarak bahsedilmektedir.Bkz. **BA, Cevdet- İktisat**, nr. 4400

¹⁵⁹ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri** s.176

¹⁶⁰ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri** s.176

¹⁶¹ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.177

durum aile fertlerinin servetlerinin miktarını göstermesi bakımından önemlidir. Şaban Bey'in Eşi Münteha Hanım ve kızı Hatice Hanımdır.¹⁶² Aile 15. asırdan itibaren bölgedeki vakıf faaliyetleri ile halk nazarında saygın bir yer edinmiştir. Selmanoğulları'nın sürekli yeni vakıflar tanzim ettirmesiyle cami ve mescitlerin asırlar boyunca korunarak devam etmesi sağlanmıştır. Bu konuda en güzel örnek Selman Bey (Paşa) Camii'dir. Yapının 823'lerde (1420) inşa edildiği ve hafidi Selman tarafından 853'de (1449) ikinci bir vakfiye ile desteklendiği bilinmektedir. Yine aynı aileden Sivas valisi Mehmed Paşa, yeğeni Amasya Mutasarrıfı Es-Seyyid Ahmet Paşa'ya 1737 (1150) tarihli ek bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Ahmet Paşa'nın 1765 (1179) tarihli başka bir vakfiyesinden bahsediliyorsa da, buna rastlanmamıştır. Camiinin 1805'te (1220) yeniden tamiri Alâeddin Paşa (Salman Bey'in torunlarından) tarafından yaptırılmış ve iç kapısının üzerine kitabesi yazdırılmıştır.¹⁶³ Yine Sivas'ta bulunan Saat kulesini Alâeddin Paşa yaptırmıştır. Alâeddin Paşa, Sivas valisi Ahmet Paşa'nın beş oğlundan biridir. 1801 (1216) yılında Karaman'a vali olarak atanmıştır. Paşa, 1802 (1217) tarihinde Sivas valisi olarak görev yapmakta iken aynı yıl Erzurum valiliği görevine getirilmiştir.¹⁶⁴

Alâeddin Paşa'nın bu görevde çok kısa kalmasının nedeni Cabbar-zâde Celaeddin Paşa'nın Sivas valisi olarak atanmasıdır.¹⁶⁵ Alâeddin Paşa, 1809 (1224) yılında tekrar Sivas valiliği görevine getirilmiş,¹⁶⁶ 1803 (1218)- 1807 (1222) yılları arasında iki defa Anadolu valiliği görevlerini ifâ etmiştir.¹⁶⁷ Paşa 1808 (1223) yılında Anadolu valiliği görevinde kalmış; fakat Nasuhoğlu isimli asinin yakalanmasında gevşeklik göstermiş, hatta ahaliye zulumden çekinmemiştir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Anadolu valiliği ile birlikte vezirliği de elinden alınarak, Sivas'ta

¹⁶² “Medine-i Sivas mahallatından Veled Bey mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem fevt olan Âhî Paşa-zâde Es-Seyyid Şaban Bey bin Abdullah Bey'in verâset-i zevcesi Müntehâ bint-i Şerif Mehmed ve anası Ümîse bint-i ve sulbiye-i sagîre kızı Hadice nâmât hatunlar ile haml-i mevkufuna mahzara olduğu inde'ş-şer'-i zâhir ve nümâyân olduktan sonra müteveffâ-yı mezburun terekisi ma'rifeti şer'le ...” SSS, 10.14.15

¹⁶³ **Salnâme-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 301; Ö. Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s. 84. Alâeddin Paşa, bu camiinin bahçesine defnedilmiştir. Kitabesinde “Alâeddin vezirin mansıbı bağ-ı cinân oldu” mısraı ölüm tarihini göstermektedir. Bkz İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.177

¹⁶⁴ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 301, İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.177

¹⁶⁵ SSS, 7/197

¹⁶⁶ SSS, 8/171

¹⁶⁷ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.177

ikamete mecbur kılınmıştır.¹⁶⁸ Bu görevinde ne kadar kaldığı tespit edilememekle beraber daha sonra tekrar Sivas valisi olduğu ve 1817 (1233) tarihinde Sivas valiliğinden alınarak Konya’da ikametine karar verildiği tespit edilmiştir.¹⁶⁹ Alâeddin Paşa’ya bu olaydan sonra tekrar vezareti iade edilmiştir. Zira, Paşa ile ilgili elde ettiğimiz Temmuz 1824 (Zilka’de 1239) tarihli belgede “İran maslahat-ı hitâmında” ifadesi kullanılmaktadır.

Ayrıca, Paşa hakkında “Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfı esbak Alâeddin Paşa” ifadesi de bu görevlerin ifa edilmesi anlamına gelmektedir. Bu belgede Alâeddin Paşa’nın vezareti ref’ edilerek Sivas’ta oturmasına izin verilmiştir.¹⁷⁰ Paşa’nın, Sivas’ta 1832 (1248) yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷¹ Paşa, I. Abdülhamit’in kız Hibetullah Sultanla evlenmiştir. Evliliğin ne kadar sürdüğü bilinmemekle beraber daha sonra ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Paşa’nın vefatının ardından, muhallefatinin çok az olduğu tespit edilmiştir. Zira, Hibetullah Sultan’nın nikâhı olan elli bin kuruşu talep etmesi üzerine müteveffanın “çiftlik ve sair emlâki var mıdır? ” diyerek Sivas muhassılına mektup yazılacağı, irad edilen Hattı Hümayun’dan anlaşılmaktadır.¹⁷² Osman Paşa, Alâeddin Paşa’nın kardeşi olup kapıcıbaşı ve mirmiran olmuştur. 1808 (1223) yılında Karesi mutasarrıflığı görevine atanmış, 1809 (1224) yılında harbe memur olmuştur. Kuşancalı Halil Paşa’nın şehadetinde esir olarak vefat etmiştir.¹⁷³ Tanzimat’tan sonra ailenin yerel düzeyde etkileri azalmakla beraber, Mehmed Celaledin Bey ve oğlu Ahmet Fethi Bey, bu etkiyi bir dönem daha devam ettirmişlerdir.¹⁷⁴

¹⁶⁸ “ ... sabıkan Anadolu valisi olup bu defa vezaretiyle Sivas’ta ikâmete me’mûr kılınan Alaâddin Paşa dâmet me’âliyehû ve kıdvetü’n-nüvvabû’l-müteşerri’in Sivas nâibi mevlânâ zîde ilmihû ve kıdvetü’l-emâcid ve’l-a’yân dergâh-ı mu’allâm gediklülerinden olup ğaşâ-yı mumâileyhi olduğu mahalden tahrîk ve Sivas’a îsâle bu defa Dersâdet’imden mahsûs mübâşîr ta’tîn olunan Hafız Ali zîde mecdühû tevkî-i refî-i hümayun vâsıl olacak ma’lûm ola ki sen ki paşa-yı mûmâileyhsin me’mûr olduğun Nasuhoğlu maslahatını beyhûde uzadub betânet ve bir taraftan dahi vedi’atullah olan fukarâ-yı ra’iyyete zûlm ve ta’addiye cesâret etmekde olduğun tahkik-gerde-i şâhânem olmakdan nâşî ref’-i vezaretinle Sivas’ta ikametinin hususuna irâde-i seniyyem... SŞS, 10/169

¹⁶⁹ BA, HH, nr.24741

¹⁷⁰ SŞS, 13/62

¹⁷¹ “ ... Medine-i Sivas mahallatından bundan akdem fevt olan devletlü Es-Seyyid Alâaddin Paşa” SŞS, 10/119; İsmail. H.Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, s.177

¹⁷² BA, HH, nr. 25471 Alâeddin Paşa I. Abdülhamit’in kızı Hibetullâh Sultan’ın eşidir. Yeniçeri ordusunun kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Bundan dolayı Alemdar Mustafa Paşa’ya da tepki göstermiş ve aralarında husumet doğmuştur. İsmail. H.Uzunçarşılı “Sivas Şehri” adlı eserinde Alâeddin Paşa’dan kan dökücü ve cesur bir kişi olarak söz etmektedir. Bkz. s.177

¹⁷³ M. Süreyya, *age*, C.IV, s.1301

¹⁷⁴ BA, İ,MVL, 509/22976

8- Karamahmet-zâdeler

Divriği Kazasında yaşamış olan bu aile, murabahacılık sayesinde hayli zengin olmuş, müteğallibelere mahsus haksız vergi toplama geleneğini bölgede devam ettirmiştir. Aile üyelerinden Mehmet Ağa ve Emin Ağa dönemlerinde, Divriği a'yânından Köse Paşalar ile mücadele etmişlerdir. Mehmet Ağa, merkeze bildirilen şikâyetler üzerine İstanbul'da yargılanmıştır. Fakat devletin içinde bulunduğu nazik durum ve Mehmet Ağa'nın siyasi entrikaları nedeniyle yargılamadan bir sonuç çıkmamıştır.¹⁷⁵ Taşradaki a'yânların birçoğunun saraya yakın kişilerle sıkı dostlukları bulunmaktadır. Onlar sayesinde, taşrada keyfi ve haksız uygulamalara devam etmiştir.

9- Kenan-zâdeler

Sivastaki en etkin a'yân ailelerinden biri de ismini atalarından aldığı tahmin edilen Kenan-zâdelerdir. Aileden Ahmet Ağa¹⁷⁶ ve Feyzullah Ağa mütesellimlik ve Sivas valiliği yapmışlardır. Bazarbaşılık görevi kayd-ı hayatla tevcih edildiği için uzun bir süre (yaklaşık 40 yıl) bu ailenin tekelinde kalmıştır. Mali açıdan önemli gelir kaynağı sayılabilen bazarbaşılık bir dönem Kenan-zâde Feyzullah Ağa'nın uhdesinde iken 1837 tarihinden itibaren oğlu Mehmet Ağa'ya tevdi edilmiştir. Bu zaman zarfında bazarbaşılığı yakınlarına ihale ve tefviz yoluyla vermişlerdir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ SŞS, 20/32; Sakaoğlu, *age*, s. 254, 256.

¹⁷⁶ Kenan-zâde ailesinde bir Ahmet Ağa daha vardır. İkinci Ahmet Ağa'nın kimin oğlu olduğu tespit edilememiş olmakla birlikte, Zilkade 1230 (Ekim 1815) tarihinde Sivas kethüdası olduğu bilinmektedir. "İş bu bin iki yüz otuz senesi mah-ı Zila'detü's-şerifesi evâsıtında cümle ma'rifetleri ve ma'rifeti şer'le Medine-i Sivas'a tevzi' olunan salyânen mahallâta ifrâz olunan mebâliğin ahâki-yi mahallâta sâbıkına kıyâsen tevzi' ve taksim defteridir ki ber- vech-i âti zikr olunur. 25 Zilkade 1230 Memlekete ifrâz olunan : 17500 kuruş , Kethüdâyeri Saâdetlü Kenan-zâde Ahmed Ağa'ya tahsildariye : 750 kuruş" SŞS 10/12

¹⁷⁷ SŞS, 2/115, 4/266, 5/112, 6/22, 83, 6/197, 7.193.16.167, 178, 216 16/178, 2/115, 5/112, 167, 216, 6/22, 83, 4/266.(Bazarbaşının tayini valinin kadıya buyruldu ile bildirmesi ve kadının İstanbul'dan beraat istemesi ile gerçekleşiyordu. Bazarbaşılık makamı bir kimsenin sorumluluğuna malikâne usulüyle veriliyordu. Bazarbaşılar, esnafa zulmettiği ya da görevlerini yerine getirmediği zaman görevden alınabiliyordu. Pazarlara girip çıkan ve bakkalların alıp sattıkları mallarla bazarbaşı ilgileniyordu. Pazara gelen mallardan "rûsum-ı bazarbaşılık" adıyla bir vergi alıyorlardı.) Saim Savaş, "18.Asrın Son Çeyreğinde Sivas'ın İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu, "Şer'iyye Sicillerine Göre", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986, s. 68–69

Sivas şer'iyye sicillerinden edindiğimiz bilgilere göre Kenan-zâde Feyzullah Ağa 23 Mart 1791 (18 Recep 1205) yılında Sivas Eyâleti Sabık Ser-'askeri Karahisari Ahmet Paşa tarafından görevini ifa edemediği gerekçesi ile mütesellimliği elinden alınmış, bu görev daha sonra Zaralı-zâde Recep Paşa'ya verilmiştir.¹⁷⁸ Azlin gerekçesi, Kenan-zâde Feyzullah Ağa; Tokat, Canik, İnallubalu, Amasya, Arapkir, Divriği bölgelerinden tahsil edilmesi gereken toplam 15.159 kuruşu toplayamamıştır.¹⁷⁹ Aynı olaya dair bir başka belgede de Feyzullah Ağa'nın, Ayıntab'a sürgün edildiği görülmektedir. İlgili emirde Ayıntab'a nefyedilmesi ve burada hapsolunması, ayrıca Ayıntab'daki yetkililerden Feyzullah Ağa'ya göz açtırılmaması istenmektedir.¹⁸⁰

Hükümeti bu kadar öfkeliendiren sebep belki de Ağa'nın, görevini yerine getirememesi değil, görevinde ihmalkâr davranması olabilir. Yani olayın sonucu değil sebebidir. Yine bu aileden Ali Ağa, Haziran-Temmuz 1805 (Rebiü'l-ahir 1220) yılında Sivas ve Sivas İli, Han-ı Cedid, Behramşah, Yıldızeli ve tabii nahiyelerinde yerleşik olan altı bölük yoldaşları üzerlerine zabıt ve kethüdayeri tayin olunmuştur.¹⁸¹ Ailenin en etkin fertlerinden biri şüphesiz Ahmet Ağa'dır. Ağa, Mayıs-Haziran 1817 (Recep 1232) tarihinde Sivas, Sivas ili, Yıldızeli, Han-ı Cedid, Behramşâh ve tabi nahiyelerde sakin ve mütemekkin olan altı bölük yoldaşlarının üzerlerine zabıt ve kethüdayeri tayin olunmuştur.¹⁸² Ahmet Ağa, kısa sürede nüfuzunu artırmayı başarmıştır. Zira Aralık 1817 (Safer 1233) tarihli bir belgede kendisinden "reis-i a'yân" olarak bahsedilmektedir.¹⁸³ Fakat bu tarihten hemen sonra Kenan-zâde Ahmet Ağa'nın görevden alındığı tahmin edilmektedir. Zira Temmuz-Ağustos 1818 (Ramazan 1233) tarihinde Mustafa Ağa'nın yerine halkın isteği üzerine Kenan-zâde Ahmet Ağa tekrar kethüdayeri tayin edilmiştir.¹⁸⁴ Ahmet Ağa,

¹⁷⁸ SŞS, 5/27, 43

¹⁷⁹ "İmdâd-ı Seferiye malından Kenan-zâde Feyzullah Ağa'nın tahsil idemediği maldır ki zikr olunur. Tokat seferiyesi 4404 kuruş, Canik seferiyesi 5333 kuruş, İnalluballı 108 kuruş, Kazabad 1374 kuruş, Amasya Kazasında Zikviya Karyesinde 80 kuruş, Liva-i Arapkir 2078 kuruş, Liva-i Divriği 1782 kuruş ..." SŞS, 3/ 112

¹⁸⁰ SŞS, 5/27

¹⁸¹ SŞS, 5/193

¹⁸² SŞS, 10/104

¹⁸³ SŞS, 10/145

¹⁸⁴ " Sivas ve Sivas İli ve Yıldızeli ve Han-ı Cedid ve Behramşâh ve tevâbi'i nevâhilerinde sakin ve mütemekkin olan altı bölük yoldaşlarının üzerlerine zabıt ve kethüdayeri nasb ve ta'yin olunmak zât-ı kâdim ve kâide-i müstedim olmağla ebnâ-i sipâhiyânda bölükte akçe ulufeye mutasarrıf olan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân

bölgede asayişin sağlanması kadar asayişin bozulmasına da sebep olmuştur. Ağa, 1816 (1232) yılında Sivas mültezimlerinden Mehmet'in malına zorla el koymuştur. Mehmet'in kardeşleri durumu İstanbul'a bildirmiş bunun üzerine hükümet, Sivas valisi Hacı Ali Paşa'dan gereğinin yapılmasını istemiştir. Bunu sezen Kenanoğlu Ahmet, Sivas'ın aşrafından olan Mütevellioğlu Mahmut'u yanına çekmeyi başarmıştır. Durumun kendisi açısından çıkmaza girdiğini görünce, hükümetin uygulamalarından memnun olmayan birçok kimseyi yanına alarak mahkemeye başvurdu. Bu hadiseden cesaretlenen asiler valinin sarayına saldırmışlardır.¹⁸⁵ Ali Paşa'nın durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine merkezden bu işe sebep olanların sürgün edilmesi için özel mübaşirler gönderilmiştir.¹⁸⁶ 1817 (1233) senesinde Sivas valisi Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'ya gönderilen fermanla mezkur olayın ortadan kaldırılması ve bu hususta kendisine Dergah-ı Âli kapucubaşlarından Kaşif Ömer Ağa'nın yardım edeceği bildirilmiştir.¹⁸⁷ Nitekim hadise Lütfullah Paşa tarafından bastırılmıştır.¹⁸⁸ Ahmet Ağa bu olaydan sonra Rodos'a sürgün edilmiştir.¹⁸⁹ Müteveli-zâde Mahmut da ayaklanmada etkin rol oynadığı gerekçesiyle Kıbrıs'a sürgün edilmiştir.¹⁹⁰ 1821 (1237) yılında yine aileden Kenan-zâde Halil Bey'in zimmet suçlamasıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu iddia, bir hatt-ı hümayunda şu ilginç ifadelerle dile getirilmiştir; **"Defterdarın iş bu takriri manzure-i hümayûnûm olmuştur. Merhum Mustafa Bey için dahi rıza perver erbabıdır diyerek bundan akdem müteveffa Hüseyin Paşa tarafından inha olunduğuna binaen aşiret beyliği mir-i merkuma tevcih olunmuştur. Şimdi Galip Paşa, Kenan-zâde Halil Bey'e, verip iktiza eden beratını istiyor. Filhakika müşarun ileyhin inhası hakka mektun ise bu vechile lazım gelen beratı istar ve irsal olunsun. Değil ise gereği gibi tahkik ve taharri olunup badehu icrasına**

zide kadruhû ocağın kâdim emektarlarından olub her vechle mahall ü müstehak olduğundan naşı bu defa dahi Medine-i Sivas cânibinden vurûd iden bir kıta i'lâm ve arz-ı mahzarları mücebince bi'l-cümle neferât ve vücûh-ı beldenin intihablarıyla yine kethüdayeri nasb ve ta'yin olunması lazım gelmeğün ber-müceb-i i'lâm hâlâ kethüdayeri olan Mustafa Ağa'nın ref'inden yine Kenan-zâde Ahmet Ağa'ya umûr-ı kethüdayerlik ihâle ve tefviz olduğunu hâvî..."SSS, 10/149

¹⁸⁵ BA, HH, nr. 3242 (1233)

¹⁸⁶ Ahmet Cevdet Paşa, age, CV, s.2622

¹⁸⁷ BA, HH, nr. 22400; BA, Cevdet - Dâhiliye, nr. 6907.

¹⁸⁸ BA, HH, nr. 3251 (1233)

¹⁸⁹ BA, HH, nr. 24546 (1233)

¹⁹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, age, CV, S.2622

bakılmak iktiza eder. Bundan akçe kokusu var gibi anlaşıyor.”¹⁹¹ Bu durum a’yân ailelerinin genelinde belirgin olarak görülmektedir. Kenan-zâde ailesi Tanzimat’tan sonra da etkilerini bir süre devam ettirmişlerdir. Kenan-zâde Mehmet Ağa, (5 B 1288) tarihinde terfili binbaşı olarak görev yapmaktaydı.¹⁹² Yine aileden Osman Faik Bey Mamûretü’l-aziz mahkemesi istinaf müdde-i umumisi olarak görev yapmaktadır.¹⁹³

10- Himmet-zâdeler

Koçhisar köylerinin birinden Sivas’a gelen bu aileye ismini veren Himmet Ağa 1791 (1205) yılında Sivas valisi Hayreddin Paşa’nın mütesellimi olarak görev yapmaktadır.¹⁹⁴ Himmat Ağa’nın babası Süleyman Ağa’dır. Himmet Ağa’nın oğlu Seyyid Said İbrahim Ağa ailenin en nüfuzlu ferdidir. Said İbrahim Ağa, 18 Ocak 1816 (17 Safer 1231) yılında Sivas valisi El-Hac Osman Paşa tarafından Sivas mütesellimliği görevine atanmıştır.¹⁹⁵ İbrahim Ağa’nın mütesellimliği bir yıldan kısa sürmüştür. Zira Ekim-Kasım 1817 (Zilhicce 1232) tarihinde Sivas mütesellimliği görevini Mütevellî-zâde Mahmut Ağa uhdesinde bulundurmaktadır. İlgili belgede “hâlâ” ifadesi geçtiğine göre Mahmut Ağa’nın bu göreve daha önceki bir tarihte atandığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Said İbrahim Bey 1839 (1255) yılında Sivas valisi oldu. Bu görevde 16 ay kaldı. 1840 (1255) yılında beylerbeyliği ile Sivas valisi oldu. Ve bir yıl sonra azledildi. 1846–47 (1263) yılında Amasya ve bir yıl sonra Bozok valiliklerine atandı. 1851–52 (1268) yılında öldü.¹⁹⁷

11- Yörük-zâdeler

¹⁹¹ BA, HH, nr. 17143

¹⁹² BA, Cevdet- Askeriye, nr. 43557

¹⁹³ BA, DH, SAİD, d, 126/141

¹⁹⁴ Saim Savaş, 18. Asrın Son Çeyreğinde... s.118

¹⁹⁵ “Sivas vücûhundan ve dergâh-ı mu’allâm gediklülerinden Himmet-zâde kıdvetü’l-emâcid ve’l-a’yân Seyyid Said zide mecdühû evsâf-ı mezkurenin muttasıfı olduğu beyânıyla müşârunileyhin vusûlüne kadar mümâileyh Eyalet-i Sivas’a mütesellim nasb ve tayin olunmak bâbında...” SŞS, 10/21

¹⁹⁶ SŞS, 10/76

¹⁹⁷ İsmail. H.Uzunçarşılı, Sivas Şehri, s.182 Sivas’ta Abdolvahhab Gazi kabristanında, çevresi açık künbede gömülmüştür. Said Paşa, kendi adına 1819–20(1235) yılında Siad Paşa mahallesinde bir cami yaptırmıştır. Paşa’nın bir de medresesi vardır. Medreseyi 1832(1248) tarihinde yaptırmıştır. s.181

Yörük-zâde ailesi ile ilgili olarak aileden Ahmet Ağa, 29 Ağustos 1816 (5 Şevval 1231) tarihinde Kethüdayerlik unvanı elde etmiştir. İlgili belgede aile “ Sivas hanedanından ve a’yândan ” ifadesi ile anılmakta olup, Ahmet Ağa’nın güzel ahlaklı bir kimse olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁸

12- Taki-zâdeler

Sadatül kiramdan’dan sayılan aile ile ilgili yalnızca Sıbgatullah Efendi ismine rastladık. Sıbgatullah Efendi, Altıparmak Müfti-zâde Abdullah Efendi’nin yerine Mart 1814 (1230 Rebiü’lâhir) tarihinde Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında bulunan sadat-ı kirâm üzerlerine Nakibü’l-eşrâf kaimmakamı¹⁹⁹ olarak atanmış ve 8 aylık zaman zarfında görevini hakkıyla yerine getirmiştir.²⁰⁰ Fakat Temmuz- Ağustos 1815 (Şaban 1230) tarihli belgede Sıbgatullah Efendi’nin ilgililerin ihbar etmeleri üzerine görevinden alınarak yerine Mütevellî-zâde Mahmut Çelebi atanmıştır.²⁰¹ Ocak 1816 (Safer 1231) tarihinde bu defa Mütevellî-zâde Mahmut Çelebi görevden alınmış yerine Sıbgatullah Efendi atanmıştır.²⁰² Haziran- Temmuz 1818 (Şaban 1233) tarihinde Sıbgatullah Efendi’den memnuniyet duyulan belgede sâdâtı kiramdan herhangi bir hediye alınmaması tenbih edilmiştir.²⁰³ İlgili

¹⁹⁸ “ Sivas hanedanından Yörük-zâde kıdvetü’l-emâcid ve’l-a’yân izzetlü Ahmet Ağa müsinn ü ihtiyar ve muhavvel uhde-i sadakat kılınan me’muriyetin ber- vefk-i sencide-i mizân-ı rızâ ifâ ve rü’yetine muktedir olup etvâr-ı hasene ile pirâste olduğu nasiye-i revîş u refâtından meşhur olmağla kethüdayeri hizmetinin idare ve rü’yeti ağa-yı mûmâileyhin uhde-i gayret-i melzumuna ihâle ve tefvizi müktezi ve labid olmaktan nâşi ağa-yı mûmâileyh kethüdayeri nasb ve tayin olunmuş olduğu ...” SŞS, 10/62

¹⁹⁹ Osmanlı merkez bürokrasisi içinde yer alan nakibüleşrâfın taşradaki temsilcisine “ Nakibüleşrâf kaymakamı” adı verilmekteydi. Kaymakamlar nakibüleşrâfın mektubuyla, genelde bir yıllığına atanırlardı. Nakibüleşrâf kaymakamları imparatorluk merkezinin dışındaki yerleşim birimlerinde ikamet eden seyyid ve şeriflerin işleri ile ilgilenen, doğumlarını kaydeden, gayri ahlaki davranışlarda bulunmamalarına dikkat eden ve aykırı harekette bulunanları cezalandıran askeri sınıf mensublarıdır. Bu kimselerin atamaları ve azli doğrudan nakibüleşrâf tarafından gerçekleştirilirdi. Ahmet Rıf’at, **Devhatü’n-nukabâ**, Haz. Hasan Yüksel- M.Fatih Köksal, Sivas 1998, s.22

²⁰⁰ SŞS, 10/42

²⁰¹ “... Kıdvetü’s-sâdâtü’l-kirâm Mütevellî-zâde Es-Seyyid Mahmud Çelebi dâme şeref-siyâdetehû ba’de’t-tahiyetü’l-vâfiye inhâ olunur ki Sivas ve Han-ı Cedid ve Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında sâdât-ı kirâm üzerlerine kaim-makam olan Es-Şeyh Sıbgatullah Efendi sâdât-ı kirâmı adem-i muhâfaza ve sengi muktedir ve siyânet üzere ehliyeti sikat-ı sahihatü’l-kelem kimesneler tarafımıza ihbâr etmeleriyle işbu bin iki yüz otuz bir senesi Şabanü’l-mu’azzamı guresinden merhum hicr olunub yerine gurre-i mezbûreden cenâbınız kaim-makam nasb ve ta’yin etmişizdir...” SŞS, 10/56

²⁰² “... Kıdvetü’s-sâdâtü’l-kirâm Şeyh Mehmed Sâni evâmîr-i şerif Sıbgatullah Efendi dâme şeref-siyâdeti ba’de’t-tahiyetü’l-vâfiye inhâ olunur ki Sivas ve Han-ı Cedid ve Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında sâdât-ı kirâm üzerlerine kaim-makam olan Mütevellî-zâde Mahmud Çelebi bin iki yüz otuz iki senesi Seferü’l-hayr guresinden ibkasına ademü’l-nekâbete mebnî hicr olunub yerine gurre-i mezbûreden cenâbınız kaim-makam nasb ve ta’yin etmişizdir...” SŞS, 10/78

²⁰³ SŞS, 10/106

belgelerden de anlaşıldığı üzere Sivas'ta sâdâtı kiram üzerlerine Nakibül eşraf kaimmakamı olarak Altıparmak Müfti-zâde, Taki-zâde ve Mütevellî-zâde aileleri atanmışlardır. İncelediğimiz 3 yıllık zaman zarfında en çok Taki-zâde ailesi bu görevi elde etmiştir.

13- Kösepaşalar

Ailenin kurucusu Köse Paşa'nın babası Hacı Osman Ağa'dır. Hacı Osman Ağa, voyvodalık ve nutasarrıflık görevlerinde bulunmuş, tahminen 1770'lerde ölmüştür. Ailenin en önemli ferdi Köse Mustafa Paşa'dır. 1770-1782 yılları arasında Divriği'de voyvodalık, mütesellimlik ve mutasarrıflık görevlerini layıkıyla yerine getirmiştir. Mustafa Paşa'ya 1782 yılında Gümüşhane emînliği 1787' ise Halep mutasarrıflığı detevcih edilmiştir. 1790 yılında Rakka valiliği ve Anadolu sürücülüğü görevlerini elde etti. Fakat Paşa'nın asker sürücülüğü görevini ısrarla savsaklamış olması nedeni ile vezirliği ref' edilerek bütün mallarına devletçe el konulması kararı alınmıştır. Mustafa Paşa, III. Selim'e yaptığı bir jestle Mart 1791 yılında tekrar Halep valiliğine tayin edildi. Kasım 1791 tarihinde Rakka valiliği de paşa'ya tevcih edilmiştir. Eşkıya tedibindeki başarılarından dolayı Şubat 1793 yılında Rakka²⁰⁴ eyaletinin ber-vechi malikane olarak uhdesinde kalmasına karar verilmiştir. Ağustos 1800 tarihinde Sivas valiliğine atanan Mustafa Paşa'dan külli miktarda asker istenmektedir. Paşa, Eylül 1802 yılında Divriği'deki sarayında ölmüştür.²⁰⁵

Mustafa Paşa'nın tek oğlu olan Veli Bey, 1785 yılında Divriği mütesellimliği ve kapıcıbaşılık görevlerini uhdesinde bulundurmaktadır. 1789 yılında Divriği mütesellimliği görevine devam etmektedir. Cabbar-zâde Süleyman Bey'in kızıyla evlenerek stratejik bir ittfak oluşturan Veli Bey 1800 yılının sonlarında Eğin voyvodasıdır. Mart 1803 yılında Sivas valisi olarak gördüğümüz Veli Paşa'ya Rakka'nın bozulan düzeninin sağlaması için 17 Ocak 1804 (4 Şevval 1218) tarihinde Rakka ve Diyarbekir eyaletleri tevcih edilmiştir. Aralık 1805 (Şevval 1220) tarihinde Rakka valiliğinden alınan Veli Paşa, Halep valiliğine atanmıştır. Ancak 1806 yılı sonlarında Veli Paşa bu görevinden alınarak Divriği'nin malikane

²⁰⁴ Sakaoğlu age, s. 51-68

²⁰⁵ Sakaoğlu age, s. 51-128

mutasarrıflığına atandı. Bu sırada Sivas valiliğine kayınbiraderi Cabbar-zâde Celaleddin Paşa getirilmişti. Veli Paşa, 1807 yılı sonlarında Rumeli'ye sefere çağırıldı. 1807 yılında Niğde sancağı mutasarrıflığına atandı. Fakat buraya bir mütesellim bırakarak memleketi olan Divriği'ye geçti. 1809 yılında Sinop Muhafızlığı ve Alaiyye mutasarrıflığına getirilen Veli Paşa'nın bu görevleri iki yıl uhdesinde bulundurduğu tahmin edilmektedir. 1811 yılında Kastamonu sancağı kendisine tevcih edildi. Temmuz 1811 tarihinde Veli Paşa tekrar Rakka valisi olarak atanmasına karşılık madenler eminliğinin de verilmesini şart koşacaktır. Görevin kendisine verilmediğini görebilen Veli Paşa zorbalığa başlamış çevredeki terör olaylarını körüklemiştir. Ardından Aralık 1811 yılında azledilmiştir. Veli Paşa yaptığı zulümler neticesinde idam edilecekler listesine alınmıştı. Veli Paşa için bundan sonra kaçış başlamıştır. Veli Paşa daha sonra yakalanarak idam edilmiştir. Aynı aileden İmam Hüseyin Bey ve Osman Bey önemli görevlerde bulunmuşlardır.²⁰⁶

²⁰⁶ Sakaoğlu **age**, s. 143-290

II. BÖLÜM:

ZARALI-ZÂDELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLERİ

A. Ailenin Menşei, Bölgeye Hâkim Oluşu ve Konak Hayatı

1- Ailenin Menşei:

Anadolu'nun genelinde olduğu gibi a'yânlık veya derebeyliğin oluşum ve gelişim süreçleri Sivas ve çevresinde de hemen hemen aynıdır denilebilir. 18. yüzyıl boyunca imparatorlukta yaşanan koşullar daha evvel var olan “hanedan-ı memleket” nitelikli ailelere güç kazandırırken bir taraftan da yeni ailelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür ailelerden birisi de şüphesiz Zaralı-zâdelerdir.

Çoğu hanedan ailesinde olduğu gibi Zaralı-zâdelerin menşei ya da kökeni tam olarak bilinmemektedir. Zira Zaralı Osman Paşa'dan öncesi hakkında fazla malumata ulaşılamamıştır. Bu konuda yazılı bir kaynak bulunamadığından sözlü tarih bilgilerini, tarihsel süreç ve gerçeklikle bağdaştığı ölçüde kabullenmek durumundayız. Bu aile, halen ilçede (Zara)²⁰⁷ yaşayan sülalelerden “Ruşenler'in” dedeleridir. Ruşenlerden, iki kardeşten biri Zara'da kalmış diğeri Sivas'a yerleşmiştir. Sivas'a gelenler daha sonra Zaralı-zâdeler olarak anılacaktır.

Kaynaklarda ailenin kurucusu olarak bilinen Osman Paşa'ya, “Zaralı ve Zaralı-zâde” lakabı ile hitap edilmektedir. Büyük oğlu Mehmet Paşa'dan itibaren aileye “Zaralı-zâde” şeklinde hitap edilmiştir. Bu durumda Zaralı-zâdeler ailesi Mehmet Paşa ile birlikte hanedanlığa ilk adımını atmıştır denilebilir. Zaralı-zâdelerin

²⁰⁷ İlçenin Zara ve Koçgiri olmak üzere iki adı vardır. Zara adı yazılı kaynaklarda ilk olarak Selçuklular döneminde anılmaktadır. (Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1999, s.335) 1520 tarihli Tapu Tahrir Defterinde Zara, karye olarak belirtilmektedir. **B.A.T.T. Defteri**. No. 387, s.156. 1852 yılında Koçgiri adıyla nahiye olan Zara 1871 yılında Sivas merkez sancağına bağlı kaza olmuştur. Koçgiri adı 19.yüzyıl başlarında Sivas sancağına bağlı olarak önce nahiye sonra kaza olmuştur. Koçgiri adı idari bakımdan ilçe topraklarının tümüne verilen addır. Kaza merkezinin adı yine Zara'dır. (Adnan Mahiroğulları, **Dünden Bugüne Zara**, 3. Baskı, Sivas 1999, s.11

kökenleri ile ilgili net bilgiler bulunamamakla beraber menşelerine ait birkaç versiyonu olan hikaye şöyledir; “Ailenin bilinen ilk cedleri Cafer Efendi’dir. Bu zat medrese tahsili görmüş, aynı zamanda çok iyi ata binen kültürlü bir şahsiyettir. 17. yüzyıl başlarında akrabalarını ziyaret için İstanbul’da bulunduğu sırada, padişahın da izlediği at yarışlarına katılmış ve birinci olmuştur. Padişah, Cafer Efendi’nin başarısından ve medrese tahsilinden dolayı O’nu Amasya Kadılığı’na atamıştır. Aile mensuplarına daha sonra Zara Kazası temlik edilmiştir.”²⁰⁸ Zara kelimesi coğrafi yer adı olarak iki farklı bölgeyi tanımlamaktadır. Bunlardan ilki ve en bilineni Sivas’a bağlı bir “kaza” merkezidir. Diğeri ise Amasya’ya bağlı bir yerleşim merkezidir.²⁰⁹ Tezimize konu olan aile Sivas’ın Zara karyesinde meskûn bulundukları için merkezi hükümet aileyi bulundukları bölge ile tanımlamıştır.

Ailenin birbiri ile irtibatı kurulacak şekilde başlangıç tarihi Osman Paşa’ya kadar dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, bu aileden olduğu kuvvetle muhtemel ilk isim 1694–95 (1106) senesi gurre-i Muharrem’inde Amasya’da kadılık görevini ifa eden Zaralı-zâde Cafer Efendi’dir.²¹⁰

Bu dönemlerde a’yân olabilmek için gerekli şartlardan birisi hiç şüphesiz güçlü bir nüfuza alanına sahip olmaktır. Cafer Efendi’nin kadılık²¹¹ görevi dikkate alındığında bu niteliğin Zaralı-zâde ailesi için de geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuç; ailenin nüfuzunun Osman Paşa’dan ²¹² daha geriye uzandığı fikrini de beraberinde getirir. Ailenin, Zara’dan önceki vatanları ve hangi aşirete mensup oldukları hususunda bir veri elde edilememiştir. Bunun nedeni ise, söz konusu ailenin daha evvel hangi unvan ile anıldığının bilinmemesidir. Sivas şer’iyye sicillerindeki kayıtlar arasında bu ailenin adına 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanmaktadır.

²⁰⁸ Sayın Akalın Bulut; Sivas 1939 doğumlu

²⁰⁹ M. Orhan Bayrak, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul 1979, s.507

²¹⁰ H. Hüsamettin, **age**, s. 21.

²¹¹ Eyalet ve sancak merkezleri dâhil bütün kazalarda yargı alanında olduğu kadar mülki ve beledi alanlarda da görev ve yetkileri olan ve askeri sınıftan sayılan kimseye kadı denir. İlber Ortaylı, Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme, **AÜHF**.1977. s.255

²¹² M. Süreyya, **age**, C. IV, s. 1078; C. II, s. 536.

2-Ailenin Bölgeye Hâkim Oluşu

Otoritesi günden güne zayıflayan Osmanlı imparatorluğunda, a'yânların, yerel gücün temeli olarak ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdu. Merkez tarafından görevlendirilen kimseler, gittikleri yerlerde nüfuz kazanmaya ve bölgeye kök salmaya başladığı andan itibaren kendi çıkarlarıyla padişaha bağlılıkları arasında çatışma çıktığını anlamakta geç kalmayacaklardır. Bir a'yân ailesinin bulunduğu bölgede otoritesini tesis etmek için, genellikle Osmanlı merkezi otoritesine karşı başkaldırı niteliğinde bir politikasının olmadığını altını çizmek gerekir. Bu şahıslar, görev yaptıkları yerde maiyet, mülk, servet ve güç elde ettiler ve bu sebeple bulundukları yerlerin ileri gelenleri olarak sivrilmişlerdir. Güçlü ailelerden oluşan bu yapıdaki a'yânlar, bölgenin elit haneleri arasına girebilmekteydiler. A'yân aileleri oluşum ve gelişim süreçleri boyunca merkezi hükümetle iyi ilişkiler çerçevesinde politikalar geliştirmişlerdir.²¹³ Zaralı-zâde ailesinin öncülerinin merkezle ilişkileri bu bilgileri doğrular niteliktedir.

A'yânlar yüksek sosyal profillerini ve yönetimdeki etkilerini kullanarak geniş toprak parçalarını satın almayı, kiralamayı ve özel mülklerini genişletmeyi başardılar. Sosyal kademede yükselme ve a'yân grubuna girme hakkı kazanmak zaman alan ve zahmetli bir süreçtir. Yüzyılın başından itibaren bu aile hem siyasi hem de buna bağlı olarak ekonomik anlamda hızlı bir büyüme sağlamıştır.

Zaralı-zâdeler ailesiyle ilgili olarak, kaynaklarda ulaşılabilen ilk isim Zaralı-zâde Cafer Efendidir. Cafer Efendi'den sonraki tarihlerde, bilhassa Osman Paşa'nın yaşadığı dönemde ailenin gücü ve nüfuzu artmaya başlamıştır. Osman Paşa'nın babası, varsa kardeşleri kimlerdir? Bu kişiler resmi görev almışlar mıdır? Kardeşler arasında bir rekabet yaşanmış mıdır? Bu ve benzeri sorulara verilebilecek cevaplara ulaşılamamış olunması şüphesiz tezimizin en önemli eksiklerinden biridir. Zira

²¹³ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu (1700–1922)**, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2002, s. 88

bunlarla ilgili elde edilebilecek yazılı belgeler ailenin menşei ve nüfuzunu ortaya çıkarmak bakımından büyük önem arz etmektedir.

Osman Paşa merkezi otorite nezdinde sipahiler ağası²¹⁴ görevi ile itibar görmeye başlamış ve devamında bölgedeki etkinliğini hızla artırmıştır. Erzurum Beylerbeyliği²¹⁵ ve Anapoli muhafızlığı yaptığı dönemlerde aile, Sivas'ın en nüfuzlu ailelerinden biri durumuna yükselmiştir. Her ne kadar Beylerbeylik unvanı yükselme dönemindeki önemini kaybetmiş olsa da, Anadolu taşrasında bir kaza ileri geleninin böyle bir makama yükselmesi, dönemin şartlarının da etkisiyle bulunduğu bölgede nüfuzunu artırmak için yeterli bir görevdir. Zaralı-zâde Osman Paşa 1734 (1147) yılında Kayseri mutasarrıfı olarak görev yapmaktadır.²¹⁶

Ailenin yükseliş sürecini ard arda gelen başarılı nesillerle açıklamak mümkündür. Osman Paşa'nın ölümünden sonra büyük oğlu Mehmet Paşa'nın muhasıllık²¹⁷ sıfatı elde etmesine kadar olan dönemde (1745- 1158) hangi görevlerde bulunduğu tespit edilememiştir.

Mehmet Paşa döneminde ailenin gücü daha da artmıştır.²¹⁸ Paşa, Sultanönü, Sivas ve Amasya mutasarrıflığı, Trabzon, Sivas, Vidin, Anadolu valilikleri görevlerinde bulunmuş; bu görevler sayesinde Sivas ve çevresinde etkinlik göstererek ailenin hâkimiyet alanını genişletmiştir. Bu dönemde Sivas'ın an güçlü a'yân ailesi Zaralı-zâdelerdir. Mehmet Paşa, edindiği güç ve kudretle kendisini merkezi otoritenin emirlerine karşı gelecek kadar güçlü hissetmeye başlamış, nihayet hükümete baş kaldırmıştır. Aslında bu tür eylemler hanedan olmuş a'yân ailelerinde sıkça

²¹⁴ Yeniçeri teşkilatına dâhil olan süvarilere altı bölük neferleri de denilmektedir. Altı bölüğün umumi kumandanına sipahi ağası denir. M. Zeki Pakalın, *age*, C.I, s.233

²¹⁵ Beylerbeyi, hem askeri hem de mülki amirdir. Eyalet dâhilinde bulunan bütün sancakbeyleri, kadılar ve hâkimler, beylerbeyine itaat etmek durumundadır. Beylerbeyinin, eyaleti, eşkıyanın saldırısından korumak, boşalan tımar ve zeametleri ehil olanlara tevcih etmek savaş zamanlarında maiyeti ile birlikte savaşa iştirak etmek gibi görev ve yetkileri bulunmaktadır. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s.106; Taşradaki en etkin ehl-i örf mensubu olarak gözüken Beylerbeyine tayin edildiği eyâlet sınırları içinde bir sancak (paşa sancağı) tahsis edilmiştir. Bkz. Halil İnalcık, "Eyalet" İA. C 4, s. 299

²¹⁶ *BA, Cevdet-Zaptiye*, nr. 2983 "Ber vech-i arpalık Kayseriye sancağı mutasarrıfı Zaralı-zâde Osman dâme ikbâlehuya"

²¹⁷ Devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memurlara verilen unvandır. M. Zeki Pakalın, *Age*, C.II,s. 569,

²¹⁸ *BA, Cevdet-Dâhiliye*, nr.7439; *BA, Cevdet-Dâhiliye*, nr.10352; M. Süreyya, *age*, C. IV, s. 1078; H. Hüsamettin, *age*, C. IV, bakıyyesi, s.84,92, İsmail. H.Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, s.186

karşılaşılan bir durumdu. Bilindiği gibi otorite her zaman yayılmacı bir eğilim göstermiştir.²¹⁹ Bâb-ı ‘âli’de otoritesini korumak ve kollamak babından hareketle Mehmet Paşa’yı idam ettirmiştir. Böylece ailenin yükseliş süreci kısmen de olsa yavaşlamıştır.

Osman Paşa’nın diğer oğlu Feyzullah Paşa, Sivas muhassılı olarak göreve başlamış; daha sonra Sivas, Diyarbakir, Van, Adana, Konya, Alaiye, Hanya ve Anadolu valiliği görevlerinde bulunmuş, 1768 (1182) Rus Seferi sırasında Boğdan muhafızı olarak görev yapmıştır.²²⁰ Ailenin nüfuzu bu dönemde artarak devam etmiştir. İfa edilen bu görevler, ailenin, Sivas ve çevresindeki etkinliğini artırarak bölgede kalıcı ve etkin bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlayacak bir nitelikte kullanılmıştır.

Mehmet Paşa’nın oğlu Osman Bey döneminde ailenin etkinliğinin azalmaya başladığı görülmektedir.²²¹ Bu durum Osman Paşa’nın mütesellimlik²²² dışında bir göreve atanmamış olmasından anlaşılmaktadır. Mütesellimlik görevi genelde Sivas’ın yerli ailelerine verilmekteydi. Bu durumun temel sebebi vergi toplamak ve idareyi aksatmadan yürütmek için geniş bir kadroya ihtiyaç duyulmasıdır. Dışarıdan ya da merkezden tayin edilenlerin görevlerini kısa sürede yerine getirmesi çok zor olacaktır.²²³

Zaralı-zâde Ali Bey, döneminde de ailenin nüfuzu azalmaya devam etmiştir. Mehmed Paşa’nın oğlu olan Ali Bey, 1770 (1184) yılında kapıcıbaşı rütbesiyle Sivas mütesellimi olmuştur.²²⁴ Ali Bey döneminde, ailenin nüfuzunun azalma eğilimi

²¹⁹ Mümtazer Türköne, *Siyaset*, Ankara 2003, s.234

²²⁰ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr. 9426; M. Süreyya, *age*, C. II, s. 536.

²²¹ *Aynı eser*, C. IV, s. 1077.

²²² Mütesellimlik 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve gittikçe yaygınlaşarak sancak beyi yerini almıştır. Başlangıçta vali veya sancak beyleri görevleri başına gidinceye kadar geçecek sürede atandıkları bölgeyi yönetmek üzere adamlarından birini görevlendirmiştir. Bu kimselere mütesellim denilmiştir. M. Çadırcı, “II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu” **DTCF Dergisi** XXVIII Ankara 1970, s.287; Yücel Öztürk, “Osmanlı Klasik Sisteminin Teşekkülü ve Çözülüşü”, **Türkiye Günlüğü**, Kasım–Aralık 1999 sayı 58, s.146

²²³ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, C.I, s.236

²²⁴ **BA, Cevdet Adliye**, nr. 473; **Cevdet Dâhiliye**, nr. 929

içinde olduğu görülmekle beraber, aile Sivas'taki en güçlü a'yân ailesi olma özelliğini devam ettirmiştir.²²⁵

Zaralı-zâde Abdullah Paşa, Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'nın oğludur. 1775 (1189) yılında Aksaray sancağı ve Karaman Eyaleti kendisine tevcih edilmiştir. Abdullah Paşa, 1778 (1192) yılında Çorum mutasarrıflığı²²⁶, 1784 (1199) yılında Çirmen muhafızlığı yapmış, aynı yıl Sultanönü sancağı kendisine tevcih edilmiştir. Abdullah Paşa'nın da Sivas dışında görevlere getirilmesi ailenin, gücünün tekrar artmasında etkili olmuştur.²²⁷

Recep Paşa, döneminde aile tekrar eski nüfuzunu kazanmaya başlamıştır. Ailenin bu dönemde eski nüfuzuna kavuşması hatta en parlak dönemini yaşaması aileden, Abdullah Paşa, Recep Paşa, Mehmet Bey ve Lütfullah Bey'in aynı zamanda farklı görevlerde bulunmasına bağlanabilir. Recep Paşa, uzun yıllar Sivas mütesellimliği, ardından Sivas ve Çıldır valiliği görevlerini elde edilmiştir. Paşa, kazandığı güç ve prestijle hükümet ve onun bölgedeki en üst iki temsilcisine (vali ve kadı) karşı çıkacak ve bölge halkını da karşısına alacak kadar cesur davranmıştır. Recep Paşa'nın, bu davranışları karşısında hükümet sadece sürgün cezası ile iktifa etmiştir.²²⁸ Bu durum, genelde a'yânların özelde ise Zaralı-zâde hanedanının devlet nazarında ve Sivas çevresinde kazandığı nüfuzu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Zaralı-zâdeler ile Cabbar-zâdeler arasındaki rekabet Recep Paşa döneminde tekrar hareketlenmiştir.

Recep Paşa'dan sonra ailenin en etkin ferdi Lütfullah Paşa'dır. Paşa, Sivas mütesellimliği, Bolu ve Viranşehir mutasarrıflığı, Çıldır, Karahisar-ı Sahip, Sivas, Hanya, Kandiye valiliği görevlerinde bulunmuştur. Bu dönemde aile ile Cabbar-zâdeler arasında etkin bir nüfuz mücadelesi yaşanmaktaydı.²²⁹

²²⁵ BA, Cevdet-Adliye, nr. 473; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 929; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde...*, s. 197.

²²⁶ Mutasarrıf, eyalet yönetiminde vali ile aynı yetkilere sahip idari amiridir. Musa Çadrcı, *Tanzimat Dönem...* s.21

²²⁷ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr., 8870, 6873; SŞS, 1/24, 33; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde...*, s.94

²²⁸ SŞS, 3/97, 4/78, 4/231, 5/40, 5/57, 2/178, 4/163, 4/201, 5/24

²²⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, 1302, s. 301; 1300, s. 32; M. Süreyya, *age*, C. IV, s. 1288

Aileye verilen siyasi görevlerin devamı niteliğindeki malî görevler ailenin bölgede etkin olmasını sağlayan en temel faktördür. Merkezi devlet, 1695 (1107) yılından itibaren malikâne usulünü yürürlüğe koyduktan sonra a'yânların yerel kaynaklara erişebilme imkânı daha kolaylaşmıştır. Bu durum, a'yânlar arasında amansız bir rekabet yaşanmasına da zemin hazırlamıştır. Aile; Sivas çevresindeki Çapanoğulları başta olmak üzere Sağır-zâdeler, Caniklioğulları ve Rışvanoğulları ile mücadele etmiştir. Sivas dâhilinde ise Kenan-zâdeler, Mütevellî-zâdeler ve Hatip-zâdeler gibi kudretli a'yân aileleri ile iltizam haklarını elde etmek amacıyla kıyasıya bir rekabet içinde olmuşlardır.²³⁰

Zaralı-zâde ailesinin kökleşmesindeki en temel faktör, askeri statüye sahip olmalarıydı. Böylece yönetici elite dâhil olan yüksek rütbeliler arasına girmeyi başarmışlardır. Zaten bundan sonra çok olumsuz bir durum olmaz ise, aile uzun süre etkisini kaybetmeyecek, bu sayede hanedan aileleri arasındaki yerlerini almış olacaklardır. Ailenin oluşum ve gelişim süreçleri genel olarak imparatorluğun desantralizasyon sürecine uymaktadır. Zira a'yânlar güçlerinin doruğuna 18. yüzyılda ulaşmışlardır.²³¹

Özetle, Osman Paşa'nın ölümüne kadar Zaralı-zâde ailesi yerel hanedan aileleri arasına girmeyi başarmış ardından, bölgesel güç olarak ortaya çıkmıştır.

3- Ailenin Konak Hayatı

Bilindiği üzere insanlığın başlangıcından günümüze değin insanların oluşturmuş olduğu toplumların sosyal sınıflara ya da tabakalara ayrılması, filozoflarla toplum teorisyenlerinin ilgilendikleri önemli bir olgudur. Bu olgu hemen her sosyal yapının ve sistemin evrensel özelliğidir. Bu nedenle sosyal sınıfların ve tabakaların varlığı bilinen bir gerçektir.²³² Bireyin sosyal yapıda işgal ettiği yeri, yani sosyal statüsünü belirleyen ölçütler; soy, servet, toplumsal işlev, eğitim, din, biyolojik karakter ve

²³⁰ SŞS, 5/26, 56; N. Sakaoglu, *age*, s. 7.

²³¹ Dror Ze'evi, *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, s.76

²³² Barlas Talan, *Toplum Bilimlere Giriş*, İstanbul 1975, s. 227

cinsiyettir.²³³ Toplumsal statüler hiyerarşisi, toplumsal tabakalaşmayı açıklamak için önerilen sosyal tabakalaşma türlerinden biridir. Ailelerin gelirleri, yaşam biçimleri, dini ve kültürel özellikleri, aile reisinin mesleği ailenin sosyal tabakasına işaret eden unsurlardır.²³⁴ Ailenin ekonomik açıdan tabakalaşması bölgedeki gelir grupları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Osmanlı toplumunda “Ağa, Paşa, Bey” statüsündeki ailelerin zengin olma yüzdeleri diğer statülere göre daha fazladır. Bir bakıma yönetici ve askeri ailelerin toplumdaki prestijleri daha üst düzeydedir.²³⁵ İktisadi bakımdan ailenin tabaka değişikliklerini gözlemlene konusunda tereke defterlerini ihtiva eden şer’iyye sicilleri önemli veriler sunan yazılı tarih kaynaklardır.²³⁶ Ünlü Macar, Osmanlı tarihçisi Layoş Fekete, “XVI. Asırda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi” başlıklı makalesinde 996(1587) yılında vefat eden Ali Çelebi adında bir malîye memurunun terekesini değerlendirmiştir.²³⁷ Bu tarz tereke tespitiyle Fekete, ilk defa bir yöneticinin evinin zenginliğini ve yaşam biçimini tasvir etmiştir.²³⁸ Daha sonra Ömer Demirel, 18. yüzyılın ilk yarısındaki Ankara şehrine ait şer’iyye sicillerinde kayıtlı olan muhallefet defterlerinden istifade ederek muhallefet sahiplerinin taşıdığı ünvan, eş sayısı ve evlat sayısını antropolojik açıdan incelemiştir.²³⁹ R.Özdemir de 1771-1810 tarihleri arasında Tokat’ta ailelerin yapısını sosyal, iktisadi, hukuki yönlerden açıklamaya çalışmıştır.²⁴⁰ Görüldüğü üzere bu konu ile ilgili çalışmalar Şer’iyye Sicillerinde bulunan muhallefet defterlerine dayanılarak yapılmaktadır. Bu defterler, ölen kişinin geride bıraktığı eşyanın listesini, adı geçen kişinin hüviyeti hakkında

²³³ Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, İstanbul 1990, s.305; Zaralı-zâdelere ilişkin bazı belgelerde “Seyyid” unvanı kullanılmaktadır. Bu unvan çoğunlukla peygamber soyundan gelenler için kullanılırdı. Ancak söz konusu dönemde kimi zaman genel bir onurlandırma payesi olarak kullanıldığından aile için de bu tür söylemler söz konusudur. **ŞŞS**,

²³⁴ Sosyal statüler hiyerarşisi Max Weber’in önerdiği sosyal tabakalaşma türlerinden birisidir. Bkz.Barlas Tolan, **age**, s.267-268

²³⁵ Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile” **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, C.II, Ankara 1992, s.489-492

²³⁶ Rephaela Lewis, **Osmanlı Türkiye’sinde Gündelik Hayat (Adetler ve Gelenekler)**, Çev. Mefkure Poray, İstanbul 1973, s.93

²³⁷ L.Fekete, “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi”, Terc. S. Karatay, **Belleten**, XXIX/116, Ankara 1996, s. 615-683

²³⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlıda Aile**, Ankara 1998, s.126,127

²³⁹ Ö.Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, **Belleten**, LIV/211, Ankara 1991, s.945-961

²⁴⁰ Rıfat Özdemir, “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1171-1810)”, **Belleten**, LIV/221, Ankara 1991, s.993-1052

bazı bilgileri, eşyanın değerini, vasıflarını ve varsa diğer özelliklerini ihtiva etmektedir.²⁴¹

Bu bölümde ise Zaralı-zâde ailesi mensuplarına ait muhalefat defterleri kullanılmak suretiyle; ailenin şeceresi, sosyal statüleri, konaktaki hayatı gibi bilgiler sunulmaya çalışılacaktır. Kullandığımız kaynaklar, mal sahibinin öldüğü andaki varlık ve borçlarını gösteren listelerden ibarettir. Şeriata göre tüm alacak ve borçlar (alacaklı/borçlunun) kişinin vefatında ifa edilmek zorunda olduğundan, tereke defterlerinin sunduğu “dondurulmuş” görüntüyü, biraz şiirsel bir biçimde dile getirecek olursak, ölümün soğuk esintisinin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Daha dünyevi ve tamamen maddi bir açıdan bakacak olursak, tereke defteri ölünün ömrünün bilânçosudur.²⁴² Buradan hareketle bu durağan resmi, mümkün olduğu kadar canlandırmak, ailenin hayatının dinamik yönlerine dair bir takım önermeler getirerek adı geçen mevzuları genişletmek gerekir.

Zaralı-zâde ailesinin şeceresi konumuzu ilgilendiren döneme ait terekeler ve vakfiyeler esas alınmak suretiyle tanzim edilmiştir. Şecerede görüldüğü üzere ailenin ilk mensuplarının çok sayıda çocuk sahibi olduğu dikkat çekmektedir. Daha sonraki nesilde ise Ö.Demirel’in çalışmasında tespit edilen ve Ankara’daki bir Türk ailesinin ortalama çocuk sayısı olan 2–4 kişiden fazla olduğu görülmektedir. Aileler eş sayıları dikkate alınarak tek eşli(monogamy) veya çok eşli (poligami) olmak üzere belirli tiplere ayrılmıştır.²⁴³ Müslüman, Osmanlı ailesinin çok eşli bir düzene dayandığı görüşü yaygındır. Fakat bu görüş yanlıştır. Osmanlı toplumunda, poligami denilen çok eşli evlilik; ne gayri ahlaki(zaten toplumda az görülür) ne de gayri kanuni bir durumdur, fakat hoş karşılanmaz. Kentsel alanda eşler arasında ekonomik ve sosyal eşitsizlikler olduğu takdirde, bu tür evlilikler servetin cazibesıyla mümkün olmaktadır.

²⁴¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Samsun Halkının Kullandığı Eşyalar Üzerine Bir Tahlil Denemesi” **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.V den ayrı basım**, Ankara 1983, s. 271

²⁴² Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çevirenler, Gül Çağlalı Güven, Özgür Türesay, İstanbul 2003, s.19

²⁴³ Orhan Türkdoğan, **Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi**, Ankara 1992, s.18

Gelir grupları ve toplumsal konumları yakın olan eşlerin kurduğu yuvaya, kuma getirilmesi mümkün değildir.²⁴⁴ Bu meyanda Zaralı-zâde ailesinde tespit edilebildiği kadarıyla, sadece Recep Paşa'nın oğlu Mehmet Said Bey, iki eşlidir. Mehmet Said Bey'in Şemsi Hanım ve Şemsi Nur Hanım adlarında iki zevcesi vardır. İki eşinden iki kız, iki erkek çocuğu dünyaya gelmiştir.²⁴⁵ Tereke defterlerinden hareketle aile büyüklüğü ve çocuk sayısını araştıran tarihçiler, çok eşliliğin yaygın olmadığını ayrıca çocuk sayısının Orta Anadolu'da ortalama 2–3 olduğunu belirtmektedirler.²⁴⁶

Osmanlı toplumsal yapısı içinde, elit olarak niteleyebileceğimiz a'yân ailelerinin en belirgin özelliklerinden birisi de belli bir toplanma yeri ve politik gücünün kalesi olan, bir evi ya da konağı olmasıydı. Konakların, yapısındaki ve işlevlerindeki değişim süreci ailelerin gelişim süreciyle doğru orantıda olacağı düşüncesinden hareketle konakların evriminin aydınlatılması da gerekmektedir. Burada araştırılması gereken bir başka hususta bu statüdeki ailelerin oluşturduğu elit bir mahallenin varlığıyla ilgilidir.²⁴⁷

İncelediğimiz terekelerden anlaşıldığı kadar, değişik yollarla bir araya getirilerek oluşan bu birikimler yalnızca yüksek bir yaşam standardı sürdürmeye hizmet etmekle kalmıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yöneticinin rütbesi ve gelirine uygun bir hane halkı olması gereğini de ortaya koyuyordu.

Osmanlı toplum yapısının temel ünitesinin aile olduğu ve yaşadığı mekânın da kaynaklarda çeşitli biçimlerde tavsif edildiği görülmüştür. Bunlar; beyt, dam, menzil, konak ve hane şeklinde sıkça ifade edilmiştir.²⁴⁸ Osmanlı evi, genelde mimari üslûp ya da tekniklerden kaynaklanan farklılıklarına rağmen mekânın kullanımı ve

²⁴⁴ İlber Ortaylı, **Osmanlıda Aile**, s.89

²⁴⁵ SŞS, 29.69.70.71

²⁴⁶ Ö.Demirel, A.Gülbüz, M.Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı" **SKDS Türk A. C.I Aile Kurumu** Başbakanlık, Ankara 1992, s. 98

²⁴⁷ Gerek Anadolu'da ve gerek Rumeli şehirlerinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Hudutları kesinlikle tayin edilmemiş, takribi ölçülerle hayat bulmuş bir çevredir. Ahmet Turan Aklan, "Mahalle", **Osmanlı Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, C.IV, s.68

²⁴⁸ Ö.Demirel-M.Tuş-A.Gülbüz, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam (XVI-XIX. Yüzyıllar)" T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, C. II Ankara 1992, s.704; İbrahim Bakır, "Ailenin Yaşama Mekânı Ev" **Türk Aile Ansiklopedisi**, II, Ankara 1991, s.462; Suraiya Faraghi, "Şehir Evinin Fiziki Şekli" **Sosyo- Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992, s.1154

şekillenmesindeki bazı ortak özelliklerini muhafaza etmiştir. Şer'iyye sicillerindeki çeşitli belgelerde, hemen bütün evlerde varlığı ifade edilen ancak büyüklüğü belli olmayan avlu ve bahçe, Osmanlı ailesinin yoğun olarak kullandığı bir mekândır.²⁴⁹ Zaralı-zâde ailesine ait konaklardan günümüze kadar varlığını devam ettiren bir yapı yoktur. Ancak Zaralı-zâde Said Bey'in Üryani Müslim Mahallesi'nde, 40.000 kuruş bedel biçilen bir konakta ikamet ettiği ve bu konağı vakfettiği, konağın yirmiye yakın bölümden meydana geldiği bilinmektedir.²⁵⁰

Sivas şer'iyye sicillerinden edinilen bilgilere göre Zaralı-zâde Recep Paşa'nın Sivas merkezde bir konağı bulunmaktadır. Konağ'a 1814-15 (1230) senesinde 3 top efendâr alındığı ve 19,5 kuruş ödendiği bilinmektedir.²⁵¹ İlgili konağın 1814 (1230) yılı itibarıyla yaklaşık 4 aylık kira bedeli 1000 kuruştur.²⁵² Tespit edebildiğimiz kadarıyla Feyzullah Paşa'nın eşi Aişe Hanım da bir saray vakfetmiştir. Yine, Zaralı-zâde Osman Ağa'nın Üryân-ı Müslüm Mahallesi'nde bir menzili olduğu Darende sükkânından Sivas valisi El-Hac Hüseyin Paşa'nın 1732 (1145) tarihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır.²⁵³

Mehmet Said Bey'in Üryani Müslim Mahallesi'nde bulunan konağının niteliği hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamakla beraber konağa ait eşyalar tespit edilebilmiştir. Evler ve eşyalar, ailelerin kültürel yaşam tarzını ve toplumdaki statülerini yansıtan önemli unsurlardır.²⁵⁴ Zaralı-zâde ailesinin evlerini döşeyen, süsleyen ve kullanılan eşyalar arasında; döşek, halı seccade, saat takımı, şamdan, ibrik, şilte, sürahi, şal, minder, ihram, mum feneri, peştamal, tabak, perde, işlemeli boğça, keten bezi, yastık yüzü, altın kemer, kadife yastık, selanik, muk'ad, halı, mertebani tabak, kase, billur, ayna, buhurdan vs. bulunmaktadır. Bu eşyalardan

²⁴⁹ Sümeyra Çelik, Sosyo-Ekonomik Açıdan Osmanlı Kadını (1800-1850), **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sivas 2005, s.31

²⁵⁰ **VGMA**, 484, s.472,474; **SVBMA**, 2/132; **ŞŞS**, 29/69, 70,71 Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s. 91

²⁵¹ **ŞŞS**, 10/7

²⁵² “ Bundan akdem bin iki yüz otuz senesi Zilkâ'detü's-şerîfesi evâsıtından iş bu iki yüz otuz senesi Receb-i şerîfinin evâsıtına değin Medine-i Sivas'ın vekîl-i fukaraları Musa ve refîki Mûsis yedleriyle vukû yafte olan mesârifât-ı belde ve mesârifât-ı sâire ve menzil-i cedîdın nısf ücretiyçün mer u irâde hazret-i veliyyü'n-ni'am ve cümle ma'rîfetleri ve ma'rîfet-i şer'le belde-i merkûmenin esnâf ve mahallât ve nâhiyesine tevzî' ve taksim olunan salyâne defteridir ki, ber-vechi zıkr olunur Recep Paşa konağına kirâ için verilen : 1000 kuruş”

ŞŞS, 10/52

²⁵³ **ŞŞS**, 10/30

²⁵⁴ Ö.Demirel-M.Tuş-A.Gürbüz, “**Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ...**” s.717

peştamal, leğen, ıbrık, ayna, hamam tası, peşkir gibi malzemeler ailenin temizliğe verdiği önemi göstermektedir. Dini motifli eşyalar arsında abdest almada kullanılan abdest leğeni, ıbrıklar, seccadeler, tesbihler, ihramlar bulunmaktadır.²⁵⁵

Aile üyelerinin giyim kuşamları, mücevheratları bir ölçüde mensup oldukları ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel görünümüne işaret eder.²⁵⁶ Varlıklı ailelerin, süsleme, işleme, kumaş cinsi ve mücevherler itibarıyla farklılık göstermesi, başka bir deyişle aile üyesinin yer aldığı sosyal tabakasının kıyafetine yansımaları kaçınılmazdı. Feyzullah Paşa'nın eşi Aişe Hanım, vakfiyesinde; elmas, altın bilezik, inci, altın, elmas incileri, zümrüd küpe, la'l küpe, elmaslı gerdanlık, incili tepelik, altından saç bağı, altın kemer, kadife yastık, şilte, selanik, muk'ad, halı, mertebani tabak, kase, billur, ayna, buhurdan gibi değerli ve özel eşyalarını vakfetmiştir.²⁵⁷ Bu eşyalar içinde ayna ilk bakışta özel görünmemekle beraber, Osmanlı toplumunda lüks sayılırdı. Ünlü bilgin ve gezgin Andreos David Mordmann, 1850' lerde (1267) Ankara' ya geldiğinde kaç zamandan beri nihayet kendisine bakabileceği bir boy aynası bulduğunu söylemiştir.²⁵⁸ Buhurdanlıklar Osmanlı toplumunda çok yaygın olarak kullanılmaktaydı. Misk, kitre, gül yağı, pelesenk ve öd ağacı yağı ile yapılan buhurlar, saf anber kabuğu, ardıç tohumu, günlük sandal tozu gibi malzemelerle yakılırdı. Buhurlar, ufak, tepesi kapaklı, ayaklı içine ateş konan, altın, gümüş, bakır üzerine tonbak ya da sarı pirinçten buhurdanlarla yakılırdı.²⁵⁹ Evân-ı nühas tabir edilen bakır kap kacakla beraber, mangal, Kütahya tabak, billur kâse, fincan, yıldızlı sahan gibi mutfak eşyalarının kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Bilinen genel yargıya göre her vezir altın düğmeli, sırma şeritli kadife kaftan giyerdi. Kış mevsiminde ise samur kürk giyerlerdi. Osmanlı sarayındaki, hazinedarbaşı, silahtar, çuhadar padişahın günlük yaşantısında ne tür görevler

²⁵⁵SSS, 29/69, 70,71; Klasik Osmanlı evindeki hayat düzeninde, bütün odalarda yükükler vardır. Gündüz yatak, yorgan ve çarşaf lar toplanır buraya yerleştirilirdi. M.Dohsson, **XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, Çev. Zerhan Yüksel, İstanbul tarihsiz, s.113; Sabit yataklar sadece İstanbul'da yaşayan zenginler ile taşradaki zengin ve eşraf ailelerinde bulunmaktaydı. Faroqhi, *Osmanlı Kültürü...* s. 170

²⁵⁶Muhaddere Taşcıoğlu, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Ankara 1958, s.1

²⁵⁷SSS; 6/36

²⁵⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlıda Aile**, s.126,127

²⁵⁹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Toplum Hayatı**, İstanbul 1995, CI, s. 206

yapıyorlarsa, vezirler için de benzerleri geçerliydi. Silahdar, vezirin yanında durur, selamağası ve kapıcılar kethüdası teşrifatçılığını yapardı. Kavaslar, kavis taşıyarak paşaların yanında yaver gibi yürürlerdi. Mehterhâne günde iki nöbet (ikindi ve yatsı) çalardı.²⁶⁰

Konaklarda kaç kişinin yaşadığı hakkında, elimizdeki belgelerde hiçbir malumat yoktur. Ancak konakta bulunan hizmetliler gurubu da ailenin yanında oturuyordu. Ayrıca, nüfuzlu bir kimsenin veya ailenin, ikamet ettiği yerde, köleler, hizmetliler, eş ve odalıklar, muhafızlar ve çeşitli tabiiilerden bir maiyet oluşturması tipik bir durumdu. Bunların bir kısmı cariyeye ve köle idi.²⁶¹ Kölelik, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir üretim gücü sayılmazdı. Köle, saray ve konakta hizmet için kullanılırdı.²⁶² Bu durum Osmanlı ailesinde eşler ve çocukların yanı sıra kan bağı veya süt akrabalığı olmaksızın aileye dışardan katılan bireylerin varlığına işaret etmektedir.²⁶³ Aile üyeleriyle iç içe yaşayan köleler, diğer hizmetçiler gibi ev içi çalışmalarında aile üyelerine hizmet edip, onlarla birlikte boş zamanlarında arkadaşça ilişkiler içerisinde vakit geçirebiliyorlardı.²⁶⁴ Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın, kölesi olan Mehterbaşı Mehmet Emin Ağa'nın terekesine bakıldığında, ekonomik durumunun iyi olduğu görülmektedir. Zira terekesi toplamı 3792 kuruş olarak hesaplanmıştır. Mehmet Emin Ağa'nın, Kamer ve Hâdisi adında iki zevcesinin bulunduğu, yani çok eşli olduğu da yine ilgili belgeden anlaşılmaktadır. Ayrıca "acemiyyü'l-asl olub Zaralı-zâde Mehmet Paşa kölelerinden olduğu" şeklindeki ifade Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın birden fazla kölesi olduğunu da bize bildirmektedir.²⁶⁵ Osmanlı toplumunda köle, cariyeye v.s gibi hizmetlilere mesken, gelir ve daha birçok yararlar sağlandığını söylemek mümkündür. Hatta durumu iyi olan köle sahibi bir müslümanın, imkânları dâhilinde sadık kölesini ev ve bark sahibi

²⁶⁰ N. Sakaoğlu, *age*, s. 80

²⁶¹ *ŞŞS*, 1/139, 7/195

²⁶² Said Öztürk, "Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfuzu, Servet Yapısı ve Dağılımı" *İstanbul Araştırmaları*, 3 İstanbul, 1997, s. 58

²⁶³ İlber Ortaylı, *Osmanlıda Aile*, s.126,127; Ehud, R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti*, Çev. Y.Hakan Erdem, İstanbul 1994, s.135

²⁶⁴ M. A.Übucini, *Türkiye 1850*, Ankara 1981, s.461

²⁶⁵ "Medine-i Sivas'ta vaki Kale-i atik derununda sakin iken bundan akdem fevt olan Mehterbaşı Mehmet Emin Ağa bin Abdullah nam müteveffa acemiyyü'l-asl olub Zaralı-zâde Mehmet Paşa kölelerinden olduğu lede'l-subut veraseti zevceleri Kamer bint-i Seyyid Muhammed ve Hâdisi bint-i Abdullah ve vâsîleri Zaralı-zâde Necabetlü Seyyid Lütfullah Bey bin Osman Bey ve Abdullah Bey ve Said Bey, ibn-i Recep Paşa münhasır olduğu...." *ŞŞS*, 7/195

etmek zorunluluğunu hissettiğini; azat edilen köle ile efendisi arasındaki aile bağının eskisi gibi kuvvetli kaldığını, azat edilen kölelere her iş ve mevkiin açık olduğunu, hür doğmuş insanlarla aynı şartlar içerisinde hayata atıldıklarını; bu mücadelede azat edilmiş olan bu kulların diğerlerinden daha az şanslı olmadıkları ifade edilebilir.²⁶⁶ Mehmet Said Bey'in Arap bir cariyeye sahip olduğu ve 2000 kuruş değer biçildiği görülmektedir. Bu bilgi bize Osmanlıdaki cariyelerin menşei hakkında da bilgi vermektedir.²⁶⁷

B. Ailenin Önemli Şahsiyetleri ve Resmi Görevleri:

1- Zaralı Osman Paşa

Osman Paşa'nın siyasi hayatı hakkında fazla bilgimiz olmamakla beraber sipahiler ağalığına terfi olduktan sonra 1715 (1127) yılında Erzurum Beylerbeyliği ve Anapoli muhafızlığı görevlerinde bulunmuştur.²⁶⁸ Paşa 1734 (1247) yılında Kayseri sancağı mutasarrıfı olarak görev yapmıştır.²⁶⁹ Osman Paşa'nın, Mehmet ve Feyzullah isimli iki erkek ile Alime adında bir kız çocuğu vardı.²⁷⁰ Paşa, hakkındaki yazılı belgelerin kısıtlı olmasından dolayı şifahi bilgilerden hareketle bazı verilere ulaşmamız mümkün olmuştur. Buna göre Osman Paşa, Zaralı-zâde Zülfikar Ağa'nın oğludur.

İlk resmi görevi tam olarak bilinmese de bir ara İstanbul'daki görevinden uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Paşa, geçimsiz, zalim ve kötü huylu biridir. Çok kere merkezi hükümetin emirlerine uymaması ile cezalandırılmak üzere iken babasının hatırına affedilmiştir. Yine şifahi bilgilere göre kendisinin artık işe yaramayacağı ve

²⁶⁶ SŞS, 7/195; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında....* s. 45

²⁶⁷ SŞS, 29/69, 70, 71 (Terekelere kaydedilen cariyeler büyük önem arz etmektedir. Bu kayıtlar köle ticaretinin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca kölelerin hangi memleketlerden getirildikleri konusunda da bilgiler sunmaktadır. Sicillere kaydedilen cariyelerin G ürcü, Rus, Boğdan, Karadağ, Eflak, Tatar, ve Arap asıllı olmaları köle ticaretinin umumiyetle Kara Deniz'in kuzeyindeki ülkelerle yapıldığını göstermektedir. Saim Savaş, "18. Asrın Son Çeyreğinde..." s. 111

²⁶⁸ M. Süreyya, *age*, C. IV, s. 1078; C. II, s. 536. H. Hüsamettin, *age*, C. IV s. 92

²⁶⁹ BA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2983

²⁷⁰ Saim Savaş, "18. Asrın Son Çeyreğinde ...", s. 82

sürekli taşkınlık yaptığı gerekçesiyle idam edilmiştir.²⁷¹ Bu bilgiler şifahi olduğu için kesin bir ifade sayılmamaktadır. Şayet, bilgiler doğru ise ailenin menşei, gücü ve siyasi geçmişi hakkında daha farklı yorumlar yapılabilir.

2- Mehmet Paşa

Zaralı-zâde Mehmet Paşa, Osman Paşa'nın büyük oğlu olup, ailenin Sivas'ta yerleşmesi ve güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Mehmet Paşa'nın ilk görevinin ne olduğu bilinmemekle beraber Haziran 1745 (16 Cemaziyevevvel 1158) yılında mirmiranlıkla Sivas eyaleti kendisine tevcih edilmiştir.²⁷² Aralık 1745 (Zilkade 1158) Sultanönü mutasarrıflığı, 20 Kasım 1747 (17 Zilkade 1160) vezirlik rütbesiyle Sivas valiliği, Eylül 1750 (Şevval 1163) Trabzon valiliği, Nisan 1751 (Cemaziye'l-evvel 1164) Vidin valiliği, Ocak-Şubat 1752 (Rebiü'l-evvel 1165) ikinci defa Sivas valiliği görevlerini yürütmüştür.²⁷³ Paşa, 1752 (1166) Muharrem'in guresinde Amasya mutasarrıfı oldu.²⁷⁴ Ardından Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın kethüdası olan ve Bağdat bölgesinde mütegalibelik yapan Süleyman Paşa'nın yakalanması için serasker tayin edilmiştir. Mehmet Paşa derebeyi terbiyesi ile yetiştiği için zaman zaman bulunduğu bölgelerde görevini su-i istimal etmiştir.²⁷⁵ Paşa Amasya mutasarrıflığı görevinde iken yaptığı zulümlerden dolayı, 1754 (1168)'te azledilmiştir. Paşa'ya daha sonra Anadolu eyaleti tevcih edilmiş, ardından mansıbı olan Kütahya'ya gitmesi istenmiştir.²⁷⁶ 1755 (1169) yılında tekrar Sivas valisi olarak görev yapan Mehmet Paşa'nın ölümü hakkında değişik bilgiler bulunmaktadır. Sicil-i Osmanî'de "te'diben fevt oldu" ifadesi kullanılırken²⁷⁷, H.T. Cinlioğlu ve Hüseyin Hüsameddin, Paşa'nın çeteci Abdullah Paşa tarafından idam edildiğini ileri sürmüşlerdir.²⁷⁸ Mühimme defterlerine göre Paşa, 1756 (1170) tarihinde idam

²⁷¹ Sayın Akalın Bulut; Sivas 1939 doğumlu

²⁷² **Topkapı Sarayı Arşivi Kataloğu**: Belge No, 3421

²⁷³ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.7439; **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.10352; M. Süreyya, **age**, C. IV, s.1078.

²⁷⁴ Hüseyin Hüsameddin **age**, C. IV, s. 84

²⁷⁵ İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.187

²⁷⁶ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.10352

²⁷⁷ M. Süreyya, **age**, C. IV, s. 1078.

²⁷⁸ Halis Turgut Cinlioğlu, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, C.II, Tokat, 1950, s.82; H. Hüsameddin, **age**, C. IV, s. 93.

edilmiştir.²⁷⁹ Mehmet Paşa, Tokat'ın Reşadiye ilçesine bağlı, Kabalı köyüne defnedilmiştir.²⁸⁰

3- Feyzullah Paşa

Zaralı-zâde Osman Paşanın oğludur. Önce Sivas muhassılı olarak göreve başlayan Feyzullah Paşa, 1752 (1166) yılında Tokat voyvodalığını bir süre elinde bulundurdu.²⁸¹ Ardından mirmirânlık rütbesi ile gösterdiği başarılarından dolayı vezaretle 1758 (1172) yılında Sivas valiliği görevine getirilmiştir. Daha sonra 1761 (1175)'de Diyarbekir valiliği'ne getirilmiş, aynı yıl içinde ikinci defa Van ve Sivas valiliği görevlerini ifa etmiştir. 1177(1763)'te üçüncü kez Van, 1765 (1179)'te üçüncü kez Sivas, 1767 (1181)'de Konya, 1768 (1182)'de sırasıyla Alaiye, Hanya ve Anadolu valilikleri uhdesine tevdi edilmiştir. Yine 1768 (1182) yılında düzenlenen Rus seferi sırasında Boğdan muhafızlığına tayin olunmuştur. 1771 (1185) yılında ise Adana valiliğine atanmıştır. Paşa, Adana valiliği sonrasında azledilmiş, Dimetoka'da oturmaya mecbur edilmiş, burada vefat etmiştir.²⁸²

4- Osman Ağa

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın oğludur. Osman Ağa , Sivas mütesellimliği yapmıştır.²⁸³ Ailenin hâkimiyet alanının hızla genişlediği dönemlerde yaşamış olmasına rağmen öncülleri sayılan Zaralı Osman Paşa, Mehmet Paşa ve Feyzullah Paşa gibi valilik ya da benzeri önemli bir görev elde edememiştir. Zaralı-zâde Osman Ağa, döneminde ailenin bölgedeki gücünün ve merkezi otorite nezdindeki itibarının açık bir biçimde düşme seyrine girdiği söylenebilir. Osman Ağa dönemindeki

²⁷⁹ BA. MD, 159, s.142; İdam edilen Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın emval ve muhalefatlarının zapt edilmesine ve ilgili yerlere gönderilmesine dair belge, BA MAD, d nr. 9983

²⁸⁰ Ferit Acunsal, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947, s. 96

²⁸¹ BA, M.D, 155, s. 330; Özcan Mert, *age*, s.29

²⁸² BA, *Cevdet-Dâhiliye*, nr. 9426; BA, M.D,164 s.210; M. Süreyya, *age*, C. II, s. 536; İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s.168; Özcan Mert, *age*, s.29

²⁸³ SŞS, 10/3; Saim Savaş, "18.Asrın Son Çeyreğinde ...", s. 85

belgelerde ailenin a'yânlığı “ Ümdetü'l-emâcid ve'l-a'yân Zaralı-zâde Osman Ağa Sivasî” şeklinde vurgulanmıştır.²⁸⁴

5- Ali Bey

Zaralı-zâde Mehmed Paşa'nın oğlu olan Ali Bey 1770 (1184) yılında kapıcıbaşı rütbesiyle Sivas mütesellimi olmuştur.²⁸⁵ Ali Bey döneminde, ailenin nüfuzunun azalma eğilimi içinde olduğu görülmekle beraber, aile Sivastaki en güçlü a'yân ailesi olma özelliğini devam ettirmiştir.²⁸⁶

6- Abdullah Paşa

Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'nın oğludur. 1775 (1189) yılında Aksaray sancağı ve Karaman Eyaleti kendisine tevcih edilmiştir. Abdullah Paşa 1778 (1192) yılında Çorum mutasarrıflığı, 1783 (1198) Adayı Kebir muhafızlığı yapmakya iken aynı yıl bu görevden azledilmiştir.²⁸⁷ 1784 (1199) yılında Çirmen muhafızlığı yapmış, aynı yıl Sultanönü sancağı kendisine tevcih edilmiştir.²⁸⁸ Ağustos 1787 (Zilka'de 1202) yılında Abdullah Paşa'nın kalas muhafızlığı görevini ifa ettiği anlaşılmaktadır.²⁸⁹ Paşa, Mayıs 1788 (Ramazan 1203) tarihinde İçel mutasarrıflığının yanı sıra Koşan muhafızı olarak görev yapmıştır.²⁹⁰ Abdullah Paşa Ağustos 1787 (Rebiü'l-âhir 1203) tarihinde Bender muhafızlığı görevini yapmakta iken vefat etmiştir.²⁹¹

7-Mehmet Bey

²⁸⁴ SŞS, 10/31

²⁸⁵ BA, Cevdet Adliye, nr. 473; Cevdet Dâhiliye, nr. 929; S. Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta ...”s.94.

²⁸⁶ BA, Cevdet-Adliye, nr. 473; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 929; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde.*, s. 197.

²⁸⁷ BA, HH, nr. 344

²⁸⁸ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr., 8870, 6873; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde.*, s.94

²⁸⁹ BA, Cevdet-Maliye, nr., 7453

²⁹⁰ BA, Cevdet-Askeriye, nr., 16504

²⁹¹ BA, Cevdet-Maliye, nr., 8168

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın oğludur.²⁹² Mehmet Bey ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak Mehmet Bey'in Sivas mütesellimliği görevinde bulunduğu kendisine tevdi edilen vazifelerden anlaşılmaktadır.²⁹³

8- Recep Paşa

Zaralı-zâde Mehmed Paşa'nın oğludur. Recep Paşa, 1776–1798 (1190–1213) yılları arasında değişik zamanlarda Sivas mütesellimliği ve kethüdayerlik yapmıştır. Paşa, ayrıca Sivas ve Çıldır valiliği yapmış; bu görevleri de başarıyla yapmıştır.²⁹⁴ Daha sonra Kars muhafızlığı²⁹⁵ görevi Recep Paşa'ya tevcih olunmuşsa da bu görevde uzun süre kalamamıştır. Zira Ağustos 1803 (Cemâziyye'l-evvel 1218) tarihinde Van eyaleti ve beraberinde muhafızlığı görevleri Recep Paşa'ya tevdi edilmiştir.²⁹⁶ 15 Ağustos 1804 (9 C 1219) tarihli belgede Van muhafızı müteveffa Recep Paşa'nın emval ve eşyasının devlet adına zaptedilmesi Cabbarzade Süleyman Beyden istenmektedir.²⁹⁷

9- Said Mehmet Efendi

Said Mehmet Efendi'nin kimin oğlu olduğu tespit edilememekle beraber müderris ve kadılık görevlerini ifâ etmiştir. Nisan-Mayıs 1815 (Cemaziyye'l-evvel 1230)tarihinde vefat ettiği ve Üsküdar'da medfun olduğu bilinmektedir. Aile'nin ilmiye sınıfına müntesib tek ferdidir.²⁹⁸

10- Lütfullah Paşa:

²⁹² BA, HH, nr. 8708

²⁹³ TŞS, 12/85

²⁹⁴ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6877; ŞŞS, 5/40; Salname-i Vilayeti Sivas, 1302, s. 300; M. Süreyya, age, C.II, s. 347; H. Hüsamettin, age, C.IV, s.156

²⁹⁵ BA, HH, nr. 4073

²⁹⁶ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 5456

²⁹⁷ BA, Cevdet-Maliye, nr., 6201

²⁹⁸ M. Süreyya, age, C. V s. 1454

Zaralı-zâdeler ailesinin en nüfuzlu fertlerinden birisi olan Lütfullah Paşa, Ali Bey'in oğludur. Paşa, 1797 (1212) yılında ilk defa Sivas mütesellimi olmuştur.²⁹⁹ Paşa'nın daha sonra bu görevden alındığı anlaşılmaktadır. Lütfullah Paşa değişik aralıklarla 1799 (1214), 1802 (1217), 1804 (1219), 1805 (1220) 1807 (1222) yıllarında Sivas mütesellimliği yaptığı ilgili belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat Lütfullah Paşa'nın Nisan 1806 (Muharrem 1221) tarihli bir belgeye göre katline dair ferman verilmişken affedildiğini görmekteyiz.³⁰⁰ Lütfullah Paşa, Temmuz 1811 (Recep 1226) tarihinde tekrar Sivas mütesellimliği görevindedir.³⁰¹ Fakat bir yıl sonra Haziran 1812 (Cemaziye'l-ahir 1227) tarihinde görevinden azledilmiştir.³⁰² Lütfullah Paşa'nın 1228(1813) tarihinde tekrar Sivas mütesellimliğine getirilmiştir.³⁰³ Paşa, 1814 (1230) yılında Bolu ve Viranşehir sancakları mutasarrıflığı görevinde iken vezareti kaldırılarak Rodosa sürgün edilmiş ardından muhallefatinın zabtı için gerekli memurlar görevlendirilmiştir.³⁰⁴ Bir yıl sonra vezareti iade edilmiş, önce Çıldır daha sonra Karahisar-ı Sahip valiliğine atanmıştır.³⁰⁵ 1817 (1233) yılında Sivas valisi Ali Paşa'nın mutasarrıfı olarak görülen Lütfullah Paşa, aynı yıl içinde Sivas valisi olmuştur.³⁰⁶

Paşa'nın bu görevde sadece bir yıl kaldığı anlaşılmaktadır.³⁰⁷ 1818 (1234) ve 1819 (1235) yıllarında Lütfullah Paşa yine Sivas valisi olarak görevdedir. 19 Aralık 1820 (13 Rebiyü'l-evvel 1236) tarihinde Hanya muhafızı olarak görev yapan Paşa,³⁰⁸ bu görevini aralıksız 24 Mayıs 1823 (25 Ramazan 1239)tarihine kadar devam ettirmiş, bu tarihten itibaren Kandiye eyaleti de Lütfullah Paşa'ya tevcih edilmiştir.³⁰⁹ Mart 1826 (Şaban 1242) tarihinde Lütfullah Paşa Kandiye muhafızlığından alınıp yerine Süleyman Paşa getirilmiştir.³¹⁰ 30 Ocak 1840 (25 Za

²⁹⁹ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 301, 1300,s. 32

³⁰⁰ **BA, HH**, nr. 1796

³⁰¹ **BA, Cevdet-Askeriye**, nr. 42405

³⁰² **BA, Cevdet-Dahiliye**, nr. 6791

³⁰³ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 302

³⁰⁴ **BA, Cevdet-Zaptiye**, nr. 4502

³⁰⁵ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.10027; M. Süreyya, **age**, C. III, s. 905;

³⁰⁶ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 303; 1323, s.48; **TŞS**, 22/136; Saim Savaş, "**18.Asrın Son Çeyreğinde...**", s. 95.

³⁰⁷ **Salname-i Vilâyet-i Sivas**, 1302, s. 303

³⁰⁸ **BA, HH**, nr. 40472

³⁰⁹ **BA, HH**, nr. 40274/C; **BA, HH**, nr. 29389; **TŞS**, 22/136

³¹⁰ **BA, HH**, nr. 39066/B

1255) tarihli belgede Lütfullah Paşa ile ilgili olarak Manisada ikamet etmek şartıyla azledilen Girit esbak valisi müteveffa Lütfullah Paşa ifadeleri O'nun buarada vefat ettiğini bildirmektedir.³¹¹

11- Mehmet Said Bey

Mehmet Said Bey, Lütfullah Paşa'nın oğludur. 1821 (1237) tarihinde Sivas, Sivas ili, Yıldızeli, Han-ı Cedid, Behramşah ve nahiyelerinde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine kethüdayeri olarak atanmıştır.³¹² Bu atamadan kısa bir süre sonra Mehmed Said Bey, halkın fırıncı esnafı hakkındaki şikâyetlerini dikkaet almadığı ayrıca liyakatsiz olan ocaklısını görevde tutmakta ısrar ettiği için görevinden alınmış, yerine Sivas'ın köklü ailelerinden Fertelli-zâde Memiş Ağa, bu göreve atanmıştır.³¹³

Fakat Mehmed Said Bey Mayıs-Haziran 1825 (Şevval 1240) tarihinde 15 bölükte yevmi 27 akçe esamiye ücreti ile Sivas, Sivas ili, Yıldızeli, Han-ı Cedid, Behramşah ve nahiyelerinde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine kethüdayeri olarak atanmıştır.³¹⁴ Yine bu atamadan yaklaşık bir yıl sonra görevinden azledildiği, 1825 (1241) tarihinde tekrar bu göreve atanmasından anlaşılmaktadır.³¹⁵ Mehmet Said Bey bir dönem kapıcıbaşılik görevi de yapmıştır.³¹⁶ Mehmet Said Bey, Zaralı-zâde hanedanının merkezi otorite nezdinde etkin görev alan en son fertlerinden biri olarak kabul edilebilir. Fakat Mehmet Said Bey ile ilgili rastladığımız son belgelerde kendisinden “Kıdvetü'l-emâsil ve'l- akran” şeklinde bahsedilmektedir ki bu durumda merkezi otorite ailenin a'yânlığına son vermiştir denilebilir. Mehmet Said Bey döneminde ailenin nüfuzunun büyük oranda azaldığı görülmektedir. Zaten bu dönem a'yânlık kurumu ve a'yân ailelerinin nüfuz ve etkisinin ortadan kalkmak üzere olduğu bir dönemdir.

³¹¹ BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 7353; İ.H.Uzunçarşılı; Afyon, Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Egridir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat, İstanbul 1929, s.101,104

³¹² SSS, 12/38

³¹³ SSS, 12/112

³¹⁴ SSS,13/139

³¹⁵ SSS, 14/47

³¹⁶ M. Süreyya, age, C. III, s. 905

12- Osman Bey

Osman Bey, Zaralı-zâde Recep Paşa'nın oğludur. Kapıcıbaşılık³¹⁷ görevinde bulunmuştur. Osman Bey, 1841 (1257) yılında vefat etmiştir.³¹⁸

13-Fazıl Paşa

Zaralı-zâde ailesinin yüksek rütbeli son temsilcisidir. Abdullah Paşa'nın oğludur. 19. yüzyılın sonlarında Taif'te paşalık yapmıştır.³¹⁹ Fazıl Paşa ile ilgili bundan başka bilgilere ulaşılamamıştır. Aslında hanedanın son paşası olan bu kişinin ölüm tarihi muhtemelen çok eski değildir. Bu aileden, günümüzde yaşayanlar arasında devletin çok önemli kademelerinde görev yapan kişiler mevcuttur. Bu kimselerden edinebileceğimiz belge ve bilgiler (özellikle aile tarihi çalışmalarında) çok önemlidir. Çünkü bu tür belgeler sayesinde, ailenin Osmanlı devletinden, Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte nasıl bir değişime uğradığı ya da mahiyet kazandığı sorusuna cevaplar bulunabilir. Fakat birçok araştırmacının da belirttiği üzere ailelerin günümüzdeki temsilcilerinden bu tür belgelerin edinilmesi neredeyse imkânsız durumdadır.

³¹⁷ Bu dönemde kapıcıbaşılık görevi yapılan bir vazifeden dolayı değil de daha çok rütbe olarak ayanlara da verilmektedir. M. Zeki Pakalın, *age*, C. II, s. 168

³¹⁸ M. Süreyya, *age*, C. IV, s. 1288

³¹⁹ Adnan Mahiroğulları, *Dünden Bugüne ...*, s.198

III. BÖLÜM:

ZARALI-ZÂDELERİN SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK ETKİNLİKLERİ

A- Siyasi Etkinlikleri

1- Merkezle Münasebetleri

17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, aşiretlerin iskânı sorunu başta olmak üzere mütegalibelik, eşkıyalık ve leventlik gibi önemli meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların temel nedeni, merkezi otoritede yaşanan çözülme ve zayıflama idi. Nitekim idarededeki zafiyet neticesinde Bâb-ı âlî, taşradaki otoritesini yerel ailelere teslim etmek durumunda kalmış, onlarla mücadele etmek bir yana, işbirliğinde bulunmak politikasını benimsemekten başka çıkar yol bulamamıştır. Bu politika uzun ve yıpratıcı savaşlar nedeni ile a'yânlardan yardım isteme şekline dönüşmüştür. Bu dönüşümden sonra ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Merkezi otorite a'yânların yardımlarına karşılık kendilerine sancak beyliği, kethüdalık, voyvodalık, mütesellimlik ve valilik gibi görevler vermiştir. Elde ettiği bu resmi görevlerin de katkısıyla a'yânlar, bir taraftan merkezi otorite karşısında güç kazanırken diğer taraftan da bu güçlerini halka karşı keyfi ve hukuksuz uygulamalar şeklinde ortaya koymak yolunu seçmişlerdir. Bâb-ı âlî a'yânların bu tavırlarını kimi zaman görmezlikten gelmeyi tercih ederken, bazen de müdahalede bulunmuştur. Bu kararsız ve zayıf tavır a'yânların güçlerini ve servetlerini artırmış, taşra derebeyleri olarak ortaya çıkmalarında temel neden olmuştur. Fakat a'yânlar, imparatorluğun sınıfsal tabanında önemli değişiklikler ve kalıcı izler meydana getirmemişlerdir.³²⁰

Taşradaki a'yân ailelerden birisi olan Zaralı-zâde ailesi ile Bâb-ı âlî arasındaki siyasi ve askeri nitelikteki ilk ilişkinin, ailenin öncülü sayılan Zaralı Osman Paşa ile başladığı kabul edilebilir. Osman Paşa'ya Erzurum Beylerbeyliği ve Anapoli

³²⁰ Suraya Faraqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 2001, s. 257

muhafızlığı görevleri verilmiştir.³²¹ Yerel düzeydeki ilk görevi ya da görevleri, tam olarak bilinmemekle birlikte daha sonra aldığı görevler, Paşa'nın başarısının Bâb-ı âli nezdinde de kabul gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Osman Paşa, aynı zamanda ailenin Sivas'ta kök salmasına da öncülük etmiştir. Özellikle 1700'lü yılların başında Anadolu'nun birçok yerinde görülen eşkıyalık olayları Sivas'ta da vuku bulmaktaydı. 1713 (1125) yılında Sivas Beylerbeyi'nin seferde olması sebebiyle şehrin boş kaldığı ve Sivas dâhilinde eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıktığı bilinmektedir.³²² Bu ve benzeri durumlar, yerel eşrafın o bölgede güçlenip nüfuz kazanması için kaçırılmaz fırsatlardı. Osman Paşa'ya gönderilen 1734 (1147) tarihli bir emirde Kayseri ve Canik taraflarından ortaya çıkan eşkıyanın halka zulmettiği ve cezalandırılmaları emredilmiştir.³²³ Zaralı-zâdeler ailesi de bu türden fırsatları kullanmayı başarmıştır. Zira mevcut durum Osman Paşa, oğulları Mehmet ve Feyzullah Paşa'nın siyasi geleceklerine büyük oranda etki etmiş olup, a'yânlığın Anadolu'da teşekkül etmeye başladığı bu dönemde Zaralı-zâdelerin bir a'yân ailesi olarak ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece Sivas ve çevresindeki irili ufaklı yüzlerce a'yân ailesi arasında Zaralı-zâdeler ailesi de yerini almış, süreç içinde Sivas'ta en nüfuzlu a'yân ailesi olarak üstünlüğünü ortaya koymuştur.

Zaralı Osman Paşa'nın büyük oğlu Mehmet Paşa döneminde, merkezi hükümetle ilişkiler güçlenmiş olup, Mehmet Paşa, ailenin kökleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Kars Seraskeri Hekim oğlu Ali Paşa'ya hitaben 16 Haziran 1745 (16 Cemâziye'l-evvel 1158) tarihli emirnamesinde Sivas Eyaletinin mirmiranlıkla Zaralı-zâde Mehmet Paşa'ya tevcih edildiği bildirilmiştir.³²⁴ 1745 (1158) yılında Sultanönü mutasarrıfı olan Mehmet Paşa'ya bu görevin ne sebebe binaen verildiği tespit edilememiştir.³²⁵ Her ne sebeple olursa olsun Mehmet Paşa, uhdesine verilen görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Bu durum iki yıl sonra kendisine vezirlik rütbesi ile Sivas valiliği verilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Mehmet Paşa, 1747 (1160) Sivas valisi oldu. Bu görevin Mehmet

³²¹ Mehmet Süreyya, *age*, C. IV, s. 1078; C. II, s. 536.

³²² **BA. MD**, 120/49

³²³ **BA, Cevdet-Zaptiye**, nr. 2983

³²⁴ **Topkapı Sarayı Arşivi Kataloğu**: Belge No, 3421

³²⁵ Mehmet Süreyya, *age*, C. IV, s.. 1078.

Paşa'ya verilmesiyle birlikte Yozgat'ta yerleşik olan müntesipleri Fazlıoğulları'nın nüfuzu da artmıştır. Fazlıoğlu Hacı Mustafa Efendi, şehir kethüdası oldu. Fazlıoğulları'nın rakibi Hacı Abdalbaki Ağa da azledilip yerine Fazlıoğlu Hacı Ali Efendi nakip oldu.³²⁶

Ortaya çıkan bu durum, 18. yüzyılın ortalarında, Osmanlı siyasi yapısındaki idari organizasyonun niteliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu dönemde ortaya çıkan bir zimmet hadisesi Mehmet Paşa'nın siyasi geleceğine damgasını vuracaktır. Şöyle ki; Amasya'ya ait vergilerin Hazine-i Amire'ye gönderilmesi amacıyla mezkûr vergi miktarı Sivas defterdarına teslim edilmiştir. Mehmet Paşa, bu paraya el koyup kendi işleri için harcamıştır. Bunun üzerine Padişah bir fermanla Paşa'yı uyarmıştır.³²⁷ Bu uyarı Mehmet Paşa'yı fazla korkutmamıştır. Zira Haziran-Temmuz 1750 (Recep 1163) tarihinde Paşa'ya gönderilen fermanda tenbih ve ihtarlar reğmen fukaraya zulmettiği, ahaliyi rencide ettiği bildirilmiştir. Yine aynı fermanda Mehmet Paşa'nın vezaretinde bu defa da ibkâ edildiği, fakat aynı suçları tekrar etmemesi sert bir dille kendisine bildirilmiştir.³²⁸ Merkezi hükümet Paşa'yı son kez uyarmıştır. Aynı zamanda Paşa'nın nasıl etkisiz hale getirileceği hesapları da merkez tarafından yapılmaktadır. Bu anlamda ilk işlem Mehmet Paşa'nın üçüncü oğlu olan Osman Bey'i Trabzon'a bazı hizmetleri yerine getirmek amacıyla gönderilmesi için Paşa'ya gönderilen emirden anlaşılmaktadır. Bu emrin amacı, Mehmet Paşa'yı Sivas'ta yalnız bırakmaktır. Merkezi hükümet ince bir siyasetle Paşa'nın yerel gücünü parçalamayı amaçlamış olmalıdır. Kısa bir süre sonra Mehmet Paşa, Sivas valiliğinden alınmış, yerine sabık Trabzon valisi İbrahim Paşa atanmıştır. Yeni valinin görev yerine gelmesine dek Kenan-zâde Mehmet Seyyid Bey, mütesellim tayin edilmiştir.³²⁹ Merkezi hükümet Sivas'ta etkin olan ailenin nüfuzunu azaltmak amacıyla Mehmet Paşa'nın görev yerini değiştirmekle kalmamış, yine Sivas'ın

³²⁶ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s. 78

³²⁷ “....Önceleri halka iyi muamele ettiğinden dolayı memnunluğumu bildirmişken bu kere kerrareten mübaşirler gönderüb tazyik ve zulüm yaparak eyâletin dahilinde emr-i şerifim olmaksızın para toplamağa ve hatta nefs-i Tokat ahalisini tazyik ederek cebreylediğin ihbâr olunmağa rızâ-ı hümayunuma mugayir hareketten tevakki idüb sana olan hüsn-ü zannım tebeddül ve âsâr-ı teveccühât-ı mülükânem mütehavvil olur hilâfindan ihtiraz ve mübâadet ferman-ı ‘âlişanımdır.....” **BA, MD**, 153/37; Ali Rıza Atasoy, Mehmet Celâlettin Atasoy, **Tokat Reşadiyeli Sadrazam Seyyid Hasan Paşa**, İstanbul 1990 s.325

³²⁸ **BA, MD**, 154/374; Ali Rıza Atasoy, Mehmet Celâlettin Atasoy, *age*, s. 325

³²⁹ **BA, MD**, 154/407; Ali Rıza Atasoy, Mehmet Celâlettin Atasoy, *age*, s. 325

nüfuzlu ailelerinden olan Kenan-zâdeleri iş başına getirmiştir. Bu olaydan sonra Mehmet Paşa, 1750'de (1164) Trabzon valiliği'ne atanmıştır.³³⁰ Bu görevi sırasında da bölgede asayiş sağlayamadığı için yerine Hekimoğlu Ali Paşa tayin edilmiştir.³³¹ Merkez, taşradaki valisinin bulunduğu bölgede asayiş sağlamaktaki yetersizliğini affetme cihetine gitmemiştir. Çünkü vali, bulunduğu bölgede merkezi otoriteyi temsil eden en üst makamdır. Merkezi otorite, bu durumda valinin ya yerini değiştirmeyi ya da vezaretini almayı tercih etmiştir. Bâb-ı âli, Mehmet Paşa'nın sadece valilik yaptığı bölgeyi değiştirmiş ve 1751 (1165) yılında Paşa'yı Trabzon valiliğinden Vidin valiliği'ne tayin etmiştir.³³² Mehmet Paşa'nın 1751 (1165) Rebiü'l-evvelinde tekrar Sivas valiliği'ne atandığı görülmektedir. Bu anlamda ilk görevlendirmede, asayişle ilgili yardım talepleri çerçevesinde Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın kethüdası olan ve müteğallibe konumunda bulunan Süleyman Paşa'nın yakalanması işine serasker sıfatıyla tayin edilmiştir. Bu görevde Halep, Rakka, Diyarbekir, Musul valileri de Mehmet Paşa'ya yardımcı olacaktı. Anılan valilerin askeri güçleri ile birlikte Mehmet Paşa'nın emrine verilmesi, ailenin merkezle ilişkilerinin düzeyini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mehmet Paşa, kazandığı bu şöhretle merkezi hükümetin hoşgörüsüne nail olmuş, 1751 (1165) tarihinde gönderilen bir emirle Samsun ve Vezir Köprü arasındaki eşkiyanın def'i ve zararlarının önlenmesi görevini de üstlenmiştir.³³³ Paşa'ya bu görevlerin verilmesinin, daha evvel Amasya'ya ait vergileri zimmetine geçirmesiyle ilgili olduğu açıkça belirtilmektedir. Paşa'ya aynı yılın Zilhicce-i gayesinde Amasya Sancağı da arpalık olarak verilmiştir. Ardından 1752 (1166) Muharremi guresinde

³³⁰ Mehmet Süreyya, *age*, C. IV, s. 1078

³³¹ Aynı yer, 1078

³³² Aynı yer, 1078

³³³ "... Hâla Sivas valisi vezir-i mükerrem izzetlü Mehmet Paşa hazretleri tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsâsıdır. 4 Şevval Sene 1165

Tokat voyvodası Tokatlı Katıroğlu Ahmet nam kimesne hâla der-saadette olub sırran ücretiyle bâzı sahte şâkîler tedarik ve rikâb-ı kâm yâb-ı hüsrevâneye ref'-i ruk'a-i iştikâ itdirdiğini yakinen haber vormeleriyle şahs-ı merkûmun müzevvir ve sahtekâr olduğu cümle eyalet ahalisinin ma'lumları olduğuna binaen merkumun hilaf-ı inhâ tahrik ve tezvirîyle vaki olan iştikâ mahz-ı kizb ve iftira olduğu şahs-ı mezbur hanesi ve akraba ve ta'alukâtı taraflarına eyalet-i âhere tevcih olundu deyu bazı haberler göndermekle ahali-i memleketin ve fırsat beyn olan erâzil ve eşkiyanın mesmu'ları oldukça zabt-u rabt-ı memleketde usret âşikâr ve vücûh mezâlim-i eşkiyâdan sıyânât emrinde her ne kadar taksirat olunmaz ise dahi ihtilali mucib hâlet olduğundan nizam-ı vilayetin tahsilinde te'assüf bedîdâr olmağla müşârunileyhe istiklâl-i tâmmı müş'ir bir kıt'a emr-i âl-i ihsan buyrulub müfsid-i mezburun asitâne-i sa'âdetden ref'i ve te'dibi hususu müfevviz-i rey-i âlî idüğü müşârunileyin Köprü Kasabasına nüzulünde...." **BA, Cevdet-Dâhiliye, nr.7439**

de Amasya mutasarrıflığı da Paşa'ya tevcih edilmiştir.³³⁴ Bâb-ı âli'nin görevlendirme politikasını sadece zimmetle ilgilendirmek doğru değildir. Çünkü merkezi otorite, imparatorluğun birçok bölgesinde otoritesini denge politikası üzerine tesis etmiştir. Zira Sivas'taki diğer a'yân ailelerinin güçlenmeye başlaması bu dengeyi bozacağından Zaralı-zâde ailesi aracılığıyla bölgedeki güç ilişkisini dengede tutmaya çalışmıştır. Bu denge denkleminde aile de, merkezi hükümetin emirlerine itaat ederek bölgede kalıcı olmanın yollarını aramıştır.

Ağustos 1753 (Şevval 1166) tarihinde Amasya'lı Ebubekir Paşa, Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın zimmetindeki paranın tutarını tetkik ve tespit ederek Bâb-ı âli'ye bildirmiştir. 1753 (1166) yılı sonlarına doğru Zaralı-zâde Mehmet Paşa, Amasya mutasarrıflığından azledilip, yerine Cevher Mehmet Paşa getirildi. Ancak aynı yılın Şevvalinde Çankırı mutasarrıfı Ebubekir Paşa Amasya mutasarrıfı oldu.³³⁵ Görünen odur ki Zaralı-zâde Mehmet Paşa, ödemesi gereken meblağı ödememiştir. Bu nedenle merkez paranın tahsili işini hızlandırmak amacıyla farklı kimseleri iş başına getirmiştir. Mehmet Paşa, Sivas valiliği döneminde Gedik-Çubuk ve Emlak kazası'nın köylerinde oturanlardan üzerlerine düşen aşar'ı rüsumu vs mükellefiyetleri verdikleri halde geleneklere ve kanunlara aykırı olarak yerli halktan konar-göçer aşiretler gibi kışlak ve kırtıl vergisi istemiş ve bunun için baş bölükbaşısı birçok süvari ve leventler ile gelip halkın sayısız paralarını alıp halka zulmetmiştir. Oysaki, defterhane kayıtlarına göre buradaki köylerden kışlak vergisi istenmesi kanuna ve Defter-i Hakani (Tapu) kayıtlarına aykırı olduğu, bu talebin fukaraya zulüm ve eziyet olduğuna dair 1757-58 (1171) senesinde emr-i şerifim verilmişken, Sivas valisi tarafından Bölükbaşısı birçok süvari çıkarıp yine kışlak vergisi isteyerek fukara-yı taciz, tekdîr ve fazlaca haddi aştığı bildirilip, bu konuda yardım istemektedirler. Divan-ı Hümayun'undan eski kayıtlara bakıldığında yukarıda açıkladığımız gibi emri şerifim gereğince kanuna uygun hareket edilmek için yazılmıştır.³³⁶

³³⁴ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.84

³³⁵ Aynı eser, C. IV, s.87

³³⁶ *BA, Cevdet-Dâhiliye*, nr.1035

Kasım-Aralık 1754 (Safer 1168) yılında Mehmet Paşa, Sivas valiliği görevinden alınmış, bu görev Çeteci Abdullah Paşa'ya tevdi edilmiştir.³³⁷ 18. yüzyıl, Osmanlı siyasal yapısındaki idari organizasyonda izlenen politikalardan biri de azledilen paşalarla ilgilidir. Buna göre merkezi hükümet, azlettiği bir paşasını gerektiği zaman tekrar görevlendirmekten çekinmemiştir. Bu politikanın birçok sebebi olmakla beraber en önemli amil, malî endişelerden kaynaklanmaktadır. Devlet, ilgili paşasından tamamen ümidini kestiği zaman da kendi memleketinde ikamet etmesine izin vermemiş, başka yerde oturmasını mecburi kılmıştır. Böylece tekrar nüfuz kazanmasını önlemiştir.

Mehmet Paşa'ya 1755 (1169) yılında Sivas eyâleti ardından Anadolu eyâleti tevcih edilmiş, daha sonra mansıbı olan Kütahya'ya gitmesi istenmiştir. Hükümet, Mehmet Paşa'ya bu ihsanlarda bulunurken, ondan bazı konularda hassas olmasını istemiştir. Öncelikli olarak bölgede asayişî sağlamak ve eşkıyaları dize getirmek ardından görevde bulunduğu süre zarfında bölge halkına zulmetmemek, herkese adil davranmak, yiyecek ve içeceğini fukaradan zorla almak yerine narha göre alışveriş yapılmasını temin etmek, eyaletin yönetim masrafları için haslardan ve hâzeriyeden kendisine aktarılan miktar ile iktifa etmek vs. Aynı belgede Paşa'dan, bölgedeki tarımsal faaliyetlerin aksatılmadan devam ettirilmesi de istenmekte idi. Bâb-ı âli, Paşa'nın şöhreti sebebiyle taşkınlık yapmaya meyledeceği şüphesinden dolayı onu uyarmış olmalıdır. Belgeden anlaşılan diğer bir hususta, valilerin bulundukları bölgede tarımsal faaliyetleri geliştirmeleri gibi önemli görevlerinin olmasıdır. Fakat belgede ki en dikkat çeken husus Mehmet Paşa'nın yukarıda belirtilen şartlara dikkat etmemesi halinde vezirliğinin elinden alınacağı tehdididir.³³⁸

³³⁷ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.89

³³⁸ “Sabıkan Sivas valisi olup bu defa avâtıf-ı aliye-i hüsvâneden müceddeden Anadolu Eyaleti kendisine tevcih olunan Zaralı-zâde vezir Mehmet Paşa'ya hüküm ki Sen ki, vezir-i müşârûnileyhsin, Anadolu Eyaleti bâ-hatt-ı hümâyunu şevket- mekrun sana tevcih ve ihsanım ve bir an akdem mansıbına azîmete vürûd ile zabt-u rabt-ı memlekete kıyâm eylemen fermanım olmağın memuriyetini mü'şir işbu emr-i şerifim isdâr ve ile irsâl olunmuşdur. İmdi vüsûlünde bir an akdem yerinden kalkub doğru giderek me'kulât ve meşrubatını fukaradan meccanen almayub rızalarıyla satanlardan narh-ı cârîleri üzere alarak ve etbâ ve adamlarını bir hoşça zabt-u rabt iderek mansıbın olan Kütahya'ya varub zabt-u rabta mübâderet ve tayin olunan hazariyye ve hâsların mahsulüne kanaât ve dairen halkını anınla idareye dikkat ve ihtimam ile hıfz u hirâset-i memleket ve te'min-i ahali ve raiyete ve icrâ-yı ahkâm-ı adâlete bezl ve sây ve kudret eyleyesin şöyle ki, bir ferde zûlm ve te'âddi eylediğin sem'-i mülûkâneme vâsıl olursa bundan akdem def'i mezâlîm hakkında sâdır olan hatt-ı hümâyûnumun mazmûn-ı münifi hakkında icrâ olunacağı mukadder olmağla âna göre basîret ve bir an akdem mansıbına vürûda bezl-i tâb ve kudret idüb rehâvet ve taksîr ve tekâsûlden ve esnâ-yı râhda fukara-yı raiyyete zûlm-ü te'âddi ve gadr

Mehmet Paşa, kendisinden istenen görevleri başarıyla yerine getirmiş; Erzurum-Sivas bölgesinde faaliyet gösteren eşkıya taifesinin şekavet ve azgınlıklarına da son vermiştir.³³⁹ Devlet, Zaralı-zâdelerin gücünden istifade etme politikasını uzun süre devam ettirmiştir, görevlerinde başarılı olmaları durumunda onları ödüllendirilmiştir. Ancak nüfuz ve kudretini artıran Mehmet Paşa'nın kötü şöhreti, yakasını bir türlü bırakmamıştır. Zira merkezi hükümet, Mehmet Paşa'nın kellesini istemektedir. Mehmet Paşa, artık bir "fermanlı" olmuştu. *Vücudunun rû-yi arzdan kaldırılması hususu için* gereken yapılmalıydı. Paşa, hakkında idam fermanı çıkmasından sonra kaçmaya çalışmış bir süre Reşadiyenin Kuzbağı köyü'nde kalmıştır. Kuzbağa'lı Ömer Paşa ile aralarındaki dostluğun kendisini kurtaracağı düşüncesi boşa çıktıktan sonra Kabalı'ya gelmiştir. Eski dostu Kabalı'lı Seyyid Hasan Paşa'nın idam kararını durduracağını ümid etmiş olmalıdır.³⁴⁰ Bütün ümitleri boşa çıkmış olan Paşa, 1761 (1170) yılında idam edilmiştir.³⁴¹ Kabalı Köyü'nde yaşanan idam hadisesini Çardaklı-zâde Aziz Efendi şöyle anlatmaktadır; "Padişahın idama mahkum ettiği Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın oğlu, babasının affı için ferman alarak, Kabalı Köyü'ne gelmiş ise de babasının bir iki gün önce İstanbul'dan gelen padişahın adamları tarafından idam edildiğini öğrenmiş ve 1756-57 (1170) tarihli mezarını yaptırarak dönüp gitmiştir." Kitabesi günümüze gelinceye dek oldukça yıpranmış olup, Ali Rıza Atasoy ve Mehmet Celâlettin Atasoy tarafından 1970 yılında okunmuştur. Kitabenin okunuşu şöyledir;

"Ayn-i ibretle kıl temâşâ
Dünya bâki (değil hâşâ)
Zaralı-zâde Mehmed Paşa
Ruhuna fâtiha (çok yıl yaşa)?
1170"³⁴²

vukuûndan bi-gâyet tehâşî ve mücânebet eylemen bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuştur. Fi Evâsıt-ı Zilhicce sene 1169" **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.10352

³³⁹ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr.10386, 1169/1755

³⁴⁰ Ali Rıza Atasoy, Mehmet Celâlettin Atasoy, **age**, s. 326

³⁴¹ **BA, MD**, 159/142

³⁴² Ali Rıza Atasoy, Mehmet Celâlettin Atasoy, **age**, s. 324

Paşa'nın merkezle ilişkilerinin bozulmasının nedeni, zimmetine geçirdiği paraların iade edilmemesi ile ilgilidir. Taşrada bu tür eylemlerin varlığı her zaman mevcuttur. Fakat sadece zimmet suçlamasıyla ünlü bir Paşa'nın idam edilmesi sık karşılaşılan bir durum değildir. Mehmet Paşa'nın idamının sebepleri; zimmet tutarının hayli fazla olduğu ihtimali, derebeyi tarzındaki davranışlarının giderek artması, merkezi otoritenin Paşa'dan bir yarar göremeyeceği şeklinde sıralanabilir. A'yânların dirisi kadar ölüsü de merkezi otoritenin başını ağrıtmaktaydı. Zira, Mehmet Paşa'nın idamından sonra külliyetli miktardaki kapı halkı açıkta kalmıştı. Bu dönemde eşkıya çetelerinin oluşumunda bu tür kapı halklarının etkisi çok fazla idi. Bu kimseler kendilerine yeni bir kapı buluncaya kadar her türlü serkeşliği yapmaktan kaçınmamakta idiler. Bu anlamda Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın kapı halkının da açıkta kalmaması için bölge valilerine emirler yazılarak bu kimselerin üçer beşer bölük halinde kendi dairelerine alınmaları istenmiştir.³⁴³

Bâb-ı âli ile aile arasındaki ilişkiler Feyzullah Paşa döneminde de artarak devam etmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Bâb-ı âli'nin taşrada etkinliğinin iyice azalması ve problemlerin hallinde yetersiz kalması, ailenin merkez nezdindeki önemini artırmıştır. Mehmet Paşa'nın idam edilmesi hadisesini, Anadolu'daki birçok güçlü ailenin başına gelen mutat bir olay olarak telakki etmek gerekir.

Zaralı-zâdeler ailesi ile merkezi otorite arasındaki siyasal ilişki, genel manada a'yânlarla merkez arasındaki ilişkilerin muhtevasına ışık tutabilir. Zaralı-zâdeler, merkezi hükümete karşı ince bir siyasetle, açıkça isyana giden sınır çizgisini geçmemeye dikkat etmişlerdir. Bu arada merkezi otoritenin, hâkimiyetlerini zayıflatmaya çalışmasına karşı da direnmişlerdir. Bu mücadelenin zaman zaman su yüzüne çıktığı da oluyordu. Böyle zamanlarda hükümet, aileye karşı çok sert tedbirler alabiliyordu. Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın idamı, bu anlatılanlara örnek olarak verilebilir.³⁴⁴

³⁴³ BA. MD, 159/142

³⁴⁴ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.84

Merkeze göre bir a'yânın sadık olarak değerlendirilebilmesi için merkezi hükümet yanında yer alması ve emirlerine uyması gerekmektedir. Feyzullah Paşa da bu anlamda merkez ile uzun süre iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş; tıpkı ağabeyisi Mehmet Paşa gibi eşkıya te'dibi ile ün kazanmıştır. Bununla ilgili olarak; Anadolu'da Kadıoğlu namı ile bilinen ve yaklaşık sekiz yüz levendat eşkıyası bulunan bir şaki 1751'de (1165) Niğde'de bir karyeyi (köy) basmış ve ahaliye zulmetmiştir. Eşkıyanın cezalandırılması için Çapanoğulları görevlendirilmiştir. Yüze yakın eşkıya öldürülmüş, kalanlar, Kadıoğlu ile birlikte Sivas'a gelmiştir. Faaliyetlerini Sivas'ta da devam ettiren eşkıya çetesi üzerine Zaralı-zâde Feyzullah Paşa emrindeki güçle harekete geçmiştir. Paşa, Kadıoğlu başta olmak üzere otuz kadar eşkıyayı öldürmüştür.³⁴⁵

Feyzullah Paşa, Çapanoğlu'nun elinden kaçan eşkıyayı yakalamış ve cezalarını vermiştir. Bu tür olaylar sonucunda merkez, olayda etkinliğini gösteren aileye yeni taltiflerde bulunurken diğer taraftan da iki aile arasındaki rekabeti kendi yararına desteklemiştir. Feyzullah Paşa, eşkıya te'dibindeki başarılarından dolayı Saruhan ve çevresindeki eşkıyaları yakalamaya tayin edilen müfettişler arasında da yer almıştır.³⁴⁶ Paşa'ya ikamet ettiği bölgeler dışında da görevler verilmesi iki şekilde yorumlanabilir. Bunlardan birincisi Paşa'nın gücüne ve nüfuzuna gerçekten ihtiyaç vardır ve devlet bu gücü kullanmak istemektedir. Diğeri ise Paşa'yı kendi bölgesinden uzaklaştırarak bölgeyi tamamen nüfuzu altına almasını önlemek isteğidir. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan savaşların uzun sürmesi Anadolu'daki insan gücünü cephelerde toplamış, ekonomi ağır yaralar almış, toplum düzeni bozulmaya başlamıştı. Bu durum eşkıyalık olaylarına yeni bir ivme kazandırmıştı. Sivas'ta bu anlamda bir istisna teşkil etmemekteydi. Kapisız levendat ve çetelerin özellikle faaliyet gösterdiği yerlerdendi. 1754 (1168) yılında eşkıyanın eylemlerinin artması sonucunda merkezi hükümet, Sivas valisi Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'dan gerekli önlemleri almasının istemiştir.³⁴⁷

³⁴⁵ Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, **Mür'it- Tevarih**, C. II, A. İstanbul 1978, s. 66.

³⁴⁶ M. Çağatay Uluçay, **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955, s. 63.

³⁴⁷ **BA. MD**, 160/201

1758–1759 (1172–1173) yıllarında Erzurum tarafından Sivas’a yönelen çok sayıda levendat eşkiyasının Kangal ve Zara arasındaki Karaçayır mevkiinde konaklamaları üzerine eşkiyayı te’dib ile görevli olan Sivas Beylerbeyi etkisiz kalmış, daha sonra alınan yardım ve halkın desteği ile eşkiya bölgeden çıkarılmıştır. Dağılan eşkiyanın bir kısmı Ankara’ya yönelirken bir kısmı da Divriği’nin Karabel mevkiine gelmiştir. Feyzullah Paşa, buraya gelen eşkiyayı kısa sürede etkisiz hale getirmiş, bunun üzerine merkez, Paşa’yı valilikle ödüllendirmiştir.³⁴⁸

Osmanlı Devleti’nin stratejik kaynaklarından biri olan Keban Madeni sürekli eşkiyaların tehdidi altında idi. Bununla ilgili olarak, Ağustos 1761 (Muharrem 1175) tarihli emirde, Keban Madeni Emini Hacı Hasan Ağa, maden işletmesini ve madende çalışanları soyan, Herdi Aşireti eşkiyasından El-Hâc Mehmet’i iyilikle yola getirmek istemektedir. Kötülük ve yağmacılığına engel olunması için hakkında İrade-i Seniyye olmasına rağmen, yukarıda adı geçen eşkiya bir türlü yola getirilememiştir. İşi azıtarak çevreye zarar verdiği, kendi aşiretinden Hacı Hamza’yı öldürerek mallarını yağma ettiği, bu eşkiyanın iyilikle yola gelmeyeceği, bunun ölü veya diri ele geçirilmesi ve bölgede âsaişin sağlanması amacıyla, Sivas valisi Feyzullah Paşa’dan Hacı Hamza ve sair eşkiyayı cezalandırması istenmiştir.³⁴⁹

Babı-Âli, Feyzullah Paşa’nın Sivas ve çevresindeki gücünün artmasından dolayı Paşa’yı 1761 (1175) yılında Diyarbekir Valiliği’ne atamıştır.³⁵⁰ O’ndan boşalan Sivas valiliği bölgedeki en güçlü rakibi olan Çapanoğlu Ahmet Ağa’ya tevcih edilmiştir.³⁵¹ Ahmet Paşa, başarılarının verdiği cesaretle merkezin emirlerine itaatsizlik, yetki ve görevlerini kötüye kullanma ve hatta merkeze isyan teşebbüsünde bulunmasından dolayı cezalandırılmıştır. Sabık Sivas valisine (Feyzullah Paşa) gönderilen emirde, Ahmet Paşa’nın idamı istenmektedir. Feyzullah Paşa, Bâb-ı âli ye

³⁴⁸ N. Sakaoğlu, *age*, s. 21. H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.94

³⁴⁹ “Diyarbekir valisi Zaralı-zâde vezir Feyzullah Paşa, Ergani nâibi’ne hüküm ki Ergani kazâsına tâbi Kalbeş karyesi sükkânından eşkiyadan Hacı Abdussâmed ve oğulları Resul ve Ali ve Mehmed nam şakiler yine kazâ-ı mezbure tâbi Bozaş nam karyede sâkin Hacı İbrahim ve karındaşı oğlu Ömer’in hanelerini iki yüz mikdarı haşarât ile basub mezbur Ömer’i katl ve merhum Hacı İbrahim’in oğulları Mustafa ve Hüseyin dahi maktul mezburun oğlu Mehmed’i darb Fermanım olmağın imdi Sen ki, vezir müşârünileyhsin bu halâlde havâli-i mezbûrede bulunmanla şekavet-i mezbûre cesaret iden eşkiyayı merkumeyi bi-eyyi hâl ele getirüb ahz ve meclis-i şer’e ihzâr ve da’vay-ı hak üzere gasb ve nehb itdikleri emvâl ve eşya min-gayr-i noksan kendilerden ba’de-t-tahsil üzerlerine ihkak-ı hakk itdirüb sicillâtiyle der-i devlet-i madârıma arz ve i’lâm eylemeniz bhabında” BA, *Cevdet Zabtiye*, nr. 4520

³⁵⁰ M.Süreyya, *age*, C. IV, s. 37

³⁵¹ M.Süreyya, *age*, C. IV, s. 37

itaat babından olmak üzere çok miktarda asker ile Ahmet Paşa üzerine giderek kendisine tevdi edilen görevi yerine getirmiştir. 1765 (1179)³⁵² Merkezi otorite için olay iki a'yân ailesi arasında bir mücadele görünümündedir ve merkezin arzuladığı a'yânı, a'yâna kırdırma politikası da gerçekleşmektedir. Bâb-ı âli, Ahmet Paşa'nın muhalefatının zaptını da Feyzullah Paşa 'ya tevdi ederken işlemlerin daha süratli ve acımasızca yapılmasını istemiş olmalıdır.³⁵³ Bu ve benzeri olaylar taşradaki a'yânların birbirlerini yakından tanıdıklarını ve hükümetin a'yânlarla ilgili işlerini yine a'yânlar aracılığı ile neticelendirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. A'yânlar arasındaki mücadele devam ederken eşkıyalık olayları tekrar artma eğilimi göstermiştir. Merkezi otorite bu dönemde özellikle kürt aşiretlerine karşı amansız bir mücadele başlatmıştı. Keban ve Ergani bakır madenlerinin büyük önem kazanmasıyla, buraların korunması ve kollanması da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Zira madenlerin işletilmesi bölgedeki güvenliğin sağlanmasına bağlıydı. Bu bölgede etkin olan Şeyh Hasanlı ve Dersimli Eşkiası 1762 (1176) senesinde Zaralı-zâde Feyzullah Paşa tarafından nezre (sürgün edildikleri yere gitmemeye razı olup gittikleri takdirde kabul ettikleri parayı ödeme usulü) bağlanmıştır. Ancak Çarsancak voyvodası İsmail nezre bağlanan eşkıyayı etrafına toplayıp, birçok köyü tekrar yağma etmişlerdir.³⁵⁴ Bu durum Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinin zaman zaman azalma eğilimi göstermesine karşılık süreklilik arz ettiğini belgelemektedir.

Feyzullah Paşa'nın aldığı görevler sayesinde nüfuzu iyice artmıştır. Bu durum birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; Paşa'nın, kapı halkından bazı kimseler, mevkilerini zaman zaman kötüye kullanmışlardır. Örneğin. Feyzullah Paşa'nın Bölükbaşı Halil, eşkıya ile işbirliği yapmaktadır. Hacı Halil "Baradalı veya Bazari Çırağı" namıyla tanınmaktadır. Bu kişi Alacahan'dan geçmekte olan Tokat kervanını soymuştur. Yine Hacı Halil, Cerrahoğlu Deli Veli, Kadı Çırağı, Kelbanlu aşiretinden Ali Bey, Mandalu cemaatinden Taburbozan, Larlanlı Mustafa Kethüda, Umranlı, Hecevanlı, Keleşorlu aşiretlerine mensup

³⁵² BA, M.D, 164 s.210; Şemdani-zâde Tarihi, C. II A, İstanbul, 1978, s.76. Çapanoğlu Ahmet Paşa'nın kesik başı İstanbul'a gönderildi. Taşçılar'da çınar ağacı dibine defnedildi. Gövdesi ise Yozgat Çapanoğlu Camii yanındaki türbede bulunmaktadır.(Ö.Mert, age, s.32)

³⁵³ BA, Cevdet-Adliye, nr. 6214; Cevdet Maliye, nr. 1747, 23738; Özcan Mert, age, s.32

³⁵⁴ İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ 1999, s.65

kişilerle birleşip Divriği talan etmişlerdir.³⁵⁵ Bâb-ı âli bu durumu Feyzullah Paşa'ya sert bir biçimde bildirmiş ve hemen düzeltilmesini istemiştir. Bunun üzerine Feyzullah Paşa, bölükbaşısının da içinde bulunduğu eşkıyayı dizginlemek zorunda kalmış, bundan böyle itaat etmesi şartıyla Hacı Halil'i tekrar yanına almıştır. Bâb-ı âli ise bu eşkıyanın eyalet valisine kapılandığından habersiz görünerek bölgedeki huzursuzluğu yatıştırmak istemiştir.

Feyzullah Paşa'nın bölükbaşısı Hacı Halil'in serkeşlik, şekavet ve benzeri hareketlere kalkışmasını, Paşa'nın, bölükbaşısının hareketlerine tepki göstermediği, dolayısıyla suçuna iştirak ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim bu durum, taşrada yarı bağımsız hareket eden a'yânların genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Bâb-ı âli'nin bu gelişmelerden habersiz gözükmesi ise tamamen bir acziyettir. Zira Merkezi hükümet, Paşa'yı etkisiz hale getiremeyeceğinin bilincinde olduğu için böyle davranmak zorunda kalmıştır. Bu durum, 17. yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan, 18. yüzyılda merkezi hükümetin eyaletlerde siyasi gücünü tedricen kaybettiği ölçüde iktisadi, sosyal, siyasal açıdan durumunu sağlamlaştıran a'yân ailelerinin Osmanlı tarihinin bir dönemine damgasını vurmasıyla sonuçlanacaktır. Üzerinde durduğumuz dönemde Bâb-ı âli, taşrada a'yânların nüfuzundan ve gücünden faydalanma yoluna giderken gayri meşru işlerine göz yumma siyasetine sıklıkla başvurmuştur. Fakat ilk fırsatta bunun hesabını ağır bir biçimde soracağı için uygun fırsatlar kollama cihetine gitmiştir. Olaylardan çıkarılabilecek en önemli sonuç ise Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda taşrada otoritesini büyük oranda kaybettiğidir.

1765 (1170) yılında levedat eşkıyasının Divriği'ye bağlı Hargün tuzlasına düzenlediği baskından sonra Sivas valisi Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya gönderilen emirde kendisinsin olayları yatıştırmakta gevşek davrandığı bildirilerek sorumluluklarına sahip çıkması istenmektedir.³⁵⁶ Aynı yılın Kasım ayında çıkarılan yeni bir fermanla Feyzullah Paşa'dan Cerrahoğlu namıyla bilinen eşkıyanın ele geçirilerek cezalandırılması istenmekte, maktul Mustafa Ağa'nın gasb edilen mal ve

³⁵⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 35

³⁵⁶ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 35

eşyasının 24.520 kuruş tutarında olduğu bildirilmektedir.³⁵⁷ 1767 (1181) yılına kadar ele geçirilemeyen Cerrahoğlu, Genç Ali ve arkadaşları, Feyzullah Paşa tarafından dağıtılmış, yirmi beş eşkıyanın kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat eşkıya reislerinden Deli Veli, İnce Arap, Yezidoğlu yaralı olarak yanlarındaki levendatla birlikte Malatya tarafına kaçmışlardır.³⁵⁸

Yine eşkıya te'dibi konusu ile ilgili olmak üzere, Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya, Adana Valiliği döneminde gönderilen 1774 (1188) tarihli bir hükümde, Dame İmam ve oğulları Ahmet ve Memiş, Kıranoğlu Mehmet ile kardeşleri ve arkadaşlarının yakalanması ve cezalandırılması istenmiştir.³⁵⁹ Bu kişiler, Konya'da eşkıyalık yaparak ahaliyi zor durumda bırakmışlar; "seyfi siyasetten firar etmişler" ve sonunda Niğde mütesellimi Kôr İsmail'e sığınmışlardı. Bâb-ı âli, Kôr İsmail'e hitaben yazdığı fermanda bu asilerin Feyzullah Paşa'ya teslimini istemiştir. Kôr İsmail söz konusu emre itaat etmediği gibi Niğde'de halka karşı iyi davranmamış, ulema ve sulehaya hakarete bulunmuştur. Bunun üzerine Feyzullah Paşa'ya Konya firarileri ile Niğde mütesellimi Kôr İsmail'in yakalanması emredilmiştir. Paşa'ya gönderilen hükmün devamında Kocaeli, Kastamonu, Bolu, Kengiri, Ankara ve Karahisar-ı Sahip Sancakları, Beypazarı, Taşköprü, Boyabad, Tosya, Hacı Hamza, Zeytun, Osmancık, İskilip, Çorum, Merzifon, Amasya, Vezirköprüsü, Ladik, Turhal, Tokat, Gazova ve Niksar bölgelerinden Sivas ili nihayetine kadar olan kazaların yeniçerileri ve ocaklarına dâhil olup savaşabilecek durumda olanlardan on beş bin neferin Taman ve sekiz bin neferin Özi'nin muhafazasına ayrılması istenmektedir. Feyzullah Paşa'ya eşkıya te'dibi yanında, geniş bir alanda bulunan askeri sınıfın Ordu-yı Humâyun'a katılmalarının temin edilmesi görevinin de verilmiş olması, onun bölgedeki etkinliğini belgelemesi açısından önemlidir. Feyzullah Paşa, döneminde Rîşvan aşiretlerinin şekavetlerini önlemek için Rîşvan Ağasına ve boy beyine uyarılarda bulunulmuş, fakat bu uyarıların etkili olmadığı görülmüştü. Feyzullah Paşa, Kangal, Hafik, Divriği bölgelerinde etkin olan eşkıyayı dağıtma yoluna gitmiş ve asilerin

³⁵⁷ BA. MD, 165/233,260

³⁵⁸ BA. S. Ahkam, 13/146

³⁵⁹ BA, *Cevdet-Dâhiliye*, nr. 9426. Aynı görev için bkz. BA, *Cevdet -Adliye*, nr. 1584. Osmanlıda eşkıyalık konusu ile ilgili en son ayrıntılı analiz için bkz. Karen Berkay, *Eşkiyalar ve Devlet*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999

liderlerini öldürmüştür. Ayrıca Rişvan Ağasını tutuklatmıştır.³⁶⁰ Tenkil isteyen Bâb-ı âli'nin asıl maksadı, vergi alacaklarının tahsil edilmesiydi. Zira bu aşiretler uzun bir süreden beri vergilerini ödememekte idiler. Bâb-ı âli taşradaki a'yânlardan vergi tahsili konusunda da kendisine yardımcı olunmasını istemiş ve bunun için çeşitli önlemler almıştır. Bu meyanda Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya gönderilen bir fermanda da 1768 (1182) yılında Rusya ile yapılan savaş sırasında toplanan olağanüstü vergilerin tahsil edilmesi istenmektedir. İlgili fermanda mütesellim ve mübaşir yardımı ile kalan baka'yânın açığa çıkarılarak tahsil edilmesi ardından hazineye gönderilmesi belirtilmektedir.³⁶¹ Devletin, a'yânlarla ilişkilerinde en önemli amil, malî konulardır. A'yânın gücü ve nüfuzu, olağanüstü vergilerin daha çabuk ve eksiksiz toplanması hususunda kullanılmıştır. Bununla ilgili bir örnekte de; Trabzon Valisi Vezir Ali Paşa'ya ordunun sefer masrafları için gerekli otuz üç bin kuruş tutarındaki imdad-ı seferiye vergisinin biran önce ödenmesi ve verginin toplanması esnasında gerekli hassasiyetin gösterilmediği görülmüştür.³⁶²

Feyzullah Paşa'nın eşkıya tedibindeki başarıları ailenin merkezle ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Zira o dönemlerde asayişin sağlanması için birçok alanda çalışmalar yapılmaktaydı. Bu anlamda Anadolu'nun birçok bölgesindeki yolların ve ahalinin emniyetlerini temin etmek için müstahkem tesislerin yapımı da hızlanmıştır. Eşkıyanın uğrak yerlerinden olan Deliklitaş'a da müstahkem bir tesisin yapımına başlanmıştır. Esasında bu tesisin kurulması fikrini ortaya atan Zaralı-zâde Feyzullah Paşa idi. Anadolu'nun orta kolunda bulunan Deliklitaş, bir eşkıya yatağı olarak kabul edilmekteydi.³⁶³ Feyzullah Paşa, merkezle görüşmesi sonucunda Deliklitaş'ta müstahkem bir tesisin inşasını kabul ettirmiştir. 15 Nisan 1768 (27 Zilkade 1181) tarihli inşaat keşif defterine göre İstanbul'dan gönderilen iki mühendis, üç mimar, Kangal, Tonus naiblerinin yardımıyla tesisin inşasına başlamışlardır. Tesis 1777 (1191) yılında tamamlanmıştır.³⁶⁴

³⁶⁰ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 45.

³⁶¹ BA, *Cevdet-Dâhiliye*, nr. 7496.

³⁶² SŞS, 1/28.

³⁶³ BA, *Cevdet Dahiliye* nr: 12891

³⁶⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997, s. 73.

Feyzullah Paşa'nın Sivas'ta her geçen gün güçlenmesi, hükümeti tedirgin etmeye başlamıştı. Bu nedenle onu başka vilayetlere atamak suretiyle ailenin bölgedeki gücünün azaltılması hedeflendi. Ancak bu metodunda ağır sonuçlar doğurabilme riski vardı. Şöyle ki; valiler yanlarında çok sayıda kapı halkı beslemek zorunda idiler. Kapı halkıyla yeni memuriyet yerlerine giderlerken, yolları üzerinde bulunan kazaların ahalilerine zarar veriyor, yiyeceklerine ve mahsullerine el koyuyorlardı. Feyzullah Paşa, 1767 (1181) yılında Karaman Valiliği'ne atanmış, çok sayıdaki kapı halkıyla hızlı hareket edemediği için yol üzerinde bulunan kazalarda uzun müddet konaklamışlardır. Bu yolculuk esnasında yolu üzerindeki halka çeşitli şekillerde zararı dokunmuştur. Paşaların fazla miktarda kapı halkı beslemeye mecbur olmaları onlara verilecek ulufe, bahşiş ve sair masrafların tedarikinde de zorluk çekmelerine sebep olmaktaydı. Bu yüzden paşaların çoğu hükümetten borç para aldığı gibi halktan, fazla vergi toplamak sureti ile baskı yapmaya meyilli olmuşlardır. Hatta kendilerine ait gelir kaynaklarının iltizama verilmesini adet edindiklerinden iltizamı ele geçiren yerli mütegalibelerin daha da güçlenmesine neden olmuşlardır.

Feyzullah Paşa, Karaman valiliği sırasında merkezi otorite ile ilişkilerini itâat çerçevesinde kurmaktaydı. 17 Ekim 1767 (23 Cemâziyye'l-evvel 1181) tarihli bir emirde Karaman'da Bozulus Türkmeni mukataası "has" olarak Valide Sultan uhdesinde bulunduğu süre zarfında herhangi bir sorun yaşanmazdı. Yöre halkının herhangi bir şikâyeti bulunmamakta idi. Fakat bu mukâta'a daha sonra Mehmet adında bir kimseye ihale edilmiştir. Ardından, Mehmet halka karşı acımasız davranmaya başlamış, fazla vergi tahsil etme yoluna tevessül etmiştir. Bunun neticesi olarak ahali dağılmış ve mukâta'a sönmeye yüz tutmuştur. Karaman valisi Feyzullah Paşa'ya gönderilen emirde, mukâta'anın Mehmet'in uhdesinden alınarak halkın tekrar memnun edilmesi istenmektedir.³⁶⁵ Yaklaşık (1 Mart 1768-11 Şevval 1181) 5 ay sonra gönderilen başka bir emirde de Esbekşan mukâta'asının padişahın hemşiresi Esmâ Sultan'a malikane olarak tevcih edildiği, bu mukâta'anın eski sahiplerinin müdehale etmemeleri yönündeki emir Karaman Valisi Feyzullah Paşa'ya

³⁶⁵ BA, Cevdet- Maliye nr. 1225

bildirilmiştir.³⁶⁶ Necdet Sakaoğlu'nun kendine özgü üslubu ile belirttiği gibi Feyzullah Paşa, **“Gece kurtla yer sabah sahibi ile ağlar”** türünden bir kimsedir.³⁶⁷ Zira 3 Mart 1768 (13 Şevval 1181) tarihli emir bu iddiayı doğrular niteliktedir. İlgili emirde “Padişahın hemşiresi Esmâ Sultan'ın haslarından Esbekşan mukâta'ası reâyası hakkında Karaman Valisi Feyzullah Paşa'nın mütesellimi Zeynelabidin'in ikâ eylediği mezalim ve te'âdiyatdan ve cebren tahsil ile zimmetine geçirdiği mebâligden bahisle şimdilik mebâligi mezburenin tahsiliyle iktifâ olunması ve yine harekâtı sabıkasında devam ider ise haps ve nefy ile iktifa olunmayıp hakkında başka suretle muamele edileceğinin kendisine tenbih edilmesi hakkında müşarunileyh Feyzullah Paşa'ya.” buyurulmaktadır.

Benzeri bir durum Feyzullah Paşa'nın Sivas valiliği döneminde de tekrar etmiştir. Buna göre Feyzullah Paşa'nın Bölükbaşı Halil, eşkıya ile işbirliği yapmış, Alacahan'dan geçmekte olan Tokat kervanını soymuştur.³⁶⁸ 1768 (1182) yılında Hanya muhafızlığına getirilmesinde de aynı olaylar tekerrür etmiştir. Merkezi hükümet, Feyzullah Paşa'nın bu ve benzeri davranışlarından dolayı vezirliğini elinden alarak, Dimetoka'da oturmasını emretmiştir.³⁶⁹ Bu dönemde a'yânlar karşı oldukça merkezîyetçi bir siyaset izleyen aynı zamanda kendisi de a'yân kökenli olan Muhsin-zâde Mehmet Paşa sadrazam idi. Paşa, sadaret mevkiine geçtiği tarihten itibaren a'yân tayinlerini, valilerin elinden alarak doğrudan doğruya kendine bağladığı gibi asi ve zalim a'yânlar karşı sert ve acımasız bir politika uygulamaktaydı.³⁷⁰

Feyzullah Paşa, 1769'da (1183) Hotin, Boğdan ve Kalas'taki başarısızlıklarından dolayı Dimetoka'ya sürülerek vezareti elinden alınmıştır. Şem'dâni-zâde, meşhur eserinde bu olayı şöyle hülâsa etmektedir: “Vezirin ve Ricalin hali malum olur mahzudu'l-akran olan başbakı kulu mansıbın tarık ile fermana itaat etmeyecek ehad-ı nefer ve sair askerin terk-i itaât-ı tâyyib olunmaz. Ehl-i mansıba fermanı câri

³⁶⁶ BA, Cevdet- Maliye nr. 1779

³⁶⁷ Sakaoğlu, *age*, s. 41

³⁶⁸ Sakaoğlu, *age*, s. 41–42

³⁶⁹ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 7496; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde...* s. 24.

³⁷⁰ Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde...* s. 31–36

olma'yân vezirin askere fermanı işlemez, var mülâhaza eyle ve Zaralı-zâde Hotin ve Boğdan ve Kalas'ta bir işe muvaffik olamadığı için tuğları ref olunup Dimetoka'ya nefy olundu.”³⁷¹ Buradan anlaşıldığı kadarı ile Feyzullah Paşa, kapı halkına söz geçirememekte olup otoritesini ve nüfuzunu yitirmiştir. Bu yüzden verilen görevleri yerine getirememektedir. Bütün bu gerekçelerle önce azl ardından sürgün edilmiştir. Merkezi otoritenin artık Feyzullah Paşa'dan bir menfaat sağlayamayacağı gerekçesi, merkezle a'yân aileleri arasındaki ilişkinin sürekliliğini sağlayan ana etmenin ne olduğunu da ortaya koymaktadır.

Merkez, ailenin Sivastaki etkisini bütünüyle yok edemezdi. Zira imparatorluğun birçok yerinde bu türden aileler mevcuttu. Ayrıca zamanın şartları da bu politikayı akılcı bulmamaktaydı. Şayet bu politika uygulamaya koyulacak olsa idi, hükümet birçok hususta zor durumda kalabilirdi. Bu hususlar arasında en önemlileri; vergi tahsili, asker toplanması, mübâyaa hizmetleri, asayişin sağlanması vs olarak sayılabilir. Zaralı-zâdeler ailesi ile merkez arasındaki ilişkilerin Feyzullah Paşa'dan sonra durgunlaştığı görülmektedir. Zira Mehmet Bey'in oğlu Ali Bey 1770 (1184) yılında kapıcıbaşı rütbesi ile Sivas mütesellimi olmuş ve bundan başka bir göreve getirilmemiştir. Saim Savaş, Sivas müteselliminin görev ve siyasi hakları hakkında bilgi verirken, onların başlıca vazifelerinin; uhdesindeki mukâta'aların asayiş ve inzibatını temin etmek, sefer ve eşkıya takibinde bulunmak, halktan kendilerine ait olan rüsum ve tekâlifleri (vergi) toplamak, hükümetin emrettiği zahire, asker, hayvan, vesaireyi tedarik etmek olarak sıralamaktadır.³⁷² Ali Bey, ailenin daha evvel sağladığı nüfuzu politik güce dönüştürmeyi başaramamıştır.

Ali Bey'in mütesellim olmasında Çapan-zâdelerin merkezi hükümetle çekişmesinin de etkisi vardır. Çapan-zâde Mustafa Bey, 1769 (1183) yılında kardeşi Selim Bey'i Sivas mütesellimi olarak tayin ettirmiştir. Selim Bey, bir yıl sonra Üsküdar'daki bir yağmalama hadisesi ile ilişkilendirildiği için 1770 (1184)'de görevinden alınmıştır. Aynı yıl Zaralı-zâde Ali Bey, Sivas mütesellimi olarak

³⁷¹ Şem'dâni-zâde Tarihi, C. II B, s. 19; İ.H.Uzunçarşılı, Kütahya Şehri ..., s.168

³⁷² Saim Savaş, “18.Asrın Son Çeyreğinde”, s. 25-26

atanmıştır.³⁷³ Ali Bey'in, mütesellimlik dışında bir görev alamamış olmasına rağmen, bu dönemde de Zaralı-zâdeler Sivas'ın en nüfuzlu a'yân ailesi olma özelliğini devam ettirmiştir. Bununla ilgili olarak 1770 (1184) yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Tuna kenarında bulunan Ordu-yu Hümâyûn'a mahalli kuvvetlerden destek istenmiştir. Zaralı-zâde Mir Ali Bey'e de iki yüz süvari göndermesi emredilmiştir. Sivas'tan asker istenen diğer bir a'yân ailesi de Kenan-zâdelerdir. Bu aile ile ilgili emirde de Kenan-zâde Seyyid Ahmet'ten yüz elli süvari istenmiştir.³⁷⁴ Sivas'tan yalnızca bu iki aileden asker temin edilmiştir. Bu durum Sivas'taki a'yân aileleri arasında iki ailenin çok güçlü olduğu ve bunlar içinde Zaralı-zâdelerin en güçlü aile olduğu bilgisine ulaşmamıza olanak sağlamaktadır.

1770 (1184) yılının ortalarında Osmanlı ordusu Kartal'da ve Çeşme'de Ruslara mağlup olunca Çapan-zâde Selim Bey tekrar Sivas mütesellimi olmuştur. Ancak hükümet bu atamayı bir şarta bağlamıştır. İstenen şart ise Selim Bey'in bölgede asâyişi sağlaması idi.³⁷⁵ Ali Bey'in mütesellimliğinin çok kısa sürmesinin nedeni merkezi hükümetin taşradaki denge politikasıdır. Hükümet barış zamanlarında bölgede nüfuzu artan Çapan-zâdelerin gücünü dengelemek maksadıyla, Zaralı-zâdeleri etkin kılmıştır. Fakat savaşların kaybedilmesinden sonra taşradaki asâyişi sağlamada acze düşen merkez, tekrar bölgenin güçlü hanedanından istifade etmek zorunda kalmıştır.³⁷⁶ Zaralı-zâdeler asıl nüfuz sahası olan Sivas'taki etkilerini devam ettirebilmek ve daha fazla güç kazanmak için Tokat, Amasya, Çorum gibi yerlerde de görev almak gerektiğini hissetmişlerdir. Ancak ailenin Sivas dışındaki nüfuzu daha çok siyasi bir özellik taşımaktadır. Zaten diğer bölgelerde aileye ait (Tokat'ta bir han dışında) önemli vakıf tesisleri bulunmamaktadır.

Abdullah Paşa döneminde merkezle ilişkiler yeni bir ivme kazanmıştır. Bu ilişkiler daha çok askeri görevlerle ilgilidir. Şer'iyye sicillerinden ve Hatt-ı Hümâyûnlardan elde edilen bilgilere göre Zaralı-zâde Abdullah Paşa, miri süvari

³⁷³ Saim Savaş, "18.Asrın Son Çeyreğinde ...," s. 94.

³⁷⁴ Yuzo Nagata, **Muhsin-zâde** ..., s. 153.

³⁷⁵ Özcan Mert, **age**, s. 37.

³⁷⁶ Saim Savaş, "18.Asrın Son Çeyreğinde ...," s.94.

asker tahririnde görev almıştır.³⁷⁷ Rusya'nın Kırım'a saldırması üzerine Çorum mutasarrıfı Zaralı-zâde mirmiran Abdullah Paşa beş yüz nefer süvari tahririne memur olmuştur.³⁷⁸ Bâb-ı âli, ailenin yerel gücünü askeri ve ekonomik alanlarda kullanmıştır. Abdullah Paşa'nın bu görevleri başarı ile yerine getirmesinin ardından ödüllendirildiği görülmektedir. Buna göre Zaralı-zâde Abdullah Paşa'ya Aksaray sancağı ve Karaman eyâleti tevcih edilmiştir.³⁷⁹ Bir başka hükümde Zaralı-zâde Abdullah Paşa'dan Rus işgali altında bulunan Özi bölgesinin, özellikle İsmail Geçidi Kasabası'nın kurtarılmasına katkı sağlaması istenmektedir. Belgede, bölge halkının zahire sıkıntısı çektiği bildirilmiş bölgeye yardım götürürken geçilen yerlere zarar verilmemesi istenmiştir.³⁸⁰ Rus generali Potemkin kuvvetlerinin, muharremin dördüncü perşembe günü, Bender Kalesi'ni ele geçirerek Kale muhafızı Zihne'li Hasan Paşa'yı esir alıp kaleyi yıkmaları üzerine Bâb-ı âli, Zaralı-zâde Abdullah Paşa ile Bender Ser-'askeri Hacı İsmail'den burada bulunan halkın kurtarılmasını istemiştir. Bunun üzerine gerekli çalışmalar başlatılmış ardından yöre halkı, İbrail taraflarına nakledilmiştir.³⁸¹

Abdullah Paşa ile merkezi hükümet arasındaki ilişkiler tespit edemediğimiz bir nedenden bozulmuş ve Paşa'nın mal varlığına el konulmuştur.³⁸² Merkezi hükümet, artık olağan bir biçimde Paşa'nın mal varlığına el konulmasını içeren emirler göndermektedir.³⁸³ Bununla ilgili olarak, Sivas Eyaletindeki erbâb-ı tımardan Recep-zâde Hüseyin ve sair kimselerin Abdullah Paşa'ya olan borçları 3.376,5 kuruş olup bu para dâhil bütün malları müsadere edilmiştir. Bâb-ı âli, Paşa'nın sebebi tespit edilemeyen hatasını affetme yoluna gitmemiştir. Abdullah Paşa 1789 (1204)

³⁷⁷ SŞS, 1/24; BA, HH, nr. 732 (1192)

³⁷⁸ SŞS, 1/33.

³⁷⁹ “Şah mucibince Devletli inayetli sultanım hazretleri sağ olsun 1190

Kapu kethüdalık hizmeti ‘âliyelerinde olduğum Sivas valisi vezir-i mükerrrem saâdetli Abdullah Paşa hazretleri avâtıf-ı aliyeyi cihandâranede işbu Şaban-ı şerife varınca Aksaray sancağı ile kabileyi Karaman eyaleti tevcih ve ihsan olmak zikr olunan Aksaray sancağı müşârunileyh tarafından bir mütesellim nasb-ı la'bûd olmaktan nâşi zabt ve rabt-ı memleket ve reayây-ı berâya himâyet ve siyanet ve müşârunileyh tarafına aid olan aidat ve tabarât ahz ve kabz eylemek üzere sancağı mezkur müzakininden Abdurrahman kulları mütesellim nasb ve tayin buyurulmak için emr-i ‘âlileri tevcih buyurulmak bâbında ...” BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 8870, 6873.

³⁸⁰ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 9434; BA, HH, nr. 732 (1192)

³⁸¹ BA, HH, nr. 6070 (1204)

³⁸² SŞS, 5/156.

³⁸³ SŞS, 5/156; BA, Cevdet-Maliye, nr.2638

tarihinde öldüğünde borç miktarı, tereke tutarının hayli üzerindeydi.³⁸⁴ Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın ölümünden sonra Sivas, Çapanoğulları ile Canikli Ali Paşa'nın hâkimiyet mücadelelerine sahne olacaktır. 1772 (1186) yılında Canikli Ali Paşa'nın Sivas valiliği'ne getirilişi Çapanoğlu Mustafa Bey'i tedirgin etti. Bozok Sancağı, kuzey ve doğu yönlerinden Caniklilerin tehdidi altına girdiği gibi kendisinin ele geçirmeyi tasarladığı Sivas valiliğinin de rakibi konumunda bulunan Ali Paşa'ya verilmesi bölgede daha fazla gerginliğin yaşanmasına neden olacaktır.³⁸⁵ Zaralı-zâdelerin bu manzara karşısında yapabileceği fazla bir şey yoktu. Aslında a'yânlar arasındaki bu tür mücadeleler (savaş ve olağanüstü zamanlar dışında) merkezi hükümetin de olmasını istediği gelişmeler olarak nitelenebilir.

Zaralı-zâdeler ailesinin Abdullah Paşa'dan sonra en aktif fertlerinden biri Mehmet Paşa'nın oğlu Recep Paşa'dır. Sivas Şer'iyye sicillerinden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından, Recep Paşa'nın Ağustos 19 Eylül 1776–1798 (5 Şaban 1190–1213) yılları arasında Sivas mütesellimliği görevini ifa ettiği anlaşılmaktadır.³⁸⁶ Recep Paşa'nın, adı geçen göreve kâh atanması, kâh bu görevden azledilmesi, Sivas bölgesinde meydana gelen a'yânlık mücadelesi ile beraber a'yân-halk, a'yân-mahalli hükümet, a'yân-merkezi hükümet münasebetlerinin açıklığa kavuşturulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Recep Paşa, bu dönem içinde yedi kez mütesellim tayin edilmiş, bu tayinlerden ikisi kendisinden önceki mütesellimlerin azli sonucunda gerçekleşmiştir. Şer'iyye Sicillerinden elde edilen bilgilere göre 1785'te (1200) Sivas mütesellimi Seyyid Ahmet azledilerek yerine “bilcümle ahali razı ve şâkir oldukları ve muma-ileyhin zabt u rabt-ı memleket ve himayet-i fukarayı raiyete kudret ve liyakatı zâhir ve bedîdar olduğu” Recep Bey, mütesellim tayin edilmiştir.³⁸⁷ Recep Bey, bu görevde uzun süre ibka edilmemiştir. Çünkü 1786 (1201) yılında tekrar Recep Bey'in mütesellim tayin edildiği görülmektedir. Recep Bey'in, bu ataması da yine kendisinden önceki mütesellimin görevini ifa edemeyişi sebebiyledir. Buna göre, Sivas mütesellimi Seyyid Mehmet “idare-i umûr-u

³⁸⁴ Saim Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta ...”s. 94.

³⁸⁵ Özcan Mert, *age*, s. 41

³⁸⁶ BA, *Cevdet-Dâhiliye*, nr. 6877; SŞS, 3/97; 3/23, 3/24, 4/78, 4/231, 5/40, 5/57

³⁸⁷ SŞS, 2/126; Saim Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta ...” s. 91

mütesellimliğe adem-i iktidar”ından dolayı azledilmiştir.³⁸⁸ Merkezi otoritenin mütesellimi görevden almasına etki eden faktörlerin hiç şüphesiz birisi de bölgede sürekli yaşanan eşkıyalık hareketleridir. Recep Bey’in göreve gelmesinden kısa bir süre sonra, kendisine gönderilen Eylül-Ekim 1787 (Zilhicce 1201) tarihli emirde Rışvan aşiretlerinin Sivas, Tokat arasında ve Deliklitaş denilen mahalde eşkıyalık yaptıkları bildirilmektedir. Yine aynı belgede, olaya karışanların bulunarak hemen cezalandırılmaları istenmiş, isteğin yerine getirilmemesi halinde Recep Bey’in cezalandırılacağı tehditkâr bir üslupla dile getirilmiştir.³⁸⁹ Hükümet, Recep Bey’i mütesellim tayin ederken eşkıya te’dimindeki başarılarının yanı sıra, halkın memnuniyetini de göz önünde bulundurmuştur. Zira a’yânlar, halk ile merkezi hükümet arasındaki iletişimi sağlayan en önemli sınıftır. Ahalinin Recep Bey’den razı olması hükümeti özellikle vergi tahsili konusunda rahatlatmıştır. 1788 (1203) senesine mahsuben avarız ve bedel-i nüzûl vergilerinin toplanmasında Recep Bey görevini başarıyla yerine getirmiştir.³⁹⁰ Yine 1793 (1208) yılında imdad-ı hazariye ve sair vergilerin zamanında toplanıp teslim edilmesi Recep Bey’den istenmiştir.³⁹¹

Hükümet gerileme döneminden itibaren a’yânlardan diğer mevzularda olduğu gibi askeri alanda da yardım talep etmek zorunda kalmıştır. Bu meyanda, Zaralı-zâdelerden de asker talep edilmiştir. 1778 (1192) tarihli bir emre göre 1787–1788 (1202–1203) yılları arasında Tuzlacık ve çevresi mukâta’alarının gelirlerinden beş yüz askerin harcamaları için yetmiş iki bin akçe tahsis edilmesi istenmiştir. Merkezi hükümet, a’yânlar arasındaki rekabeti burada da kullanmıştır Şöyle ki 1788 (1203) yılında Bozok mutasarrıfı olan Cabbar-zâde Süleyman Bey’e gönderdiği emirde, yazacağı askerin miktarının Zaralı-zâde Recep Bey’in yazacağı askerin miktarına bedel tutulacağı bildirilmiştir.³⁹² Özellikle savaş zamanlarında merkezin a’yânlara ihtiyacı bir kat daha artmaktaydı. 1787 Osmanlı Rus savaşı sırasında aşağıda sıralayacağımız 3 belge merkezi hükümetle Recep Bey arasındaki askeri ve siyasi nitelikteki ilişkilere ışık tutacaktır. Daha geniş anlamda merkezi hükümetle a’yânlar

³⁸⁸ SŞS, 2/213

³⁸⁹ SŞS, 2/210

³⁹⁰ SŞS, 3/97.

³⁹¹ SŞS, 5/270.

³⁹² BA, HH, nr. 9046 (1203)

arasındaki ilişkiler bahsine de konu olabilecek önemli belgelerdir. İlk belgede, 11 Temmuz 1791 (10 Zilka'de 1205) gününde Cabbar-zâde Süleyman Paşa'ya asker sürücülüğü görevi verilmiştir. Süleyman Paşa, Sivas'tan Orduyu Hümâyûn'a katılacak olan askerlerin bir kısmını toplayamamıştır. Orduya katılmayan askerlerin, bir an evvel orduya katılmaları ve geride bir nefer dahi kalmaması, Zaralı-zâde Recep Bey'den istenmiştir.³⁹³ İkinci belgede, ise Recep Bey'e 24 Temmuz 1791 (23 Zilkadesinin 1205) gününde mütesellimlik verilmiştir. Bu belgede, Recep Bey'den beş yüz nefer süvarinin tertip edilmesi, vakti zamanında Edirne'de bulunan Orduyu Hümâyûna gönderilmesi emredilmiştir.³⁹⁴ Üçüncü belgede ise 11 Ağustos 1791 (11 Zilhicce 1205) gününden itibaren sekiz ay süre ile ateşkes imzalanan Rus savaşının her an tekrar başlayabileceği ihtimalî göz önünde bulundurularak Sivas'tan süvari asker toplanması istenmektedir.³⁹⁵

Yukarıda verilen üç belgeye bakarak Recep Bey ile merkezi hükümet arasındaki ilişkiyi şöyle özetleyebiliriz. Recep Bey'e tevdi edilen aynı görev, üç farklı belgede farklı üsluplarla dile getirilmiştir. Mütesellimlik verilmeden önce gönderilen emirde, geriye kalan askerinin hesabının Recep Beyden sorulacağı tehdit mahiyetinde bildirilmişken, kısa bir süre sonra mütesellimlik görevini elde eden Recep Bey'e aynı istek daha yumuşak bir ifade ile dile getirilmiştir.³⁹⁶ Hükümet tehditkâr emrin etkili olmayacağı düşüncesi ile Recep Bey'e mütesellimlik görevini vermiştir denilebilir. Mütesellimlik ile birlikte asker yazımı görevinin aynı anda verilmesi merkezi otoritenin Zaralı-zâdeler gibi a'yânların yardımlarına ihtiyaç duyduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu görevlerden farklı olarak savaş yıllarına ait bazı vesikalarda Recep Bey'den ordunun yiyecek ihtiyacının temini için Karayaka Kazası hissesine düşen 1280 İstanbul kilesi buğday ve 678 İstanbul kilesi arpanın mübâyaa edilmesi gibi hizmetlerin istendiği görülmektedir. Bununla ilgili emirde, Karayaka Kazası hissesine düşen 1280 İstanbul kilesi buğday ve 678 İstanbul kilesi arpanın mübâyaa edilerek gerekli yerlere nakledilmesi istenmektedir.³⁹⁷ Benzeri ihtiyaçların Zaralı-

³⁹³ SŞS, 5/21

³⁹⁴ SŞS, 5/40

³⁹⁵ SŞS, 5/57

³⁹⁶ SŞS, 5/40

³⁹⁷ SŞS, 5/310

zâde Mehmet Bey'den de talep edildiği görülmektedir. Rusya ile yapılan savaştan dolayı cepheye mühimmat ve erzak sevk edilmesi gerektiğinden bu malzemelerin taşınması için gerekli olan yük hayvanlarından 1809 (1224) senesine mahsuben, Sivas'tan 400 adedinin tertip edildiği bu kiralanan hayvanların bedelleri, hizmet-i mübaşiriyye ve diğer masrafları için Zaralı-zâde Mehmet Bey vasıtası ile pusula gönderilmiştir.³⁹⁸ 9 Mayıs 1819 (14 Recep 1234) tarihli Sivas valisi Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'ya hitâben yazılan fermana göre, Erzurum valisi ve Şark canibi ser- 'askeri vezir Hacı Hafız Ali Paşa'nın ma'iiyyetinde bulunan askerleri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Sivas Eyâleti ve havalisinden kilesi 40'ar paradan 10.000 kile buğday ve kilesi 25 paradan 60.000 kile arpanın satın alınması ve acilen Paşa'ya ulaştırılması istenmektedir. Belgenin devamında da Buğday ve arpanın teslim edildiğine dair senedin İstanbul'a bildirilmesi emredilmiştir.³⁹⁹ Bu fermana istinaden 30 Haziran 1819 (7 Ramazan 1234) tarihli Tokat kadısı ve voyvodası Derviş Ali Ağa, ashâb-ı sühân ve iş erlerine hitâben Sivas valisi Lütfullah Paşa tarafından bir buyruk yazılarak, istenen buğday ve arpanın Sivas Eyâletine tevzî ve taksîm edildiği ve Tokat ve nahiyeleri hissesine isabet eden miktarın acilen gönderilmesi emredilmektedir.⁴⁰⁰

Hükümet taşradaki asayişin sağlanmasında da a'yânlardan yardım istemiştir. Zaralı-zâde ailesi fertlerinden, Mehmet Paşa ve Feyzullah Paşa bu hususta gösterdiği başarılarından dolayı büyük bir üne sahip olmuşlardı. Benzeri bir görevde Recep Bey'e tevdi edilmiştir.⁴⁰¹ Taşrada eşkıyalık olaylarının yanı sıra yerel ailelerin de asayişin bozulmasına neden oldukları bilinmektedir. Bu duruma örnek olmak üzere; Recep Bey'e gönderilen 1790-91 (1205) tarihli bir fermanda, Sivas mütesellimi olan Hatip-zâde Seyyid Ali ve Kenan-zâde Feyzullah Ağa'nın görevlerini yerine getiremediği gerekçesi ile sürgün edilmeleri emredilmiştir.⁴⁰² Sürgün olayı ile ilgili iki farklı belge bu kimselerin sürgün edilmelerinin gerekçelerini de ortaya koymaktadır. Belgelerden birincisi; Hatip-zâde Seyyid Ali Ağa ile ilgilidir. Buna

³⁹⁸ TŞS, 12/85

³⁹⁹ TŞS, 24/28

⁴⁰⁰ TŞS, 24/28

⁴⁰¹ ŞŞS, 2/210

⁴⁰² ŞŞS, 5/43

göre Ali Ağa ordu-ı Hümâyûna katılacak olan askerin tahririnde gevşek davranmış, bununla da yetinmeyerek “muğâyır-ı rıza-i harekette” bulunmuştur. Bu yüzden Maraş’a sürgün edilmesine karar verilmiştir. Recep Bey’den de görevini titizlikle yerine getirmesi istenmiştir.⁴⁰³ İkinci belge ise, Kenan-zâde Feyzullah Ağa ile ilgili olup aynı gerekçelerle Feyzullah Ağa’nın Ayıntap’a sürgün edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴ Merkezi hükümet görevinde gevşek davranan a’yânı, azletme ya da sürgüne gönderme siyasetini uygulamıştır. Bu uygulamanın arka planında a’yân ailelerini birbirlerine karşı kullanmak, aileler arasındaki hasımlık durumundan istifade etmek gibi politikalar da yatmaktadır. Fakat bir yıl sonra Hatip-zâde Seyyid Ali Ağa’nın affedildiği görülmektedir.⁴⁰⁵ İlgili belgede Ali Ağa’nın affedilme gerekçesi olarak nefsinin ıslah olduğu gösterilmektedir. Ali Ağa’nın affedilme gerekçesi bir yana, hükümet cezai uygulamalarda tutarsız davranmaktadır. Bu davranış, a’yânların suç oranının yükselmesine önemli bir etken olmuştur denilebilir. Recep Bey’i görevinde gevşek davranmaması için sert bir biçimde uyarın hükümetin, Ali Ağa’yı yaklaşık bir yıl sonra affetmesi Sivas’ta nüfuzu giderek artan Zaralı-zâdelerin gücünü dengelemek olarak da yorumlanabilir.

Merkezi hükümet, Zaralı-zâdelerden şehrin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünde de gerekli hassasiyetin gösterilmesini istemiştir. 1793 (1208) yılında Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Sivas’ta da zahire sıkıntısı baş göstermiştir. Bir kısım muhtekirler Sivas’a gelerek toptan zahire alımına girişmişlerdir. Bu durumun sonucunda şehirde zahire sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır. Muhtekirlerin faaliyetlerinin önlenmesi için Bâb-ı âli, Recep Bey’den gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁴⁰⁶

Recep Bey, hükümetin bu taleplerine gereken önemi vermiş, bölgede sosyal ve ekonomik tedbirleri almıştır. Bu görevleri yerine getirirken zaman zaman gayrı meşru hareketlerde de bulunmuştur. Zira Recep Bey tespit edebildiğimiz kadarıyla

⁴⁰³ SŞS, 5/26

⁴⁰⁴ SŞS, 5/40

⁴⁰⁵ SŞS, 5/56

⁴⁰⁶ SŞS, 5/233

dört kez zimmetine para geçirmekle suçlanmıştır.⁴⁰⁷ Suçlamaların sadece birini kabul etmemiştir. Şöyle ki; Recep Paşa Sivas valisi ve Özi Muhafızı Mahmut Paşa'nın gelirlerinden 3250 kuruşu zimmetine geçirmiştir. Kendisinden kadı huzuruna çıkması ve paranın iadesi istendiğinde sert bir tepki ile kendisinin “huzur-u şerde işinin olmadığı” gerekçesiyle itiraz etmiştir. Recep Bey'in kadıyı da etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü ahali, mezkûr miktarın Recep Beyin zimmetinde olduğuna şahadet etmiş ve kadıdan ilam istemiştir. Kadı, Recep Bey'den çekindiği için ilam vermekten kaçınmıştır.⁴⁰⁸

Bu davranışıyla Recep Bey, merkezi hükümete ve onun bölgedeki en üst iki temsilcisine (vali ve kadı) karşı gelmiştir.⁴⁰⁹ Ayrıca halka karşı da cephe almıştır. Bu olay sonrasında Recep Bey'in azledilmesi gerekiyordu. Ancak hizmetleri ve savaş dönemlerindeki fedakârlıkları da göz önüne alınarak yine makamında ibka edilmiştir. Recep Bey, cezalandırılmamasının da verdiği cesaretle isyankâr ve emir dinlemez tutumunu artırarak sürdürmektedir. Konu ile ilgili belgeye göre, sabık Sivas mütesellimi Recep Bey, “Hilâfî şeriat-ı gârâ ve mugâyır-ı rızâ-ı ahali-i memleket ve fukara-i raiyyet haklarında envâ-i mezalim” yapmıştır. Bu misüllü rızâ-ı âli ve rızâ-ı daveraneye aykırı hareket-ı gaddaraneye cür'eti” aslında kendisinin idamını gerektirmişken mücerred hanedanına hürmeten bundan vazgeçilmiş ve sadece kapıcubaşılığı kaldırılarak Magosa'ya sürgün edilmekle iktifa edilmiştir.”⁴¹⁰ Recep Bey'in idam yerine sürgün edilmesi genelde a'yânların özelde ise Zaralı-zâdelerin devlet nazarında ve Sivas bölgesindeki nüfuzunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Başka bir ifadeyle bu durum yerel seviyedeki gücün bir tezahürü olarak telakki edilebilir. Benzer bir hadise Köse Paşa hanedanı ile merkezi hükümet arasında yaşanmış, fakat devlet aynı tepkiyi göstermemiştir. Zira başkaldıran Veli Paşa idamla cezalandırılmış, hatta cezayı uygulama görevi kayınpederi Cabbar-zâde

⁴⁰⁷ SŞS, 2/178, 4/163, 4/201, 5/24

⁴⁰⁸ SŞS, 2/178; Saim Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta, s. 92. Zimmet hadisesi ile ilgili belgedeki “... talep olundukta edâda muhâlefet eylediğine binaen huzur-ı şer'de işim yoktur” deyu cevap ve meblağı merhum mezkurun zimmetinde olduğuna ahâli şehâdet ve c'anib-i şer'i'den ilâm talep eylediklerinde hâkim-i vakt merkûmun taşra hareket idemeyüb ilâm itâsından ictinab ve itizârdan hâli olmayub ...” ifadeleri Recep Bey'in kadı üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

⁴⁰⁹ Temyiz makamı olması sebebiyle Osmanlı Devletinde merkezi Hükümet organları mahalli uygulama ve haksızlıklar şikâyet üzerine gözden geçirirdi. İlber Ortaylı, **Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine**, Amme İdaresi dergisi, İstanbul 1986, s.95–96

⁴¹⁰ SŞS, 4/66; S. Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta, s. 93.

Süleyman Bey'e verilmiştir. Veli Paşa idam edilmekten kurtulamamıştır.⁴¹¹ Çapanoğlu Ahmet Paşa da merkezi otoriteye başkaldırdığı gerekçesi ile Zaralı-zâde Feyzullah Paşa tarafından idam edilmiştir.⁴¹² Recep Paşa ile aynı kaderi paylaşan bir diğer a'yân ise Canikli Ali Paşa'dır. Ali Paşa da merkeze başkaldırmış nüfuzlu a'yânlardandı. İdam edilmesi için Cabbar-zâde Süleyman Bey görevlendirilmiştir.⁴¹³ Ali Paşa firar etmiş daha sonra merkez tarafından affedilmiştir.⁴¹⁴ Bütün bunların yanı sıra Sivas a'yânlarından Sarı-zâde Mehmet Paşa'nın oğlu Miralay Mehmet Emin Bey, 1784'te İsmail ve Bender taraflarına görevlendirilmiş, görevini ağırdan aldığı gerekçesiyle idam edilmiştir.⁴¹⁵ Dağıstanlı Ali Paşa'da aynı gerekçe ile idam edilmiştir.⁴¹⁶

Recep Paşa kısa bir sürgün hayatından sonra affedilmiştir. Paşa'nın 1797 (1212)'de babası Zaralı-zâde Mehmet Paşa vakfının mütevellisi olarak gözükmesi ve serbevvin-i dergah-ı âli sıfatı ile anılması kendisinin halen Sivas'ta ikamet ettiğini ve kapıcıbaşılık görevini tekrar elde ettiğini göstermektedir.⁴¹⁷ Merkezi hükümetin bu tutumu Osmanlı Devleti'nde adem-i merkezileşmenin varlığına işaret etmektedir. Zira hükümet, gerektiğinde adem-i merkezileşmeye gitme esnekliğini ortaya koyarak siyasi, ekonomik açıdan sorun yaşamamaya karşı bir dayanıklılık politikası geliştirmiştir denilebilir.

Ahalinin “razı ve şâkir” olduğu, fukarayı koruyan Recep Bey artık ahalinin ve merkezi otoritenin gözünden düşmüştü. Kendisine yapılan suçlamaları biri dışında kabul etmiştir. Zira 2734,5 kuruş zimmetinde kalan paranın geriye ödenmesi için yapılan senede imza atmıştır.⁴¹⁸ Yine zimmet bahsinden olmak üzere, Sivas valisi Seyyid Ahmet Paşa'ya gönderilen emirde Zaralı-zâde Recep Paşa'nın uhdesinde olan Sivas nahiyesindeki Zara karyesi mukâta'asından 4800,5 kuruş, 22 akçe, Tuzlacık mukâta'asından 76,5 kuruş 32 akçe ki toplam 5209 kuruş 54 akçe zimmeti miriyesi

⁴¹¹ N. Sakaoğlu, *age*, s. 205.

⁴¹² Ö. Mert, *age*, s. 32.

⁴¹³ *SŞS*, 1/198.

⁴¹⁴ Rıza Karagöz, *age*, s. 141; H. Hüsamettin, *age*, C, IV s.134

⁴¹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *age*, C. III, s. 8–12

⁴¹⁶ S. Savaş, “XVIII. Asırda Sivas'ta”, s. 93.

⁴¹⁷ Aynı makale, s. 93.

⁴¹⁸ *SŞS*, 4/163

iktiza etmekle Recep Paşa'nın zimmetinde olan bu paranın tahsili için tayin olunan baş muhasebe memuru tarafından tamamen tahsil edilmesi ve eğer mevcut olan senede itiraz ederse tekrar merkeze bildirilmesi istenmektedir.⁴¹⁹

Recep Paşa'ya 1797 (1212) yılında kapıcıbaşılik görevi verilmiştir.⁴²⁰ Aynı yıl Recep Paşa'nın Sivas valisi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre Sivas valisi Recep Paşa Mısır seferine katılmakla görevlendirildiği için yerine mütesellim olarak amcası Lütfullah Bey atanmıştır.⁴²¹ Paşa, uhdesine olan Zara mukâta'asını 1785 (1200) senesinden 1797 (1212) senesi sonuna kadar, Yarhisar ve Tuzlacık mukâta'alarının 1794 (1209) senesinden 1797 (1212) senesi nihayetine kadar elinde tutmuştur. Mezkûr mukâta'alardan dörtte birinin Hazine-i Amire'ye teslimi emredilmiştir. Recep Paşa bu mukâta'aların bir kısmını zimmetine geçirmiş olduğundan paranın tahsil edilmesi istenmiştir. Hükümet bu görevi Cabbar-zâde Mir Süleyman Paşa'ya vermiştir.⁴²²

İki yıl önce sürgün edilen Recep Paşa aynı suçu tekrar işlemiştir. Hükümetin, Recep Paşa'ya karşı daha sert davranması beklenirken, sadece zimmetindeki paranın tahsil edilmesi istenmiştir. Olaydan anlaşıldığı kadarıyla merkez Recep Paşa'ya karşı çekingen davranmaktadır. Meydana gelen bu gelişme ailenin bölgedeki gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Paranın tahsili görevinin, Zaralı-zâdelerin en büyük rakibi olan Cabbar-zâde Süleyman Bey'e verilmesini ise a'yân-merkez, a'yân-a'yân ilişkileri çerçevesinde incelemek mümkündür. Devletin bu tutumu, dikkatli bir biçimde tasarlanmış bir güç paylaşımına dayanıyor gibi görünmektedir Merkez bir a'yânın kontrolünü ve denetlenmesini başka bir a'yâna vererek aralarındaki rekabeti artırmış, bu metotla bir denge politikası izlemiştir. Eylül 1798 (Rebyü'l-ahir 1214) tarihinde Sivas valisi olarak görev yapan Paşa⁴²³ 23 Ekim 1801(15 C 1216) tarihli bir belgeye göre vezareti kaldırılarak Ankara'da ikamete memur edilmiştir. Yine ilgili belgede Recep Paşa idare-i maişeti için maaş tahsisi rica etmiş fakat bu istek geri

⁴¹⁹ SŞS, 4/201

⁴²⁰ Kapıcıbaşılik, 18 Yüzyılda yerel eşrafın nüfuzunu artırmak için kullanabilecekleri önemli konumlardan biri haline gelmiştir. M. Zeki Pakalın, *age*, C.II s. 167

⁴²¹ *Salname-i Vilâyet-i Sivas* 1308, s.60

⁴²² SŞS, 4/201.

⁴²³ BA, HH, nr. 1921

çevrilmiştir. Zira kendisine verilen cevapta uhdesindeki mukataat bedelinden zimmetinde para bulunduğu bildirilerek zimmetindeki paradan 400 kuruş indirildiği belirtilmektedir. Ayrıca merkez Recep Paşa'ya sevindirici bir de haber vermektedir ki, buna göre zimmetindeki paraların ödenmesi halinde bir miktar maaş tahisi edilebilecektir.⁴²⁴ Recep Paşa'nın, Ağustos 1802 (Rebiyü'l-evvel 1217) tarihinde Faş kalesi muhafazası şartı ve ber vechi arpalık Künye sancağı ilhakıyla Çıldır eyaleti uhdesine tevcih edilmiştir.⁴²⁵ Temmuz 1803 (Rebiyü'l-ahir 1218) tarihlerinde Kars muhafızlığı yapan Paşa, Ağustos 1804 (Cemaziye'l-evvel 1219) tarihinde Van valiliği ve muhafızlığına tayin edilmiştir.⁴²⁶ Paşa bu atamadan yaklaşık bir ay sonra Sivas'ta vefat etmiştir.⁴²⁷ Recep Paşa aslında sıradışı bir Osmanlı valisidir. Zira sürgün yıllarında bile usulsüz işler yapmaktan geri durmamıştır. Sivas valiliğinden azledilip Halep'te ikamete memur edilmesi esnasında yaşanan bir olay bu yargıyı destekler mahiyettedir. Şöyle ki, Paşa Fatura adındaki Halepli bir tüccardan 3240 kuruş borç almıştır. Aldığı borca karşılık 3 kantar kahve rehin bırakmıştır. Fakat kahvelerin yekunu verilen borç parayı karşılamamaktadır. Numdan dolayı Halepli tüccar Fatura, Recep Paşa'yı borcunu ödemediği gerekçesi ile Halep valisi vezir Alaaddin Paşa'ya şikayet etmiştir.⁴²⁸ Recep Paşa'nın kardeşi Mehmet Bey'in aynı dönemlerde mütesellimlik yapması Recep Paşa için de önemli bir avantaj sayılmalıdır.⁴²⁹

Recep Paşa'nın bu tutumunu, genelleştirerek şöyle yorumlayabiliriz; A'yânlar, merkezi otoriteyi siyasi iktidarın kaynağı olarak konumunu onaylıyor, onun denetiminden tamamen kopma çabasına girmiyordu. Ancak, bununla birlikte yerel bir iktidar tabanı oluşturmayı da ihmal etmiyorlar, denilebilir. Bu yerel iktidar tabanının oluşmasında en etkili yöntem evvelden var olan daha sonra da artan servetin çok iyi kullanılmasıdır

⁴²⁴ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 12399

⁴²⁵ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 12139; Aynı görev için bkz. BA, Cevdet-Askeriye, nr. 38405

⁴²⁶ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 5456

⁴²⁷ Cevdet Maliye nr: 6201; M.Süreyya, age, C.IV, s. 1368

⁴²⁸ BA, Cevdet-İktisat, nr. 4456

⁴²⁹ BA, HH, nr. 8707

Zaralı-zâde Recep Paşa'dan sonra ailenin bölgedeki etkinliği azalmaya başlamıştır. Zira Recep Paşa'nın oğlu Osman Bey babası kadar güçlü ve yetenekli değildir. Recep Paşa'nın ölümünün ardından merkez, aile ile ilişkilerinde daha temkinli davranmıştır. Hükümet Zaralı-zâdelerin Sivas ve çevresindeki etkilerini azaltmak niyetindedir. Bu nedenle Osman Bey'e sadece kapıcıbaşılik görevi verilmiştir.⁴³⁰ Osman Bey, politik açıdan pasif denilebilecek bir konumda kalmayı sürdürmüştür Recep Paşa'nın ölümünden sonra Zaralı-zâdelerin bölgedeki en güçlü rakibi Cabbar-zâdeler, Sivas valiliğini ellerinde bulundurmışlardır.⁴³¹ Bu dönemde ailenin nüfuzunun azalmasının bir diğer sebebi ise uygulanan merkezileştirme politikasıdır. II. Mahmut, bütün a'yânlarla amansız bir mücadeleye girişmiştir. İşte bu dönemde taşradaki a'yânların gücü genel anlamda bir duraklama süreci yaşarken özelde Zaralı-zâde ailesi de bu politikadan nasibini almıştır.

Ailenin Osman Bey'den sonraki en etkin ferdi Ali Bey'in oğlu Lütfullah Paşa'dır. Lütfullah Paşa 1797 (1212) yılında ilk defa Sivas mütesellimi olmuştur.⁴³² Bir yıl sonra kethüdâyerlik unvanı elde etmiştir.⁴³³ Şer'iyye sicillerinden edinilen bilgilere göre 1799 (1214) senesinde Sivas mütesellimliği görevini ifâ etmektedir. İlgili belgede "hâlâ" ifadesinin kullanılmış olması, Paşa'nın bu tarihten daha önce Sivas mütesellimliği görevinde bulunduğunu göstermektedir.⁴³⁴ Bu dönemde hükümetle aile arasındaki ilişkiler tekrar hareketlenmeye başlamıştır. Buradan ailenin bölgedeki etkinliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Lütfullah Paşa'dan asâyiş, vergi tahsili, adaletin uygulanması gibi konularda dikkatli olması istenmiştir. Bu istek ailenin öncüllerinin siyasi geçmişleri göz önünde bulundurularak talep dilmiş olmalıdır.

Recep Paşa ile ilgili olaylar ve suçlamalar, Lütfullah Paşa döneminde de ortaya çıkmıştır. Hükümet 1799 (1214) senesinde iştira ve ağnam gibi olağanüstü vergilerin toplanması sırasında ordunun ihtiyaçları için toplanan zahire bedelinin beş bin kuruşunun Lütfullah Bey'in zimmetinde olduğunu tespit etmiştir. Mezkûr miktarın

⁴³⁰ M. Süreyya, *age*, C. II, s. 374.

⁴³¹ BA, HH, nr.17768, 31851, 29927

⁴³² *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, 1302, s. 301, 1300,s. 32

⁴³³ SŞS, 4/262.

⁴³⁴ SŞS, 6/43.

tahsil edilmesi için Bozok sancağı Mütesellimi Cabbar-zâde Süleyman Bey ile Sivas mütesellimi Behram Bey ve Sivas kadısı görevlendirilmiştir. Lütfullah Paşa'nın bu suçlamaya itiraz etmemesi, zimmetine para geçirdiğini göstermektedir.⁴³⁵ Bu olaydan sonra Lütfullah Bey'den mütesellimlik görevinin alındığı tahmin edilmektedir. Zira Paşa 1802 (1217) yılında yine Sivas mütesellimliği görevini ifâ etmektedir. Fakat 1804 (1219) yılında Sivas valisi olan El Hac Mehmet Paşa'nın "hilaf-ı rıza" hareketinden dolayı vezirliği alınmış ve Tokat'ta ikamete mecbur edilmiştir. Bu olaydan sonra Lütfullah Bey tekrar Sivas mütesellimiğine getirilmiştir.⁴³⁶ Bu atama Lütfullah Bey'in daha evvel görevden alındığını göstermektedir. Aynı zamanda hükümetin, Lütfullah Bey'i affettiği sonucuna da varılabilir. Lütfullah Bey'in 1805–1807 (1220–1222) yıllarında Sivas mütesellimliği yaptığı ilgili belgelerden anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Lütfullah Bey, bu göreve atanmasından bir süre sonra tekrar zimmetine para geçirdiği iddiasıyla suçlanmıştır. Şöyle ki; mübâyaa bedellerinin tahsil edilmesi esnasında "Kazayı Erbaa" kadıları hükümete takdim eyledikleri ilam suretinde Lütfullah Bey'in kazalar hissesine isabet eden 3.000 kuruşu tahsil ettiği halde inkar ettiğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine hükümet Trabzon Valisi Mahmut Tayyar Paşa'yı olayı aydınlatması için görevlendirmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda ahalî, mütegalibeden Çandarlı Ebubekir'in paraları tahsil ettiğini, buna dair Ebubekir'in kendilerine senet verdiğini söylemişlerdir.⁴³⁸ Bunun üzerine Lütfullah Bey biraz olsun rahatlamıştır. Ancak ailenin geçmişinde benzeri olayların yaşanması ve kendisinin de kısa bir süre önce benzeri bir suçlamayı kabul etmesinden dolayı hakkında ortaya atılan bu iddianın asılsız olduğunu ispatlamak için bir hayli çaba sarf etmiştir.⁴³⁹ Lütfullah Bey, tahsiline memur olduğu mübâyaa bedelini orada ikamet eden a'yândan müteveffa Çandarlı Bekir tarafından toplandığını kendisine yapılan bu

⁴³⁵ SŞS, 5/145.

⁴³⁶ S. Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta ...", s. 95.

⁴³⁷ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr.10027; M. Süreyya, age, C. III, s. 905

⁴³⁸ SŞS, 7/49 (Çandarlı Deli Bekir ve kardeşi Ömer Sivas'a bağlı Taşabad, Sonisa, Karayaka kazalarını etkisi altına alan bir ayandı. Zaman zaman haklarında şikâyetler olmaktadır. BA, MD, 178/328, Çandarlı Deli Bekir ve kardeşi Ömer hakkında pek çok emir çıkarılmış fakat bu emirlere uyulmamıştır. Üzerlerine gönderilen kuvvetlerden kaçmaları üzerine, köylerindeki hayvanlarının ve mahsullerinin zapt olunmasına karar verildi. (SŞS, 5/101)

⁴³⁹ SŞS, 7/19.

isnadın, incelemeler ve tahkikler sonucunda asılsız olduğunun ortaya çıktığını, kendisinde bir tek kuruşun olmadığını, zira müteveffa Çandırılı Bekir'in mal varlığına devletçe el konulduğunu belirtmiş, kendisinin suçsuz olduğunu izah etmeye çalışmıştır.⁴⁴⁰ Lütfullah Bey hakkında ortaya atılan söz konusu iddialar üzerine hükümet soruşturma başlattı. Geçmişte zimmetine para geçirmiş olmasından dolayı merkezi hükümet olaya karşı daha hassas davranmaktaydı. Aynı suçu ikinci defa işlediği iddiası Lütfullah Bey'i hayli zora sokmuştur. Merkezi hükümet olayı iyice tetkik ettikten sonra Lütfullah Bey'in suçsuz olduğuna karar vermiştir. Lütfullah Paşa'nın zimmet suçlamasıyla ilgili bir başka hadisede de 1809 (1224) yılından itibaren Tokat Voyvodalığına bağlı İlbeyli Kazasında vaki Kışlak-ı Ağcaenişin ve Cemaat-ı Alabedirli arasındaki zaviyeye ait tuzlayı 1823 (1239) yılına kadar fuzuli zapt ettiği iddia edilmiştir. Durumun tespiti için Ali Baba zaviyesinin mütevellisi ve zaviyedarı Es-Seyyid Eş-Şeyh İsmail'in arzı üzerine 1826 (1238) tarihinde bir ferman gönderilmiştir.⁴⁴¹

Hükümetle aile arasındaki ilişkiler zikzaklı bir biçimde seyir etmiştir. Zira hükümet Lütfullah Bey'e 1814 (1230) yılında vezaret rütbesi ile Bolu ve Viranşehir sancaklarını ber-vech-i muhasıllık olarak vermiştir.⁴⁴² Hükümet, bu rütbelerin yanında Lütfullah Paşa'ya bir de samur kürk hediye etmek suretiyle memnuniyetini ifade etmiştir.⁴⁴³ Paşa, bu görevi sırasında bölge halkına iyi davranmamıştır. Yaptığı zulümler İstanbul'a bildirilince Paşa'nın aynı yıl vezirliği elinden alınmış, malları müsadere edilmiştir. Paşa, akabinde Rodos'a sürgün edilmiştir.⁴⁴⁴ Lütfullah Paşa'yı 1815 (1231) tarihinde Çıldır valisi olarak görmekteyiz ki bu durum sürgün hayatının çok kısa sürdüğünü göstermektedir.⁴⁴⁵ Paşa, Çıldır valiliğinin ilk zamanlarında, merkezi hükümetin henüz tecrübesiz valilerinden sayılmakta idi. Zira maktul İcareli

⁴⁴⁰ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6907.

⁴⁴¹ Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi "Sivas Ali Baba Zaviyesi"* İstanbul 1992, s.111; Osmanlı Devleti'nin geneli için önemli madenler sınıfına giren tuzlalar devletin (miri) olup temlik suretiyle vakfedilen gelir kaynakları içine dâhil edilmiştir. İmparatorluk genelinde tuzlaların sayı bakımından fazla olması devlet ve vakıf gelirleri açısından da önemli bir kaynak niteliğini gösterir. Bkz.Lütfü Güçer "XV.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaları İşletme Nizamı" *İ.Ü.İ.F.M.XXIII*/1-2 (1962-1963) s.97-143

⁴⁴² "Şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hümayun şevket makrun mucebince dergâh-ı 'âli kapucubaşlarından Zaralı-zâde Lütfullah Ağa'ya rütbe-i valâdan vezâret ile Bolu ve Viranşehir sancakları ber-vech-i muhasıllık ..." BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 10207.

⁴⁴³ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 8883.

⁴⁴⁴ BA, D.BŞM.MHF, nr. 13238; Ahmet Cevdet Paşa, *age*, C V, s. 2582

⁴⁴⁵ BA, HH, nr. 24519; Feridun Ababay, *Çıldır Tarihi*, Ankara 1987, s.120

Selim Paşa'nın oğlu Ahmet Bey'i idam etme görevi Çıldır Valisi Lütfullah Paşa'nın elinden gelebilecek bir iş değildir. Bu nedenle Çıldır'a "şedid-ül şekin" bir vali göndermek gerekiyordu. Sivas valisi Hacı Ali Paşa, Kars Muhafızı Hüseyin Paşa, Rakka Valisi Behram Paşa, Adana Valisi Mustafa Paşa, ve mazul Hafız Ali Paşa mevcut olup munasibi Hafız Ali Paşa olduğu hakkındaki Hatt-ı Hümâyûn bu durumu belgelemektedir.⁴⁴⁶ Lütfullah Paşa'nın bu tercihten hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilendiği söylenebilir. Şöyle ki; bu zor görevin Lütfullah Paşa'ya verilmesi Paşa'nın siyasi geleceğini büyük oranda etkileyecektir. Şayet görevin başırlanamaması durumunda merkezi hükümet Lütfullah Paşa'yı başarısız addedecekti. Zaten belgede geçen "şedidü'l-şekin" tabiri henüz Lütfullah Paşa için geçerli değildi.

Lütfullah Paşa, Çıldır valiliği görevinde iken memleketi olan Sivas'ta işler merkezi otorite adına pek olumlu değildir. 17 Aralık 1816 (27 muharrem 1232) gününde Sivas Eyaleti Çorum Sancağı ilhakıyla Osman Paşa'ya tevcih edilmişti.⁴⁴⁷ Osman Paşa'nın valiliği döneminde Sivas halkıyla bir türlü iyi ilişkiler geliştirememiştir. Daha da kötüsü Osman Paşa, halka karşı husumet ve düşmanlık beslemiştir. Hatta daha ileri giderek fukaraya zulmetmiştir. Merkezi otorite Osman Paşa'nın davranışlarını cezalandırmakta gecikmemiştir. Paşa'nın vezirliğini kaldırmış, bütün mallarını müsadere etmiş ve Bursa 'da ikamet etmesini emretmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ BA, HH, nr. 24519; Rakka valisi Behram Paşa' daha sonra vezirlik görevinden alınarak Sivas'ta ikâmeti emredilmiştir. "... Rakka valisi El-Hac Mehmet Behram Paşa dâmet me'âliyehû ve kıdvetü'n-nüvvâbü'l-müşerri'în Sivas nâibi Mevlânâ zide ilmühû tevkî'-i ref'i Hümâyûn vâsıl olacak ma'lum ola ki sen ki paşa-yı mumâileyhsin mukaddema şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şâhâne ve fermân-ı celilü'l-iz'ân-ı pâdişâhânem mücebince ref'-i vezâretine Midilli'de ikâmete me'mûr kılınmış isen de ol tarafda mübtelâ-yı zarûret ve ızdırab olduğundan bahsle memuriyetinin Sivas'a sarf ve tahvil olunarak iyâd ü evlâdınla anda ikâmetin husûsuna ..." SSS, 10/107

⁴⁴⁷ SSS, 10/21

⁴⁴⁸ Sivas valisi sâbık El-Hac Osman Paşa'nın fukarâya zûlm ve ta'addisine binâen vezâreti ref'iyle Burusa cânîbine ikâmetine irâde-i şâhânem ta'alluk etmiş olduğuna binâen ol bâbda sâdır olan emr-i 'âlişanım mücebince kâffe-i muhallefâtının zabtına dergâh-ı mu'allâ kapucubaşlarından Ömer Kaşif Ağa ve ma'iyetine muharrer tâyin olunan El Hac Edhem Efendi kulları me'mur buyurulmuş olduklarından müşârunileyhima ma'rifetleri ve ma'rifeti şer' ve cümle ma'rifetleriyle paşa-yı müşârunileyhin bi'l-cümle nukûd ve eşyâ ve hayvânât ve zimemât ve bakayâsı yegân yegân taharrî ve tecessüs olunarak zahire ihrâc olunanların müfredât-ı defteridir...." SSS, 10/113 Sivas valisi Osman Paşa ile ilgili diğer belgeler: Abık Sivas valisi Osman Paşa'nın muhallefâtından olan ev eşyası ve mefruşat türündenmallarının hayvanları ve zahireleri ile birlikte mahallinde müzayede ile satılıp satıştan elde edilen para ile silah, çadır ve mücevher gibi özel eşyalarının muhallefâtına memur edilen mübaşir Ömer Kâşif'e teslim edilerek Dersââdet'e gönderilmesine ilişkin belge SSS,10/121,122; Sabık Sivas valisi Osman Paşa'nın muhallefâtından olan işe yarar katırların istabl-ı amireye teslim edilmesine dair belge SSS, 10/122;

Bu dönemde Lütfullah Paşa'nın yerel düzeydeki başarısı tartışılır bir manzara arz etmektedir. Zira Tozanlıdaki zorbalık ve haksızlıkların önünün alınamamasında Lütfullah Paşa'nın da etkisi bulunmaktadır. 10 Mayıs 1817 (23 C 1232) tarihli hükümde Tozanlı'ya bağlı İpsile halkı şikayet dilekçelerinde, “ İpsile’de Kethüda İbrahim ve Baltacıoğlu Ali, Sivas’a gelerek Tozanlı halkının rızası olmamasına rağmen kendilerini a’yân ilan ettirdiler. Bu kişiler toplanması gereken vergiyi kendi nefisleri için artırarak, cebren topladılar. Senede dört defa olmak üzere bizden 196 kese akçe vergi toplandı. Ancak bunun sadece 34 kesesi Tokat’a teslim edildi. Bizlere hergün zulümler artmaktadır. Takatimiz kalmadı. Bu sebeple Tokat’a gittik. Han köşelerinde ve sokak aralarında perişan olduk. A’yânların hesapları yeniden görülsün. Nahiyesimizde a’yânlık istemiyoruz. Bunun yerine itimat ettiğimiz bir kimse şehir kethüdası misüllü muhtar tayin edilsin.” şeklindeki ifadelerle içinde bulundukları durumu bildirmektedir.⁴⁴⁹ 1818 (1233) yılında Tozanlı ihtiyarları Tokat’a çağırılmış bazıları hapsedilmiştir. Tozanlılar iki bölümdü. Zaman zaman devlet adamlarına dayanan iki taraftan birisi diğer tarafı ezmeğe yönelirdi. Olaylara bakılırsa halkın daha çok a’yân geçinenlerden nefret ettiği görülmektedir.⁴⁵⁰

Halkın şikayet ettikleri a’yân geçinen kimseler kendilerinin sık sık şikayet edilmelerine kızgın olarak Sivas valisi Lütfullah Paşa'ya halkı şikayet etmiş olmalı ki, Paşa Tozanlı nahiyesi ihtiyarlarına yazdığı şukkada Tozanlı'dan İsabeşe oğlu Mehmet, Karabekiroğlu Mehmet, Köleoğlu Osman ile birkaç ihtiyarı istemiş ise de Tozanlı ahalisi ve ihtiyarlar mahkemeye gelerek, Sivas valisine şu cevabı vermişlerdir; 1818 (1233) yılı Cemâziye'l-ahirinde dağıtılan vergiden nahiyesimize ayrılan 19,833 kuruştan 7.333 kuruş, 1818 (1233) yılı Zilkad'esinde dağıtılan 16.350 kuruştan 2.075 kuruş, 1819 (1234) yılı Cemâziye'l-ahirinde dağıtılan 22.042,5 kuruştan 5.270 kuruş ki tamamı 14678 kuruş borcumuz kalmıştır. Bunu da ödemeye

Sabık Sivas valisi Osman Paşa'nın muhalefatından Dersââdet'e gönderilen elbise mücevher ve silahların listesi ile müzayede ile satılan malların tutarlarını ihtiva eden deftere dair belge SSS, 10/122-126; Osman Paşa'nın muhalefatından olan garb mühimmatının Sivas kalesine teslim edildiğine dair belge SSS, 10/131; Osman Paşa'nın muhalefatı olan Sivas ve etrafındaki kazaların iltizâm ve bakayasının tahsili ile birlikte yine muhalefatından olan hayvan ve eşyanın satışa değer olanlarının satılmasını diğerlerinin aynı olarak Dersââde'e gönderilmesine ilişkin belge SSS, 10/132; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6104

⁴⁴⁹ Fikri Karaman, **Sivas-Tokat- Tozanlı Kazası**, İstanbul 2003, s. 113

⁴⁵⁰ Aynı eser, s. 113

söz veriyoruz. Böyle olduğu halde nahiyemiz ahalisinden bazı bozguncular vilayet makamını rahatsız etmiş, güya zulüm ve cefaya tahammülümüz kalmadı, perişan olduk iddiasında bulunmuşlardır. Hâlbuki hiçbir surette zulüm edilmiyor ve incinmiyoruz. Bu gibi iddialar tamamen asılsızdır. Biz fakirler her türlü vergileri öderken, bazıları fenalık kasdıyla işlerimizi bozsunlar, bu doğru değildir. Bundan ötürü bu fitneci ve yalancıların sözlerine değer verilmemesini ve nahiyeye dönmelerine müsaade edilmesini rica ederiz.⁴⁵¹ Bu gelişmeler üzerine merkezi hükümet olayların tahkiki için, Sivas valisi Lütfullah Paşa'ya bir ferman göndermiştir. Ardından Lütfullah Paşa, fermana uyarak Tozanlıları Sivas'a çağırarak, Tokat'a kadar gelen Tozanlıların bazıları Sivas'a gitmek istemeyince padişahın isteği ileri sürülerek Sivas'a gelmeleri vali tarafından tekrarlanmıştır. Neticede olaylar bu minval üzere devam etmiş halk, Lütfullah Paşa'dan da istediği desteği alamamıştır.⁴⁵² Bu hadiseden anlaşıldığı kadar ile Lütfullah Paşa, hanedan-ı memleket olmanın verdiği rahatlıkla görevlerini pek fazla umursamamaktadır.

Lütfullah Paşa'nın hükümet nezdindeki itibarını artıran olay belki de 1817 (1233) yılında ortaya çıkan bir ayaklanmanın bastırılmasıyla ilgilidir. Zira bu ayaklanmanın bastırılması için Lütfullah Paşa'ya gönderilen hükümde, kendisine Sivas eyaletinin tevcih edildiği bildirilmektedir.⁴⁵³ Bu tür olaylar karşısında merkezi hükümetin mali, askeri ve siyasi konularda işbirliği yapabileceği a'yânların desteği büyük değer taşıyordu. Lütfullah Paşa'ya ayaklanmayı bastırması için Sivas valiliğinin verilmesi ilk bakışta bir pazarlıkmış gibi gözükse de, arka planda yatan gerçek, merkezin taşrada halen etkisiz olmasıdır. Bir başka deyişle devlet, kendisi gibi a'yân olan bir mütegalibenin şekavetlerini yine bir a'yân vasıtasıyla bastırabilmektedir. Hükümet ile Lütfullah Paşa arasındaki bu ilişki özelden genele yansıtılmaya çalışılırsa merkez bu görevi Lütfullah Paşa'ya verirken kendisine Sivas eyaletini tevcih etmeseydi, Lütfullah Paşa aynı kararlılığı gösterir miydi? Bu soruya verilebilecek en uygun cevap Paşa'nın aynı kararlılığı göstermesi ihtimalinin yüksek olacağı şeklindedir. Öyleyse yeni bir tevcihin ne anlama geldiği sorusu gündeme gelecektir. Bunun

⁴⁵¹ Fikri Karaman, **Sivas-Tokat ...**, s. 113

⁴⁵² Fikri Karaman, **Sivas-Tokat ...**, s. 113

⁴⁵³ **BA, Cevdet-Dâhiliye**, nr. 6907

sebebi ise diğer a'yân ailelerinin Sivas'ta etkili olmaya başlamasından dolayı Lütfullah Paşa'nın yetkilerinin artırılmasıyla bir denge kurulacağı düşünülmüş olabilir.

Bu ayaklanmanın çıkmasında amil olan Kenan-zâde Ahmet ve Mütevellî-zâde Mahmut, Sivas'ın en güçlü a'yân ailelerindendir. Merkezi otorite, Sivas valisi El-Hac Ali Paşa'nın ayaklanmayı önlemekte yetersiz kaldığını gördüğünden dolayı Lütfullah Paşa'yı Sivas valisi olarak atamıştır.⁴⁵⁴ Ayaklanmanın bastırılmasını hızlandırmak için ayrıca o sırada Karaman Valisi olarak atanan Çapan-zâde Mehmet Celaleddin Paşa'da görevlendirilmiştir.⁴⁵⁵ Ancak M. Celaleddin Paşa'nın Sivas'a gelmeden önce halkın Sivas valisi Ali Paşa tarafını desteklediği ve bu sayede ayaklanmanın bastırıldığı görülmektedir. Bu gelişmede Lütfullah Paşa'nın büyük etkisi olduğu ihtimalî vardır. Çapan-zâde M. Celaleddin Paşa'nın Sivas'a geleceği haberi üzerine halkın valiyi desteklemesi, Çapan-zâdelerin bölgede halk tarafından istenmediğini şeklinde de yorumlanabilir.⁴⁵⁶ Lütfullah Paşa'ya verilen bu destekte halkın Lütfullah Paşa ile iyi bir ilişki içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu bilgilerden şöyle bir sonuca varılabilir: Zaralı-zâdeler ailesinin Sivas'ta uzun yıllar etkinliği devam etmiş olup, halk aile fertlerinin her birine aynı gözle bakmamıştır. Recep Paşa'ya gösterilen tepki ile Lütfullah Paşa'ya verilen destek buna en güzel örnek teşkil etmektedir. Dikkat edilirse ayaklanmayı çıkaran iki a'yân ailesi mensubudur. Ayaklanmayı bastırarak olanlar ise yine iki a'yân ailesi mensubudur. Bir anlamda bölgedeki mücadele a'yânlar arasında geçen nüfuz mücadelesi anlamına da gelmektedir. Bir başka söyleyişle merkezi otorite a'yânlardan faydalanma yoluna giderken a'yânlar da bu durumdan istifade ederek birbirleri üzerine etkinlik kurmaya çalışmışlardır. Bu olaylardan sonra Sivas valisi El-Hac Ali Paşa, Lütfullah Paşa'nın eski görev yeri olan Karahisar-ı Sahip sancağına atanmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6907.

⁴⁵⁵ BA, HH, nr. 32420

⁴⁵⁶ S. Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta", s. 95.

⁴⁵⁷ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6907.

Ayaklanmanın bastırılmasında istenilen performansı gösteremeyen Sivas valisinin görev yerinin değiştirilmesini şu şekilde yorumlamak mümkündür: Hükümet, taşradaki bir valisinin asâyişi sağlayamamasını affetmemektedir. Zira bir vali, görev yaptığı bölgenin en büyük memuru olarak hükümeti temsil etmektedir.⁴⁵⁸ Hükümet ise tebaasına güven vermek meyanından olmak üzere valisini görev yerini değiştirmiştir. Ayaklanmaya sebep olan Kenanoğlu Ahmet ve Mütevellioğlu Mahmut'u sürgünle cezalandırmıştır.⁴⁵⁹ Müteveli-zâde Mahmut Rodos'a, Kenan-zâde Ahmet Ağa da Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir.⁴⁶⁰ Ahmet Cevdet Paşa, Müteveli-zâde Mahmut'un daha sonra Rodos'ta idam edildiğini bildirmektedir.⁴⁶¹ Fakat Mahmut Ağa bir süre sonra affedilmiştir.⁴⁶² Ayrıca bu ayaklanmada Sivas müftüsünün de etkisi olduğu anlaşıldığından, müftünün de Kütahya'ya nefy edilmesine karar verilmiştir.⁴⁶³ Sivastaki ayaklanmanın bastırılmasından sonra Tokat ve Zile taraflarına firar eden eşkıyanın yakalanıp cezalandırılması görevini başarıyla yerine getiren Lütfullah Paşa, saraya çıkarak icraatları hakkında padişaha bilgi vermiştir.⁴⁶⁴ Eşkıyaya karşı a'yân ailelerinden yardım isteme olayı sık sık tekrarlanmakta idi. Şöyle ki, Diyarbekir halkı isyan ederek Diyarbekir valisi Behram Paşa'yı kuşatmışlardı. Halka yardım amacıyla olaya katılan eşkıya hadisenin büyümesine katkı sağlamıştı. Sivas valisi Lütfullah Paşa, emrindeki asker ile ayaklanmanın kısa sürede bastırılmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁶⁵ Bu isyanın bastırılmasının akebinde Haleb'te yeni bir isyan çıkmıştır. Haleb valisi Cabbar-zâde Celaleddin Paşa'nın kethüdası 1813 (1228) yılında bölgede bulunan ileri gelenlerin 18'ini idam ettirdikten sonra bir dönem sukunet sağlanmıştı. Fakat kısa bir süre sonra şehir tekrar eşkıya yatağı haline gelmişti. Haleb valisi Hurşit Paşa'nın kapı halkının, ahaliye karşı tutum ve davranışları bu isyanın ortaya çıkmasında önemli amildir. İsyân bir gece aniden başlamış asiler, Hurşit Paşa'nın kethüdasını öldürmüşlerdir. Ayaklanmanın kısa sürede büyümesi üzerine Hurşit Paşa,

⁴⁵⁸ Yaşar Yücel, "XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler" **Belleten** XLI, Ankara 1977, s. 163

⁴⁵⁹ BA, HH, nr. 22400

⁴⁶⁰ BA, HH, nr. 24500, 24546

⁴⁶¹ Ahmet Cevdet Paşa, **age**, C V, s. 2622

⁴⁶² **Salname-i Vilayeti Sivas**, 1300, s.62, 1302, s. 345, 1304, s. 66

⁴⁶³ BA, HH, nr. 32420

⁴⁶⁴ BA, HH, nr. 25219

⁴⁶⁵ Ahmet Cevdet Paşa, **age** C VI, s. 2666

İstanbul'dan yardım istemiştir. Merkezi otorite, Adana valisi Cabbar-zâde Celalettin Paşa ile Lütfullah Paşa'nın ayaklanmayı bastırması için ferman çıkartmıştır. Şiddetli çarpışmalardan sonra şehir ele geçirilerek asilerin liderleri idam edilmiş, bunun üzerine hükümet, Lütfullah, Celalettin, Hurşit Paşa'lara serâser kaplı samur kürkler hediye etmiştir.⁴⁶⁶ Eşkıya tedibi ile merkezi otorite nazarında itimat kazanan Lütfullah Paşa, Sivas köylerinde hırsızlık yapan Tirkanlı Kürtleri üzerine yürüyerek onları cezalandırmış ve gerekli tedbirleri almıştır.⁴⁶⁷

Lütfullah Paşa'nın merkez ile ilişkilerinin düzene girdiğini gösteren bir başka gelişme daha vardır. Amasya eski Mütesellimi Hacı Yusufoglu Ali'nin adı geçen memuriyeti sırasında on üç bin küsur kuruşu zimmetine geçirdiği iddiası ile Kıbrıs'a nefyine karar verilmiştir. Bu karar üzerine Amasya ileri gelenleri Sivas'a gelerek vali Lütfullah Paşa huzurunda muhasebe defterlerinin incelenmesini istediler. İnceleme sonucunda yaklaşık on üç bin kuruşluk açığın, Amasya'da mürur etmiş olan Trabzon Valisi Hüsrev Paşa ve Bolu, Kastamonu sancakları Mutasarrıfı Bekir Paşa'nın masraflarından kaynaklandığı saptanmıştır. Yusufoglu Ali'nin bu sebeple zimmetine bir şey zuhur etmediği bundan mütevellit Kıbrıs'a nefyine gerek kalmadığı Lütfullah Paşa'ya bildirilmiştir.⁴⁶⁸ Lütfullah Paşa bu olayda denetleyen ve kontrol eden statüsündeydi. Parasal bir konuda Lütfullah Paşa'ya hakemlik verilmesi, hükümetin O'na karşı güven beslemeye devam ettiğini yansıtmaktadır.

Lütfullah Paşa'nın 1821–1824 (1237–1240) tarihleri arasında Hanya valiliği ve muhafızlığı görevlerinde olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁹ Lütfullah Paşa, Hanya'da başarılı bir yönetim sergilemiştir. Hanya Kadısı Fatini Efendi'nin ilamına göre halk huzur ve rahat içindedir. Bundan dolayı Lütfullah Paşa'ya teşekkürlerini bildirmektedir.⁴⁷⁰ 1823 (1239)'te Kandiye Valiliği'ne görevini uhdesinde bulunduran Paşa, 1825–1826 (1241–1242) yıllarında Kandiye mutasarrıflığı ve muhafızlığı görevlerini ifa

⁴⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *age* C VI, s. 2668

⁴⁶⁷ BA, HH, nr. 22232

⁴⁶⁸ BA, HH, nr. 24873

⁴⁶⁹ BA, HH, nr. 29389

⁴⁷⁰ BA, HH, nr. 17401/A

etmiştir.⁴⁷¹ Paşa, merkezi hükümetle iyi ilişkilerini sürdürmekte olup II. Mahmut'un yeniçerilerin ortadan kaldırılması çalışmalarında üstüne düşen vazifeyi yerine getirmekte büyük çaba sarfetmiştir. Kandiye Muhafızı Lütfullah Paşa'nın tahriratı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. İlgili tahrirat'a göre Eski Kandiye Valisi Merhum Şerif Paşa'nın Kethüdası Necib Efendi, Hanya Sancağı'na kaymakam olarak tayin edilmiştir. Ayrıca Nahya'da, Granbose Kalesi'nde muhafız kalmadığından ulufeleri tertib edilip kale beyi, dizdar, cebecibaşı, topcubaşı ve asker istihdam olunması gereği vurgulanmıştır. Granbose Kalesi'ne türlü oyunlarla girmeyi başaran on üç gemi, asker ile burayı zaptetmişlerdir. Ayrıca İbrahim Reisi şehid edip muhafızları esir almışlardır. Kisamo'da ise muharebeye devam edilmektedir.⁴⁷² Lütfullah Paşa'nın II. Mahmut'a sunduğu başka bir tahrirat'ta Yeniçerilerin ilga edildiği ve yerli neferat hakkında ne suretle muamele edileceği ve Asakir-i Mansurenin tertibine başlandığı, Bektaşî tekkelerinin kapatıldığı bildirilmektedir.⁴⁷³ Bütün bunlar a'yânların yeniçeri ocağına nasıl baktıkları sorusunu gündeme getirmektedir. A'yân – yeniçeri ilişkisi araştırılması gereken bir husustur.

Kandiye Muhafızı Lütfullah Paşa'nın bu görevde iken ortadan kaldırılan yeniçerilerin Girid'deki sandıklarında bir kaç bin kese ortaya çıkarılmıştır. Kandiye mutasarrıfı Lütfullah Paşa bu paraları harcamağa başlamış bir anlamda zimmetine geçirmiştir. Bunun üzerine Merkezi hükümet, Darbhane Emini'ne gönderdiği emirde ilgili tutarın biran evvel Lütfullah Paşa'dan tahsil edilmesinin istemektedir.⁴⁷⁴ Bu olay a'yân ailelerinin genel karakteristiğini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre a'yânlar fırsatını bulduğu anda nüfuzlarına güvenerek haksızlık yapmaktan geri kalmamaktadırlar. Lütfullah Paşa'nın davranışlarını beğenmeyen merkezi otorite 1827 (1242) yılı sonunda Manisa'da ikamet etmek şartıyla gayretli Paşa'sını azletmiştir. Lütfullah Paşa 1827 (1243) yılında vefat etmiştir. Lütfullah Paşa, Manisa'nın Paşa Mezarlığında meftun bulunmaktadır.⁴⁷⁵

⁴⁷¹ BA, HH, nr. 17401, 17474/C

⁴⁷² BA, HH, nr. 17401

⁴⁷³ BA, HH, nr. 17345

⁴⁷⁴ BA, HH, nr. 17474/C

⁴⁷⁵ İ.H.Uzunçarşılı; *Afyon, Karahisar ...* ,s.101,104

Sonuç olarak merkezi hükümetin yerel düzeydeki a'yânları mahiyetlerine alarak askeri ve malî görevlerle donattıklarına tanık olmaktadır. Özellikle savaş zamanlarında her a'yânın kapısı Osmanlı Hükümetinin küçük birer kopyası haline gelmiştir. Başlangıçtaki önem ve özelliklerini yitiren aile, sistemin kurallarına uymak durumunda kalmış ve bir çeşit bürokratlaşma sürecine katılmışlardır. Hatta Osmanlı bürokratlarında olduğu gibi ölümlerinde servetleri müsadere edilmiştir.⁴⁷⁶

2. Ailenin Halkla İlişkileri

Taşradaki Osmanlı devlet yönetiminin adem-i merkeziyetçi bir sisteme dönüşmesinin şehir boyutunu ilgilendiren en önemli uzantısı, kentlerde yerel kökenli, ve nüfuzlu ailelere mensup kişilerin ya da başka bir deyişle şehir eşrafının idari mekanizma içerisinde eskisinden çok daha etkin bir konuma erişmesidir. Bu konum, onlara şehir halkıyla ilişkilerinde büyük bir hareket serbestîsi sağlamaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde a'yân-halk ilişkisinin ortaya çıkarılması için yerel düzeydeki a'yânlarla halk arasındaki münasebetlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konu, gereği gibi işlenirse Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda bilinmeyen birçok yönü de ortaya çıkarılmış olacaktır. Genel olarak bakıldığında 17. ve 18. yüzyıllarda taşradaki siyasal güç, faaliyetlerinde, merkezden özerk bir durumda sayılabilirdi. Birçok yerde, çoğu insanın gündelik yaşamında merkezi devletin önemi gözle görülür bir şekilde azalırken, yerel a'yân ailelerinin etkisi artmıştır. A'yânlık kurumunun oluşmasının temel sebebi, hükümetin taşradaki otoritesini kaybetmiş olmasıdır. Kurumun zamanla güçlenmesinde toplumsal yapının da önemli ölçüde etkisi vardır. Kurumun ortaya çıkışı ve gelişmesi sırasındaki a'yân-halk ilişkisini tespit etmek amacıyla Zaralı-zâdeler ailesinin Sivas ve çevresinde halkla ilişkileri incelenecektir. Fakat yukarıda belirtilen hususların tespit edilebilmesi için birçok a'yân ailesinin çalışılması gerekmektedir. Bu nedenle bizim çalışmamız önemli bilgiler muhteva etmekle beraber konuya bütünü ile ışık tutmaktan uzaktır.

⁴⁷⁶ Zaralı-zâde Mehmet, Feyzullah, Abdullah, Recep Paşa örneklerinde olduğu gibi

17.yüzyılda hazinenin gelirlerini artırmak amacıyla mahallelerden, esnaftan ve köylerden çeşitli isimler altında nakit vergi alınması usulü yaygınlaştı. Bu noktada “eşraf ve a’yân” denilen kişiler kent adına bu organizasyonu yürütüyorlardı.⁴⁷⁷ 18. Yüzyıl başlarında tımar ve mukata’a sistemine dayalı Osmanlı mali sistemi artık işlemez hale gelmişti. Osmanlı Devleti hazineye daha çabuk gelir sağlamak amacıyla tımar alanlarını büyük birimler haline getirerek malikâne yolu ile eşraf ve a’yâna babadan oğula geçecek şekilde işletmeye verdi. İltizam aynı aileden kişilere bırakıldı.⁴⁷⁸ Bu uygulama biçimiyle bölgede kök salan kişiler nüfuzlarını kendinden sonraki kuşaklara aktarmak suretiyle yerel a’yân aileleri oluşmuştur. A’yânlar bulunduğu bölgede güç ve kudret sahibi olmak için alt yapı oluşturmak durumundadır. Gerileme döneminde bu alt yapıyı oluşturmak çok zor olmamıştır. Taşrada yetkili makamlara atanan bu kimseler ister vali olsun ister tımar sahibi, gittikleri yerlerde (özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda) daha kısa kalırken 18. yüzyılda daha uzun süre kaldılar. Yani 18. yüzyılda merkezden taşraya görevlendirilen kişilerin sirkülasyonu önceki dönemlere nazaran önemli ölçüde yavaşlamıştır. İşte a’yân ailelerinin halka ilişkilerinde bu ve benzeri sebepler büyük oranda belirleyici olmaktadır. Merkezi hükümet, bu yolla taşradaki etkisini ve otoritesini istemeyerek a’yânlara devretmekteydi. Otoritenin merkezden kenara kaymasını Osmanlı Devleti’nin feodalleşmesinin sinyalleri olarak değerlendirmek de mümkündür. Toplum ile devlet arasında bir ara sınıf olarak nitelenebilecek olan a’yânların sınıf olma hüviyeti kazanmalarını, devlete yardımcı olmak adına halk üzerinden güçlerini artırmalarına bağlamak da mümkündür. A’yânlar, elde ettikleri güç ve kudret sayesinde önce halka, sonra hükümete karşı keyfi davranışlar içine gireceklerdir.

A’yânlar ile halk arasında malî, siyasi, sosyal alanlarda sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkilerde daha çok malî unsur ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle merkezi hükümetle a’yân arasındaki ilişkinin temelini vergilerin düzenli tahsili oluşturuyordu. Zira a’yânların vergi tahsili gibi önemli bir görevi vardır. A’yânlar berâtla atandıkları için kazandıkları resmi kimlik, merkezden kendilerine,

⁴⁷⁷ Özer Ergenç, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, **Belleten**, LII/202-203, Ankara, 1988, s.505-533

⁴⁷⁸ Aynı makale, 505

yöre ile ilgili yazılar yazılmasını ve görevler verilmesi gibi önemli mali imkanları beraberinde getiriyordu.⁴⁷⁹ Bu görevlendirmede devlet toplayacağı verginin miktarını bölgedeki ilgili a'yâna bildirir, bunun üzerine a'yân söz konusu vergiyi devlet adına toplardı. Buraya kadar her şey normal ve meşru zeminde devam etmektedir. Asıl sorun paranın toplanması sırasında yaşanmaktaydı. A'yân ile halk arasındaki anlaşmazlığın temel sebebi de budur. Zira a'yânlar devletin belirlediği miktarının dışına çıkarak, haksız bir şekilde vergi oranlarını yükseltmektedirler.⁴⁸⁰

Zaralı-zâdelerle ilgili belgelerde, ailenin önde gelen fertlerinin bir çoğunda (Mehmet, Feyzullah, Recep, Lütfullah Paşa) zimmetlerine para geçirdiği suçlaması vardır. Bu meyanda ilk örnek Zaralı-zâde Mehmet Paşa ile ilgilidir. Mehmet Paşa ilk Sivas valiliği döneminde 1747–1749 (1160–1163) gerek Sivas gerek Amasya'ya ait vergi gelirlerini zimmetine geçirmiştir. Bu nedenle görevden alınıp Trabzon valiliğine atanmıştır. Bâb-ı âli Paşa'nın zimmetindeki paranın peşini bırakmak niyetinde değildir. Hatta zimmetindeki paranın hazineye teslimi için 1751 (1165) yılında tekrar Sivas valiliği görevine getirilmiş, buna ilaveten Amasya sancağı arpalık olarak verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda arpalık maiyeti kalabalık idarecilere verildiğine göre, demek ki Mehmet Paşa'da Orta Anadolu'da artık nüfuzlu kabul edilen belli başlı a'yânlar arasına girmiştir. Bir yıl sonra Amasya mutasarrıflığı görevi de Paşa'ya tevcih edilmiştir.⁴⁸¹

Mehmet Paşa, gerek Sivas gerek Amasya emvalinden zimmetine geçirdiği, paraları kendi cebinden ödemek yerine halktan toplamak niyetinde idi. Bu amaçla zimmetindeki paranın tutarını fazlasıyla hesaplayarak tekrar bütün vilayet halkına tevzi etmiş ve hemen tahsile başlamıştır. Fakat köylerden kendisine güvenen yiğitler ve leventler, Mehmet Paşa'nın haksız uygulamaları nedeniyle şekavete kalkıştılar. Amasya, Tokat, Zile havalisinde köyleri basarak köylülerin mallarını yağmaladılar. Amasya'da şakilik yapan leventler, Sarı Kadı oğlu (Pehlivan Mehmed) namıyla bilinen, gayet yiğit ve cüretkâr bir sergerdenin emriyle hareket ediyorlardı. Tahsilât

⁴⁷⁹ ŞŞS, 5/270

⁴⁸⁰ Y. Özkaya, *age*, s.181.

⁴⁸¹ H. Hüsamettin, *age*, s.80, 84, 87

işleminin zorla yapılmaya çalışılması, şakilerin sayılarının hızla artmasında önemli etken oldu. Bu esnada İbekli Ömer Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa'da Mehmet Paşa'nın haksız uygulamalarından kaçıp levent eşkiyasına karıştı. 1756 (1170) yılı Muharrem'inde Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın, tahsilat işi ile görevlendirdiği Fazlı oğullarının güç kullanması, bölgedeki kargaşa, kaos ve isyanları artırdı.⁴⁸² Mehmet Paşa tahsil emrini verdikten sonra siyasi bir manevra ile Amasya Alay bey'i Mehmet Bey'e kızını vererek O'nu da kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Kısa bir süre sonra Mehmet Bey Sivas alaybeyi olarak Sivas'a gittiğinden dolayı bu politik evlilik Paşa'ya fazla bir getiri sağlamamıştır.⁴⁸³

Bu durumdan müteessir olan ulema, a'yân ve halk Mehmet Paşa'nın haksız uygulamalarına itiraz ederek efkârı umumiyenin galeyanını teskine hizmet ve bir mahzar-ı umûmi ile divan-ı hümayuna şikâyetle bulundular. Recep ayı sonunda Osman Efendi Amasya kadısı olarak göreve başladı. Bu gelişme ile halk umutlanarak daha da cesaretlendi. Şaban ayında Fazlıoğullarının konakları halk tarafından taşlandı. On kadar tahsildar fena halde dövüldü. Bunlardan biri dayak altında can verdi. Bu gelişmelerle mesele iyice büyüdü. Bir yandan Fadlı oğullarının taraftarları diğer yandan halk her tarafa şikâyetler yağdırdı. “Şu hadiseler ve levent eşkiyasının töremesi sırf vali olacak derebeyinin seyyiat ve mezalimi yüzünden olduğu anlaşıldığından ba fermanı âli Sivas valisi olan Çeteci Abdullah Paşa kuvvetleriyle Zaralı-zâde Mehmet Paşa azl ve idam edildi.”⁴⁸⁴

Zaralı-zâde Mehmet Paşa, babasına oranla daha etkili ve cesur sayılabilirdi. Gücünün sınırlanması çabaları karşısında halkın desteğinden emin, iyice kökleşmiş hamilik bağlarına güvenerek, merkezin emirlerini açıkça göz ardı ederek zalimanece halkın paralarını gasbetti. Bu olay, bize a'yânlar ile ilgili önemli yorumlar yapmamıza imkân sağlamaktadır. Aile Sivas'ta yerleşik olduğundan ve siyasi geleceği bir anlamda Sivas halkının Paşa'ya vereceği destekle sağlanacağından burada, (Sivas) Amasya'da olduğu kadar haksız uygulamalar yapmamaktadır. Fakat

⁴⁸² H. Hüsamettin, *age*, s.92, 93

⁴⁸³ H. Hüsamettin, *age*, s.91

⁴⁸⁴ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.93

devlet, Paşa'yı Sivas'ta görevlendirmeyerek nüfuzunu kırmaya çalışırken yeni zulümlerin de önünü açmış olmaktadır. Mevcut durum, hükümetin kapsamlı bir politikası olmadığı şeklinde, yorumlanabilir. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile Feyzullah Paşa da zimmetine para geçirmiştir. Feyzullah Paşa'nın Anadolu valisi olarak görev yaptığı dönemde Anadolu eyâlet-i imdâd-ı seferiyyesinin bekâyası olan 59.000 kuruşu zimmetine geçirmiştir. Merkezi hükümet mezkûr miktarın mutlaka alınması gerektiğini bildirerek bu hususta, Kütahya naibi, eyalet-i Anadolu'da vaki kuzat ve nüvvâb-ı ve Kütahya mütesellimi Abbas'ı ve bu hususa mübaşir tayin olunan bir kimseyi görevlendirmiştir.⁴⁸⁵ Anadolu ve Rumeli'de bulunan a'yânlarla halk arasında benzer olaylar yaşanmıştır. Bu ve benzeri olaylarda da görüldüğü üzere ortaya çıkan iktidar boşluğu taşradaki merkezkaç eğilimlere cesaret vermiştir.

Osmanlı Devletinde vergi tahsili yerel yöneticiler tarafından yapıldığı için özellikle gerileme döneminde zimmet suçu sık rastlanılan bir durumdu. Zimmet, suçu işleyen şahıs tarafından bazen kabul edilmiş olup telafisi için senet düzenlenmiştir. Bazen de zimmet suçunu işleyen şahıs paranın kendisinde olmadığını iddia etmiştir. Bize göre, birinci şekildeki zimmet halkla aile arasındaki ilişkiyi ikinci türdeki zimmet suçlaması kadar etkilememiştir. Zira zimmetindeki parayı kabul etmesi halinde bu vergi tekrar halktan toplanmayacaktır. Diğer türdeki zimmet suçlamasında suç kabul edilmediği için halk zan altında kalmaktadır. Bu durumda aile ile halk arasında ilişkiler bozulacaktır.

İkinci tür zimmet suçuna örnek olarak Recep Bey'in durumu gösterilebilir. Şöyle ki Sivas valisi ve Özi muhafızı Mahmut Paşa'ya düşen gelirlerden (has, hazeriye ve aidat-ı muayyene-i saire) 3.250 kuruş Zaralı-zâde Recep Bey'in zimmetinde kalmıştır. Zimmetinde kalan bu paranın açığa çıkarılması ve olayın aydınlatılması için Recep Bey, kadı huzuruna davet edilmiştir. Recep Bey, bu davete sert bir biçimde tepki göstermiş, mahkemeye gitmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁸⁶ Halk ise ısrarla mezkûr miktarın Recep Bey'in zimmetinde olduğunu ileri sürerek, Recep Bey

⁴⁸⁵ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 7496

⁴⁸⁶ Osmanlılarda ve diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi başlıca şer'i ve örfî davaların görüşüldüğü ve karara bağlanıldığı yere, kanunnamelerde ve resmi yazılarda "meclis-i şer'" adı verilmektedir. Halil İnalcık, "Mahkeme", İA, C.VII, s.149

aleyhine mahkemeye başvurmuştur. Fakat Sivas kadısı ilamı vermekten kaçınmıştır.⁴⁸⁷ Kadı Recep Bey'den çekindiği için ilamı vermemiştir. Bu durumda Paşa'nın kadıyı da etkisi altına aldığı anlaşılmaktadır. Recep Bey'in mütesellimlik buyrulduşunda belirtilen "bilcümle ahalinin razı ve şakir oldukları ve muma-ileyhin zapt u rabt-ı memleket ve himayet-i fukara-yı raiyyete kudret ve liyâkatı zâhir ve bedidâr"⁴⁸⁸ meziyetleri halkın teveccühünün bir ifadesi iken, zimmetine para geçirme hadisesinden dolayı halk Recep Bey'e cephe almış, hatta onun aleyhine mahkemede şahadet etmek için kadıya başvurmuştur. Hükümet, bu olaydan sonra Recep Paşa hakkındaki düşüncelerini bir süre ertelemiş olmalıdır. Zira mütesellimlik vazifesini sürdürmesine izin vermiştir. Devletin bu tutumu karşısında halk Recep Bey'den hem çekinmiş, hem de ona karşı kin ve husumet beslemiştir. Bu türden olaylar toplumsal ilişkilerin zedelenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Recep Bey'in kadıyı etkilemesi münferit bir olaymış gibi gözükse de olayın arka planı bize daha farklı yorumlar yapmamıza imkân sağlamaktadır. Zira yerel düzeydeki ileri gelenler Osmanlı adalet sistemine olumsuz yönde etki ederken, bölgede adaletin tecelli etmemesini de sağlamaktaydılar.⁴⁸⁹ Yine Recep Bey, bu tutumuyla toplumsal statüsünün farklı olduğunu, hatta vali, onun vekili ve (genellikle İstanbul'dan atanan ve resmi olarak yönetici gurubuna dâhil olan) kadıdan yüksek bir konumda görmüştür. Bu olayda kullanılan statü simgesi, bir toplumda ileri gelenlerin kendilerini tanımlamalarının ve halkın geri kalan kısmından kendilerini, ayıracak çizgiyi çekmesi olarak da yorumlanabilir. Recep Bey, bu olaydan ders almamış, keyfi uygulamalarına devam etmiştir. Nihayet hükümet, Recep Bey hakkında 1795 (1210) yılında sürgün kararı vermiştir.⁴⁹⁰ İlgili fermanda "Sivas mütesellimi kapıcıbaşlarından Recep Bey'in hilafeti şariat-ı garra ve mugâyir-i rıza-yı ahaliyi memleket ve fukara-yı raiyet haklarında enva'i mezalim ve nakfiyane cesareti tahkik zerde-i...." buyurmuştur. Hükümet, Recep Bey'in ahaliye karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini, fukarayı ezdiğini bunların ötesinde merkezi otoritenin

⁴⁸⁷ SŞS, 2/178; Saim. Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta", s. 92

⁴⁸⁸ SŞS, 2/126; Saim. Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta", s. 91

⁴⁸⁹ Osmanlı'da mahkemelerin çok hızlı bir şekilde davaları sonuçlandığı bilinmektedir. Hatta bazı davalar açıldığı gün neticelendirilmektedir. Abdülaziz Bayındır, "Eyüp Mahkemesi" (**Eyüp: Dün / Bugün**) 11-12 Aralık 1993, İstanbul 1994, s.117

⁴⁹⁰ SŞS, 4/66

emirlerine uymadığını belirtmektedir. Özellikle savaş zamanlarında a'yânlar bulundukları yerlerde başlarına buyruk, kural tanımaz tutumlar içerisine girmektedirler. Hükümet ise sürekli uyarılarda bulunmuş, gerekli yerlere adalet fermanları göndermiştir. 1792 (1207) yılında Sultan Selim Han, Sivas'a gönderdiği adalet fermanında da Sivas ve kazalarındaki ahaliye iyi davranılmasını, zulüm ve haksızlıktan kaçınılmasını sıkı sıkı tembih etmiştir.⁴⁹¹ Devlet adamlarının halka karşı yapmış oldukları kanunsuz davranışların eskiden beri, "Adalatnâme" denilen fermanlarla önlenmeye çalışıldığı da bilinmektedir.⁴⁹²

Taşradaki a'yânlardan valilik yapanların bir kısmı da haksız uygulamalarda bulunmuşlardır. Örneğin, Sivas Valisi Hafız Paşa, halktan zorla para toplayıp ardından bu paraları ödememiştir.⁴⁹³ Bu sayede zengin olan birçok kimse servetini politik geleceğine yatırım aracı olarak kullanmış ve önemli mevkiiler elde etmişlerdir. Bu kimselerin oğulları da babalarının siyasi nüfuzları sayesinde belli mevkilere geldiğinde hanedan ailelerinin oluşması ve kökleşmesinin bir nedeni de ortaya çıkmaktadır.⁴⁹⁴

Aile ile halk arasında iyi ilişkiler de (zimmet suçlamaları dışında) kurulmuştur. Aile Sivas ve çevresindeki sosyal ve ekonomik sorunlara çözümler getirmiştir. Köylere yapılan eşkıya saldırılarının önlenmesi Zaralı-zâdeleri halkın gözünde adeta kurtarıcı konumuna getirmiştir. Ekonomik anlamda da aile halkın sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. Örneğin Recep Paşa, 1793 (1208) yılında Sivas şehrinde muhtekirlerin faaliyetlerinin önlenmesinde büyük gayret sarf etmiş ve başarılı olmuştur. Bu sayede halkın teveccühünü kazanmıştır.⁴⁹⁵ A'yân aileleri ekonomik yönden çok güçlü oldukları için esnafla da sıkı bir ilişki içine girmişlerdir. Bu anlamda Zaralı-zâdelerin esnafla olan ilişkileri daha çok ekonomik boyuttadır.

⁴⁹¹ Adalet fermanlarının esas gayesi halkın refah ve sükun içinde yaşaması, memleketin adalet esaslarına göre yürütülmesini temin etmektir. Adalet fermanlarında incelemiş olduğumuz hususlara XVIII. Yüzyıl Şer'iyye sicillerinde sık sık rastlanmaktadır. Daha çok Anadolu'nun her üç kolundaki eyalet yöneticilerine hitap eden fermanlar halkın "hıfz ve hiraseti" ile memleketin düzeni sağlanmaya çalışılmıştır. Bkz. SŞS, 5/162 -163.

⁴⁹² Halil İnalcık, "Adalet nameler", **Belgeler**, C.II, S.3-4, (1965). s. 54

⁴⁹³ SŞS, 20/120

⁴⁹⁴ Zeki Arıkan."Osmanlı İmparatorluğuna Egemenlik Anlayışı" **Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, no. 77, Ankara,1995, s.64-79

⁴⁹⁵ SŞS, 5/233

Esnaflar birbirleri ile ilişkilerinde aile aracı veya kefil olmaktadır.⁴⁹⁶ Esnaflar sıkıntılı zamanlarında onlara kredi vererek yardım ettiği ve böylece ilişkilerini iyi yönde tuttuğu görülmektedir. Esnafa sağlanan kredi desteği ile ilgili olarak Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın, Kasap-zâde Ahmet ve Mustafa'ya 486 kuruş, Kahveci oğluna 162,5 kuruş borç verdiği anlaşılmaktadır⁴⁹⁷.

Recep Bey de esnafla olan ilişkisini geliştirmek için onlara kredi vermiştir. Buna göre Bağcı oğlu'na 1.700 kuruş borç vermiştir.⁴⁹⁸ A'yânların murabahacılık yaptıkları bilirse de Zaralı-zâde ailesinin murabahacılık yaptığına dair bir kayda rastlanılmamıştır. Bundan dolayı halkın sıkıntılarını fırsat bilerek tefecilik yaptığı anlamında bir yorum yapmaya imkân bulunmamaktadır. Bağcı oğlu'nun a'yân ailelerinden aldığı toplam para miktarına bakıldığında, Çavuş-zâde Himmet Ağa'dan 55 kuruş, Mütevelli oğlu Süleyman Ağa'dan 283 kuruş, Hatip-zâde Seyyid Ali Ağa'dan 550 kuruş ve Zaralı-zâde Recep Bey'den 1.700 kuruş aldığı görülmektedir.⁴⁹⁹ Recep Bey'den borç alan şahıslar arasında Sivas ve çevresinin ileri gelenleri ve ahalisi gibi kimseler görülmektedir. Aile sağladığı kredilerle şehirdeki siyasi mevkilerini ekonomik güçleriyle örtüşürerek yerel toplumu hâkimiyeti altına almaktadır denilebilir.

Aile ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen ana etmenin aile tarafından kurulan vakıflar olduğu aşîkârdır. En azından Zaralı-zâdeler için bu durum kabul edilebilir. Osmanlı toplumunda özellikle yönetici sınıfın kurduğu kimi vakıflar devlet-millet kaynaşmasına katkıda bulunmuş, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir.⁵⁰⁰ Zaralı-zâdeler ailesi yaptırmış olduğu vakıf faaliyetleri ile halk nazarında olumlu bir izlenim bırakmışlardır. Alime Hatun, Mehmet Paşa, Recep Paşa, Lütfullah Paşa, Saniye Hanım ve Ayşe Hanım'ın yaptırdığı dini, eğitim ve kamu tesisleri ailenin bölgede etkinliğini artmasında, halk üzerinde sosyal prestij kazanmasında önemli bir etken olmuştur. Bu sayede aile halkın teveccühünü

⁴⁹⁶ SSS, 1/212

⁴⁹⁷ SSS, 5/156

⁴⁹⁸ SSS, 3/66

⁴⁹⁹ SSS, 3/66.

⁵⁰⁰ Sabri Ülgener, *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 1981, s. 124

kazanmıştır.⁵⁰¹ Her şeye rağmen ailenin bazı kimselerle problemi olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Erzurum ve Kars taraflarında tüccar taifesinin iltizama mubâyaa eyledikleri kara sığır ve camızlardan Sivas sancağında vaki Zara ve Yarhisar arasında altı gelen, bac, kırtıl mukâta'aları ber-vech-i malikâne olup ilgili vergilerin toplanması Recep Bey'e verilmiştir. Fakat bazı kimseler Recep Bey'i teaddi ve rencide ederek görevini yapmasını engellemeye çalışmışlardır.⁵⁰²

Aile ile halk arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da, hizmetlerinde bulunan insanların velayetleriyle ilgilidir. Zaralı-zâde Osman Bey'in hizmetçilerinden Medine bint-i Hüseyin isimli kızı, annesi ve Ağabeyleri istemediği birine vermek niyetindedirler. Kız ise bu evliliğe karşıdır. Osman Bey, kızın fikrini sorduktan sonra ailesini ikna etmeye çalışmıştır. Annesi ve Ağabeyleri “kızı alır götürür, istediğimiz kimseye veririz” dediklerinde kız halen hizmetlerinde bulunduğu kişiyi annesi ve babası olarak kabul ettiğini söylemiştir. Böylece annesinin ve kardeşlerinin isteğini reddetmiştir. Osman Bey de kızı desteklemiş ve bu nikâh gerçekleşmemiştir. Bu durum ailenin hizmetinde bulunan kişilerin velayetlerini üstlendiğini göstermektedir.⁵⁰³ Bu belge bize o dönemdeki nikâhlanma usulüyle ilgili önemli bilgiler de vermektedir. Şu halde, nikâh akdinin gerçekleşmesi için her iki tarafın da rızası durumunda nikâh kıyılabilir. Ayrıca nikâhı kıyılacak kişinin isteği ile velayetinin el değiştirebileceği fikrini de beraberinde getirmektedir denilebilir.

Osmanlı idari organizasyonunun diğer bölgelerde olduğu gibi Sivas'ta da adem-i merkeziyetçi bir yapı kazandığı, bu dönemlerde şehrin sosyo-kültürel ve ekonomik varlığı açısından Zaralı-zâdeler ailesi önemli ölçüde etkili olmuştur. Bir bakıma şehrin kaderi, bu ve benzeri a'yân ailelerine bırakılmıştır denilebilir. Ailenin halkla ilişkileri vergi toplama işlerinin düzenliliği devlet aygıtının çalışması vs gibi görece ahenkli sosyo-ekonomik sistem karşılığında, merkezin ödediği bedel mutlak denetimden veya otoriteden ve ekonomik kazanımların bir kısmından vazgeçmek

⁵⁰¹ Bkz. Zaralı-zâdelerin Vakıfları

⁵⁰² SŞS, 5/318

⁵⁰³ SŞS, 1/139; Savaş, Saim. 18.Asrın Son Çeyreğinde ..., s. 47

şeklinde olmuştur denilebilir. Zira yerel ekonominin zayıflaması imparatorluğun reel gelirini azaltıyordu.

3- A'yânlar Arası Münasebetler

Hükümetin, gücünün azalmasına paralel olarak 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'deki a'yân aileleri arasında amansız bir rekabet ortaya çıkmıştır. Rekabet daha çok iltizam haklarını ele geçirmek çerçevesinde yaşanmaktadır. Zira, iltizamı ele geçiren a'yân bulunduğu yerde gücünü artırmaktaydı. A'yânlar arasında yaşanan çekişmeleri merkezi otorite, dikkatlice izler, taşradaki politikasına uyacak şekilde taraf tutardı. Örneğin Uşak a'yânı Nasuhoğlu ile Karaosman-zâdeler arasında yaşanan nüfuz mücadelesinde ekonomik sebepler başta olmak üzere değişik nedenlerden dolayı merkezi otorite Karaosman-zâdeler tarafını desteklemiştir.⁵⁰⁴

Sivas ve kazalarında irili ufaklı birçok a'yân ailesi bulunmaktaydı. Bunlar içerisinde merkez tarafından resmi görevle görevlendirilmiş olanlar zamanla bölgedeki güç ve nüfuzlarını artırmışlardı. Bu arada şu hususu belirtmek gerekir. Merkezi Hükümet resmi olarak a'yânlık vermediği ailelere de eşkıya tedibi ve asker temini gibi görevler vermekteydi.⁵⁰⁵ Bu sayede güçlenen a'yân aileleri Sivas ve çevresine hâkim olma kavgasına başlamaktaydılar.⁵⁰⁶

Hatip-zâdeler tarikat erbabından olup, Sivas'ta vakıf faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır.⁵⁰⁷ Aile, Sivas mütesellimliği görevini alarak⁵⁰⁸ bölgede etkinlik kurmaya başlamış; ardından Kethüdayerlik⁵⁰⁹ ve Sivas valiliği görevleriyle nüfuzlarını artırmışlardır. Bu kudrete dayanarak zaman zaman taşkınlık yapmışlardır. Hatip-zâdeler ailesiyle Zaralı-zâdeler arasındaki rekabet daha çok resmi görevleri ele geçirmek nedeniyle çıkmıştır. 1790 (1205) tarihli bir fermanın edinilen bilgilere göre Hatip-zâde Ali Ağa Orduyu Hümâyûna asker göndermekle vazifelendirilmiş

⁵⁰⁴ Cabi Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Haz. M. Ali Beyhan, Ankara, 2003, s. 218–222

⁵⁰⁵ SSS, 2/33

⁵⁰⁶ SSS, 4/24.

⁵⁰⁷ SSS, 4/24; 5/43; 5/26.

⁵⁰⁸ *Salname-i Vilayet-i Sivas*, Sene 1308, s. 44

⁵⁰⁹ SSS, 4/24

fakat bu görevi yerine getirememiştir.⁵¹⁰ Ali Ağa'nın görevini savsaklamasını iki şekilde yorumlamak mümkün gözükmektedir. Ali Ağa, gerçekten üzerine aldığı bu görevi yerine getirmekten aciz olabilir yani siyasi anlamda otorite sahibi değildir. Ya da halkın sevgisini kazanmak, halk üzerinde olumlu etkiler bırakmak için asker gönderilmesini savsaklıyor olabilir. Sebebi her ne olursa olsun hükümet, Ali Ağa'yı Maraş'a sürgün etmiştir. Ardından bu görev Zaralı zâde Recep Paşa'ya verilmiştir. Hatip-zâdelerin bölgede güçlenmesini istemeyen merkez onların bu gücünü başka bir a'yân ailesi ile dengelemiş olmaktadır. Fakat 1 yıl sonra Ali Ağa'nın affedildiği görülmektedir. Bu affin gerekçesi Ali Ağa'nın "ıslah-ı nefis" olduğu şeklindedir.⁵¹¹

Sivas'ta Zaralı-zâdeler ile Kenan-zâdeler arasındaki rekabet Hatip-zâdelere nazaran biraz daha çetindir. Kenan-zâde Ahmet Ağa döneminde ailenin gücü hayli artmıştır. Ahmet Ağa, önce mütesellimlik, ardından da valilik görevlerini ele geçirmiştir.⁵¹² Ailenin önemli fertlerinden biri olan Feyzullah Ağa'da mütesellimlik ve Sivas valiliği görevlerinde bulunmuştur.⁵¹³ Kenan-zâdeler ailesi ayrıca bazarbaşılık görevini uzun bir dönem uhdelelerinde bulundurmuşlardır.⁵¹⁴ Kenan-zâdeler ile Zaralı-zâdelerin rekabeti Recep Paşa döneminde şiddetlenmiş; Kenan-zâde Feyzullah Ağa 1205 (18 Receb 1790) tarihinde Sivas Eyâleti sabık ser-'askeri Karahisari Ahmet Paşa tarafından mütesellimlik görevinden alınmış; yerine Recep Paşa getirilmiştir.⁵¹⁵

Kenan-zâde Feyzullah Ağa'nın görevden alınmasının gerekçesi ise vergi tahsilinde yeterli başarıyı gösterememiş olmasıdır.⁵¹⁶ Devletin asıl gayesi vergilerin toplanması olup bu konuda yetersiz gördüğü kişiyi görevinden alarak, bu görevi bir başka a'yâna tevdi etmiştir. Belki de çekişmenin temelinde devletin ekonomi politikaları yatmaktadır. Feyzullah Ağa, ileri bir tarihte Sivas mültezimlerinden Mehmet'in malına zorla el koymuştur. Mehmet'in kardeşlerinin durumu İstanbul'a

⁵¹⁰ SŞS, 5/26

⁵¹¹ SŞS, 5/56

⁵¹² SŞS, 2/115; 5/112; 6/22.

⁵¹³ SŞS, 5/43; 5/167.

⁵¹⁴ SŞS, 4/266

⁵¹⁵ SŞS, 5/43

⁵¹⁶ SŞS, 3/112

bildirmelerinin sonucunda merkez bir emir çıkartarak Feyzullah Ağa'nın cezalandırılmasını istemiştir. Bu görev, Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'ya verilmiştir.⁵¹⁷ Aileler arasındaki bu mücadelede görevlendirilen aile, bu görevi yerine getirirken daha hassas davranmış; merkezle ilişkilerini itaat çerçevesinde tamamlamıştır. Zaralı-zâdeler ailesinin bölgedeki a'yânlarla stratejik ittifaklar kurduğu da görülmektedir. Bu anlamda Sarı-zâdelerin, Zaralı-zâdeler ile akrabalık ilişkileri olduğu tespit edilmiştir. Zira Sarı-zâde Mehmet Emin Bey, Zaralı-zâde Mehmet Bey'in torunudur.⁵¹⁸ Bu aile Sivas'ta mütesellimlik ve valilik görevlerinde bulunmuştur.⁵¹⁹ Ailenin nüfuzu Mehmet Emin Bey döneminde bir hayli artmış olup Mehmet Emin Bey kendisini merkezi otoriteye baş kaldıracak kadar güçlü görmeye başlamıştır. 1784 (1199) yılında İsmail ve Bender taraflarına gitmeleri istendiği halde ağır davranmış hatta benzer davranışları zaman zaman tekrarlamıştır. Bu yüzden idam edilmiştir.⁵²⁰ Mehmet Emin Bey'in, emir tanımaz tutumunda Zaralı-zâdelerle olan akrabalık ilişkisinin de etkili olduğu düşünülebilir.

A'yân aileleri arasındaki bu tür akrabalık ilişkileri siyasal açıdan merkezi otoriteyi zor durumda bırakmıştır. Cabbar-zâde Süleyman Bey'in kızıyla Köse Paşa ailesinden Veli Paşa'nın evliliği buna örnek gösterilebilir.⁵²¹ Bu ve benzeri durumlarda güçlenen a'yânlar hükümete zaman zaman başkaldırmaktadır. Cabbar-zâde Süleyman Bey'in damadı Veli Paşa merkezi otoritenin emirlerini dinlememiş ve keyfi davranışlarda bulunmuştur. Bunun üzerine Bâb-ı âli Veli Paşa'nın idam edilmesini emretmiştir. Bu görev kayınpederi Cabbar-zâde Süleyman Bey'e tevdi edilmiştir. Süleyman Bey ile oğlu Sivas valisi M. Celaleddin Paşa bu emre uymayarak Veli Paşa'ya yardım etmiştir. Celaleddin Paşa, idam hükmünden habersiz gözükerek Veli Paşa'nın muhasaradan kurtulması için 500 asker göndermiştir. Veli Paşa, akrabalık ilişkisi sayesinde geçici olarak kurtulmuştur.⁵²² Bu örnekte olduğu gibi akrabalık ilişkisi kuran aileler arasındaki dayanışma bölgedeki etkinliği artırmak bakımından büyük önem taşımaktadır.

⁵¹⁷ BA, HH, nr. 22400; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr.6907

⁵¹⁸ M. Süreyya, age, C. II, s. 457

⁵¹⁹ M. Süreyya, age, C. II, s. 457

⁵²⁰ Saim Savaş, 18.Asrın Son Çeyreğinde ..., s. 30

⁵²¹ N.Sakaoğlu, age, s. 9

⁵²² N.Sakaoğlu, age, s. 183

Zaralı-zâdeler, Sivas'taki etkinlikleri ve diğer ailelerle olan mücadelelerinde büyük başarılar kazanmıştır. Zira Sivas valiliği ve mütesellimliği görevlerini Sivas'taki aileler arasında en çok ele geçirenler Zaralı-zâdelerdir. Sivas'ta gücü ve kudreti artan Zaralı-zâdeler daha sonra bölgede yeni görevler almışlardır. Bu sayede bölgenin güçlü hanedanları ile komşu olup nüfuz mücadelelerine başlamıştır. Bu meyanda Bozok merkezli Çapanoğulları ailesi ile Zaralı-zâdeler arasında yaşanan olaylar önemlidir. Çapanoğulları ailesi Yozgat'ta yerleşik olup Kayseri'ye kadar uzanan etkilerini devlete bağlılık ile güçlendirme geleneğini uzunca bir süre devam ettirdiler. Çapar Koca Ömer Ağa'nın soyundan yetişen Ahmet Paşa, Mustafa Bey, Süleyman Bey, Celaleddin Paşa, Abbas Paşa ailenin önemli şahıslarındandır.⁵²³ Ailenin en önemli ferdi Süleyman Bey'dir. Zaralı-zâdeler ile Çapanoğulları arasındaki nüfuz mücadelesinin Zaralı-zâde Feyzullah Paşa döneminde başladığı tahmin edilmektedir. 1761 (1175) yılında Sivas valiliğinden Diyarbekir Valiliği'ne nakledilen Feyzullah Paşa'nın yerine, mirmiranlıkla Çapanoğlu Ahmet Paşa getirilmiştir.⁵²⁴ Bab-ı Al-i Ahmet Paşa'yı bu göreve getirmekle 1715'den (1127) itibaren kısa aralıklarla Sivas'ta güçlenen Zaralı-zâdelerin kök salmasının önüne geçmek istemiş olmalıdır.

Ahmet Paşa, Sivas'ta başarılı hizmetleri ile kazandığı nüfuzunu kötüye kullanmış, halk üzerindeki baskılarını artırmıştır. Böylece Bâb-ı âli nezdindeki itibarını istismar etmiştir. Bununla da yetinmeyerek Maraş valiliğinin kendisine verilmesini istemiştir. Merkezi hükümet, Ahmet Paşa'nın idamına karar verdi. Bu hususla ilgili hükümleri rakibi olan Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya gönderdi. Bu hüküm, Bâb-ı âli'nin otoritesini korumakta geç kalmadığını gösterirken olayın önemli bir başka boyutu da bu görevi ve bu göreve ek olarak Çapanoğlu ailesinin üzerindeki Malikâne ve mukâta'aların tespitini ve muhallefatının zaptını Feyzullah Paşa'ya vermesidir.⁵²⁵

⁵²³ Ö.Mert, *age*, s. 21-30

⁵²⁴ Ahmet Vasıf, *Mehâsinül – asâr ve Hakâ ik ül- ...*, s. 191

⁵²⁵ BA, *Cevdet Adliye*, nr. 6214; *Cevdet Malîye*, nr. 1747, 23738

Feyzullah Paşa, Ahmet Paşa'yı idam ettirip Bâb-ı âli'nin emrini yerine getirirken rakibi olan ailenin de geçici olarak bölgedeki nüfuzunu azaltmıştır.⁵²⁶ Feyzullah Paşa döneminde Çapanoğulları ile ilişkiler bir dönem barış süreci biçiminde geçmiştir. Çapanoğlu Mustafa Bey'in eşkıya tedibi sonucunda eşkıya reislerinin liderlerinin kesik başını Zaralı-zâde Feyzullah Paşa vasıtasıyla İstanbul' a göndermiştir. Mustafa Bey'e başarılarından dolayı Mamalu Malikânesi tevcih edilmiştir.⁵²⁷ Çapanoğulları ailesi kaybettiği nüfuzunu tekrar kazanmaya başlamıştır. Çapanoğlu Selim Bey 1769 Ekim'de (1183 Cemâziye'l-ahir) Sivas mütesellimi olmuştur. Böylece iki aile arasındaki mücadele tekrar hız kazanmıştır. Fakat bu rekabet çok fazla sürmemiştir. Zira Üsküdar' da bir yağmalama olayında etkisi olması sebebiyle Selim Bey 5 Nisan 1770 (9 Zilhicce 1183) yılında görevinden alınmıştır. Bu görev daha sonra Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın oğlu dergahı ali kapıcı başlarından Zaralı-zâde Ali Bey' e verilmiştir.⁵²⁸ Böylece Sivas ve çevresinde güç Zaralı-zâdelerin eline geçmiştir. Ali Bey, bu görevi 1 yıl devam ettirmiş olup görev tekrar Selim Bey' verilmiştir. Bu değişimin sebebi 1770 (1183) yılında ortaya çıkan Osmanlı-Rus savaşıdır. Merkezi otorite savaş sırasında Cabbar-zâdelerin gücünden faydalanmak zorunda olduğu için görevi tekrar bu aileye vermiştir. Bu dönemde Çapanoğulları'nın bölgedeki nüfuzu Zaralı-zâdelere oranla arttı. Böylece Zaralı-zâdeler üzerinde önemli bir baskı kuruldu.⁵²⁹ Çapanoğulları, Sivas'taki etkinliklerini Süleyman Bey zamanında artırarak devam ettirmişlerdir. Cabbar-zâde Süleyman Bey döneminde Zaralı- zâdeler ailesinin en etkili ferdi Recep Paşa'dır. Süleyman Bey, özellikle Sivas ve çevresindeki eşkıya tedibi konusunda merkezi otoritenin emirlerini büyük bir titizlilik içinde yerine getirmiştir.⁵³⁰ Süleyman Bey'in Bozok Mutasarraflığı görevini devam ettirirken Sivas'taki eşkıyayı tedibe yardımcı olarak görevlendirilmesi önemlidir. Zaralı-zâdelerin tekrar güç kazanmaya başladığı dönem olarak kabul edebileceğimiz

⁵²⁶ Mert, *age*, s. 31-32

⁵²⁷ Mert, *age*, s. 35

⁵²⁸ Mert, *age*, s. 37

⁵²⁹ H. Hüsamettin, *age*, C. IV, s.115

⁵³⁰ SŞS, 2/44.

Recep Paşa döneminde, ailenin Sivas ve çevresindeki hâkimiyetini yeniden tesis etmesinin önlenmek istendiği düşünülebilir.(Aynı görevi 1780’li (1195) yıllarda Cabbar zâde Mustafa Bey yerine getirmekteydi.)⁵³¹ Diğer taraftan 1789 (1204) senesine mahsûben Bozok mübaayası sonradan Recep Bey’e ihale olunmuştur. İlgili fermada, Soğucak ve Anapa için Bozok, Çorum ve Amasya sancaklarından Samsun iskelesine 50.000 kile şair ile yine Bozok kazasından 11.000 kile dakik ile 65.000 kile şâirin Samsun iskelesine nakli istenmektedir.⁵³² Recep Bey, bu görevi zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmesi halinde rakibi Cabbar-zâde Süleyman Bey’in yetersizliğinden hareketle kendi becerisine dikkat çekmek isteyecektir. Böylece merkezi otorite nezdinde olumlu bir izlenim bırakırken bölge üzerinde de gücünü artıracaktır. Kasım 1790 (10 Zilkade 1205) tarihli bir emirde, Bozok ve Kengiri sancakları mutasarrıfı Cabbar-zâde Süleyman Bey’e tevdi edilen asker sürücülüğü görevini tamamlayamadığı belirtilerek ilgili görevin yerine getirilmesi Zaralı-zâde Recep Bey’den istenmektedir. Merkez iki aile arasındaki rekabeti sürekli kullanmaktadır.⁵³³

Ağustos 1797 (Şaban 1212) tarihili bir fermada iki aile arasındaki mücadelenin devam ettiğine şahit olmaktayız. İlgili belgede, Recep Paşa’ya ait olan Zara mukata’asının 1785–1797 (1200–1212) yılları arasındaki işletiminden 4800.5 kuruş, Yarhisar mukata’asının 1794–1797 (1209–1212) yılları arasındaki işletiminden 332 kuruş 22 Akçe, Tuzlacık mukatasının 1794–1797 (1209–1212) yılları arasındaki işletiminden 76.5 kuruş 32 akçe ki toplam 5209 kuruş 54 akçe zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle bu meblağın ödenmesi ve tahsilat işinin Sivas Valisi Es-Seyyid Ahmet Paşa ile birlikte Cabbar-zâde Süleyman Bey’ tevdi edilmiştir.⁵³⁴ Yine zimmet suçlamasıyla ilgili bir belgede, 1799 (1214) senesinde Lütfullah Bey’ in zimmetinde kalan 50387 kuruşun tahsil edilmesi için Cabbar-zâde Süleyman Bey görevlendirilmiş olup ilgili emirde Lütfullah Bey ‘in zimmetinde kalan parayı vermekte ağır davranması vs. gibi olumsuzlukların zuhur etmesi halinde paranın Lütfullah Paşa’nın kendi malından tahsil edilmesi (bir anlamda haciz işlemi) ve

⁵³¹ SŞS, 1/342, 343; 1.159.160

⁵³² SŞS, 5/22-23

⁵³³ SŞS, 5/21

⁵³⁴ SŞS, 4/201

hazineyi amireye teslim edilmesi emredilmektedir.⁵³⁵ Görüldüğü üzere iki aile arasındaki rekabet devam ederken, özellikle zimmet suçu ile ilgili belgelerde Cabbar-zâdelerden sert olmaları istenmektedir. Bölgenin diğer güçlü ailesi Caniklioğulları ile Zaralı-zâdeler arasındaki mücadele Canikli Ali Paşa'nın 1776 (1190) yılında Sivas valiliği'ne getirilmesiyle başlamıştı. Bu aileden Miktat Ahmet Paşa 1778 (1192) yılında Sivas Kaymakamlığına getirildi.⁵³⁶ Aynı yılın ortalarında Ali Paşa Erzurum Valiliği'ne nakledilirken oğlu Miktat Ahmet Paşa'da Sivas valiliği görevine getirilmiştir.⁵³⁷ Bu dönemde Zaralı-zâdeler ailesinin gücünde azalma ve nüfuzunun geçici olarak durakladığı dönemler olması hasebiyle bölgedeki mücadele daha çok Caniklioğulları ile Çapanoğulları arasında geçmiştir. Fakat Zaralı-zâdeler ailesi ile Çapanoğulları ailesi arasındaki mücadele Canikli-zâdelerin avantajı sayılmalıdır. Özellikle Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'nın Çapanoğlu Ahmet Paşa'yı idam ederek mallarını müsadere etmesi ailenin nüfuzunu bir hayli sarsmıştır ki bu dönemde Canikli-zâde ailesi Sivas ve çevresinde etkili olmaya başlamıştır.

Sivas ve çevresinde hâkimiyet kurma amacıyla başlayan mücadeleler sonucunda Cabbar-zâde Mustafa Bey ile Caniklioğlu Miktat Ahmet Bey arasında Zile yakınlarında küçük çapta bir savaş olmuştur. Bu savaşı, Mustafa Bey kazanmıştır.⁵³⁸ Yenilgiyi hazmedemeyen Ali Paşa, Bâb-ı âli' ye gönderdiği bir yazı ile Çapanoğlunun idamını istemiştir. Fakat Bâb-ı âli bu mücadelede Çapanoğulları tarafını desteklemiş, Ali Paşa'nın üzerine Mustafa Bey'i göndermiştir. Mücadeleyi kaybedeceğini anlayan Ali Paşa Kırım'a firar ederek canını kurtarmıştır. Bu olaydan hemen sonra Canik Sancağının Çapanoğullarına tevcihi beklenirken, Bâb-ı âli, mezkûr sancağı Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'ya tevcih etmiştir.⁵³⁹ Hükümet asi a'yânın tedip edilmesi görevini Çapanoğullarına emretmiştir. Çapanoğullarının daha fazla güçlenmesini istemediği için de mezkûr sancağı başka birine tevcih etmiştir. 18. yüzyılda, İmparatorluktaki iç politika (denge politikası) büyük bir maharetle devam ettirilmektedir.

⁵³⁵ SŞS, 5/145

⁵³⁶ Karagöz, *age*, s. 28

⁵³⁷ Karagöz, *agt*, s. 29

⁵³⁸ Mert, *age*, s. 43

⁵³⁹ Mert, *age*, s. 44

Doğu Anadolu'nun en nüfuzlu ailelerinden biri de Rîşvan-zâdelerdir. Bu aile ile Zaralı-zâdeler arasındaki mücadele genel olarak Rîşvan aşiretlerinin mütegalibeliklerini önlemek noktasında geçmiştir. Zaralı-zâde Mehmet Paşa'ya gönderilen 1755 (1169) tarihli bir hükümde Erzurum'dan Sivas 'a kadar olan bölgelerde eşkıyanın zararlarının hayli arttığı ve ilgili kimselerin cezalandırılarak eşkıya taifesinin defî istenmektedir.⁵⁴⁰ 1765 (1179) yılında Akçabalılar ve Boraklı aşireti arasında meydana gelen saldırılar sonucunda iki taraf da ağır kayıplar verdi. Bu durum Sivas valisi Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya bildirilerek bölgede asâyişin sağlanması istenmiştir. Fakat Feyzullah Paşa, gönderilen bu emre yeterince önem vermemiştir. Valinin olaylara kayıtsız kalması problemi daha da artırmış bu kargaşa ortamından istifade eden bazı şakiler bölgede eşkıyalık hareketlerini artırdılar. Bunun üzerine Bâb-ı âli Feyzullah Paşa'ya gönderdiği emri yineleyerek şakilerin yakalanmasını istemiştir. Bu emir üzerine Feyzullah Paşa harekete geçmiş ve eşkıyayı etkisiz hale getirmiştir. Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği haberde, 1776 (1190) yılında Boraklıların Kangal, Hafık, Divriği topraklarını yağma etmeleri üzerine Rîşvan Ağası'na ve Boy beyine ettiği nasihatlerin işe yaramadığını bunun üzerine sonbaharda emrindeki askerlerle eşkıyanın üzerine yürüdüğünü içeren yazısında, elebaşlarının birçoğunun öldürüldüğü ve Rîşvan Ağasını tutukladığını bildirmiştir.⁵⁴¹ Feyzullah Paşa bölgedeki eşkıyayı bahane ederek Rîşvan-zâdeleri de cezalandırma yoluna gitmiştir.

Rîşvan-zâde Abdurrahman Paşa, Feyzullah Paşa'nın bastırdığı bu olayı başka türlü anlatmaktadır: Şöyle ki; aşiretler yaylaklarına dönerlerken vergilerini vermişlerdir. Fakat Ulaş'a varan cemaatler üzerine Sivas valisi Feyzullah Paşa, emri altındaki kethüdasını ve dairesindeki azılı eşkıya Hacı Halil'i bölükbaşısı Benli Yusuf 'u ve delibaşısını külliyetli miktarda asker ile aşiret üzerine saldırtmıştır. Bu baskın sırasında boy beyi Suyuri Mehmet'in oğlu ve yeğeni ile birlikte 45 kişi öldürülmüştür. Rîşvan göçünde 30.000 kuruşluk mal yağmalanmıştır. Halk zor

⁵⁴⁰ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 10386

⁵⁴¹ Sakaoğlu, age, s. 41

durumda kalmış mukâta'a sönmeye yüz tutmuştur.⁵⁴² Aynı hadise hakkındaki farklı söylemler, Feyzullah Paşa'nın bölgedeki gücünü ispatlamak için sert davrandığı şeklinde yorum yapmamıza imkân tanımaktadır. Hükümet, Feyzullah Paşa'nın Rişvan-zâdeler üzerinde baskı politikasını desteklemiştir. Zira Rişvan-zâdeler bölgede sürekli sorun üretmeye başlamış, hükümetin emirlerine itaatten uzaklaşmışlardır. Sivas şer'iyye sicillerinden edinilen bilgilere göre Rişvan aşiretleri, Sivas İli-Tokat ve Deliklitaş'ta ahaliye zulmetmiş, maden emininin İstanbul'a gönderdiği gelirlere el koymuş ve görevlileri yaralamışlardır. Bu olay üzerine Bâb-ı âli, Sivas mütesellimine ve Tokat voyvodasına gönderdiği emirde olaya sebep olan şekavet ehlinin cezalandırılmasını, bu esnada halktan bir kişinin canına ve malına zarar geldiğini iştiraki halinde bunun hesabının kendilerinden sorulacağını bildirilmiştir.⁵⁴³ Bu emirden daha önce yazılan bir fermada da Sivas ve çevresinde bulunan Rişvan aşiretine mensup eşkıyaların eski yaylaklarının dışına çıkmamaları yolundaki emirlere uymadıkları tespit edilmiştir. Aynı belgede hayvanlarını rea'yânın ekinlerinde otlattıkları, dönerlerken de rea'yânın elindeki mahsulü harmandan develere yükleyerek fukaranın mal ve eşyalarını yağmaladıkları, birçok kişiyi öldürdükleri belirtilmektedir.⁵⁴⁴

Lütfullah Paşa'ya gönderilen bir hattı hümayûnda da Rişvan aşireti ile beraber Sivas eyâleti yaylaklarına vûrud ve avdet etmiş olan Tebircünlü ekraından bazı süvarilerin Sivas köylerine baskınlar düzenlediği, fukaraya olmadık zulümler yaptığının bildirilmesi üzerine Paşa kuvvetleriyle birlikte eşkıya üzerine yürümüş, sonucunda 21 nefer harami-zâde ele geçirilmiş 11 neferi öldürülmüştür.⁵⁴⁵ Netice itibarıyla; Sivas ve Amasya bölgelerinin 1750'lerden 1840'lı yıllara kadar Zaralı-zâdeler, Çapanoğulları ve Caniklioğulları arasında nüfuz mücadelelerine sahne olmasını, bölgedeki a'yânların amansız mücadeleleri şeklinde yorumlamak mümkündür. Mücadelelerin temelinde ise Sivas ve çevresinin sürekli el değiştirmesi yatmaktadır.

⁵⁴² Sakaoğlu, *age*, s. 41-42

⁵⁴³ SŞS, 2/210

⁵⁴⁴ SŞS, 2.30.31

⁵⁴⁵ BA, HH, nr: 22232

IV. BÖLÜM :

1- AİLENİN İKTİSADİ ETKİNLİKLERİ

A. Servetlerinin Kaynakları

Bu bölüm, 18. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Anadolu taşra hanedanlarından bir olan Zaralı-zâdeler'in ekonomik yükselişini analiz etmeye yöneliktir. Zaralı-zâdeler konumlarını, üstlendikleri idari ve askeri görevlere (resmi) borçludur. Bu devlet görevleri, ailenin ekonomik yükselişi ile doğrudan alakalıdır. Yine bu görevler sayesinde gelir kaynaklarının sağlamlaşıp çeşitlenmesi ailenin gücünü artırmıştır. Fakat bütün bunlar için gerekli olan zemin mutlak surette İmparatorluğun 18. Yüzyıldaki genel durumuyla ilgili idi.

18. yüzyıla gelindiğinde devletin mali sorunları giderek artmaktaydı.⁵⁴⁶ Paranın değeri azalmış, altın pek çok yerde geçer akçe haline gelmiştir. Fakat bazı kimseler altını kesmek ve kırmak suretiyle özellikle taşrada, noksan altınlar tedavüle girmesini sağlamıştır. Merkezi hükümet noksan altınların kaldırılması hususunda daima titizlik göstermiş valiler, hâkimler, a'yânlar ve diğer görevlilerin ellerinde bozuk altın olursa noksanını düşüp kıymetine göre akçe olarak sahibine teslim edip ve noksan altınların Darphaneyi Amireye teslimi üzerinde durmuşlardır.⁵⁴⁷

A'yânların servet ve güç kaynağının mukâta'a/iltizamda bulunduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.⁵⁴⁸ İltizam sisteminde iltizama verilecek mukâta'a müzayede usulü ile belirlenir. Bu usul sayesinde rekabetçi bir ortam oluşur. Fakat rekabet merkez için hem olumlu hem de olumsuz durumlar ortaya çıkarabiliyordu. Eğer merkez, ekonomiyi yeterince denetleyebiliyorsa, dengeli bir bütçeye sahip ise rekabet merkezin lehine olacaktır. Rekabetin dezavantajı ise genelde ticaret ya da

⁵⁴⁶ Robert Mantran, **XI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. M.Ali Kılıçbay, Ankara 1995, s.137

⁵⁴⁷ SSS, 3/53,54; Murat Çizakça, “ Osmanlı Ekonomisinde Akçe Tağışının Sebepleri Üzerine Kısa Bir İnceleme” **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, 4–5, İstanbul 1977, s. 21–27

⁵⁴⁸ Yuzo Nagata, **Tarihte Ayanlar ...**, s. 59

üretimin değişen hacimlerine ilişkindir. Risk ortamına giren merkez, olumlu bir ekonomi konjonktüründe artan oranlarda kar elde edebilmektedir. Ancak ekonomik bunalım dönemlerinde mültezimlerin taahhütlerini yerine getirmemeleri nedeniyle zarar edebiliyordu. Riskten kaçınmanın bir yöntemi de muhtemel kârın askeriyeğe ayrılan sabit yıllık ödeme taahhütleri karşılığında riski göze alan girişimcilere (mültezimlere) devredilmesi idi. Ekonomik durum olumlu ise mukâta'ayı elinde tutan araçlar reel kardan gittikçe artan bir pay alıyorlardı. Merkezin reel karını mültezimlere kaptırması sonucunda bölgenin malî denetimi yerel düzeydeki a'yânın eline geçmekteydi. Buradan hareketle iltizam sisteminin a'yânların feodal bir güç olarak ortaya çıkmalarında büyük rol oynadığı görülmektedir.⁵⁴⁹ Anlatılanlardan hareketle şöyle bir sonuca varmamız mümkün gözükmemektedir. A'yânları, Osmanlı Devlet dokusuyla bütünleştiren önemli amillerden biri şüphesiz iltizam usulüdür.

Zaralı-zâdeler ailesine mensup birçok kimse valilik, mütesellimlik ve voyvodalık gibi iltizamla yakından ilgili memuriyetler elde etmiştir. Zaralı-zâde Osman Paşa'ya 1734 (1147) yılında Kayseri sancağı ber vechi arpalık olarak uhdesinde bulunmaktaydı. Oğulları Mehmet ve Feyzullah Paşalar da başta valilik olmak üzere mutasarrıflık, voyvodalık görevlerinde bulunmuşlardır. Mehmet Paşa'nın oğullarından Ali Bey, Mehmet Bey ve Osman Bey Sivas mütesellimliği yapmışlardır. Ali Bey bu görevi bir yıl kadar yaptığı için ailenin servetine pek fazla etki etmediği düşünülebilir.⁵⁵⁰ Hacı Mehmet Bey'de kısa bir süre Sivas mütesellimliği görevinde bulunmuştur. Osman Bey ise Sivas mütesellimliği görevinde bulunmakla beraber daha çok imar faaliyetleriyle uğraşmıştır.⁵⁵¹ Feyzullah Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa'da valilik, mutasarrıflık gibi görevler yapmıştır. Ancak Abdullah Paşa, ekonomik bakımdan şaşırtıcı bir durum arz etmektedir. Zira Paşa'nın muhallefatının toplam tutarı; 3000 kuruştur. Miktarın az oluşu bir yana Paşa öldüğü vakit geride 8376 kuruş borç bırakmıştır.⁵⁵² Abdullah Paşa'nın yaptığı görevler ve Zaralı-zâdeler ailesinin ekonomik güçleri göz önüne alındığında mevcut durum garip bir muamma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Paşa'ya ait bir vakfiyeye de

⁵⁴⁹ Murat Çızakça, *İslam Dünyasında Ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul 1999 s. 126.

⁵⁵⁰ BA, HH, nr. 8707(1204); Saim Savaş "XVIII. Asırda Sivas'ta...", s.94

⁵⁵¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1967 s.129

⁵⁵² SŞS, 3.261.262

ulaşılamamıştır. Ailenin siyasi ve ekonomik anlamda en etkin fertlerinden biri şüphesiz Recep Paşa'dır. Paşa 1776–1798 (1190–1213) yılları arasında Sivas mütesellimliği yapmıştır.⁵⁵³ Mütesellimlik yaptığı yıllarda ailenin servetini büyük oranda artırmıştır. Recep Paşa'nın ekonomik bakımdan bu derece güçlenmesini sağlayan en önemli sebep Sivas ve Sivas'ın önemli kazalarının değişik dönemlerde iltizam haklarını elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere malikâne sisteminin gayelerinden biri de kısa vadeli miri mukata'a sisteminde görülen mültezim zulümlerinden halkı korumak ve himaye etmektir.⁵⁵⁴ Fakat bu durum, a'yânların daha da güçlenmesine sebep olacaktır. Yani merkez, yağmurdan kaçarken doluya tutulacaktır.

Zaralı-zâdeler ailesinin önemli fertlerinden biri de Lütfullah Paşa'dır. Paşa valilik, mutasarrıflık, voyvodalık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Bu görevler ailenin ekonomik anlamda güçlenmesini sağlamıştır. Örneğin; Lütfullah Paşa, Amasya ve Sivas'ın Mizan-ı Harîr mukâta'asını 1818–1820 (1234–1236) yılları arasında 33.500 kuruş bedel-i iltizam ile uhdesinde bulundurmıştır.⁵⁵⁵

TABLO -1⁵⁵⁶

RECEP PAŞA'YA AİT MUKÂTA'ALAR

<u>Mukâta'anın adı</u>	<u>İşletim Sistemi</u>	<u>Ait olduğu Dönem</u>
Zara	Malikâne	1785 -1797 (1200–1212)
Zara	Malikâne	1791 – 1797(1206–1212)

⁵⁵³ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6877; SSS, 3/97, 22, 5/57, 40, 4/78, 231

⁵⁵⁴ Mehmet Genç “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi” *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*.(8-10 Haziran 1973) O.Okuyar-Ü. Nalbantoğlu Ankara 1973, s.231-269

⁵⁵⁵ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi(XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Kadar Mali Tarihi)*İstanbul 1986, s.21–22 Osmanlı Devleti'nde 6 Şubat 1805 tarihinde Tersane-i Âmire ve Defterdarlığı kurulmuş ve Devletin ipek resmide bu hazineye bağlanarak mirî mukâta'alar içine katılmıştır. Kısa sürede bu vergi hâsılatı bu hazinenin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. İpek tartı resmi mukâta'ası, bu hazineye geçmeden önce Hamidiye vakfına bağlıydı. Bu dönemde ipeğin her vukuyyesinden 15 pâre mizan resmi, yani “mizaniyye” (tartı resmi) alınmaktaydı. Ancak mukâta'a, Tersane-i Amire hazinesine tahsis olunurken yapılan düzenlemede zamlı birlikte ipeğin vukiyyesinden 2 kuruş (80 pâre) mizaniyye alınması kabul edilmiştir.(Yavuz Cezar, *age*, s. 213–214)

⁵⁵⁶ SSS, 1/123, 4.20.163, 257,192, 3/97, 5/106, 4/163

Tuzlacık	Malikâne	1794 -1797 (1209–1212)
Yarhisar	Malikâne	1794 -1797 (1209–1212)
Sivas	Malikâne	1797 -(1212) -
Sivas- Zara	Malikâne	1798 - (1213) -
Yıldızeli	Malikâne	1798 (1213)-
Hafık	Malikâne	1798 (1213)-
Zara	Malikâne	1798 (1213)-

TABLO- 2⁵⁵⁷

RECEP PAŞA'YA AİT VERGİ MUKÂTA'ALARI

<u>Mukâta'anın Adı</u>	<u>İşletim Sistemi</u>	<u>Verginin Türü</u>	<u>Ait Olduğu Dönem</u>
Sivas-Zara	Malikâne	Nüzul –Avarız	1788-1791(1203-1206)
Zara	Malikâne	Altugelen-Bac-Kırtıl	1794 (1209)
Yarhisar	Malikâne	Altugelen-Bac-Kırtıl	1794 (1209)

Tablo 1 de görüldüğü üzere Recep Paşa, Sivas ve bazı kazalarının gelirlerini malikâne şeklinde iltizama almıştır. Ailenin ortaya çıktığı kaza olan Zara, Recep Paşa'ya ait ilk mukâta'a sayılmaktadır. Recep Paşa, Zara Kazasının gelirlerini 1785 (1200) yılından sonra uzunca bir dönem elinde tutmuştur. Böylece maddi anlamda güçlenmiştir. Buna bağlı olarak 1788 (1203) yılında Sivas ve Zara mukâta'alarını Hazineदार Mehmet Bey'le ortaklaşa işletmeye başlamış olup bu dönemde de

⁵⁵⁷ ŞŞS, 5/318 Osmanlı Devleti'nde mirî mukâta'alar hazineye doğrudan gelir getiren işletmelerdir. Mukâta'alar iltizam ya da emanet usulü ile işletilirlerdi. İltizam usulünde bir mukâta'a başkentte ya da mukâta'anın bulunduğu kadılıkta müzayedeye sunulurdu ve en fazla fiyatı veren ve en fazla peşin vermeyi kabul eden iltizamı alırdı. Eğer müzayedeye yoluyla mukâta'a iltizama verilmezse, devlet bir memurunu görevlendirerek emanet yoluyla yönetimi sağlardı. (Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 2002, s.167.) Mukâta'a, tek bir vergi türünü belli bir bölge veya bölgeleri kapsadığı gibi, değişik vergileri belli bir bölge veya bölgeler itibarıyla da kapsamına almış olabilir.(Yavuz Cezar, **age**, s. 21-22)Diğer taraftan mukâta'alar herhangi bir kişiye kayd-ı hayat şartı ile verilirse bunlara da Malikâne mukâta'a denilirdi. Bu tür mukâta'ada satış bedeli muaccele olarak adlandırılmaktaydı.(Malikâne Sistemi için bk. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet**, s. 99-152)

servetini bir hayli artırdığı düşünülebilir. 1797 (1212) yılında Sivas ve Zara mukâta'alarını Recep Paşa'nın tek başına ele geçirdiği görülmektedir. Bu dönemler arasındaki gelirin miktarı ortaya çıkarılamamış olmakla birlikte aile, zenginlik prestij ve nüfuzunu kullanarak hem karlı işlere sahip olabiliyor hem de şehir üzerinde baskı kurabiliyordu. Ailenin kökleşmesiyle doğru orantılı olan kritik zenginlik kaynaklarının ele geçirilmesi, aynı zamanda bu kaynaklar üzerinde uzun süreli kontrolleri garanti etmek anlamı da taşımaktaydı. Bu sayede aile yüksek rütbeli görevler elde ederek bu görevlere ait gelirleri ifade eden kollektif bir "liderlik" ele geçiriyordu. Bu meyanda 1788 (1203) yılında Sivas ve Zara Kazasında toplanması emredilen avarız ve bedeli nüzul gibi olağanüstü vergilerin toplanması da iltizamla Recep Paşa'ya verilmiştir.⁵⁵⁸

Recep Paşa, 1794 (1209) yılında Tuzlacık ve Yarhisar Kazalarının mukâta'a işletimini üzerine almıştır. 1798 (1213) yılında Recep Paşa'nın Sivas, Hafık, Yıldızeli, Zara mukâta'alarını uhdesine aldığı görülmektedir ki bu durum Paşa'nın mukâta'a işletmeciliğindeki başarısını göstermesi bakımından önemlidir. Paşa bu yeni mukâta'aları ele geçirirken Tuzlacık ve Yarhisar mukâta'alarının el değiştirdiği düşünülebilir. Zira kaynaklarda bununla ilgili bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Recep Paşa'nın eski mukâta'asının elden çıkması kendisine isnat edilen zimmet suçlamaları ile ilişkilendirilebilir. Recep Paşa'nın mukâta'a işletmeciliği yaptığı dönemlerde zimmetine para geçirdiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Recep Paşa'nın zimmetiyle ilgili bilgiler verilmektedir.

⁵⁵⁸ SŞS, 3/97 (Avarız hanesi sayısı 208 olarak bildirilmiştir Avarız vergisiyle ilgili olarak; bir avarız hanesini 3-10 gerçek hane arasında değiştiğini belirtmemiz gerekmektedir. Örneğin 1709-10 yılında Karahisari Sahip Kazası'nın avarız haneleri yeniden sayıldığında her 4-5 gerçek hane bir avarız hanesi olarak sayılmıştır. Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine...** s.154.

TABLO- 3 ⁵⁵⁹

RECEP PAŞA’NIN ZİMMET TUTARLARI

<u>Mukâta’anın Adı</u>	<u>Zimmet Tutarı (kuruş)-(akçe)</u>	<u>Ait Olduğu Dönem</u>
Sivas	6200	1788–1790 (1203–1205)
Zara	4800,5	1785–1797 (1200–1212)
Yarhisar	332 - 22	1794–1797(1209–1212)
Tuzlacık	76,5- 32	1794–1797(1209–1212)

Tablo 3 de görüleceği üzere Recep Paşa, uhdesinde bulunan Zara Kazasında 12 yıllık süreç içerisinde 4800,5 kuruş zimmetine geçirmiştir. Yarhisar ve Tuzlacık kazalarından 3 yıllık dönem içinde 408,5 kuruş 54 akçe zimmetine geçirmiştir. Zara mukâta’asındaki zimmetin fazla olması Paşa’nın bu mukâta’ayı Yarhisar ve Tuzlacık mukâta’alarından 6 yıl daha fazla uhdesinde bulundurmasıyla açıklanabilir. Zaralı-zâdeler ailesine ilişkin tespit edebildiğimiz ilk zimmet suçlaması Mehmet Paşa ile ilgilidir. Mehmet Paşa ilk Sivas valiliği (1747–1160) dönemlerinde Amasya’ya ait vergilere el koyup kendi işleri için harcamıştır. Bu olaydan sonra görevden alınmıştır. Kısa bir süre sonra idam, ardından malları müsadere edilmiştir.⁵⁶⁰

Ailenin gelirleri arasında tarımsal faaliyetlerle uğraştığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte mukâta’alarında arpa, buğday gibi ayni vergilerin alındığı görülmektedir. Örneğin, Recep Paşa Sivas şehrinde bulunan ekmekçi taifesine 300 kile buğday satmıştır. Buğdayın kilesi 12 kuruş olarak belirlenmişken, Paşa, ekmeklerin daha ucuza satılması ve daha pıskın olması halinde kilesinde 2 kuruş indirim yapacağını belirtmiştir. Yapılan alışveriş sonucunda Recep Paşa’nın 300 kiyle buğdaydan 3000 kuruş elde ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ SŞS, 4.163.201, 5/24

⁵⁶⁰ H. Hüsamettin, *age*, C, IV s.92

⁵⁶¹ “İşbu 1213 senesi mahı cemaziye’l-âhirin 25. gününde devletlü inâyetlü Recep Paşa Efendimiz hazretleri etmekçi taifesine 300 kile hinta verip etmekçi taifesi 12’şer kuruşa ahz etmiş iken Efendimiz Hazretleri beher kile başına 2’şer kuruş etmekçi taifesine kerem edip beher kilesi 10’ar kuruş olmak üzere 300 kile hinta işleyüp akçesine sermaye edip ve verdikleri tayinat dahi beher mahta hesapları rü’yet ve verilmek kavliyle 170 dirhem

Belge, Recep Paşa'nın servetinin kaynaklarını göstermesi bakımından önem arz etmekle beraber ekmek üretimindeki kalitenin artırılmasına ve ekmeğin daha ucuza satılmasına doğrudan etki ettiği de görülmektedir. Recep Paşa'nın doğrudan tarımsal ürünlerin ziraatı ile uğraşmadığı ancak bu ürünlerin ticaretini yaptığı anlaşılmaktadır.

Recep Paşa'nın servetinin kaynakları arasında Sivas Mubâyaacılığından elde ettiği gelirlerde sayılabilir. Recep Paşa'nın yaşadığı dönemde mubâyaacı olarak ya mütesellim, a'yân gibi mahalli güç sahibi kişiler ya da merkezden memurlar tayin ediliyordu. Mubâyaacılara yapacakları ödemelere mahsuben zahire hazinesinden bir miktar peşin ödemede bulunuluyordu. Mubâyaacılarda tıpkı kapan tüccarları gibi paranın bir kısmını çiftlik sahibi çiftçilere “orak akçesi” adıyla alınacak zahire karşılığında kredi olarak dağıtıyorlardı. Mubâyaa işlerinin sona ermesinden sonra mubâyaacılar yapılan mubâyaa miktarını ve yapılan toplam ödemeleri hükümete bir tutanakla rapor ederlerdi. Kendi ceplerinden ödedikleri miktarı da daha sonra hükümetten alırlardı. Mubâyaacılar mubâyaa ücreti olarak her on kilede bir kile “ondalık” alıyorlardı.⁵⁶² Mubâyaaacının kazancı muhtemelen Osmanlı merkezi idaresinin ödediği fiyatın bile altında bir fiyatla ürün satın alabilmesinden kaynaklanıyordu. Hatta bölgenin o dönemlerde mali sıkıntıları göz önüne alınırsa, mubâyaaacılık belki de zengin olmak için mevcut olan az sayıda fırsatlardan biriydi⁵⁶³

Bununla ilgili olarak hükümet tarafından 1789 (1204) yılında Bozok Sancağının mubâyaa işleri de Recep Paşa'ya tevdi edilmiştir. Cabbar-zâdelere ait olması gereken bu görevin Zaralı-zâdelere verilmesinde, Cabbar-zâde Abdülfettah Bey'in, çukadarının üzerine düşen mubâyaa görevini yerine getirememesinin neden olduğu anlaşılmaktadır. İlgili emirde Çorum, Bozok, Amasya, Sancaklarından, Anapa ve Soğucak için 50.000 kile arpa, ayrıca Bozok sancağından 11.000 kile buğday, 65.000 kile arpanın Samsun iskelesine nakli istenmektedir.⁵⁶⁴ Yine 1789 (1204)

nân-ı aziz bir paraya olûb ve üç ekmek dahi bir paraya ve pişkin ve beyaz işlemek üzere etmekçi taifeleri dahi huzuru şer'de bi'l-cümlesi müteahhid olduklarından kayd-ı şüd. 1213 Cemaziye'l-âhir 25” ŞŞS, 5/318

⁵⁶² Tefrik Güran, **19.yy Osmanlı Tarımı**, İstanbul, 1998, s.20.

⁵⁶³ Anadolu'nun farklı yerleri için bkz. Süreyya farâqı, **Osmanlı İmparatorluğunda Üretmek ...**, s.263

⁵⁶⁴ ŞŞS, 5/22

yılında eyalet mubâyaaacısı namıyla Recep Paşa'ya gönderilen emirde Soğucak ve Anapa için Sivas eyâleti'nden 59000 kile buğday, 33500 kile arpanın Giresun iskelesine nakli istenmiştir.⁵⁶⁵ Recep Paşa'ya gönderilen emirlerden mubâyaa usulünün nasıl işlediği hakkında bilgilere de ulaşılmaktadır. Hükümet Sivas sancağı hissesine düşen buğday ve arpanın miktarını ve tutarını (Sivas mahkemesi tarafından belirlenen miktar ve tutara göre) tespit etmektedir. Bu tutara nakliye ve çuval parası da dâhildir. Merkez, mubâyaa tutarını mubâyaaacıya nakit olarak ödemekteydi. Gönderilen paranın yetmemesi halinde mubâyaaacı paranın üstünü tamamlar ve bu miktarı hükümetten alırdı. Daha sonra bu işlemler baş muhasebeden gönderilen suret-i deftere kaydolunurdu.⁵⁶⁶

Recep Paşa'nın gelir kaynakları arasında, hizmetleri karşılığında “ikramiye, a'yânlık için, defter buyruldu” adı altında alınan gelirlerde vardır. Örneğin 1787 (1202) yılının başlarından ortasına kadar olan dönemle ilgili olarak düzenlenen salyane defterinde Recep Paşa'ya “defter buyruldu” adı altında 2000 kuruş verilmiştir. Toplam miktar 45605 kuruştur. Recep Paşa'nın aldığı miktar yaklaşık % 4.3 tür.⁵⁶⁷ 1798 (1213) yılında Hafik nahiyesinde düzenlenen salyane defterinde Recep Paşa için 3000 kuruş “defter buyruldu” adı altında ödeme yapılmıştır. Toplam tutar 60.000 kuruş olduğundan Paşa'ya toplam miktarın yaklaşık % 5 lik bir kısmı verilmiştir.⁵⁶⁸

Diğer bir örnekte, 1798 (1213) yılında düzenlenen salyane defterinde Recep Paşa'ya “ikramiye” adı altında 1550 kuruş, “a'yânlık” için 3000 kuruş verilmiştir. Toplam miktar 38170 kuruş olup Recep Paşa'ya verilen miktar toplam tutarın yaklaşık % 11.9'luk dilimini oluşturmaktadır.⁵⁶⁹ Salyane ile ilgili kayıtlara bakılarak sancaktaki birden fazla kazanın salyanelerinin vergisini peşin olarak ödemek suretiyle kazaları etkisi altına aldığı söylenebilir.

⁵⁶⁵ SŞS, 5.22.23

⁵⁶⁶ SŞS, 5.20.27

⁵⁶⁷ SŞS, 3.76.77

⁵⁶⁸ SŞS, 4/235

⁵⁶⁹ SŞS, 5/231

Recep Paşa'nın ayrıca şehirde bulunan farklı statüdeki kimselere borç para verdiği tespit edilmiştir. Örneğin, 1787 (1202) senesinde Bağcı oğlu isminde bir kişiye 1700 kuruş borç vermiştir. Bağcı oğlu toplam elli yedi kişiden borç almıştır. Bu kişiler içerisinde en fazla borç Recep Paşa'dan alınmıştır.⁵⁷⁰ Aynı belgede Sivas ta bulunan diğer a'yân ailelerinden bir kısmının da Bağcı oğluna kredi sağladığı anlaşılmaktadır. Bağcı oğlun'a; Mütevelli-zâde Süleyman 283 kuruş, Çavuş-zâde Himmet Ağa 80 kuruş, Hatip-zâde Seyyid Ali Ağa 550 kuruş borç vermiştir.⁵⁷¹

Topluma kredi sağlanması işlemine dair bir örnekte Zaralı-zâde Abdullah Paşa ile ilgili olarak verilebilir. Bu bilgiye Abdullah Paşa'nın terekesinde de rastlanılmıştır. Paşa'nın ölümünden sonra bütün mallarına el konulmuştur. Hükümet Abdullah Paşa'nın çevresine verdiği kredilere de el koymuştur.⁵⁷²

TABLO -4

Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın erbabı tımarlarda olan zeamet defteridir.

Kredi verilen kimse	Verilen kredi tutarı (kuruş-akçe)
Recep Efendi-zâde Hüseyin Ağa	420
İmam-zâde Derviş Ağa zimmeti	500
Derviş-zâde Bekir Ağa zimmeti	350
Kasap-zâdeAhmetveMustafaAğazimmeti	486
Abdi-zâde Recep Ağa zimmeti	300
Mühürdaroğlu Çeribaşı Hacı Alim zimmeti	130
Minyadi-zâde Çırağı Kahveci Hafidi zimmeti	162.5
Yusuf Çavuş-zâde Paşa Ağa zimmeti	162.5
Abdi-zâde Abdi Ağa zimmeti	70

⁵⁷⁰ SŞS, 3/66

⁵⁷¹ SŞS, 3/66

⁵⁷² SŞS, 5/156 Abdullah Paşa'nın bu kredileri faizle verdiği düşüncesi ağır basmaktadır.; Osmanlı toplumunda görülen ve bugünkü ifade şekliyle kar-zarar ortaklığı ya da %20 oranına kadar meşru olarak kabul edilebilen bir faiz uygulaması vardır.Ömer Demirel, “ Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç Alacak İlişkileri”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu Tebliği**, Kayseri 2003, s.3

Cemalî-zâde Hüseyin Ağa zimmeti	79
Hüseyin Efendi-zâde Derviş zimmeti	60
Abdioğlu Recep Ağa kefaletiyle Emin Ağa'nın zimmeti	130
Kenan-zâdenin zimmeti	300
Yekûn	3376.5

16 Ekim 1792 (Fi 29 Safer 1207)

İlgili defterden anlaşıldığı kadarıyla Abdullah Paşa, 13 kişiye farklı miktarlarda kredi vermiştir. Paşa, şehirde bulunan esnaf, ileri gelen, a'yân olmak üzere birçok kimse ile ekonomik ilişki içindedir. Sivas'ın güçlü a'yân ailelerinden biri olan Kenan-zâdelere 300 kuruş borç verildiği ayrıca dikkat çekmektedir. Bu durum a'yân aileleri arasında mali ilişkilerin varlığına işaret etmektedir.

Ailenin servetlerine doğrudan etki eden bir kaynakta voyvodalık görevidir. Lütfullah Bey Tokat Voyvodalığı döneminde Elbeyli Kazasından 17682 kuruş, Tozanlı Kazasından 14618 kuruş gelire sahipti.⁵⁷³ Bütün bu iktisadi faaliyetler ailenin servetlerinin kaynaklarını göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Aile iktisadi faaliyetlerinin de katkısıyla siyasal alanda önemli başarılar yakalamıştır. Burada anlatılanlardan hareketle a'yânların servetlerinin önemli kısmı iltizam gelirlerinden sağlandığı görülmektedir. Ayrıca, iktisat tarihçilerinin de belirttiği gibi, a'yânların iltizam haklarını elde etmek amacıyla giriştiği faaliyetlerin nedeni de bir anlamda ortaya çıkmaktadır. Zaralı-zâdeler, kendi denetimleri altındaki bölgeyi ve buraların üretebileceği potansiyeli iyi biliyorlardı. Belki de nüfuzlarının uzun süreli olmasının nedenlerinden birisi de bu olmalıdır. Zaralı-zâdelerin servetleri diğer aile tarihlerinde görüldüğü gibi iltizama dayanıyordu. Ayrıca kurdukları çok sayıda vakıflar da servetlerinin artırılması ve emniyeti açısından büyük önem arz etmekteydi. Vakfın gelirinin bir kısmını almanın yanında bazı vakıflarına kendilerini bizzat mütevellî (vakfın yöneticisi) atayarak karar çevrelerinde nüfuz ve güç sahibi olmuşlardır. Tesbit edilebildiği kadar ile ailenin elinde büyük çiftlikler

⁵⁷³ SŞS, 4/247

bulunmamaktadır. Bu durum ailenin ekonomik anlamda en büyük kaybı sayılmalıdır. Zira büyük a'yân ailelerinin zenginliklerinin temel kaynağı geniş çiftliklerdir.⁵⁷⁴

Zaralı-zâde ailesinin adı geçen gelirlerinin dışında kendilerine verilen görevlerini suistimal ederek daha çok servet ve iktidar elde etmişlerdir. Örneğin eşkıyalığı önlemekle görevlendirilen Feyzullah Paşa, bizzat eşkıyaların faaliyetlerini kolaylaştırmış ve karşılığında önemli meblağlar elde etmiştir. Aynı durum Mehmet Paşa için de söylenebilir. Aile servet edinmek için meşru veya gayri meşru olduğuna bakmaksızın her yöntemden yararlanma yoluna gidiyordu. Ailenin servet edinmek amacıyla en sık kullandığı gayri meşru yöntemler ise şöyleydi:

- Devlet adına belli oranda alınması gereken vergilerin oranlarında haksız artışlar yapmak
- Köy, Kasaba ve nahiyelere kanunsuz ve keyfi vergi yüklemek
- Gerektiğinde eşkıyaların faaliyetlerini kolaylaştırarak gelir elde etmek
- Haksız yere başkalarının mülklerine el koymak
- Devlet adına harekâta gidildiğinde, yol boyunca halktan haraç toplamak
- Vali veya değişik görevlere atanmalarından sonra görev yerlerine giderken, yolu üzerindeki köy ve kasabalardan haksız yere yiyecek ve para alınması

1815 (1231) senesinde Sivas ve mülhekâtı olan mahallerin cizye ve nüzül, ve avarız malları Zaralı-zâde Osman Bey'in uhdesine verilmiştir.⁵⁷⁵

B. Mal Varlıkları ve Servetin Yapısı

Aileye ait servetin kaynağı incelendiğinde gelirlerinin büyük oranda iltizamla sağlandığı görülmektedir. Ailenin tarımsal faaliyetlerle veya ziraatçılıkla uğraştığına

⁵⁷⁴ Bu durum Karaosmanoğulları ailesi örneğinde an açık bir şekilde görülmektedir. Bkz. Yuzo Nagata, **Tarihte Ayanlar** ..., s. 89-142

⁵⁷⁵ “...Nefs-i Sivas ve mülhekâtının işbu iki yüz otuz bir senesi Muharremi guresinden i'tibâren cizye ve nüzül ve avârızı uhdemize muhavvel olub tarafımızdan dahi Sivas'a Recep Paşa-zâde izzetlü Osman Bey'e ihale ve tefviz birle iktiza iden cizye evrakı boğçası yedine itâ ve teslim kılınmağla imdi gerek Sivas ve gerek mülhekâtı olan mahallerin sene-i mezkûreye mahsuben iktizâ iden cizye ve nüzül ve avarız malları bir iki sene mukaddeminde teveccüle” SŞS, 10/13

dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Servetin büyük oranda muhallefat defterlerinde kayıtlı olduğu bilinmektedir. Bu defterlerden ikisine ulaşılmıştır. Abdullah Paşa ve Recep Paşa'nın oğlu Mehmet Said Bey'e ait bu defterlerin incelenmesiyle kısmen de olsa, ailenin servetinin yapısı, mal varlıkları hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.⁵⁷⁶

C. Aile Servetinin Kullanımı: Kamuya ve Ailenin Geleceğine Yönelik Harcamalar

Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasabaların gelişmesi, ticaret merkezi haline gelmesi gibi işlerde vakıfların oynadığı rol önemlidir. Osmanlı ülkesinin bölgesel gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan a'yânların vakıf faaliyetleri üzerinde yeterince durulduğunu söylemek güçtür. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun vakıf kurucuları arasında a'yânlar yüzde olarak önemli bir yekûnu tutmamış olsalar da kurdukları vakıfların taşınır ve taşınmazları önemli yekûnlara ulaşmaktadır. Bu dönemlerde vakıf kurucularının %0,91'ini a'yânlar oluşturmaktadır.⁵⁷⁷ Zaralı-zâdelerin vakıf faaliyetleri bu konuda istisnai bir durum teşkil etmemektedir. Elimizdeki vakfiyelere göre, bu aileye mensup yalnız 7 kişi tarafından 11 adet dini, eğitim ve kamu hizmetlerine yönelik vakfiye tesis edilmiştir. Zaralı-zâdeler, sadece kendi yaptıkları tesislere değil başkalarının yaptırdığı tesislerin hayatiyetini devam ettirebilmesi için de çaba sarf etmişlerdir

1.Aile Fertlerinin Vakıfları

Zaralı-zâde ailesinin vakıf faaliyetlerini gösteren vakfiyelerden 5 kişiye ait 11 vakfiye mevcuttur. Bu vakfiyelere, Saim Savaş ve Ömer Demirel tarafından yapılan çalışmalarda kısmen değinilmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ **SVBMA**, 2/130; **VGMA**, 731/59-61; **SSS**, 25/79, 29/166-168, 2/201

⁵⁷⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", **OA**, Sayı III, s. 155

⁵⁷⁸ S.Savaş, agm, s. 85,89; Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s.14-23

Zaralı-zâdelerin tesis etmiş oldukları vakıflardan vakfiyesine ulaşabildiklerimizden birincisi Alime binti Osman Paşa'nın 1769 (1183) tarihli vakfiyesidir.⁵⁷⁹ Alime Hatun'dan sonra Zaralı-zâdelerden Mehmet Paşa'nın 1748 (1162)⁵⁸⁰; 1749(1163)⁵⁸¹ ve 1753(1167)⁵⁸² tarihli üç; Feyzullah Paşa'nın Zevcesi Aişe Hatun'un 1798 (1213) ⁵⁸³; ve 1806(1221)⁵⁸⁴ tarihli iki; Recep Paşa'nın 1793 (1208)⁵⁸⁵; 1798 (1213)⁵⁸⁶ ve 1806 (1221)⁵⁸⁷ tarihli üç; Osman Ağa'nın Kerimesi Saniye Hanım'ın 1812 (1227)⁵⁸⁸ ve 1814(1229)⁵⁸⁹ tarihli iki vakfiyesi bulunmaktadır.

a) Zaralı-zâde Alime binti Osman Paşa'nın Vakfı

Alime Hanım, Zaralı Osman Paşa'nın kızıdır. 1769 (1183) tarihli vakfiyesine göre Alime Hatun, Sivas şehir merkezinde 23 kemer dükkân, 2 dükkân, 8 canbaz ahır, 3 yüzleme (?) dükkânı, bir kahvehane ve bir han vakfetmiştir. Alime Hatun'un bu vakfının hayratı ise, Sivas mahkeme Çarşısında bir cami⁵⁹⁰ ve bir çeşme ile yine Sivas şehir merkezinde mihmanhane denilen bir misafirhane tesis ettiği görülmektedir Alime Hatun vakıf gelirlerinin günlük 39 akçesini kendisinin yaptırdığı caminin görevlilerine (imam, hatip, vaiz, kayyum, cabi, kurra) verilmesini, yine gelirlerden bir kısmı ile caminin aydınlatılmasını istemektedir. Ayrıca yılda 22 kuruşun Medine-i Münevvere'de bulunan fukaraya dağıtılmasını vakfiyesinde belirtmektedir. Vakfiyede belirtilen önemli bir husus ise hitabet hariç diğer bütün işlemlerin kadı ve naib müraselesi, berat ve başka bir suret ile yapılmayacağını, bizzat vakıf mütevellisi tezkeresiyle zabt olunmasını şart

⁵⁷⁹ SVBMA,1.403.404; VGMA, 582/405

⁵⁸⁰ SVBMA, 2/48-51

⁵⁸¹ SVBMA, 2/53

⁵⁸² SVBMA, 2/54-56

⁵⁸³ SŞS, 4/278; 4/234,235; SVBMA, 2/132 no'lu vakfiyeler mükerrerdir.

⁵⁸⁴ SŞS, 8/36

⁵⁸⁵ SŞS, 5/235

⁵⁸⁶ SŞS, 4.234.235

⁵⁸⁷ SŞS, 4/124

⁵⁸⁸ SVBMA, 2/120

⁵⁸⁹ SVBMA, 2/129

⁵⁹⁰ 1333 yılında Mahkeme Çarşısında bulunan Sarı Hamza Mescidine Ahmet Çelebi b. Mihmad b. Simsad tarafından vakıf geliri tahsisi edilerek bazı ihtiyaçların temini amaçlanmıştır. Aynı mescid 1183 (1769) yılında Zaralı-zâde Alime binti Osman Paşa tarafından yeniden bina edilerek genişletilmiştir. Bu cami, Alime Hanım'ın kocasına izafeten Selim Ağa Cami olarak anılmıştır. Aynı cami minaresi muhafaza edilerek 1960'lı yıllarda yeniden yapıp Yeni Cami olarak isimlendirilmiştir. (Ö. Demirel, **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri**, s.36)

koşmaktadır. Bu yöntemle camii şerifin tayin ve tevcih işlemlerinin de mütevellinin kontrolü altına almış olmaktadır. Alime Hatun kendisinin vefatından sonra El-Hac Ahmet Ağa'yı müteveli tayin etmiştir.⁵⁹¹

b)Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın Vakıfları

Mehmet Paşa'nın 1749 (1163) tarihli vakfiyesine⁵⁹² göre Tokat'ın Alaca Mescit mahallesinde (İvaz Paşa mah.) bulunan Hacı Osman Oğlu Hanı(Paşa Hanı), olarak bilinen han ile Sivas'ın Küçük Bengiler Mahallesi'nde bulunan ve Nasuh-zâde yerleri denilen bölgede yaklaşık 5 keyl-i Sivasi tohum ekilebilen bir kıt'a bahçesini vakfettiği görülmektedir. Adı geçen vakfiyede zikr olunan han ve bahçenin her sene kiraya verilmesi buradan elde edilecek gelirlerin, evvela tamir ve onarım için sarf edilmesi artan miktarın Haremeyn-i Şerifeyn Nezareti'ne kaydolunması şart koşulmuştur. Mehmet Paşa, vakfa müteveli olarak Seyyid El-Hac Hasan Ağa'yı tayin etmiştir. Mehmet Paşa, bu vakfiyeyi düzenlediği dönemde Sivas valiliği görevini yapmaktaydı. Çünkü ilgili vakfiyede "hâla Sivas valisi" ifadesi kullanılmaktadır.

Mehmet Paşa'nın ikinci vakfiyesi, 1748 (1162) tarihlidir.⁵⁹³ Mehmet Paşa bu vakfiyesinde muhtelif hizmetler veren 159 adet dükkân,⁵⁹⁴ 1 balmumcu, 1 tahmis, 1 mâi boyahane, 1 şem'hâne, 3 kahvehane, 1 basmacı kârhanesi, 1 Han ve Sivas merkezde olmak üzere 6 kıta tarla, 1 ahır ile 2 bahçe vakfetmiştir.

Vakfiyede, müteveli olarak kendisini tayin etmiştir. Kendisinin ölümü halinde oğulları Ali Bey ve Osman Bey iştiraken müteveli olacaklar; onlardan sonra çocukları ve çocuklarının çocukları şeklinde devam edecektir. Vakfiyede belirtilen akarlar, beher sene kiraya verilecek, geliri ile akarların tamir ve bakımı yapıldıktan

⁵⁹¹ SVBMA, 1.403.404; VGMA, 582/405

⁵⁹² SVBMA, 2/53

⁵⁹³ SVBMA, 2/48-51

⁵⁹⁴ Bedesten Sivas çarşılarına merkez rolü üstlenmiştir. Hasan Paşa ve Lala Sinan Paşa'nın yaptırmış olduğu binaların yıkılması neticesinde 18. yüzyılda Zaralı-zâde Mehmet Paşa tarafından yeniden yaptırılan bu binaların 19. yüzyıl sonlarında veya 20. yüzyıl başlarında yenilendiği bilinmektedir. Bedesten olarak bilinen Sivas çarşılarının son kalıntıları ise 1986 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bkz, Ö.Demirel, **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri** ..., s.51.

sonra Abdulvahab Gazi Merkad-i şerifi yakınında kendisi tarafından yaptırılan minarenin ve çeşmenin tamiratının yapılması istenmektedir.⁵⁹⁵

Vakfiyede belirtilen önemli bir hususta vakfedilen akarların bakımı ile ilgilidir. Buna göre eğer akarlar zamanla harap olursa vakıf görevlilerinin ücretlerinden tamir ve bakımının yapılması şart koşulmuştur. İlgili vakfiyede yıllık 126,5 kuruş Medine-i Münevvere’de bulunan müfessir ve muhaddislere gönderilmesi istenmektedir. Mehmet Paşa, tahmis, boyahâne ve şem’hâne zeminlerini Hasan Paşa vakfına yıllık 1800 kuruşa icare-i tavile ile kiralamıştır. Hâsıl olan icarın bir kısmı ile her yıl Hasan Paşa vakfı mütevellisi tarafından Meydan Camii’nin levazım masraflarına harcanması şart koşulmuştur. Meydan Camiinde mevlid-i şerif okunması karşılığında ilgililere 95 kuruş verilmesi de belirtilmektedir. Kira gelirinden kendisinin yaptırdığı mektep ve hücrenin tamir ve bakımı ile mektepte Kuran öğretilen çocuklara 15 akçe yevmiye, bu çocuklar arasından kimsesiz ve garip olan on öğrenciye birer bez kaftan ve pabuç alınması istenmektedir.

Vakfedilen bahçenin geliriyle her yıl bir buçuk kuruşluk iki adet mum yaptırılarak Berat gecesinde yakılmak üzere Cami-i Kebire verilmesini ve yine İmam Hafız Hüseyin Efendi’ye her ay bir hatm-i Şerif okunması ve Ali Ağa Cami’nde çocuklara Kur’an öğretmesi, aynı camide Ramazan ayında Teravih namazlarını kıldırması şartıyla yıllık 50 kuruş verilmesi şart koşulmuştur. El-Hac Hamza-zâde Mehmet Efendiye cami-i merkurda hitabet vazifesi şartıyla günlük 15 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Yine Cami-i mezburda müezzinlik görevini Seyyid Abdulvahab ve Seyyid Ali’ye iştiraken yürüteceklerdir. Akar gelirlerinin bir kısmıyla daha evvel vakfettiği şamdanlar ve mübarek gecelerde yakılması için 17.5 vakıyye şem’i-ruğan alınacaktır. Aynı vakfiyede Abdulvahab Gazi Merkad-i şerifi yakınında kendisi tarafından yaptırılan çeşmeye çahken görevlendirilen kişiye yevmiye olarak üç akçe, vakfin cabisine yevmiye on akçe verilmesi şart koşulmuştur.

⁵⁹⁵ Zaralı-zâde Mehmet Paşa tarafından Abdulvahab Gazi vakfı genişletilip kabri yanındaki mescid de genişletilerek bir minare bir zaviye bir de çeşme eklenmiştir. Yine buraya Zeynel suyu getirilerek türbedarına da maaş bağlanmıştır. İsmail. H.Uzunçarşılı, **Sivas Şehri**, s.184 Ayrıca Mehmet Paşa, Ulu Caminin avlusuna bir şadırvan yaptırmıştır. Ayrıca bu caminin tevliyeti ve hatipliği Hatip-zâde ailesindedir. s.184

Mehmet Paşa'nın üçüncü vakfiyesi ise, 1753 (1167) tarihlidir.⁵⁹⁶ Paşa bu vakfiyesinde Tokat merkezde, semerciler çarşısında Yağcı-zâde hanı olarak bilinen bir han vakfetmiştir. Bu vakfa müteveli olarak İbrahim Bey tayin edilmiştir. Paşa, akarın beher sene icara verilerek, gelirlerinin önceki vakfiyesinde belirtildiği şekilde sarf edilmesini şart koştur.

c- Zaralı-zâde Aîşe Hanım'ın Vakıfları

Aîşe Hanım, Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'nın eşidir. Paşa, ailenin çok nüfuzlu olduğu bir dönemde yaşamıştır. Fakat kendisi tarafından tesis edilen bir vakfiyeye ulaşamamıştır. Ancak, eşi Aîşe Hanım tarafından tesis edilen iki vakfiyeye ulaşmıştır.

Bu vakfiyelerden ilki, 1798 (1213) tarihlidir, Ayşe Hanım, bu vakfiyesinde⁵⁹⁷ Küçük Bengiler Mahallesi'nde bulunan 1 saray ve yine aynı mahallede bulunan Çay Hamam'ı⁵⁹⁸ adı ile bilinen 1 hamam ile Zara merkezde bir değirmen vakfetmiştir. Aîşe Hanım "evlad-ı maneviyem" olarak nitelediği Behçet Osman Bey'i müteveli tayin etmiştir.⁵⁹⁹ O'nun ölümünden sonra çocukları, çocuklarının çocukları şeklinde mütevellilik görevi devam edecektir. Şayet bu ailenin soyu tükenirse Haremeyn-i Muhteremeyn mütevellileri müteveli olacaklardır.

Aîşe Hanım, vakfiyesinde vakıf akarlarının kiraya verilmesini istemektedir. Kira gelirlerinin bir kısmıyla, Küçük Bengiler Mahallesi'nde bulunan Hacı Hüseyin Cami-i Şerifine yıllık bir batman balmumu alınacaktır. Bunun karşılığı olarak eşi Feyzullah Paşa ve kendi ruhu için her yıl bir Hatm-i Şerif okunacak, hatim duasının sonunda bir miktar yemek verilecektir. Camiinin minaresinde mübarek gecelerde kandillerin yakılması da istenmektedir. Camiinin müezzine günde 3 akçe

⁵⁹⁶ SVBMA, 2/54

⁵⁹⁷ SŞS, 4/278

⁵⁹⁸ 18. yüzyıl eserlerinden olan bu hamam 1998 yılı içerisinde son kalıntıları bazı inşaatlar yapılmak suretiyle ortadan kalkmıştır. (Ö.Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ...*, s.49)

⁵⁹⁹ Behçet Osman Bey, Küçük Bengiler mahallesi sakinlerinden Abdullah Bey'in oğludur. Behçet Osman Bey, Eda-i Hanımla evlenmiştir. Mehmet isminde bir oğlu vardır. SŞS, 10/136; Eda-i Hanım'ın 1818 tarihli vakfiyesinde Feyzullah Paşa ve Aîşe Hanı'nın ruhları için de her haftanın 5. gününde üçer ihlâs-ı şerif ve birer fâtiha-i şerif okumalarını şart koştur. SŞS, 10/156

verilmesini şart koşmuştur. Cuma günleri eşi ve kendisi için fatiha okunmasını bu sebeple müezzine 1 akçe verilmesini istemektedir.

Aişe Hanım'a ait diğer vakfiye 1806 (1221) tarihlidir.⁶⁰⁰ Aişe Hanım, vakfiesinde büyük ihtimale birçoğunu kendisinin kullandığı mücevherat ve özel eşyalarını vakfetmiştir. Buna göre, kırk elmas ile murassa' altun bilezik (bin beş yüz kuruş kıymetli), on sekiz kat incü bilezik ve iki altun kilidli (bin kuruş), yirmi iki hurda elmas ve on iki elmas ile murassa' altun üzerine bir mâşâallah (beş yüz kuruş), bir çift zümrüd küpe (iki yüz kuruş), la'l küpe ile yedişer ayak hurda elmas ve (beş yüz kuruş), dökme işlü on iki altun ile bir elmaslu gerdanlık (altı yüz kuruş), incüli tepelik ve saç bağı altun (üç yüz kuruş), bir çift altun kemer (yüz elli kuruş), seksen irü ve ufak ağnâm (iki yüz kırk kuruş), penbe memlü on üç mitilü(?) kadife yasdık, on dört köhne kadife yasdık, yedi şilte, üç köhne Selanik def'a iri ve ufak sekiz şilte, dört çuka mak'ad, bir orta halı iri ve ufak elli beş mertebânî tabak, dört kebîr kâse, yirmi iki ufak tabak, on üç ufak kâse, yirmi dört billur(?), bir kebîr ayna, sîm gülabdân ma'a buhurdân (bin yüz on kuruş) vakfetmiştir. Vakfedilen altın, gümüş ve mücevheratın toplam tutarı altı bin kuruştur.

Aişe Hanım vakıf mütevellisi olarak Behçet Osman Bey'i tayin etmiştir. Mütevellilik görevi bu kişinin sulbünden devam edecektir. Bu ailenin soyu tükenirse Feyzullah Paşa sarayı önündeki camide imam olanlar müteveli olacaklardır. İlgili vakfiyede Aişe Hanım, vakıf gelirlerinin toplam tutarı olan 6000 kuruşun, 2000 kuruşunu eşi Feyzullah Paşa'nın haccına, 2000 kuruşunu kendisinin haccı için ayırdığı görülmektedir. Lakin hac farızası başkaları tarafından yapılacaktır. Kalan 2000 kuruşun ise 3 eşit hisseye ayrıldığı bunların bir hissesi ile fukaraya aşure çorbası ikram edilmesi, diğer bir hissesi ile eşi ve ecdadının ruhları için hatm-i şerif okunması, son hissesini ise mütevellilere ve vakfin tamirine harcanması istenmektedir.

⁶⁰⁰ SŞS, 8/36

B.Yediyıldız, bir şahsın neden mallarını vakfettiği konusunda bilgi verirken, bir taraftan ölümünden sonra adını hayırla devam ettirme, “hesap günü”nde cennete gidebilme ümidini artırma, yani vâkıfın psikolojik durumunu gösteren kayıtların bulunduğunu belirtmektedir. Bu vakfiyede yukarıda belirtilen etkenlerin Aişe Hanım’la da ilgili olduğu söylenebilir. Zira, vakfiyesinde İslam’a ait önemli bir farızanın yerine getirilmesi ve kendisine ait mücevheratın vakfedilmesi ahiret inancının güçlü olduğu şeklinde yorumlanabilir.

ç- Zaralı-zâde Recep Paşa’nın Vakıfları

Recep Paşa’nın 1793 (1208) tarihli vakfiyesine⁶⁰¹ göre Sivas’ta, Hasan Paşa cami karşısında bulunan bir han ve bir nalbant dükkânı vakfedilmiştir. Recep Paşa, bu vakfiyesinde Kadı-zâde Es-Seyyid Ömer Efendi’yi müteveli tayin etmiştir. Akarların kiraya verilmesi ve gelirlerin bir kısmının öncelikli olarak tamir ve bakım için ayrılması şart koşulmuştur. Ardından Küçük Minare mahallesinde bulunan Himmet Ağa’nın yaptırdığı İhsaniye Medresesinde⁶⁰² bulunan talebe-i ulumun sakin olduğu 12 hücrenin beher hücre sine yıllık 12 batman mum, kalan miktarı ise medresedeki öğrenci, hizmetli, müteveli, müderrisler aralarında paylaşacaklardır. Ayrıca Mehmet Paşa’nın ruhu için her bir hücredeki talebe-i ulumun her Cuma birer Yasin-i Şerif okumaları istenmektedir

Recep Paşa’nın 1798 (1213) tarihli vakfiyesine⁶⁰³ göre on yedi semerci, dört penbeci, bir bıçakçı, bir kazgancı, bir kılıççı, bir kavukçu, dört adet de niteliği belli olmayan dükkân vakfetmiştir. İlgili vakfiyede Paşa, Zara merkezde bir, Sivas

⁶⁰¹ SŞS 5/235

⁶⁰² Günümüze kadar ulaşamamış olmasına rağmen kaynaklarda zikredilen bu medrese Osmanlı hâkimiyeti boyunca Sivas şehrine yaptırılan yegane medresedir. Küçük Minare Mahallesi’nde olan İhsaniye Medresesi 18. asrın sonlarında Himmet Ağa tarafından yaptırılmıştır ve 1833 yılında oğlu Sivas Valisi Said İbrahim Paşa tarafından tamir edilip yeni vakıflar ilave edilmiştir. (Ö. Demirel, **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri** s.46) Sabık Eğriboz Muhafızı El- Hac Osman Paşa’ya Sivas Eyâleti ve Çorum Sancağı tevcih edilmiştir. Paşa, Sivas’a varıncaya dek Himmet-zâde Seyyid Said İbrahim Ağa’yı 17 Safer 1231 (8 Ocak 1816) tarihinde Sivas Mutesellimliği görevine atamıştır. İlgili belgede “reaya perver ve zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i ahâlî ve raiyete liyakati bedihî ve azher birinin mütesellim nasb ve ta’yini lâ-büdd ve muktezî ve Sivas vücûhundan ve dergâh-ı mu’allâm gediklülerinden Himmet-zâde kıdvetü’l-emâcid ve’l-ayan Seyyid Said zîde mecdûhu evsâf-ı mezkurenin muttasıfı olduğu beyanıyla müşârunileyhin vusûlüne kadar mümâuileyh eyâlet-i Sivas’a mütesellim nasb ve tayin olunmak ...” şeklindeki ifadeler ailenin kudretini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. SŞS, 10/21

⁶⁰³ SŞS, 4/234, 235; SVBMA, 2/128

merkezde üç olmak üzere toplam dört adet kahvehane, bir hane, üç ev, bir bostan, bir bahçe, bir virane vakfetmiştir. Recep Paşa'nın bu vakfının hayratı ise, Üryan-ı Zımmi Mahallesinde bir camii ve bir çeşmedir.

Recep Paşa, vakfiyesinde oğlu Osman Bey'i mütevellî tayin etmiştir. Osman Beyden sonra onun çocukları mütevellî olacaklardır. Paşa, vakfiyesinde Himmet Ağa'nın hemşiresi hanım efendinin tevsi eylediği caminin tamir ve bakımının yapılması, Ber'ât gecesinde hafızlar tarafından ecdatlarının ruhu için bir hatm-i şerif okunmasını, senede bir mum alınmasını şart koşmuştur. Caminin kayyumuna senevi 5 kuruş verilmesi de yine şart koşulmuştur. Recep Paşa vakfından olan semerci dükkânlarının, yıllık 40–50 kuruş arasında değişen icarları vardı.⁶⁰⁴

Recep Paşa'nın 1806 (1221) tarihli vakfiyesinde vakfettiği akarlar; Üryan-ı Müslim mahallesinde bir kahvehane ve bir duhancı dükkânıdır.

Recep Paşa, vakfiyesinde Hafız Abdurrahman Efendi'yi mütevellî tayin etmiştir. Abdurrahman Efendi'nin ölümünden sonra çocukları mütevellî olacaklardır. Mütevellîlik görevi ile birlikte her Ramazan-ı şerifte 3 gün Buhar-i Şerif okunması şartıyla bu aileye verilmiştir. İlgili vakfiyede, vakıf akarlarının kiraya verilerek, vakfın tamir ve bakımının yapılması şart koşulmuştur. Kira gelirlerinin fazlası mütevellîye kıraat ve tevliyet ücreti olarak kalacaktır. Recep Paşa Sivas valiliği yaptığı dönemlerde Üryan-ı Zımmi mahallesinde bulunan Handan-zâde Mehmet Ağa mescidini hanımı adına 1792 (1207) yılında yeniden camii olarak inşa ettirmiştir.⁶⁰⁵

d- Zaralı-zâde Saniye Hanım'ın Vakıfları

Saniye Hanım'a ait iki vakfiyeye ulaşılmış olup bu vakfiyelerden ilki 1812 (1227) tarihli'dir.⁶⁰⁶ Bu vakfiyeden elde edilen bilgilere göre; Sivas'ta Sarı Şeyh mahallesinde sekiz adet hane(?), 1 ambar ve 1 bostan vakfedilmiş olup mütevellî

⁶⁰⁴ VMD, s.66-67; Ö.Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir* ..., s.114

⁶⁰⁵ SVBMA, 2/137,138

⁶⁰⁶ SVBMA, 2/120

olarak kendisini tayin etmiştir. Kendisinden sonra Kızı Emine Hanım ve çocuklarının mütevellî olmasını şart koştur. Vakfın akarlarının kiraya verilip geliriyle vakfın tamiri, bakımı ayrıca cami avlusunda bulunan çeşmenin bakımına harcanacağı belirtilmiştir. Yine vakfın gelirinin bir kısmı ile fukaraya aşure çorbası ve helva yapıp dağıtılması istenmektedir. Ayrıca her sene iki kiyiye balmumu alınıp Üryan-ı Müslim mahallesinde bulunan Ali Ağa Camii'ne verilmesi vakfiyede belirtilen şartlardandır.

Saniye Hanım'a ait ikinci vakfiye 1814 (1229) tarihlidir.⁶⁰⁷ Vakfiyeden elde edilen bilgilere göre, Çörekçiler derununda 1 adet asar dükkânı, 1 adet bakkal dükkânı vakfedilmiştir. Saniye Hanım, vakfın mütevellisi olarak kendisini ardından kızı Emine Hanım'ı daha sonra da Emine Hanım'ın çocuklarını mütevellî olarak tayin etmiştir. Saniye Hanım, vakıf akarlarının, kiraya verilmesini ve gelirinin bir kısmıyla vakfın tamir ve masraflarının karşılanmasını şart koştur. Geriye kalan gelirin bir kısmını H.z. Şems Dergâhında bulunan Şeyh Efendi'ye senevi 10 kuruş ve her Cuma Yasin-i Şerif kıraat eylemesi karşılığında Üryan-ı Müslim mahallesinde imam olan zata senevi 20 kuruş verileceği belirtilmiştir.

e- Zaralı-zâde Mehmet Said Bey'in vakfı

Lütfullah Paşa'nın oğlu olan Mehmet Said Bey'e ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Mehmet Said Bey'in Sivas merkezinde bir konak vakfettiği bilinmektedir.⁶⁰⁸

f- Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'nın Vakfı

Zaralı-zâde Lütfullah Paşa Zara merkezindeki Çarşı Cami'nin minaresini yaptırmıştır.⁶⁰⁹ Minare kaidesinde, minareyi Zaralı-zâde Lütfullah Paşa'nın 1809 (1224) yılında yaptırdığı yazılıdır. Kitabenin okunuşu şöyledir:

⁶⁰⁷ SVBMA, 2/129

⁶⁰⁸ Ö.Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir ...*, s.91

Zaralı-zâde Cenab-ı Pir Kelam Mir Lütfullah Eşrafı Kibar
 Bir minare yaptırdı ki şââd eyledi
 Ruhun ecdadın ile yevmi'l-koru
 Geldiya menkutla talih Tarihi
niyyet hüda nev yadigar 1809(1224)

2. Ailenin Vakıflarının Mahiyeti

Toplum yararına olduğu kadar, vakıf kurucularının ailelerine ve diğer akrabalarına da büyük menfaatler sağlayan vakıfların uygulamadaki esas teşkilat yapısını düzenleyenler vakıf kurucularıdır. Çünkü bir kişi vakfını kurarken, vakfının her türlü hukuki yapısını ve gayesini belirleyen bir “vakfiye” düzenlemektedir. Böylece vakfın yönetimini ve denetimini sağlayacak kişileri ve görevli sayısını da kendisi belirlemektedir.⁶¹⁰ Vakıf üç aşamada gerçekleşen bir kurumdur: 1. düşünce aşaması: hizmetin plan ve projesinin tasavvuru; 2.fiziki yapılaşma aşaması: tasarlanan düşünce doğrultusunda maddi unsurların ortaya konması; 3.hukuki aşama: vakfın statüsünü belirleyecek olan vakfiyenin yazılmasıdır.⁶¹¹

Zaralı-zâdelere ait vakfiyelere göre, vakfedilen gayri menkullerden elde edilen gelirlerin bir kısmı hayrî işlere ayrılmakta, geriye kalan kısım ise ailenin geçimi için aile efradına taksim edilmektedir. B.Yediyıldız’a göre 18. yüzyılda yapılan vakıfların %75’i bu tip vakıflardan ibarettir.⁶¹² Aileye ait vakfiyeleri tahlil etmeden evvel genel manada vakıfların kuruluş amaçları hakkında bilgi vermek gerekmektedir. “Bilindiği üzere, her vakfiyenin başında belirli bir dua cümlesinden sonra, vakıf kurucusunun, nazari olarak, hangi düşünce, saik ile malını, mülkünü vakfettiği yazılır. Kısaca,

⁶⁰⁹ Hikmet Denizli, **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas Tarihsiz, s.118.

⁶¹⁰ Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında...**, s.5; Vakıf mallarının yönetilmesi, vakıftan gelir ayrılan kişilerin (mürtezika) konumu ve gelirlerin harcanmasında vakfiyeye uygunluk aranırdı. Daha fazla bilgi için bkz. Nejat Göyünç, “Vakıf Tesisinde Devlet Katkısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul 1998, s.123–128

⁶¹¹ Seyfettin Erşahin; “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine” **Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı**, Ankara 2003, s.30

⁶¹² B.Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi”, **VD**, XIV, Ankara 1982, s.24.

vâkıfın dünya görüşü, hayat felsefesi vakfiyenin girişinde belirtilir.”⁶¹³ Buradan hareketle Osmanlı toplumu vakıf kurucularının mallarını ve mülklerini vakfetmeye iten amilleri şöyle sıralayabiliriz.

1- Bu dünyada iyi anılmak ve ahirette büyük mükâfatlara nail olmak düşüncesi ile kurulan vakıflar.

2- Evlatları arasında anlaşmazlık çıkmaması ve gayri meşru yerlere malların sarf edilmemesi amacı ile kurulan vakıflar.

3- Devletin idari kademesinde yer alıp yükseldiklerinde, asıl memleketlerine vakıf kurarak yatırım yapmak düşüncesiyle kurulan vakıflar.

4- Olası bir müsadereye karşı mülk ve mallarını koruma düşüncesiyle kurulan vakıflar⁶¹⁴

Vakıfların kuruluş gayelerini, hayri, zürri, yarı hayri, yarı zürri olarak sınıflandırmak mümkündür.⁶¹⁵ Bu anlamda Zaralı-zâdeler ailesine ait vakfiyeler tahlil edildiğinde Alime Hatuna ait 1769 tarihli vakfiyede belirtilen hususlar ışığında vakfın kuruluş gayesinin “hayri” olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁶ Mehmet Paşa’nın 1748 (1162), 1749(1163), 1753 (1167) tarihli vakfiyelerinden anlaşıldığı kadarıyla vakıf gelirlerinin bir kısmını kendi evladına bırakmış, bir kısmını da Haremeyn-i Şerifeyn Nezaretine ve sair hayri işlere tahsis etmiştir. Bu şekliyle Mehmet Paşa’nın vakıfları “yarı hayri, yarı zürri” vakıf statüsündedir.⁶¹⁷

Zaralı-zâde Feyzullah Paşa’nın Zevcesi Aişe Hatun’a ait 1798 (1213) tarihli vakfiyede geçen şu ifadeler; “mü’ekkilem hanım-ı mümâileyhâ tedârik-i mâfât ve zahire-i yevm-i mîkât itmek içün altı bin kuruşun iki bin kuruşu merhum Feyzullah Paşa için mecc(?) olunub ve iki bin kuruşu kendi için mecc(?) olunub bâkî iki bin kuruşu dahî hasbetenlillâhi’l-melikü’l- müte’âl vakf-ı sahîh-i mü’ebbed ve habs-ı sarîh-i muhalled ile vakf ve habs eyleyüb şöyle şart eyledi ki, mebâlig-i mevkûf iki

⁶¹³ Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında...**, s.88

⁶¹⁴ Aynı eser, s.88-91; Hasan Yüksel, “Vakıf Müsadere İlişkisi ” **Osmanlı Araştırmaları** XVI. den ayrı basım, İstanbul 1992. s.118

⁶¹⁵ Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında...**, s.91-94

⁶¹⁶ **VGMA**, 582/2, s.405

⁶¹⁷ **VGMA**,731/59-61, 731/62, 731/118

bin kuruş yed-i mütevellî ile ‘alâ vechi’l-helâl istirbah olunub senevî hâsıl-ı ribhinin sülüsü ile aşura çorbası tabh ve fukarâya it’âm oluna ve sülüsü hatm-i şerîf tilâvetine sarf olunub sevâbı merhum Mehmed Paşa ve Feyzullah Paşa ile mü’ekkilem hanım-ı mümâileyhânın ervâhlarına hibe oluna bâkî kalan sülüs dahî vazife-i tevliyet olub mütevellilere virile... ” Aîşe Hanım’ın vakfını “yarı Hayri-yarı zürri” vakıf olarak telakki etmemize imkân sağlamaktadır.⁶¹⁸ Aîşe Hanıma ait 1806 (1221) tarihli vakfiyede de aynı durum söz konusudur.⁶¹⁹

Recep Paşa’ya ait 1793 (1208) tarihli vakfiyede vakıf gelirlerinin tamamı hayır işlerine ayrılmıştır. Bu anlamda vakıf “hayri” vakıf statüsündedir.⁶²⁰ Recep Paşa’nın 1798 (1213) tarihli vakfiyesinde de gelirlerin dini ve eğitim kurumlarına harcanmasının yanında mütevellî olarak oğlu Osman Bey’i tayin edip gelir fazlasını mütevellîye bırakmıştır. Bu manada vakfın “yarı hayri-yarı zürri” vakıf sayılacağı aşîkârdır.⁶²¹ Recep Paşa’ya ait 1806 (1221) tarihli vakfiye şartlarından anlaşıldığı kadarıyla bu vakıf “yarı hayri, yarı zürri” vakıf statüsündedir.⁶²²

Zaralı-zâde Osman Ağa’nın Kerimesi Saniye Hanım’a ait 1812 (1227) ve 1814 (1229) tarihli iki vakfiyede de vakıf gelirlerinin hayır işlerine sarf edilmesi istenmektedir. Saniye Hanım’ın vakıfları da “hayri” vakıf statüsüne uymaktadır.⁶²³

Netice itibarıyla aileye mensup kimselerin vakıflarının “hayri”, “yarı hayri, yarı zürri” vakıflar olarak nitelemek mümkündür.

Zaralı-zâdelere ait vakfiyelerde mütevellî tayininde de farklılıklar mevcuttur. Bilindiği üzere mütevellîler, vakıf işlerini, vakfiye şartları ve şer’î hükümler çerçevesinde idare amacıyla tayin olunan kimselerdir.⁶²⁴ Mütevellîlerin görevlerini şöyle sıralamak mümkündür; Öncelikle vakıf, akar ve mülklerini en güzel şekilde

⁶¹⁸ **SVBMA**, 2/162–163

⁶¹⁹ **SSS**, 8/36

⁶²⁰ **SSS**, 5/235

⁶²¹ **SSS**, 4.234.235; **SVBMA**, 2/128

⁶²² **SSS**, 4/124

⁶²³ **SSS**, 3/268

⁶²⁴ Saim Savaş, “Susamışlar Konağı” **Revak**, 2003, s.150

işletmek ya da icâre vermek, gelirleri vakfın şartlarına göre görevli maaşlarında ve diğer masraflarda kullanmak, vakıf, akar ve hizmet binalarını korumak ve görevlileri denetlemektir. Ayrıca görevlilerin azlini ve tayinini yapmak, vakıf muhasebesini tutmak ve kadı huzurunda imza ve tasdik işleri de yine mütevellilerce yapılır.⁶²⁵ Buna göre vâkıf müteveli tayininde vakfın amacına uygun olarak ilânihaye devam etmesini amaçlamıştır. Osmanlı döneminde tesis edilen bütün vakıfların vakfiyelerinde, insan unsuru üzerinde hassasiyetle durulduğu görülmektedir. Hatta öyle ki, vakıf kurucuların tesis etmiş oldukları vakıflarında, aile bireyleri de olsa, görevlendirdikleri kimselerin, belirli nitelikler taşıması gerektiğini ısrarla vurguladıkları ve böylece ebedi bir gaye için tesis ettikleri vakıfların devamını teminat altına almayı amaçladıkları anlaşılmaktadır.⁶²⁶

Alime Hatun'a ait 1769 (1183) tarihli vakfiyede müteveli olarak kendisini tayin etmiştir. Kendisinin ölümünden sonra kendisi ile herhangi bir akrabalık bağı olup olmadığını tespit edemediğimiz Seyyid El-Hac Ahmet Ağa'yı müteveli tayin etmiştir. Bu bakımdan Alime hatuna ait bu vakıf evlatlık vakıf statüsünde değildir.⁶²⁷ Mehmet Paşa'ya ait 1748 (1162) tarihli vakfiyede oğulları Osman Bey ve Ali Bey iştiraken müteveli olarak tayin edildiğinden bu vakıf evlatlık vakıf statüsündedir.⁶²⁸ Paşa'ya ait 1749 (1163) tarihli vakfiyede El-Hac Hasan Ağa isimli bir şahıs müteveli tayin edilmiştir. Mehmet Paşa'ya ait bu vakıf evlatlık vakıf değildir.⁶²⁹ Paşa'ya ait 1753 (1167) tarihli vakfiyede de yine aile bireylerinden olmayan İbrahim Bey müteveli tayin edildiği için bu vakıf ta evlatlık vakıf statüsünde değildir.⁶³⁰

Aişe hanıma ait 1798 (1213) tarihli vakfiyede Behçet Osman Bin Abdullah müteveli olarak tayin olunmuştur.⁶³¹ Bu vakıfta evlatlık vakıf değildir. Aişe Hanıma

⁶²⁵ Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s.143

⁶²⁶ Hasan Yüksel; "Türkiye'de Vakıflara İlişkin Bazı Problemler ve Çözüm Önerileri" **Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı**, Ankara 2003, s.50

⁶²⁷ **VGMA**, 582/2, s.405

⁶²⁸ **SVBMA**, 2/48-51

⁶²⁹ **SVBMA**, 2/53

⁶³⁰ **SVBMA**, 2/54-56

⁶³¹ **SSS**, 4/ 234, 235, 278; **SVBMA**, 2/132 mükerrer vakfiyeler

ait 1806 (1221) tarihli vakfiyede de de aynı şahsın müteveli tayin edildiği görülmektedir.⁶³²

Yine aileden Recep Paşa'ya ait 1793 (1208) tarihli vakfiyede Kadı-zâde Es-Seyyid Ömer Efendi bin Şeyh İbrahim müteveli olarak atanmıştır.⁶³³ Recep Paşa'ya ait 1798 (1213) tarihli vakfiyede ise oğlu Osman Bey'i müteveli tayin etmiştir. Bu uygulamayla vakıf, evlatlık vakıf statüsü kazanmıştır.⁶³⁴ Vâkıfın ölümünden sonra çocukları bu göreve gelecektir. Çocuklarından sonra ise bunların çocukları şeklinde ilânihaye devam edecektir. Recep Paşa'ya ait 1806 (1221) tarihli vakfiyede ise Hafız Abdurrahman Efendi müteveli tayin edildiği için vakıf, evlatlık vakıf statüsünde değildir.⁶³⁵

Saniye Hanım'a ait 1799-1814 (1214-1229) tarihli vakfiyelerde ise Saniye Hanım, kendisini müteveli tayin etmiş, kendisinin ölümünden sonra kızı Emine Hanım'ı onun vefatından sonra erkek çocuklarını onlarında soyu tükenirse diğer kızı Fatma Hanım'ı ardından onun çocuklarını müteveli olmalarını şart koşmuştur. Bu durumda da vakıf, evlatlık vakıf statüsüne dâhil edilmektedir.⁶³⁶

Netice itibarıyla Zaralı-zâdeler ailesinin vakıflarının bir kısmı evlatlık vakıf statüsündedir. Vakfın kurucuları nesil ve zürriyetleri devam ettikçe, ne devletin ne de herhangi birinin vakıfların yönetimine müdahale etmelerini istememektedir. Ayrıca vakıf görevlilerinin (cihet ve vazife sahiplerinin) atanmasına ve azline kadı ve hâkimlerin karışmamasını istemektedir. Diğer bir ifade ile vakfın idaresi babadan oğula geçmektedir. Bununla birlikte vakıf tesislerinde çalışan personelin tayin ve azli, tesisler için ilerde yapılması gereken değişiklikler vâkıfın isteği doğrultusunda yapılacaktır.

⁶³² SŞS, 8/36

⁶³³ SŞS, 5/235

⁶³⁴ SŞS, 4.234.235

⁶³⁵ SŞS, 4/124

⁶³⁶ SVBMA, 2/120, 129

Zaralı-zâdeler ailesine ait vakfiyelerde görülen önemli bir hususta toprakla (mülk) ilgilidir. Hukuki anlamda müteâla edilmesi halinde tarlaların rakabesi miriye ait olduğundan tarlanın vakfedilmesinin “vakf-ı sahih” sayılmayacağı bilinmektedir.⁶³⁷ Bu nedenle aileye ait vakfiyelerde mülk sayılan bağ, bostan ve bahçe dışında toprak vakfedilmemiştir. Bu durum ailenin vakıf müessesesinden faydalanmak suretiyle “büyük toprak sahibi” olmak amacından uzak olduğunu göstermektedir.

Zaralı-zâdelere ait vakfiyelerde göze çarpan en önemli husus, olası bir müsadereye karşı mallarını vakıf yoluyla korumaya çalışmaktır.⁶³⁸ Hükümetçe malları müsadere edilen Mehmet, Feyzullah ve Abdullah Paşa’nın akıbeti ailenin diğer bireylerini mallarını vakfetme hususunda harekete geçirmiş olmalıdır. Bu arada vakfedilen gayrimenkullerin büyük bir kısmı Feyzullah Paşa’nın kardeşi Mehmet Paşa’nın vakıfları arasındadır.⁶³⁹

Bu sebeple mallar vakfedilirken ailenin fertlerinin azami derecede istifade etmesi amaçlanmıştır. Ailenin vakıfları arasında özel eşyaların da vakfedildiği görülmektedir. Bu meyanda Aişe Hanım, kendisine ait olan külli miktardaki mücevheratını vakfetmiştir.⁶⁴⁰ Zaralı-zâde ailesinde dikkate değer bir hususta sayıca erkeklere yakın bir değerde kadın vakıf kurucularıdır. Ailedeki kadın vakıf kurucuların herhangi bir ekonomik faaliyetle ilişkileri olduğu tespit edilememiştir. Alime, Aişe, ve Saniye Hanımların vakıf kuracak kadar mal ve mülk sahibi olmaları herhalde miras, çeyiz, düzenli gelir, yatırım yada hediyeler yoluyla gerçekleşmiştir. İmparatorluk genelinde itibarlı ve varlıklı kadınlar, düşkün ve ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişen merhametli hayırseverler, cömert hanımlar olarak kayıtlara geçmiştir. İlgili belgelerde bu kimseler “sâhibetü’l-hayrât ve’l-hasenât” gibi unvanlarla anılırlardı.⁶⁴¹

⁶³⁷ Aynı eser, s.95. Arazi vakıfları hakkında bkz. A.H.Berki, “İslam’da Vakıf, Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri”, **VD**, I V, 1985, 19–38

⁶³⁸ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Yüksel, “Vakıf Müsadere ...”, s.118

⁶³⁹ **VGMA**, 582/405, 731/59-61, 731/1

⁶⁴⁰ **ŞŞS**, 8/36

⁶⁴¹ Amy Singer, **Osmanlıda Hayırseverlik, Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti**, Çev. Dilek Şendil İstanbul 2004, s. 83

Aile ile ilgili toplam 11 vakfiyeden elde edilen bilgilere göre; Sivas ve çevresinde olmak üzere 224 adet dükkân, 9 adet kahvehane, 6 kıta tarla, 10 adet ahır, 4 adet bahçe, 2 adet bostan, 1 adet değirmen, 1 adet ambar, 1 saray, 1 adet hamam, 5 adet han, 11 hane ve 1 viraneye sahip oldukları bilinmektedir. Aileye ait bu dükkânlar kiraya verilerek işletilip gelir elde edilmektedir. Aile daha çok rantiyeci konumunda olup bu durum a'yânların genel statüsüne uymaktadır. Sivas'ta dönemin en güçlü a'yân ailesi olan Zaralı-zâdelerden Osman Paşa, Mehmet Paşa, Recep Paşa, Ali Bey, Mehmet Said Bey, Alime Hanım, Aişe Hanım, Saniye Hanım, çok sayıda vakıf dükkânlarından bazılarını mülk arazileri üzerine, bazılarını ise, vakıf arazileri üzerine bina etmek suretiyle dönemin en büyük vakıflarını tesis etmişlerdir. Zaralı-zâdelerin, Hasan Paşa vakfı zeminlerini icare-i tavile ile kiraladığı da bilinmektedir. Bu kiralama sırasında Sivas'ta bulunan diğer a'yân ailelerinden Hatip-zâdeler ve Selmanoğulları ile mücadeleler yaşanmakta idi.⁶⁴²

3. Ailenin Yaptırdığı Dini Eğitim ve Kamu Tesisleri

Zaralı-zâdeler ailesine mensup dört kişi tarafından yaklaşık olarak yüz yıl içinde yapılan hayratları Tablo 4 de her bir kişinin yaptırdığı tesisler, yapıldığı tarih, yapıldığı yer şeklinde gösterilmiştir.

Ailenin Vakıflarının Hayratı (11 adet vakfiyeye göre)⁶⁴³

<u>Vâkıfın Adı</u>	<u>Tarihi</u>	<u>Tesisin Adı</u>	<u>Adedi</u>	<u>Yapılan Yer</u>
Alime Hatun	1769	Cami	1	Mahkeme Çarşısı
Alime Hatun	1769	mihmanhane	1	Tuzcular mevkiinde
Alime Hatun	1769	Çeşme	1	Mahkeme Çarşısı
Mehmet Paşa	1751	Cami	1	Zara merkezde
Mehmet Paşa	1751	Çeşme	1	A.V.Gazi kabri yanında

⁶⁴² Ö.Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir ...**, s.105-106; (“İcare-i tavile, icâre-i mu’accele, ve müeccele” şeklindeki uygulamaların kıstasları icâreteyn uygulamasında da aynıdır.) Daha fazla bilgi için bkz. Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında ...**, s.

⁶⁴³ Tablo 4’de gösterilen vakıf tesisleri vâkıflar tarafından doğrudan doğruya yaptırılan tesislerdir.

Mehmet Paşa	1751	Çeşme	1	Kazancılar çarşısı
Mehmet Paşa	1751	Minare	1	A.V.Gazi kabri yanında
Mehmet Paşa	1749	Mektep	1	Hoca imam mahallesi
Aişe Hanım	1798	Çeşme	1	Küçük Bengiler mah
Recep Paşa	1799	Çeşme	1	Mahkeme çarşısı
Recep Paşa	1799	Çeşme	1	
Recep Paşa	1799	Cami	1	Üryani zimmî mahallesi

Zaralı-zâde ailesine mensup 7 kişi tarafından yaklaşık olarak 65 yıl içinde 3 camii, 6 çeşme, 1 mektep, 1 mihmanhâne, 1 minare yaptırılmıştır.⁶⁴⁴

Recep Paşa'nın 1793 (1208) tarihli vakfiyesinde İhsaniye Medresesinde bulunan talebe-i ulum Efendilerinin bulunduğu 12 hücrenin her bir hücreğine yıllık 12 batman bal mumu alınmasını, kalan miktar ile medresedeki hizmetliler ve müderrisler arasında dağıtılması istenilmektedir.⁶⁴⁵ Saniye hanımı ait 1812 (1227) tarihli vakfiyede, Şems Dergâhında bulunan Şeyh Efendi'ye yıllık 10 kuruş, Üryan-ı Müslim mahallesinin imamına yıllık 50 kuruş verileceği belirtilmiştir.⁶⁴⁶ Zaralı-zâde Mehmet Paşa'da 1748 (1162) tarihli vakfiyesinde Medine-i Münevvere'de bulunan muhaddis ve müfessir olan ulemaya gönderilmek üzere yıllık 126,5 kuruş Hameyn-i Şerifeyn Nezaretine verilmesini istemiştir.⁶⁴⁷ Bu tablodan Sivas bölgesinde Zaralı-zâde ailesine mensup olanların yaptırdığı dini, eğitim, kamu tesislerini daha iyi anlamak mümkündür. Aile mensuplarından Alime Hatun, Mehmet Paşa, Recep Paşa cami, yine Mehmet Paşa mektep yaptırmak suretiyle daha çok bölgeye dini ve eğitim alanında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle Mehmet Paşa kamu tesislerinin yapımına büyük önem vermiştir. Zaralı-zâde ailesinin bölgenin kültürel hayatının gelişmesinde önemli rol oynadığını ve ilmiye sınıfı ile talebelere önemli imkânlar sağladığı görülmektedir.

⁶⁴⁴ Sivas çeşmeleri için bkz. Ömer Demirel, "Sivas Çeşmeleri" **OTAM**.3, Ankara 1992, s.169-178

⁶⁴⁵ **SSS**, 5/235

⁶⁴⁶ **SVBMA**, 2/130

⁶⁴⁷ **SVBMA**, 2/48-51

Ancak B.Yediyıldız, vakıf yoluyla eğitim müessesesinin yönlendirilmesinin eğitimde irsi usulün yerleşmesi, medrese ile tekke arasındaki rekabetin oluşması, ders programının sabitleşip değişmemesi gibi olumsuz etkileri bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁴⁸ Bununla beraber aileye ait vakfiyelerde eğitimin niteliğine dair bir şart koşulmamış daha çok iâşe ve nakit para verildiği görülmektedir. Mehmet Paşa'ya ait 1748 (1162) tarihli vakfiyede Medine-i Münevvere'de bulunan Haremeyn-i Şerifeyn Nezaretine yıllık 126,5 kuruş gönderilmesini isterken mezkûr miktarın sadece “muhaddis ve müfessirde olan ulemaya” verilmesini şart koşturmaktadır. Yukarıda verilen bilgiler Zaralı-zâdeler ailesine mensup bazı kimselerin ilme önem verdiğini yansıtmaktadır.

Zaralı-zâdeler ailesi mensupları bir taraftan dini, eğitim ve kamu tesisleri yaptırmış, diğer taraftan bu tesislerin bakımı için kendilerine ait gayri menkullerden elde edilen gelirin bir kısmını vakfetmiştir. Böylece aile elinde biriken servetin bir kısmını bölgenin kalkınması yolunda sarf etmiştir. Başka bir ifadeyle servetin bir kısmının bölgeye geri aktarıldığı görülmektedir. Ancak tesislere yapılan harcamalardan arta kalan gelir aileye aittir. Vakfedilen gayri menkullerden elde edilen gelirler vakfiyelere kaydedilmediği için gelir-gider oranı gibi bir işlem yapılamamaktadır.

Zaralı-zâdeler ailesi tablo 4'de görüldüğü gibi dini, eğitim ve kamu tesisleri yaptırarak şehrin önemli ölçüde gelişmesini sağlamışlardır. Aile mensupları tarafından yapılan tesislerin yapılış tarihlerine dikkat edilirse, vakıf faaliyetlerinin, ailenin servetlerinin hayli artması ve nüfuzunun tüm şehre yayılması süreciyle paralel olarak geliştiğini görmek mümkündür.

Zaralı-zâdelerin Vakıflarının Gayri menkulleri(akarlari) (11 adet vakfiyeye göre)

⁶⁴⁸ SŞS, 4/124

Mesken; Han: 5, Saray: 1, Konak: 1, Ambar: 1, Hane: 11; **Ticari mekanlar:** Berber 4, Hamam 1, Kahvehane 9, Bakkal 10, Dükkân 29, Asar dükkânı 1, Kemer dükkân 23, Yüzleme (?) dükkân 3, Attar 29, Duhancı 9, Tahmisci 1, Bostancı 10, Manav 9, Ekmekçi 1, **Sınai Tesisler;** Bıçakçı 1, Çubukçu 1, Kuyumcu 2, Bezzaz 1, mai boyahane 1, Çilingirci 17, Semerci 17, Nalbant 1, Şem'hâne 1, Kılıççı 1, Saraç 7, Haffaf 30, kazgancı1, asar 1, Hurdacı 5, Basmacı Kârhanesi 1, Penbeci 4, balmumcu 1, Değirmen 1; **Zirai Alanlar:** Bağ. bahçe ve bostan 6 kıta, tarla 6 kıta

Ailenin elinde mesken ve depo olarak kullanılan binalar, 5 adet han ve 1 adet ambar, 1 adet saray, 11 hane ve 1 adet konaktır. Şehir hayatında çok önemli ticari rolü olan hanların sayıca fazla olması ailenin başta Sivas olmak üzere Tokat civarındaki tüccarla yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Hanların şehirdeki ticari hayatın canlılığına işaret ettiği dikkate alınırsa ailenin 5 adet hana sahip olması şehir ticaretinde önemli bir rol oynadığını göstermesi açısından da önemlidir. Berber, hamam, kahvehane gibi binalar şehir ve köy halkının bir arada bulunduğu sosyal tesisler olarak nazarı itibara alınmalıdır. Bu tür tesislerin şehir ve köy halkı arasındaki muhaberelede önemli bir rol oynadığını ve dolayısıyla ailenin şöhretinin yayılmasını sağladığını düşünmek mümkündür. Çeşitli malların satıldığı bakkalların az olması ailenin bu anlamda çok gelişmiş olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yiyecek ve içecek satan dükkânlar şüphesiz bölgede geçici veya daimi olarak ikamet eden ve hatta bölgeye yeni göç eden kimselerin günlük ihtiyaçlarının ilk temin edildiği yerlerdir. Ayrıca bu dükkânlar, herhangi bir iş için başka bölgelerden gelip, kısa süreli ikamet edenler ile ailenin hizmetinde bulunanların da geçiminin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.

Şehrin sınai hayatı ile ilgili tesislere gelince, her ne kadar haffaf, çilingirci, semerci gibi dükkânların sayıca fazla olduğu görülmekte ise de bu meslek grupları günlük ihtiyaçlarını temin eden küçük sınai tesis niteliğindedir. Buna karşılık debbağlık, saraçlık ve boyacılık gibi bölgenin ana sınaî dalı sayılan tesisler az sayıda görülmektedir. Bu durum muhtemelen aile mensuplarının lonca teşkilatı ile

aralarında çok sıkı bağ olan esnaf zümresinin arasına girmeyi pek uygun bulmadığından ileri gelmiş olabilir. Ayrıca bu gibi sanat dallarının özel beceri ve kabiliyet gerektirdiğini ve bir nevi savaş sanayi sayılan bu sınaî dalları hükümetin sıkı kontrolü altına alması gibi özellikleri de gözden uzak tutmamak lazımdır.

Yukarıda gördüğümüz gibi, a'yânlar servetinin bir kısmını vakıf yoluyla hayır işlerine sarf etmiş, geriye kalan büyük bir kısmını ise aile efradının geçimi için ayırmıştır. Bu durum a'yânların toplum içindeki nüfuzunun devamı için, dini, şahsi çıkarları uğruna kullandığı şeklinde bir yorum yapılmasına neden olabilir. Hâlbuki Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan her servet sahibinin her zaman vakıf faaliyetleri içerisinde bulunduğu söylenemez. Maksatları ne olursa olsun a'yânların, bölgenin kalkınmasında büyük payı bulunduğunu kabul etmek lazımdır. Bu husus, şu nokta dikkate alındığında daha iyi anlaşılır.

19. yüzyılın ortalarından sonra Osmanlı toplumunda oluşmaya başlayan yeni zengin sınıf; büyük yekûnlara varan servetlerini vakıf ya da başka yollarla bölgenin kalkınması amacına yönelik olarak harcamamışlardır. Söz konusu yeni zenginler arasında Avrupalı tüccarlar ve bunlarla işbirliği içinde bulunan gayrimüslim unsurun önemli bir yer işgal ettiğini belirtelim. Bu kimseler elde ettikleri servetin hemen hepsini bölge dışına götürmüş, bu yüzden bölgenin içinde biriken servet hiçbir şekilde bölgenin kalkınmasına sarf edilmemiştir. Neticede bu duruma maruz kalan yerleşim birimleri zamanla fakirleşmiştir. A'yânlar üzerinde çalışan bilim adamları onların denetimleri altındaki topraklarda mal üretimi ve değişiminin büyük ölçüde piyasa ekonomisi ilkelerine uygunluğunu ve bu bölgelerin çoğunun daha çok bu sayede zenginleştiğini göz ardı etme eğilimindedirler.⁶⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devri yaşatan a'yânlar; yeni türeyen bu elit sınıfa oranla devlet ve toplum içinde bulunduğu siyasi ve sosyal vazifeleri ve mevkileri icabı, gerek devletin gerekse toplumun devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır. Yerel ailelerin amme hizmetlerinin ahali nezdindeki politik itibarlarını güçlendirme potansiyeli taşıdığı açıktır. Aile tarafından tesis edilen vakıflar, Zaralı-zâde ailesinin mahalli

⁶⁴⁹ H.Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 126

düzeydeki politik konumlarını ve merkezle ilişkilerini, yerel düzeyde sosyal yardım alanını nasıl şekillendirdiğini belirlenmesi açısından da önemlidir.

V. BÖLÜM:

HANEDANLIĞIN SONU

1- Zaralı-zâde Ailesinin Nüfuzunun Tükenişi

18. ve 19. yüzyıl Osmanlı siyasal, ekonomik ve sosyal tarihine önemli ölçüde etki eden a'yânlık 1800'lü yıllardan itibaren gücünün doruğuna ulaşmıştır. 1808 yılında yapılan Sened-i ittifakla a'yânların durumu iyice kuvvetlenmiştir.

Fakat burada a'yânları nüfuzları bakımından sınıflandırmak gerekir. A'yân kökenli olup fakat mutasarrıflık, voyvodalık, valilik ve diğer görevlerle taltif edilmiş büyük ve kuvvetli yerli aileler ile sadece a'yânlık sıfatına sahip olup yukarıda anlatılan görevleri elde edemeyen aileleri ayırmak gerekir. Zaten nüfuzlu ailelerle ilgili belgelerde hanedanlıkları sık sık vurgulanmıştır. İşte Zaralı-zâdeler de bu tür ailelerdendir. Murat Belge, bu tür a'yânları “iri kıyım” (big and burly) olarak nitelemiş, daha az güçlü aileleri çalışmanın gereğini vurgulamıştır.⁶⁵⁰ Ve tipik olarak Merkezi otorite, bu türden ailelerin bulundukları bölgede güç ve nüfuzlarını sürekli kontrol altına almaya çalışmıştır. Fakat bu çaba yeterli olmamıştır. Zira anılan dönemde Anadolu ve Rumeli’de otorite a'yân ailelerinin eline geçmiştir. II. Mahmut’la birlikte a'yânlar Sened-i ittifak gibi Osmanlı hükümrânlığına gölge düşürecek bir senedi gündeme taşımışlardır.

Fakat II. Mahmut, senedin imza edilmesi esnasında bile mevcut durumun kendisi için kabullenilemez olduğunu yakınındakilerle paylaşmıştır. Belki de bu durum onun başlangıcıydı. Bu dönemde a'yânlara karşı daha ihtiyatlı davranılarak bir kısım tedbirler alındı. Bu tedbirler, merkezi otoritenin gerektiği zaman a'yâna karşı olan tepkisini en sert biçimde ortaya koyduğunu göstermektedir. A'yânların etkisiz hale getirmek maksadına müstenit politikada en önemli gelişme, savaşların bitmesinden sonra yaşanmıştır. Zira II. Mahmut, Sadrazam Hurşit Paşa eliyle

⁶⁵⁰ Murat Belge, *Osmanlıda Kurumlar ve Kültür*, İstanbul 2005, s.107,108

a'yânlarla karşı amansız bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadeleye yeniçerilerin bir itirazı olmamıştır. A'yânlarla mücadelede çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Resmi görevi bulunan bir a'yân ölünce yerine oğulları veya yakınlarından biri değil de bir başkası atanırdı. Ölenin yakınları ülkenin başka bölgelerine göreve atanmak suretiyle dağıtıldılar.⁶⁵¹ A'yânların gücü ihtiyatlı ve dikkatli bir biçimde kırıldı. Yıllar süren bu operasyonlar çok politik manevralarla hızlı ve etkili bir şekilde yapıldı ve başarılı oldu.⁶⁵² Anadolu'nun büyük a'yânları 1812–1817 yılları arasında itaat altına alınırken Balkanlarda bu süreç 1820 yıllarına kadar sürdü.⁶⁵³

II. Mahmut kurumun top yekûn kaldırılmasının Anadolu'da boşluk oluşturacağı düşüncesine sahip olduğundan 1826 yılından hemen sonra sancak merkezlerinde sandık eminliği oluşturmuş; a'yânın bazı yetkileri bu kuruma aktarılmıştır. 1829 yılında İstanbul mahallelerinde kurulan muhtarlık örgütü 1833'ten itibaren bütün köy ve mahallelere teşmil edilmiştir. Muhtarlığın teşkilinden sonra a'yânlık müessesesi kendiliğinden son bulmuştur. İşsiz kalan görevlilere redif askeri teşkilatında görev verilmiştir.⁶⁵⁴ Yine bu teşkilata alınan binbaşı, yarbay ve albaya kadar olan subaylar, o bölgenin a'yân ve ileri gelenlerinin oğullarından seçildi.⁶⁵⁵ Bu teşkilat büyük bir kitleyi uzun süre silâh altında tutmadan askerlik çağına gelmiş olanları kendi bölgelerinde az masrafla ve kısa aralıklarla eğiterek savaş zamanlarında işe yarar, yeterli asker bulmak amacıyla kurulmuştur. Kurulan bu teşkilatın oldukça başarılı olduğu söylenebilir.⁶⁵⁶

Yukarıda anlatılan genel bilgileri Zaralı-zâde ailesi içinde söylemek mümkündür. Zira ailenin gücü Recep Paşa döneminde en üst seviyeye ulaşmıştı. Bu durum Recep Paşa'ya verilen görevlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca merkezi hükümet Recep Paşa'nın işlemiş olduğu birçok suçu cezasız bırakmış ya da verdiği cezaları hafifletmiştir. Ailenin öncüllerinden Mehmet Paşa benzeri gerekçelerle idam edilmişken Recep Paşa için aynı durum söz konusu olmamıştır. Zira bu dönemde

⁶⁵¹ Sina Akşin, *Türkiye*, III, s. 101.

⁶⁵² Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin ...*, İstanbul 1998, s. 167.

⁶⁵³ Erik Jan Zürcher, *age*, s. 51

⁶⁵⁴ Musa Çadircı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında", s. 1238.

⁶⁵⁵ Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 298.

⁶⁵⁶ Remzi Fındıklı, *agm*, s. 229.

merkez, ailenin Sivas ve çevresindeki gücünün etkisini çok iyi bilmektedir. Recep Paşa'nın etkili olduğu dönemde kardeşi Mehmet Bey, Sivas mütesellimliği görevini ifa ederken, amcası Abdullah Paşa'da Çorum mutasarrıflığı, ardından Sultanönü sancağı mutasarrıflığı daha sonrada Aksaray ve Karaman eyaletleri kendisine tevcih edilmişti. Yine bu dönemde Lütfullah Bey, değişik zaman aralıklarıyla Sivas mütesellimliği görevini yürütmektedir ki bu durum ailenin nüfuzunun artmasında önemli bir sebep sayılabilir. Zira aynı aileden birçok kimse aynı zaman diliminde Sivas ve çevresinde önemli görevler elde etmiştir. İşte bu bilgiler sayesinde ailenin en nüfuzlu olduğu dönem Recep Paşa dönemidir diyebiliriz. Abdullah Paşa'nın 1789 (1204) yılında vefat etmesi ve ardından hükümetçe mallarının müsadere edilmesi, aile üzerinde baskı unsuru oluşturmayı hedefleyen bir politika olabilir. Fakat bu durum aile üzerinde fazla bir etki yapmamıştır. Zira Recep Paşa döneminde, ailenin nüfuzu giderek artmıştır. Recep Paşa'dan sonra ailenin gücünün azaltılması hedeflenmiştir. Merkezi Hükümet bu amaçla Cabbar-zâde ailesini Sivas'ta tekrar görevlendirmiştir. Bu dönem aileyi merkezi hükümete karşı temsil eden kişi Lütfullah Paşa'dır. Paşa, aynı zamanda Zaralı-zâde ailesinin merkezi hükümet nezdinde önemli en son kişisidir. Bu açıdan bu dönemin ve devamının ayrıntılı olarak tahlil edilmesi gerekmektedir ki bu sayede ailenin gücünün tedrici olarak azaltılmasını daha net olarak görmek mümkün olabilecektir.

Lütfullah Paşa, 1797 (1212) yılında ilk defa Sivas mütesellimi olmuştur.⁶⁵⁷ Aynı tarihte Recep Paşa Sivas valisidir. Aynı aileden iki kişinin aynı bölgede görev yapması Sivas'taki gelir kaynaklarının önemli bir kısmını aile servetine aktarmak şeklinde yorumlanabilir. Paşa'nın daha sonra bu görevden alındığı anlaşılmaktadır. Bu görevlendirme politikasında Cabbar-zâde Süleyman Bey hem Recep Paşa'yı hem de Lütfullah Bey'i denetim altına almakla görevlendirilmiştir. Lütfullah Paşa değişik aralıklarla 1799 (1214), 1802 (1217), 1804 (1219), 1805 (1220) 1807 (1222) yıllarında Sivas mütesellimliği yapmıştır. Bu arada Lütfullah Paşa'nın Nisan 1806 (Muharrem 1221) tarihli bir belgeye göre katline dair ferman verilmişken affedildiğini

⁶⁵⁷ *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, 1302, s. 301

görmekteyiz ki bu aileye karşı verilen önemli bir ihtardır.⁶⁵⁸ Lütfullah Paşa, Temmuz 1811 (Recep 1226) tarihinde tekrar Sivas mütesellimliği görevindedir.⁶⁵⁹ Fakat bir yıl sonra Haziran 1812 (Cemaziye'l-ahir 1227) tarihinde görevinden azledilmiştir.⁶⁶⁰ Lütfullah Paşa'nın 1228(1813) tarihinde tekrar Sivas mütesellimliğine getirilmiştir.⁶⁶¹ Paşa, 1814 (1230) yılında Bolu ve Viranşehir sancakları mutasarrıflığı görevinde iken vezareti kaldırılarak Rodosa sürgün edilmiş ardından muhalefatının zabtı için gerekli memurlar görevlendirilmiştir.⁶⁶² Bir yıl sonra vezareti iade edilmiş, önce Çıldır daha sonra Karahisar-ı Sahip valiliğine atanmıştır.⁶⁶³ 1817 (1233) yılında Sivas valisi Ali Paşa'nın mutasarrıfı olarak görülen Lütfullah Paşa, aynı yıl içinde Sivas valisi olmuştur.⁶⁶⁴ Bu görevlendirme 1817 (1233) yılında Sivas'ta ortaya çıkan bir ayaklanmanın bastırılmasıyla ilgilidir. Zira bu ayaklanmanın bastırılması için Lütfullah Paşa'ya gönderilen hükümde kendisine Sivas eyaletinin tevcih edildiği bildirilmektedir.⁶⁶⁵ Bu durum hükümetin zor zamanlarında ailenin yardımına ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bu ayaklanmanın çıkmasında amil olan Kenan-zâde Ahmet ve Mütevellî-zâde Mahmut, Sivas'ın en güçlü a'yân ailelerindendir. Merkezi otorite Sivas valisi El-Hac Ali Paşa'nın ayaklanmayı önlemekte yetersiz kaldığını gördüğünden dolayı Lütfullah Paşa'yı Sivas valisi olarak atamıştır.⁶⁶⁶ Ayaklanmanın bastırılmasını hızlandırmak için ayrıca o sırada Karaman Valisi olarak atanan Çapan-zâde Mehmet Celaleddin Paşa'da görevlendirilmiştir.⁶⁶⁷ Ancak M. Celaleddin Paşa'nın Sivas'a gelmeden önce halkın Sivas valisi Ali Paşa tarafını desteklediği ve bu sayede ayaklanmanın bastırıldığı görülmektedir ki, bu gelişmede Lütfullah Paşa'nın büyük etkisi olduğu ihtimalî vardır. Çapan-zâde M. Celaleddin Paşa'nın Sivas'a geleceği haberi üzerine halkın valiyi desteklemesi Çapan-zâdelerin bölgede halk tarafından istenmediğini

⁶⁵⁸ BA, HH, nr. 1796

⁶⁵⁹ BA, Cevdet-Askeriye, nr. 42405

⁶⁶⁰ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6791

⁶⁶¹ Salname-i Vilâyet-i Sivas, 1302, s. 302

⁶⁶² BA, Cevdet-Zaptiye, nr. 4502

⁶⁶³ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr.10027; M. Süreyya, *age*, C. III, s. 905;

⁶⁶⁴ Salname-i Vilâyet-i Sivas, 1302, s. 303; 1323, s.48; TŞS, 22/136; Saim Savaş, "18.Asrın Son Çeyreğinde..." s. 95.

⁶⁶⁵ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6907.

⁶⁶⁶ BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 6907.

⁶⁶⁷ BA, HH, nr. 32420

şeklinde de yorumlanabilir.⁶⁶⁸ Lütfullah Paşa'ya verilen bu destekte halkın Lütfullah Paşa ile iyi bir ilişki içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Fakat hükümet ailenin etkisini azaltmayı hedeflediğinden Paşa'nın bu görevde sadece 1 yıl kaldığı anlaşılmaktadır.⁶⁶⁹ 1818 (1234) ve 1819 (1235) yıllarında Lütfullah Paşa yine Sivas valisi olarak görevdedir. 19 Aralık 1820 (13 Rebiyü'l-evvel 1236) tarihinde Hanya muhafızı olarak görev yapan Paşa,⁶⁷⁰ bu görevini aralıksız 24 Mayıs 1823 (25 Ramazan 1239)tarihine kadar devam ettirmiş, bu tarihten itibaren Kandiye eyaleti de Lütfullah Paşa'ya tevcih edilmiştir.⁶⁷¹ Mart 1826 (Şaban 1242) tarihinde Lütfullah Paşa Kandiye muhafızlığından alınıp yerine Süleyman Paşa getirilmiştir.⁶⁷² Lütfullah Paşa'nın o yıllarda kaç yaşında olduğu tam olarak tesbit edilememekle birlikte 65 yaşın üzerinde olduğu sanılmaktadır. Merkezi otorite yaşlı paşasını Sivas'tan çok uzak yerlerde görevlendirerek ardıllarının da cesaretlenmesini önlemek istemiş olmalıdır. Lütfullah Paşa'nın yaklaşık 19 yıl Girit adasında görev yapması merkezi otoritenin ayanları rtadan kaldırma projesini biraz daha gözler önüne sermektedir. 30 Ocak 1840 (25 Za 1255) tarihli belgedeki, Manisada ikamet etmek şartıyla azledilen Girit esbak valisi müteveffa Lütfullah Paşa ifadeleri O'nun buarada vefat ettiğini bildirmektedir.⁶⁷³

Hükümet, genel politikasına uygun manevralarla Lütfullah Paşa'yı, Sivas'tan çok uzak yerlerde görevlendirerek kendisinden sonrakilere de destek olmasını engellemiştir. Lütfullah Paşa'nın oğlu Mehmet Said Bey 1821 (1237) tarihinde Sivas Sivas ili, Yıldızeli, Han-ı Cedid, Behramşah ve nahiyelerinde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine kethüdayeri olarak atanmıştır.⁶⁷⁴ Fakat bu atamadan kısa bir süre sonra Mehmed Said Bey, halkın fırıncı esnafı hakkındaki şikâyetlerini dikkate almadığı ayrıca liyakatsiz olan ocaklısını görevde tutmakta ısrar ettiği için görevinden alınmış, yerine yine Sivas'ın köklü ailelerinden Fertelli-zâde Memiş Ağa,

⁶⁶⁸ S. Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta ...", s. 95.

⁶⁶⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, 1302, s. 303

⁶⁷⁰ BA. HH, nr. 40472

⁶⁷¹ BA. HH, nr. 40274/C; BA. HH, nr. 29389; TŞS, 22/136

⁶⁷² BA. HH, nr. 39066/B

⁶⁷³ BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 7353; İ.H.Uzunçarşılı; Afyon, Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Egridir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın Mentеше, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat, İstanbul 1929, s.101,104

⁶⁷⁴ ŞŞS, 12/38

göreve atanmıştır.⁶⁷⁵ Fakat Mehmed Said Bey, 1825 (1241) tarihinde Sivas kazalarında yerleşik olan altı bölük yoldaşları üzerine tekrar kethüdayeri tayin edilmiştir.⁶⁷⁶

Mehmet Said Bey, bir dönem kapıcıbaşılık görevi de yapmıştır.⁶⁷⁷ Mehmet Said Bey, Muharrem 1825 (1241) tarihinde Sivas kazalarında yerleşik olan altı bölük yoldaşları üzerine tekrar kethüdayeri tayin edildi.⁶⁷⁸ Ardından kapıcıbaşılık görevi tevcih edildi. Bu atamalar belki de ailenin merkez nezdindeki itibarının kırıntılarına hürmeten yapılmıştı. Mehmet Said Bey'in, öncülleri kadar siyasi nüfuzu olmadığı aşikârdır. Fakat ailenin halk nazarındaki prestiji ve gücü kısmen de olsa devam etmektedir. Mehmet Said Bey'den sonra Recep Paşa'nın oğlu Osman Bey 1838 (1254) yılında kapıcıbaşı olarak görevlendirilmiştir. Bunun dışında resmi bir görev verilmemiştir. Bu devirde ailenin nüfuzu iyice azalmıştır. Zaten Osman Bey, 1841 (1257) yılında vefat ettiği için görevde uzun süre kalmamıştır. Tanzimat'la birlikte aile fertlerinin devlet memuru olarak görev yaptığı tahmin edilmektedir ki bu sebeple a'yân ailesi hüviyeti kaybedilmiş olmaktadır.

Bütün bunlara rağmen dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Her ne kadar a'yânlar devlete baş eğiş olsalar da kaymakamlık, meclis azalığı ve benzeri makamlar elde etmek suretiyle nüfuzlarını kısmen de olsa devam ettirmişlerdir. Zaralı-zâde ailesinin etkileri, bu bağlamda bir dönem daha devam etmiştir. Zira, Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın torunu, Recep Bahri Bey 1861(1278) yılında, Meclis-i kebir daimi azalığına atanmıştır. Recep Bahri Bey bu göreve atanmadan evvel de Meclisi Kebir azalarındandı.⁶⁷⁹ Ruşen-zâde Hüseyin Efendi, bir dönem Koçgiri Kasabası meclis-i idare üyeliği yapmıştır.⁶⁸⁰ Yine aileden Halil Efendi Şarkışla mal müdürlüğü, İbrahim Hakkı Efendi Zara mal müdürü, Suzi Bey de Mesudiye sorgu hâkimliği (müstantik) gibi görevlerde bulunmuşlardır. Bu bilgilerden hareketle II.

⁶⁷⁵ SŞS, 12/112; II. Mahmud, ayan ailelerinin etkilerini azaltmak maksadıyla ölen ayanın çocuklarına daha mütevazı görevler vermeyi genel bir politika olarak benimsemiştir. Halil İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi". Çev. Mehmet Özden-Fahri Unan, *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1990, sayı:11,s.36

⁶⁷⁶ SŞS, 14/47

⁶⁷⁷ M. Süreyya, *age*, C. III, s. 905

⁶⁷⁸ SŞS, 14/47

⁶⁷⁹ BA. MKT. MV. 201/11

⁶⁸⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, 1300, s.78

Mahmut'la başlayan merkezileşme politikası, a'yânları yok etmemiş sadece nüfuzlarını kırmıştır. Merkez, Tanzimat'tan sonra meclislerde görev alanların a'yânlar olduğunun da şuurundadır. Bu yüzden meclisleri halkın temsil edildiği bir yer olarak görmemiş, Meclis-i vücuhu memleket olarak görmüştür. Mevcut durumu şöyle yorumlayabiliriz. A'yân ailelerinin hâkimiyeti ve nüfuzu kişisel olmaktan çok kurumsal bir yapıdadır.

Zaralı-zâde ailesinin tarihçesini şu evrelere ayırmak mümkündür.

a- Başlangıçtan (Cafer Efendi- Osman Paşa) Mehmet Paşa'nın Sivas valiliğine tayin edilmesine kadar olan devir. Bu devirde aile Sivas'ın henüz baş a'yânı durumuna gelmemiş, diğer a'yân aileleriyle nüfuz mücadelesi içindedir.

b- Mehmet Paşa'nın Sivas valiliği devri. Bu devirde aile Sivas'ın baş a'yânı durumuna gelmiş ve çok sağlam siyasal ve ekonomik temeller kurmuştur. Bu durum vakfiyelerden de anlaşılmaktadır.

c- Mehmet Paşa'nın idamıyla başlayıp Kardeşi Feyzullah Paşa ve oğlu Ali Bey devridir. Bu devirde ailenin nüfuzunda azalma eğilimi olmakla beraber Sivas'ın baş a'yânıdırlar.

d- Abdullah Paşa ile başlayıp Recep Paşa'nın vefatına kadar olan devri kapsamaktadır. Bu devir ailenin en parlak devridir ki ailenin nüfuzu pek çok yerde hissedilir olmuştur.

e- Recep Paşa'nın vefatından sonraki devir. Bu devirde hükümet aileye karşı (dönemin genel politikası gereği) yoğun bir baskı uygulamaktadır. Lütfullah Paşa'dan sonra gelen aile mensuplarından Mehmet Said Bey ve Osman Bey Kapıcıbaşıliktan başka bir görev elde edememişlerdir. Özellikle Osman Bey döneminde aile, devlet memuru hüviyetini kazanarak bir a'yân ailesi olma özelliğini kaybetmiştir.

Aile Cumhuriyet'in ilanına kadar yerel düzeyde devletin önemli kademelerinde görev almıştır.

2- Cumhuriyet Döneminde Zaralı-zâdeler

Cumhuriyete doğru Zaralı-zâde ailesinin siyasi nüfuzları azalmakla birlikte aile, önemli bir değişim sürecine girmiştir. Ailenin önde gelenleri Milli Mücadeleyi desteklerken Zaralı-zâde Celal adındaki bir kişi tersi bir tavır takınarak Sivas'ta mühim bir olayda etkin rol oynamıştır. Bu olay, Nutuk'ta; "Sivas'ta bana karşı yapılan bir girişim" başlığı altında anlatılmaktadır.⁶⁸¹ Olayı, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden dinleyelim;

"Yalnız efendiler biz Amasya'ya gelmek üzere Sivas'tan ayrılır ayrılmaz Sivas'ta pek hoşla gitmeyen bir olay geçmiştir. Bu olay hakkında kısaca bilgi sunayım:

Amasya'ya vardktan sonra İtilaf ve Hürriyetçilerin yabancılarla birleşerek bir takım haince işlere giriştikleri yolunda bilgiler almıştık. Bunu hemen bir genelge ile her yere bildirmiştim. Sivas'ta da Padişah'a aleyhimde telgraf çekilme gibi girişim bulunduğunu haber aldım, fakat inanmadım. Elbette Heyet-i Temsiliye'deki arkadaşlarımızın karargâhımıza bağlı kişilerin valinin ve daha başkalarının dikkat ve uyanıklığı buna engeldir dedim.

Oysa Şeyh Recep ve arkadaşlarından Ahmet Kemal ile Celal adlarında üç kişi bir gece telgrafhanede kendilerine bağlı bir telgrafçı aracılığı ile istedikleri telgrafları çekmişler. Gerçekte Amasya telgrafhanesinden Salih Paşa'ya ait şu telgrafları getirdiler.

16613K:

Sivas 18.10.1919

Bahriye Nazırı Devletli Salih Paşa Hazretlerine

Padişah Hazretlerinin Yaveri Saadetli Naci Bey Hazretleri'ne

⁶⁸¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, C.II, Haz. İbrahim Armağan, Necla Coşkun, Ankara 1998, s. 213

Aylardan beri yurdumuzda olup bitenleri anlamak ve bunun iç yüzünü öğrenmek üzere il merkezine kadar zahmet buyurup gelmenizi ülke ve ulus çıkarları adına diler yine ülke ve ulus adına makine başına teşriflerini bütün bağlılığımızla istirham ederiz.

Şeyh Şemsettin'i Sivasi oğullarından Recep Kamil, Zaralı-zâde Celal, Din bilginlerinden tüccar ve esnaftan yüz altmış mühür taşımaktadır.

İlyas-zâde Ahmet Kemal

Bana'da 19 Ekim 1919 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasya'dan Mustafa Kemal Paşa'ya

Halkımız Padişahın ve Hükümetimizin görüşlerini Salih Paşa'nın kendisinden yada güvenilir bir ağızdan işitmedikçe aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakmayacağız. Bu bakımdan iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu arz ederiz.

İlyas-zâde

Zaralı-zâde

Şehy Şemsettin Sivasi oğullarından

Ahmet Kemal

Celal

Recep Kamil

Efendiler, biz bütün ülkeye doğru yolu göstermek ve halkı aydınlatmakla uğraşıyoruz. Fakat düşmanlarımızda bize karşı her yerde hatta içinde bulunduğumuz Sivas kentinde bile alçakça niyetlerinin gerçekleştirebilecek aşağılık vasıtalar bulmakla başarılı olabiliyorlar. Bütün uyarılarımıza rağmen ben oradan ayrılır ayrılmaz Sivas'taki kişilerin dalgınlığı her yerde ne kadar çok ilgi gevşekliklerinin ve göz yummalarının doğmuş olduğuna güzel bir örnek oluşturuyor.⁶⁸²

⁶⁸² ATATÜRK, *age*, s. 214

19 Ekim 1919 günü Sivas'taki arkadaşlar Heyet-i Temsiliye imzalı şu telgrafi veriyorlardı

Amasya'dan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve arkadaşlarının Zat-ı Devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aşağıda aynen arz olunur:

Bu konuda Topçu Binbaşı Kemal Bey ayrıca soruşturma yapmaktadır. Bu telgrafta aldığımı arz ettiğim telgrafın suretini de ekliyorlar. Sivas telgraf müdürü de aynı gün şu bilgiyi veriyor.⁶⁸³

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şehy Şemsettin Sivasî oğullarından Recep, İlyaz-zâde Ahmet Kemal ve Zaralı-zâde Celal imzasıyla yazılan telgrafi sunuyorum. Bu telgraflar gece getirilmiş ve memurlarımız tehdit edilerek yazdırılmıştır. Herkesin kendi koşulları içinde elbette telgraf yazma hakkı vardır. Ancak, makine odasına önüne gelenin girmesi yasak olması şöyle dursun, memurlara gözdağı verilerek korkutulmaları gibi Hükümetin otorite ve haysiyetini zedeleyecek davranışlarda bulunmak doğrusu isyan niteliğindedir. Durumu valiliğe arz ettim. Ülkede sağlıklı bir düzenin kurulması için çalışmakta olan Zat-ı Devletleri'ne de arz ederim. Derin saygılarımın kabul buyrulmasını dilerim.

19 Ekim 1919

Başmüdürlük Lütfi

İstanbul Merkez Şefi Beye:

Halkın ağzından arz olunan ve ulusun selameti için sunulması istenen telgrafımızın yerine ulaştırılmasına engel olan, din ve devlet hainidir. Sonunda kan

⁶⁸³ ATATÜRK, *age*, s. 214

dökülmesine sebep olacaktır. Padişah’a duyurmak için kararlılığımız kesindir. Cevap bekliyoruz.

Saray Genel Sekreterliğine

Padişahlık Özel Kalem Başyazmanlığına (Mabeyn-ü Hümâyun Baş Kitabet-i Celilesine)

Yüksek aracılığınızla Padişah Efendimize biz kullarınca sunulan dilekçenin cevabını yurt ve ulus adına makine başında bekliyoruz.

Padişahlık Özel Kalem Baş Yazmanlığı Aracılığı ile Halife Hazretlerine

İlimiz Sivas’ta Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Deneği adı ile kurulan Kongre Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa etrafa siz Padişah Efendimizin güven belgelerini taşıdığı haberini yayarak ülkemizde kötülüklerini örtbas etmek isteyen küçük bir grupla birlikte kendilerini Ulusal İradenin temsilcisi gibi görüyorlar. Oysa şanlı Halifemiz ve Sevgili Padişahımız’a bu yönden bağlı olmamız ve mutlak olarak bağlanmamız dinimizin gereği olduğundan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Efendimiz Hazretlerinin baş yaveri Naci beyefendinin Amasya’ya gönderildiklerini haber aldık. Halk arasında kendini gösteren heyecanı yatıştırmak için bilginlerden, şehir ileri gelenlerinden ve tüccarlarından iki yüzü aşkın imzayı taşıyan davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Kamuoyunun ne durumda olduğunu bizzat yerinde görülmek üzere kendilerinin Sivas’a kadar gönderilmesi bütün bağlılığımızla eşiginize yüz sürerek yalvarır ve niyaz ederiz. Bu konuda herhalde emir ve ferman Padişah Efendimiz’in Hazretlerininindir.⁶⁸⁴

Efendiler düşmanlar Şeyh Receb’e önemli bir rol oynatmış bulunuyorlardı. Sırası gelince arz edeceğim belgelerden Said Molla Rahip Fruw’a (Frew) yazdığı 24 Ekim

⁶⁸⁴ ATATÜRK, *age*, s. 215

tarihli bir mektubunda Molla, Papaz'a: "Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu.⁶⁸⁵

Bütün ulusal birlik ve dayanışmasından ve ulusal örgütlerin ülkenin her tarafına yayıldığından bahseden, ulusun artık isteğine uyarak askeri ve ulusal örgüte dayanarak hükümeti düşüren; yeni hükümete karşı karşıya geçen bir kurulun başkanı aleyhinde tam yeni kabine temsilcisi ile görüşmelere girişeceği bir sırada ve bu amaçla Sivas'tan ayrıldığıının hemen ertesi günü bütün Sivas halkı adına ayaklanma çıktığını gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektilmesi elbette anlamlıydı.

Bizzat içinde bulunduğumuz Sivas halkı böyle bir kurulun aleyhinde olunca bütün ulusun aynı duygu ve düşüncede olmayacağını kanıtlamak gerçekten güçtür. O halde temsil yeteneği böyle olan bir kurulla başkanın dayandığı gücü de çürük olacağı yargısına varmak neden doğru olmasın? Sivas'ta yükselen bu sesin düşmanlar için ne kadar kuvvetli ne kadar güçlü ve nemli olduğu takdir buyrulur. Efendiler Salih Paşa'ya ait telgrafi Amasya'ya geldiğinde kendisine verirdim ancak Şeyh Recep ve arkadaşlarının hükümetçe cezalandırılmalarını istedim. Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ne de talgraf başında 19 Ekim'de şunları sordum:

1- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celal imzalarıyla Saray Genel Sekreterliğine çekilen telfrafı gördünüz mü?

2- Telgrafhanede nöbetçi subay yok mu?

3- Hepiniz orada olduğunuz halde böyle bir küstahlık nasıl yapılabilir? Kaldı ki, bu çılgınların girişimleri hepinizce biliniyor. Salih Paşa'ya ve Naci Bey'e yazılmış üç imzalı telgraf hazırladıklarını biz burada işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu?

4- Yabancılarla birlikte İtilaf ve Hürriyetçilerin bir takım haince hareketlere giriştikleri konusunda dün bir genelge ile yapılan tebligat alınmadı mı?

⁶⁸⁵ ATATÜRK, *age*, s.215

5- Baskı yapılan ve kendilerine gözdağı verilen telgraf memurlarının hemen gereken kimseleri Vali Paşa'yı ve diğer ilgilileri haberdar etmemelerinin ve nöbetçi subayın bundan gaflet göstermesinin sebebi nedir?

6- Baş Müdür Bey'in bildirmesi üzerine alınmış olan tedbirler nelerdir?

Mustafa Kemal

Valiliğin konuyu askeri makamlar bıraktığının anlaşılması üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e de şunu yazdım:

Söz konusu olan olaya karışmış olanların tutuklanıp cezalandırılmaları için valilikçe elde bulunan imkânlar kullanılmış yahut yetersiz görülmüşse mi, iş kolorduya atılıyor; yoksa bu küstahça hareketlere karşı da valilikçe önlem alınmasında kararsızlık mı gösteriliyor? Bu durum anlaşıldıktan sonra konunun çözümü daha kolay ve esaslı olur.

Mustafa Kemal

Daha sonra Sivas'ta bulunanlara şu emri verdim:

1- Telgrafhane tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir subay komutasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bundan önce olduğu gibi telgrafhaneyi işgal ve bunlara baskı yaparak ulusun meşru birliği aleyhinde zihinleri bulandırıcı ve güvenlik bozucu hareketlerde bulunacak hainler kesinlikle engellenecektir. Bu güvenlik bozucu hareketlerde yasak sınırını aşan ve askere saldıranlara karşı duraklamadan her nerede olursa olsun silah kullanılacaktır.

2- Küstahça hareketlere yeltenenleri yola getirme açısından Kurmay Başkanının ileri sürdüğü sebeplere dayanılarak kaçmalarına fırsat verilmeksizin derhal gereği yapılacak ve sonucu bir iki saate kadar bildirilecektir. Ancak bu konuda karar vermek için orada bulunan kimselerden hiç birisinin girişime geçmeyip de ne yapılacağını bizden sorulmaya kalkışılması gerçekten esef edilecek bir durumdur. Bu karar bir taburun Sivas'ta bulunan Beşinci Tümen Komutanı Cemil Cahit Bey tarafından, tabur komutanına emredilmiştir. Orada bu kararın uygulanmasına hiç olmazsa yardım buyurulması istirham olunur.

3- Sivas'ta disiplinin sağlanabilmesi için uyanıklıkla bütün ilgililere kesin ve şiddetli önlemler alınması gereğini rica ederim. Mustafa Kemal

Özel olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Bey'lere şu direktifi verdim: Milli Mücadele aleyhinde küstahlık edenler için yapılacak işlemler ilgililere bildirilmiştir. Durumu takip ederek gereğinin tam olarak yapılıp yapılmadığını ve göz yumulduğu takdirde bizzat müdahale ederek bilinen kişilerin tutuklanması ve yordakçılarının zararsız duruma getirilmesi istenmektedir. Bu konuda gerek görülürse her kime karşı olunursa olsun gereğini yapmakta çekingenliğe düşölmemelidir. Mustafa Kemal

“Efendiler İstanbul Hükümeti'nin Şeyh Receb'i ve arkadaşlarını cezalandırmış olduğuna elbette ihtimal vermedim. Sivas'lı Şeyh Şemsettin'in oğullarından diye imza atan bu miskin ve adi şeyhin bundan sonra da düşmanların elinde alet olarak girişeceği alçaklıklarla karşılaşacağız.”⁶⁸⁶ 20 Ekim'de Vali Rüştü Paşa konuyu uzun uzadıya anlattıktan sonra “olayın genişlemesi ihtimali varken önüne geçilmiş ve gösterilen çabuk ve şiddetli müdahaleden dolayı, bundan sonra benzer durumların ortaya çıkmayacağının anlaşılmış” olduğunu yazıyordu.⁶⁸⁷

3- Ailenin kollara ayrılması:

A. Soyadlarına göre aile

Zaralı-zâde ailesi soyadı kanunundan sonra farklı soy adları ile tanınmışlardır. Buna göre aile, tespit edebildiğimiz kadarıyla Akıncı, Altay, Aydın, Aydınay, Aydınalp, Baturalp, Bulut, Eraydın, Günçal, Kaymak, Zaralıoğlu soyadlarını almışlardır.

B. İş ve Meslekleri Bakımından ailenin durumu

⁶⁸⁶ ATATÜRK, *age*, s. 217

⁶⁸⁷ ATATÜRK, *age*, s. 216

a. Kamu Hizmeti Alanında Çalışanlar

a.1. Siyasetçiler

Aileden, Adil Altay CHP Sivas milletvekili olarak görev yapmıştır. Daha sonra senatörlük te yapan bu kişi ailenin yerel düzeydeki etkisine önemli katkı sağlamıştır.

a.2. Askeri Hizmetler

Zaralı-zâde ailesinin askeri hizmetleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bununla ilgili olarak, Bülent Günçal hâkim albay olarak hala Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapmaktadır. Yine aileden Cihangir Dumanlı Tuğgeneral rütbesi ile emekli olmuş paşalardandır. Aileden, Aydemir Cülcüloğlu halen Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tuğgeneral olarak görev yapmaktadır.

a.3. Eğitim Hizmetleri

Ailenin Osmanlı Dönemindeki eğitim öğretim faaliyetleri sınırlı olmakla beraber Cumhuriyet döneminde önemli ölçüde gelişme göstermektedir. Aileye mensup eğitim-öğretim hizmetleri alanında görev yapanlar şöyle sıralanabilir: Doç.Dr. Rıfat Kaymak Cumhuriyet Üniversitesi Matematik Bölümü, Doç.Dr. Cengiz Aydın Ege Üniversitesi Matematik Bölümü, Mustafa Aydın Öğretmen, Prof. Dr. Muhammed Zahit Altay Haidelberg Üniversitesi Beyin Cerrahisi, Saadettin Altay öğretmen, Doç Dr. Mustafa Bulut, Cumhuriyet Üniversitesi Müzik Bölümü'de hizmet vermektedirler.

a.4. Sağlık Hizmetleri

Aileden Prof. Dr. Muhammed Zahit Altay, Dr. Günkut Bulut, Dr. Özgür Kaymak, Dr. Metin Korkmaz, Dr. Vefa Güler sağlık sektöründe hizmet veren aile üyeleridir.

a.5. Adli Hizmetler

Zaralı-zâde ailesi, adli hizmetler sınıfında da önemli görevlerde bulunmuşlardır. Aileden Mehmet Bulut Cumhuriyetin İlk yıllarından itibaren Müstantik (sorgu hâkimi) olarak görev yapmıştır. Hakan Bulut Savcı, Turan Bulut Savcı, Burhan Bulut Hâkim olarak hizmet vermişlerdir. Yine aynı aileden Zaralı-zâde Selim Sırrı Bey'in oğlu Murtaza Ersin Zaralıoğlu, Kocaeli'de avukatlık ve hukuk müşavirliği yapmaktadır.

a.6. Bürokrasi

Cumhuriyet'in ilanından sonra Zaralı-zâde ailesi Sivas merkez ve ilçelerinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Fazıl Aydınalp Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sivas Zıraat Bankası İl Müdürlüğü görevini yapmıştır. Yine aileden, Bilgin Kaynar Etibank Genel Müdür Yardımcılığı, keza Kemal Altay Etibank Genel Müdür Yardımcılığı, Akalın Bulut Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü görevlerini ifa etmişlerdir. Aileden Levent Günçal halen İstanbul Vali Yardımcılığı görevindedir.

b. Özel Sektör Alanında Çalışanlar

b.1. İşletmeciler

Osman Akıncı Madeni Yağ Toptancısı, Nail Akıncı Madeni Yağ Toptancısı, Erol Altay Turizmci, Hadi Altay İşletmeci

SONUÇ

Osmanlı toplumsal yapısı kuruluş felsefesi, kültürel değerleri ve dünya görüşü bakımından merkezden kopmaya uyan bir toplumsal modeli temsil etmemektedir. Toplum sistemi, bütünleşmeyi ve kümeleşmeyi gerektirir. Toplumu besleyen normlar ve değerler sistemi bu amacı gerçekleştirmek için şartlanmıştır. Bu sebeple Osmanlı toplum düzeni merkezci diyebileceğimiz bir yapıyı ortaya koyar. Hiçbir zaman merkezi hükümetin, sınırları içinde feodal bir düzene yer vermemesi onun bu özelliğinden ileri gelmektedir. Ancak Osmanlı toplum yapısının bu merkezci durumuna karşılık çevrenin kopukluğu da dikkatimizi çekmektedir. Böylece merkez ve çevre ilişkisi çelişkili bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişkinin şüphesiz baş amili imparatorluğun farklı bölgelerinde ortaya çıkan a'yân aileleridir. İmparatorluğun içinde bulunduğu durum, ayan-merkez-halk üçlüsünü birbirine bağımlı hale getirmiştir denilebilir. A'yânların varlığıyla imparatorlukta yeni toplumsal bir sistem ortaya çıkmıştır. Immanuel Wallerstein Toplumsal sistemin belirleyici niteliği sistemde bir iş bölümünün var olmasıdır, der. A'yânlarda bu meyanda bu yeni iş bölümünün önemli bir halkasıdır. A'yânlar 17.yüzyılda gelişmeye başlayan 18. yüzyılda güçlerinin doruğuna çıkan bir sınıf olarak, tarihi bir olgudur.

Araştırmamızın konusu, Osmanlı taşrasında 18. yüzyıldan itibaren etkilerini artıran a'yân ailelerinden biri olan Zaralı-zâdelerdir. Bu bağlamda konunun daha etraflıca anlaşılabilmesi için evvela giriş bölümünde a'yânlık kurumu ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Sivas ve çevresinde bulunan iri kıyım diye tabir edebileceğimiz a'yân aileleri hakkında kısa ama önemli bilgiler anlatılmıştır. Yine aynı bölümde Sivas'ta bulunan a'yân aileleri tanıtılmıştır. Zaralı-zâde ailesinin menşei konusunda net bilgilere ulaşılamadı. Bunun en önemli sebebi ailenin daha evvel hangi unvanla anıldığının bilinmemesidir. Bu aile Osman Paşa'nın en büyük oğlu Mehmet Paşa'nın Sivas valiliğini elde etmesinden sonra şehirdeki baş a'yân konumuna yükselmiştir. Mehmet Paşa'nın merkezi hükümet tarafından idam

edilmesi ailenin gücünü azaltmakla beraber Feyzullah Paşa, tekrar önemli görevler elde etmeyi başarmıştır. Ali Bey döneminde ailenin nüfuzu azalma eğilimi göstermektedir ki bu durum Çapanoğullarının Sivas ve çevresinde etkinliğini artırmak için yaptığı çalışmalarla açıklanabilir. Ailenin etkin fertlerinden sayabileceğimiz Abdullah Paşa'nın bütün malları müsadere edilmiştir. Paşa borçlu olarak ölmüştür. Recep Paşa ile birlikte ailenin etkinliği tekrar artmıştır. Siyasi hayatı çok fazla iniş çıkışlarla dolu olan Recep Paşa uzun süre Sivas ve çevresinde önemli görevlerde bulunmuştur.

Ailenin serveti meşru ve gayri meşru yollardan elde edilen gelirlerle birikmiştir. İltizam bu anlamda önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda Recep Paşa'nın iltizmasına aldığı mukataalar incelenmiştir. Aile değişik yöntemler kullanarak gayrimeşru servet biriktirmiştir.

Zaralı-zâde ailesi her ne şekilde olursa olsun biriktirdiği serveti elde tutmayı amaçlamıştır. Bunun için mallarının büyük bir kısmın vakfetmişlerir. Böylece hem müsadereye karşı tedbir alınmış hemde yöre halkına fayda sağlanmıştır. Aile vakıf faaliyetleri sayesinde halk nazarında önemli bir saygınlık elde etmiştir. Aileden Alime Hanım, Mehmet Paşa, Recep Paşa, Aişe Hanım, Saniye Hanım vakıf faaliyetleri ile dikkat çekerken bunlar arasında Mehmet Paşa en fazla gayrimenkul vakfeden kişidir. Ailenin vakıfları Sivas ve Tokat'ta bulunmaktadır. Bu durumda ailenin özellikle bu iki kentte siyasi ve sosyal açıdan daha etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmada örnek olarak incelenen Zaralı-zâde ailesi, Çapanoğulları, Canikli-zâdeler, Karaosmanoğulları kadar güçlü a'yân ailelerinden değildir. Bu durum onların güç ve kudretine karşı hemen boyun eğecek manasına gelmemektedir. Özellikle Feyzullah ve Recep Paşa dönemlerinde Çapanoğulları ve Canikli-zâdeler ile etkin bir mücadele yürütülmüştür. Araştırmamızda ortaya çıkan önemli bir hususta bu ve benzeri aileleri diğer a'yân ailelerinden farkıdır. Bu farkın temel sebebi, ailelerin merkezle ilişkileri sonucunda elde ettikleri resmi görevlerin onlara

getirileridir. Zira a'yân olupta resmi görev elde edemeyen ya da elde ettiği resmi görevleri uzun süre uhdesinde tutamayan aileler kısa sürede etkilerini kaybederek güçlü ailelerin etkileri altına girmişlerir. Bu anlamda Sivas'ta bulunan Mütevellî-zâde, Kenan-zâde, Hatip-zâde gibi zaman zaman nüfuzunu artıran a'yân aileleri genellikle Zaralı-zâdelerin etkilerini hissetmişlerdir.

II. Mahmut 1812 yılından itibaren (Bükreş Antlaşması) merkezileştirme siyasetini uygulamaya başlamıştır. Uygulanan bu politikanın sonucunda Anadolu ve Rumeli'de bulunan a'yânların nüfuzunun azaldığı genel kabul görmüş bir bilgidir. Zaralı-zâdeler ailesi de bu anlamda bir istisna teşkil etmemektedir. Ailenin son siyasi ferdi olan Mehmed Said Bey döneminde de devam eden merkezileştirme politikası Tanzimat'la birlikte hızını artırmıştır. Zaralı-zâde ailesinin etkin son ferdi Lütfullah Paşa'dır. Paşa aldığı görevler sayesinde ailenin nüfuzunu korumayı başarmıştır. Tanzimatla birlikte etkisi giderek azalan Zaralı-zâdeler de diğer a'yân aileleri gibi devlet memuru durumuna düşmüşlerdir. Cumhuriyetin ilanına kadar çok az da olsa siyasi etkilerinin devam ettiren aile Cumhuriyetle birlikte devletin önemli kademelerinde görev almayı başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- ABABAY, Feridun, **Çıldır Tarihi**, Ankara 1987.
- ACUNSAL, Ferit, **Gerçeklerin Diliyle Tokat**, İstanbul 1947.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara 1975.
- , “Osmanlı Tarihinde A’yânlık Düzeni 1730–1839”, **TAD**, VIII-XII, S.14–23, Ankara 1975.
- AKŞİN, Sina, **Türkiye Tarihi**, C.III, İstanbul 1997.
- AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Devleti’nde Reaya Kavramı ve Devlet Reaya İlişkisi”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999
- ALKAN, Ahmet Turan, “Mahalle”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1993.
- ARICANLI, Tosun, “19.Yüzyılda Anadolu’da Mülkiyet, Toprak ve Emek”, **Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, İstanbul 1998.
- ARIKAN, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğuna Egemenlik Anlayışı” Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı, **TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları**, no. 77, Ankara, 1995.
- ARMAĞAN, Latif, “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999
- ATASOY, Ali Rıza, ATASOY, Mehmet Celâlettin, **Tokat Reşadiyeli Sadrazam Seyyid Hasan Paşa**, İstanbul 1990.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C.II, Haz. İbrahim Armağan, Necla Coşkun, Ankara 1998.
- ATAY, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Ankara 1983.
- BARLAS, Talan, **Toplum Bilimlere Giriş**, İstanbul 1975.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “Eyüp Mahkemesi” (**Eyüp: Dün / Bugün**) 11–12 Aralık 1993, İstanbul 1994.

- BAŞPINAR, Hacer, “XVIII. Yüzyılda (1700–1800) Anadolu’da Adalet Kurumu ve İşleyişı” **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sivas 2005.
- BAYRAK, M. Orhan, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul 1979.
- BELGE, Murat, **Osmanlıda Kurumlar ve Kültür**, İstanbul, 2005.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1979.
- BERKİ, A.H , “İslam’da Vakıf, Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri” , **VD**, I V, 1985.
- CİNLİÖĞLU, Halis Turgut, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, C.II, Tokat, 1950.
- ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim”, **Belleten**, CLI/201(Aralık 1987)’den Ayrı Basım, Ankara 1988.
- , “II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu”, **DTCF Dergisi**, XXVIII, Ankara 1970.
- ÇAYLAK, Adem, **Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen**, Ankara 1999.
- CEZAR, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi(XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Kadar Malî Tarih)** İstanbul 1986.
- ÇELİK, Sümeyra, Sosyo-Ekonomik Açıdan Osmanlı Kadını (1800–1850), **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sivas 2005.
- ÇIZAKÇA Murat, **İslam Dünyasında Ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi**, İstanbul 1999.
- , “ Osmanlı Ekonomisinde Akçe Tağışının Sebepleri Üzerine Kısa Bir İnceleme” **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, 4–5, İstanbul 1977.
- DARKOT, Besim, **İ.A**, İstanbul 1988.
- DEMİREL, Ömer, **II. Mahmut Döneminde Sivas’ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri**, Ankara 1989.
- , **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı**, Sivas 1998.
- , **Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, Ankara 2000.

- , Gürbüz A, Tuş. M, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı” **SKDS Türk A. C.I Aile Kurumu** Başbakanlık, Ankara 1992.
- , “Sivas Vakıf Görevlilerinin Unvan ve Lakaplarına Dair” **Revak** 96, Sivas 1996.
- , “1700–1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, **Belleten**, LIV/211, Ankara 1991.
- , “1788–1808 Tarihlerinde Sivas Şer’iyye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler” **V.D XX**, Ankara 1988.
- , “Sivas Çeşmeleri” **OTAM** Ankara 1992.
- , “Osmanlı Döneminde Sivas Vakıflarının İdari Organizasyonu ve Problemleri”, **AÜDTCF Tarih Araştırma Dergisi**, Sayı 28’den Ayrı Basım, Ankara 1997.
- , Tuş. M – Gürbüz. A, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya, ve Giyim Kuşam (XVI-XIX.)Yüzyıllar”, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, C.II Ankara, A.A.K.B.Y, 1992.
- , “ Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç Alacak İlişkileri”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu Tebliği**, Kayseri 2003.
- , “ Bir Osmanlı Kadısının Not Defteri Yahut Kitab- Sakk” **Selçuk Üniversitesi Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildirileri**, 7–8 Nisan 1999.
- DENİZLİ, Hikmet, **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas, tarihsiz
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, “Oyun Teorisi Bağlamında Celali İsyanları 1596–1611” **Cogito Osmanlılar Özel Sayısı** 19, yaz 1999.
- DOHSSON, M, **XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler**, Çev. Zerhan Yüksel, İstanbul tarihsiz,
- DÖNMEZER, SULHİ, **Sosyoloji**, İstanbul 1990.
- DURSUN, Davut, **Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti’nde Siyaset ve Din**, İstanbul 1992.
- DUYGU, Süleyman, **Yozgat ve Çapanoğulları Tarihi**, İstanbul, 1977.

EKEN, Galip, “XIX. Yüzyılda Zara” **Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu**, Sivas 2003.

ERGENÇ, Özer, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler” ,**Belleten**, LII/202–203, Ankara 1988.

----- , ”18. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler” , **Belleten**, LII/202–203, Ankara, 1988.

ERŞAHİN, Seyfettin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine” **Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı**, Ankara 2003.

FARAQHI, Suraiya. **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir**, İstanbul 2001.

----- , **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, İstanbul 2003.

FEKETE, Lakos, “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi”, Tercüme. S. Karatay, **Belleten**, XXIX/116, Ankara 1996.

FINDIKLI, Remzi, “Osmanlı Devleti’nde Güvenlik ve Polis”, **Osmanlı VI**, Ankara 1999.

GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000.

----- , “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi” **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**.(8–10 Haziran 1973) O.Okuyar-Ü. Nalbantoğlu Ankara 1973.

Griswold, William J, **Anadolu’da Büyük İsyân**, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2000.

GÜÇEK, Fatma Müge, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü**, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1994.

GÜÇER, Lütfü, “XV.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaları İşletme Nizamı” **İ.Ü.İ.F.M.XXIII/1-2** (1962-1963).

GÜRAN, Tevfik, **19. Y.Y. Osmanlı Tarımı**, İstanbul, 1998.

HALAÇOĞLU Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1997.

HEPER, Metin, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez Kenar İlişkisi”, **Toplum Bilim**, 9–10, Ankara 1991.

HÜSEYİN, Hüsamettin, **Amasya Tarihi IV**. C.Bakıyyesi, İstanbul, 1935.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu, Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 1996.

-----, “Adalet nameler”, **Belgeler**, C.II, S.3–4,(1965.)

-----, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”. Çev. Mehmet Özden-Fahri Unan, **Türkiye Günlüğü**, Yaz 1990, sayı:11.

-----, “Mahkeme”, **İA**, C.VII.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.I, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999.

KARAGÖZ, Rıza, **Canikli Ali Paşa**, Rize 1994.

KARAMAN, Fikri, Sivas-Tokat- Tozanlı Kazası, İstanbul 2003.

KARPAT, H.Kemal, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914)** Demografik ve Sosyal Özellikleri, İstanbul 2003.

-----, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, İstanbul 2003,

KAZANCIGİL, Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”,**Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul 1986.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul 1999.

KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türk Toplum Yapısı 1**, İstanbul 1985.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “A’yân”, **İA**, II, İstanbul 1990.

KURAN, Ercüment, **Türk Çağdaşlaşması**, Ankara 1997.

MAHİROĞULLARI, Adnan, **Dünden Bugüne Zara**, 3. Baskı, Sivas 1999.

MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul 1998.

MANTRAN, Robert, **XI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. M.Ali Kılıçbay, Ankara 1995.

MERT, Özcan. **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Ankara 1980.

-----, Özcan. “A’yân”, **D.İ.A.**, 4, İstanbul 1991.

NURİ, Mustafa Paşa, **Netayic-ül Vukuat**, C.III, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1979

MUTAFÇİEVA, V.P, “XVIII. Yüzyılın Son On Yılında A’yânlık Müessesesi”, (Çev. Bayram Kodoman), **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, s. 31, İstanbul 1977.

NAGATA, Yuzo, **Muhsin-zâde Mehmet Paşa ve A'yânlık Müessesesi**, İzmir 1999.

----- , **Tarihte A'yânlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara 1997.

ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, İstanbul 1967.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlıda Aile**, Ankara 1998.

----- , Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme, **AÜHF**.1977.

----- , Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, **Amme İdaresi Dergisi**, İstanbul 1986.

ÖĞÜN, Tuncay. “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”, **Osmanlı**, VI, Ankara 1999.

CABİ, Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, Haz, M.Ali Beyhan, Ankara, 2003.

ÖZDEMİR, Rıfat. “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1171–1810)”, **Belleten**, LIV/221, Ankara 1991.

ÖZKAYA, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğunda A'yânlık**, Ankara 1994.

----- , “Canikli Ali Paşa”, **Belleten**, C. XXXVI, 1972.

ÖZTÜRK, Said , “Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul’da Aile Nüfuzu, Servet Yapısı ve Dağılımı” **İstanbul Araştırmaları**, 3, İstanbul 1997.

ÖZTÜRK, Yücel, “ Osmanlı Klasik Sisteminin Teşekkülü ve Çözülüşü”, **Türkiye Günlüğü**, Kasım–Aralık 1999 sayı 58.

PAKALIN, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II-III**, İstanbul 1993.

REPHAELA, Lewis, **Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Adetler ve Gelenekler)**, Çev. Mefkure Poray, İstanbul 1973.

RIF’AT, Ahmet, **Devhatü’n-nukabâ**, Haz. Hasan Yüksel- M.Fatih Köksal, Sivas 1998.

SAKAOĞLU, Necdet, **Anadolu Derebey’i Ocaklarında Köse Paşa Hanedanı**, İstanbul 1998.

----- , “Mültezimlerin Aşar Toplama Yöntemleri” **T.T** 5/25, İstanbul 1986.

----- , “Hafız Veliyeddin Paşa’nın Gizli Kalan Ayaklanması; Bir Siyasal Yasaklama Örneği **T.T** 13/76, İstanbul 1990.

----- , “A’yân Mehmet Ağa ve Konağı” **T.T** 15/90, İstanbul 1991.

SALZMAN, Ariel. “İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve A’yânlar”, **Osmanlı**, VIII, Ankara 1999.

SAVAŞ, Saim, Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi “Sivas Ali Baba Zaviyesi”, İstanbul 1992

-----, “XVIII. Asırda Sivas’ta Bir A’yân ailesi: Zaralı-zâdeler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir 1994.

----- , “Hicri 1214–1219(1799–1804)Tarihleri arasında Sivas Halkının Kullandığı Eşyalara Kısa Bir Bakış ve Kullanılan Silahlar” **C.Ü.F.E.F.S.B.D**, 3, Sivas 1984.

----- , “Sivas Valisi Dağıstani Ali Paşa’nın Muhellefatı; XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dair Önemli Bir Belge” **Belgeler**, 15/19 (1993).

----- , “Fetvalar Işığında Osmanlı Toplumsal Hayatı Hakkında Bazı Tespitler” **Top. Tar** ¼ (1994).

-----, “Fetva ve Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması” **Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi** c.II, Ankara 1992.

----- , **18.Asrın Son Çeyreğinde Sivas’ın İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu**, “Şer’iyye Sicillerine Göre”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.

----- , “Susamışlar Konağı” **Revak**, Sivas 2003.

SERTOĞLU, Mithat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul 1986.

SHAW, Stanford. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994.

SINGER, Amy, **Osmanlıda Hayırseverlik, Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 2004.

- ŞAHİN, Canay, **The Rise And Fall Of Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737–1808)**) Bilkent Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003
- TABAKOĞLU, Ahmet, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Ankara 1985.
- TAŞÇIOĞLU, Muhaddere, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Ankara 1958.
- TOLEDANO, Ehud. R, **Osmanlı Köle Ticareti**, Çev. Y.Hakan Erdem, İstanbul 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer, “Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş” **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul 1986.
- TUNCER, Mehmet, **Ankara Şehri Merkezi Gelişimi (14–20.yy)**, Ankara 1998.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1999.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi**, Ankara 1982.
- UBUCİNİ, M.A, **Türkiye 1850**, Ankara 1981.
- ULAÇAY, M. Çağatay, **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955.
- UZUNÇARŞILI, İ.H, Afyon, Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Egridir’deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat, İstanbul 1929.
- , **Kütahya Şehri**, İstanbul 1932.
- , **Sivas Şehri**, Ankara 1998.
- ÜLGENER, Sabri, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul 1981.
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 2002.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. “XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi”, **VD XIV**, Ankara 1982.

----- , “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü” **VD**, XIV, Ankara 1982.

----- , “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700–1800”, **O.A**, Sayı III.

----- , “Samsun Halkının Kullandığı Eşyalar Üzerine Bir Tahlil Denemesi” **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.V’den Ayrı Basım**, Ankara 1983.

YERLİKAYA, İlhan, “Tanzimat’tan Önce Osmanlı Devleti’nde Belediye Hizmetleri”, **Osmanlı**, VI, Ankara 1999.

YILMAZÇELİK, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı**, Elazığ 1999

YÜCEL, Yaşar. “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Görüşler”, **Belleten**, XX, Ankara 1919.

----- , “XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler” **Belleten** XLI, Ankara 1977.

YÜKSEL, Hasan, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585–1683)** Sivas 1998.

----- , **Osmanlı Döneminde Keban - Ergani Madenleri 1776–1794 Tarihli Maden Emni Defteri**, Sivas 1997

----- , “Vakıf Müsadere İlişkisi”, **Osmanlı Araştırmaları XVI. den Ayrı Basım**, İstanbul 1992.

----- , “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile” **Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi** c II. Ankara A.A.K.B.Y. 1992.

----- , “Batılılaşma Sürecinde Vakıflar” **Top. Tar.** 34. İstanbul 1996.

----- , “XVI. Yüzyıl Osmanlı Vakıfları” **Halil İncalcık Hatıra Sayısı**, İstanbul 1998.

----- , “Türkiye’de Vakıflara İlişkin Bazı Problemler ve Çözüm Önerileri” **Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı**, Ankara 2003.

QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu (1700–1922)**, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2002.

ZE'EVİ, Dror, Kudüs, **17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi**, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000.

KAZICI, Ziya, **Osmanlı'da Toplum Yapısı**, İstanbul 2003.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Soner Gönen, İstanbul 2004.

[illegible]

[illegible]

Zaralı-zâde Alime Hanım'ın 1769 (1183) tarihli vakfiyesi SVBMA 1/403-404

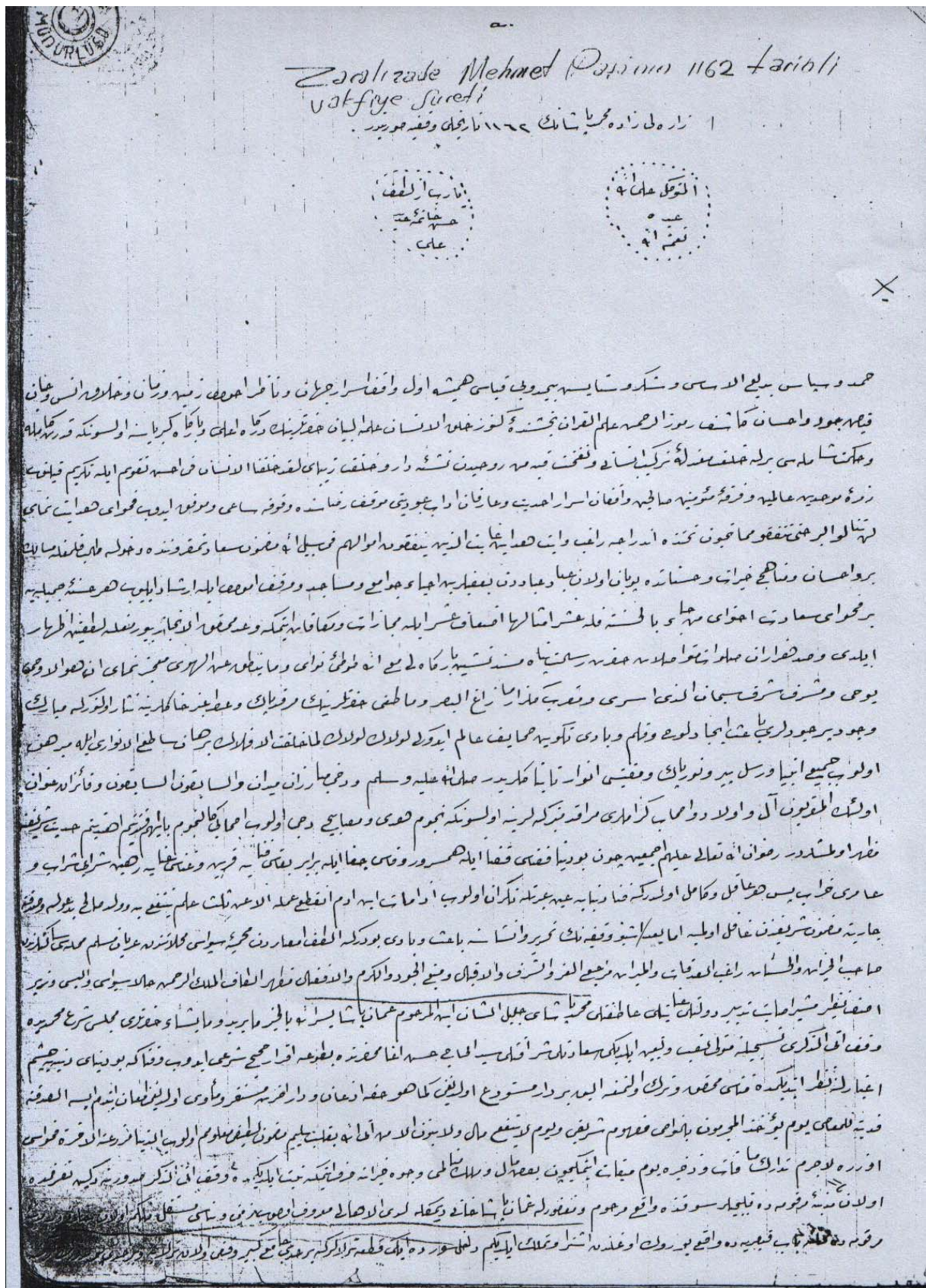
Alime Hanım Müsekkafatının Vakfiyesidir.

Hamd-ü bi-had ve sena-i la yu'ad ol hâlik-ı kâinat üzre ahmed-i mevcudata vâkıf-ı Kaşif-i esrar-ı alim hazretlerine layık ve sırrı idrak-i kulub-ü mü'minini hazain-i envar tevfiği ile garini ve mahalli ve uyunu muvahhidin-i kemal-ı hidayet ile mükemmel ve meclis eyledi ve zaimü'l-mevrut ve ol sahib-i makâmü'l-mahmud ve misbahu terimgâh-ı vûcud ve fezahi ve fayık-i müsteha vucud-ı Güzine-i enbiya ve rehnümay-ı asfiya resul-ü mücteba-ı habibi hûdâ Muhammed Mustafa sallallahu te'ala aleyhi eftalü's-sâlat-i ve ekmelü't-tahiyyat hazretlerinin ruh-ı ber-fütûhlarına olsun ki nizam-ı âlem ve intizam-ı ben-i adem anların şer'i ile sabit ve daimdir.ve dahi tayibe-i 'âl ve ashâb-ı ve eşbâh-ı sahire evlâd-ı ve ahbâb-ı üzerlerine olsun ki her biri tıpkıcak had-i ve sebiyli tevfiğa münadilerdir Rıdvanullahi te'ala aleyhim ecmain ve bade zalike çün bu dar-ı dünyanın esasına payidar ve mahall-i ikame ca-i ektardır nuas-ı fenaya Garin ve ğunas-ı ğiyara rehine turab-ı serab-ı a'amme ki harab olduğu pes her âkıl ve kamil re-i reşid ile tedebbüran ve fikr-i cedid ile tefekkür idüb aynı ibretle nekran olub küll-i men aleyha fân ve yebga vech-ü rabbike zü'l-celâl-i ve'l-ikrâm hakikatını vucuduna sirayet itmeden ve dünyadan uhraya gitmediğin men câe bi'l-hasenat-i felehu âşru emsâlûha ve izâ mate ibn-i ademe in kat'a amelihu illa min selâsîn ilmi'n-yuntefa-u bihi ve veledü'n-salihun yed'u lehu ve sadakatun cariyetün mazmun-ı meşhunundan gafil olmaya Emma bâ'ad Eltaf-ı Emsardan Mahmiye-i Sivas harresehallahu te'ala anhü el-eracife'l-ednası mahallatından Sarı Şeyh nam mahalle sakinlerinden işbu kitab-ı müstetabın tastir ve inşâsına bâis olan ekliletü'l-muhsinât eclileti'l-muhsinât dürre-i tacü'l-mestûrât neticetü'l-âli ve's-saâdeti'l-müteahsına bi-avn-i vahibü'l-mürad'at alliyetü'z-zat safinetü'n-nusufat sahibetü'l-hayrat ve'l-hasenat ve ragibetü's-sadakat ve'l-meserrât iffetlü 'ismetlü 'Alime Hanım binti Zaralı-zâde 'Osman Paşa ve dâmet ismetühüma ve sanet an-belayatı'd-dehri zatuha tarafından vakf-ı atü'z-zikr takrir ve muhakeme ve tescile vekil olub vekaleti zat-ı merkumeyi ma'rifeti şer'le arifan olan umdetü'l-ulemai'l-muhakkikin zidetü'l-fudalai'l-müdakkikin fahrü'l-müderrisin Mehmet Emin Efendi bin Veliyü'd-din Efendi ve Hacı Veli Ağa bin Abdü'r-rahman şehadetleriyle sâbit ve sübût-i vekâletine hükm-i şer'i-i lahık olan Mustafa Çavuş bin Mustafa nam kimesne meclis-i şer'i şerif-i garra ve mahfel-i din-i mübin-i ezherde li-eclit-tescil mütevellî nasb olunan İmam El-Hac Hüseyin Efendi mahzarında bil-vekâle ikrâr-ı sahih-i şer'i ve itiraf-ı sarihi mer'i idüb akd-i âti vakfin sudûruna dek mütevekkilem hanım-ı mumâileyhanin silk-i

mülk-i sahihinde münselik ve kabza-ı tasarrufunda münharit mülkü olup Sivas bedestanına muttasıl zemini Sinan Paşa vakfı ve binası mülk olan on dokuz kemer dükkan ve yine Sinan Paşa vakfı kıblesinde muttasıl iki adet yüzleme (?) dükkan ve yine zemini Sinan Paşa vakfı bedesten kurbunda bir bab kemer dükkan ve yine uzun çarşıda Lala Sinan Paşa vakfı Kapan Han'ına muttasıl bir bab kemer ve yine sûk-ı mezburda zemin-i Sinan Paşa vakfı zahri Süleyman Paşa kahvesine bir bab kemer dükkan ve penbeciler derununda iki tarafı tarik-i âm çene başında vaki zemin-i Sinan Paşa vakf-ı bir bab kemer dükkan ve yine bakkalcı sûkında çene başında vaki zemini Sinan Paşa vakfı bir adet yüzleme dükkan ve yine nalınlar sûkında zemini ağa vakfı zahrları debbağ haneye muttasıl iki adet dükkan ve yine nalınlar sûkında üç adet malûmü'l-hudud canbaz ahuru ve yine sûkı mezburda bir bab canbaz ahuru ma kahvehane ve yine mezburda bir tarafı katrancı oğlu sokağına ve bir tarafı Halid oğlu bahçesine ve bir tarafı Ahi Mehmet Paşa Cami'i kademhanesine ve bir tarafı mesbukı'z-zikr Canbaz ahuruyla mahdud dört adet canbaz ahuru ve bir adet han ve tuzcular zahrında ma'lûmü'l-hudud iki adet mihmanhane işbu emlâk-ı mezbureleri bi-cümleti't- tevâbii ve'l-levahık ve kâffeti'l-menafî-i ve'l-merafık tavaf-ı beyti'l-haram ve ziyaret-i Ravza-ı Seyyidü'l-enam aleyhi efdalü't-tahiyyat ve's-selam ile nâil-i aksâ-yı merâm olduğu hallere veda-ı âlem-i fât idüb civâr-ı Resule vasıl olup bi-kiy-i şerifinde medfun olan Seyyid El-Hac Selim Ağa'nın nâil-i derecat-ı ulya ve garik kuzlum-i rahmet-i hûdâ olmak ümidiyle ruh-ı paki için hasbeten lillahi'l-melikü'l-ahad ve küllüyen li-merdat-ı rabbü's-samed vakf-ı sahih-i mü'eyyed ve habs-i sarihi muhalled ile vakf ve habs eyledi ve şöyle şart ve tayin eyledi ki mâdâm kendi libas-ı hayat ile mülebbes oldukça vakfın mütevelliyesi ola tebdil ve tağyîr-i şurûtu kendi yedinde ola ve ba'de vefatiha torunu fahrü'l-emâcid ve'l-ekârim Seyyid El-Hac Ahmet Ağa zide müteveli ola ve ba'dehu ebnâ-ı ebnâsından aslah ve erşedi ve ebnâ-ı ekberi müteveli ola ba'dehu evlad-ı evladı batnen- ba'de batnin ve neslen ba'de neslin ma-teakabu ve tenaselu müteveli olalar ne'uz-û min kahrü'l-Feyyaz bâde'l-inkiraz tevliyet Medine-i Münevvere şerefehümullahu te'âlâya rabt oluna vakf-ı mezkur yed-i müteveli ile isticar ve istiklal olunub hâsıl olan gallesinden evvela vakf-ı mezkurun rakabesi ve saniyen hanım-ı mumâileyhâ ağa-yı merhum rûhu için Mahkeme Sûkında müceddeden bina ve tevsî' eylediği cami-i mezburun ve icra eylediği çeşmenin tamir ve termimi rû'yet oluna ve beher sene yirmi iki guruş Medine-i Münevvere fukarasına irsal ve îta oluna ve ba'de yevmî altı akçe cami-i şerif-i mezkurda vâiz ve nâsîh olana virile ve yevm-i beş akçe mu'allim-i Kur'an olan kurra efendiye ve altı akçe cami-i mezkurda hatip olan efendiye virile ve yevm-i beş akçe fecr ve mağrib ve 'ışâ'da imam olanlara ve yevm-i bir akçe cüzhan olana ve yevm-i dört akçe Recep ve Şaban ve Ramazan şuhurunda ve yevm-i ta'tillerde cami-i mezkurda Şifa-ı şerif okudana

ve yevm-i yedi akçe kayyum ve câbi olana ve yevm-i dört akçe evkat-ı selase-i mezkurda Mü'ezzin olana ve bir akçe sala mü'ezzinine şart ve tayin idüb ve cami-i mezkurda olan dört adet şam'dan on beş vukiyye şem'-i asel ve altı adet berat-ı üçer vukiyye şem'-i ruğan üç mühr-ü Süleyman ve on adet kandile yirmi vukiyye şem'-i ruğan ikad oluna ve hitâbetden gayri gerek imâmet ve gerek mü'ezzinlik ve kayyumluk ve sair vazifedar olan cihetler kadı ve naib müraselesi ve berat ve sair senedat ile zabt olunmaya ancak müteveli tezkeresiyle zabt oluna deyu hatm-i kelâm ve istifa-yı meram eyledi ben dahi bi'l-vakâle emlak-ı mezkuru vakfiyet üzere müteveli-i merkuma teslim eyledim ol dahi vech-i muharrer üzere tesellüm ve kabz ve kabul eyledi deyu takrir ve itirafdan sonra vekil-i merkum Mustafa Efendi müteveli-i merkum El-Hac Hüseyin Efendi mahzarında takrir-i da'va ve tasvir-i müddeâ idüb vakf-ı akar eimmetü'l-kibardan Hazreti İmam-ı Azam ve hümam-ı akdem indinde sahih lakin gayr-i lazım olub vakf-ı merkumdan bi'l-vekâle rücû benim için meşru' olmağla zikr olunan vakıftan rücû' eyledim müteveli-i mezkur dahi vakf-ı merkumdan keff-i yed idüb mülkiyet üzere hanım-ı mumâileyhaya redd ve teslim olunmak bi'l-vekâle matlubumdur didikde müteveli-i merkum cevab-ı bâ-savaba ve hitab-ı müstetaba şurû idüb fi'l-hakika İmam-ı Evvel Ebu Hanife katında hal bast olunan minval-i muharrer üzere ama Hazreti İmam-ı Sani Muhammed bin Hasan Eş-Şeybani katında teslim-i ile'l-müteveli bulunmağla ve İmam-ı Salis Ebu Yusuf Es-Samedani katında vâkıf mücerred vakfet demekle vakfa lüzum âriz olub bâb-ı redd mesdûd ve vakıfdan rücû' gayr-i meşrudur deyu reddin imtinâ ve husumet ve niza' idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî-lehû hüsnü meab efendi hazretleri huzurunda müterâfi'at ve fasl ve hasme talibât olduklarında hakim-i müşârun ileyh-i esbak 'aleyh hazretleri temhîd-i fevâid-i hayrı evlâ ve teşyîd-i mebânî ahrâ görüb alimen bi'l-hilaf ve ri'ayet-i fi'l-hükm ile vakf-ı mezkurun sıhhat ve lüzümüne hükm-i sahih-i şer'i ve kaza-i sarih-i mer'i itmekle nakz-ı nakîzine mecal ve tagbire-i imkan adimü'l-ihimal oldu Femen baddele ba'de mâ sem'âhû feinnemâ ismihû allellezîne yübeddilüne innallâhe semîun alîm ve ecren li- vâkıfu alâ eyyi'l-cevvadü'l-kerîm Hurrire Fi'l-yevmi'l-hamis ve'l-ışrin mim şehir-i Ramazanü'l-mübârek li sene selâse ve semânîn ve mi'e ve elf (1183) fi 27 kanun-ı sani sene 322

Ramazanü'l-mübârek sene 1183 hicri

[illegible]

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın 1748 (1162) tarihli vakfiyesi SVBMA 2/48-51

El-mütevekki'l-allah abduhu nimetullah ya rab ez-lütfu hüsn-i hatime-i hadid aleyye
Hamdû sipasi bedi'ül-esas ve şükr-ü sena'yi bi-mecd ve bi-kıyas hemişe-i evvel vakıf-ı
esrâr-ı cihan ve nazır-u ahvâl-i zemine ve zamana hallâğ-ı insi ve can kabda-i cud ve ihsân-ı
kaşif rumuzu'r-Er-rahmanı alleme'l Kur'ân Kunüz halegâl insan allemehül bey'ân
hazretlerinin dergah-ı 'alâ ve berigah-ı kibriyasına olsun ki, kudret-i kemilesi ve hikmet-i
şâmileleri birle halgı mü'tedile-i terkibü'l insan-i nefehat fiyh min ruhiyeden neşadar ve hilkât-ı
zeyban-i lekad haleknel insan fi ahseni takvim ile tekrim kılınub zümre-i muvahhideyi
alemiye fırka-i mü'mineyi sâlihaya ve vakıfane esrâr-ı ehadiyet ve arifan-e adab-ı ubudiyeti
mevkuf-ı rızasında ve vukufa sai ve muvaffak idüb ve femva-i hidayet tamamı len tenalü'l
birra hatta tünfiku mimma tühıbbune tahtında indirac ragıp ve ayeti hidayet-i gayet ellezine
yunfigune emvalehüm fi sebiylillah madmunu saadet makrununda Duhule taleb kılınmağla
malik-i bir ve ihsân ve menahici hayrât-ı hasenatda yuban olan ibad-ı ibâdden bazılarına ihyâ-
ı cevam-i ve mesacid ve murakkaf enval ile irşad eyleyüb ve her haseney-i cemileye fahvay-ı
sa'âdet ihtivay-ı mencae bil-haseneti felehu aşru emsalüha ed'af-ı aşara ile mücazat ve
mükâfat itmeğe vâd-ı muhakkaku'l-incânız buyurmakla lütfunu izhar eyledi ve meddi
hufraran selevat-ı mutavasıla hazret-i resmiyet niyah-ı mesnet menşe-i bârigahlı maâ Allah-i
tutiy-i neyay-i ve ma yantıgu anil heva mu'tecir nümayı in hüve illa vahyün yu'ha ve
müşerref bi- şeref-i sübhanellezi esra ve mudrib kelzar ma zaga'l-basaru ve ma taga
Hazretlerinin mirgadiyan ve gufran-ı azze ha'aklarına müşar olunur ki, mübarek vucud-u bir
cudlari ba'is icâd-ı levh-i ve kalem ve ba'di tekvin sahayıf-ı âlem idiğü levlake levlak lema
halaktü'l-eflak burhan satiü'l-envari ile burhan olub cemi-i enbiya ve rusul-i pir-u ve
nuriyanve müfti-i envar-ı tayinaklarıdır sallalahueyhivessellem ve dahi meberzan-ı meydan
ves-sabigunes-sabigun ve faizan unvan ülaike'l-mukarrabun a'l ve evlad ve ashab-ı Kirâmları
merakıd-ı tebberükelerine olsun ki nücumu hüda ve mesabih dahi olub ashab-ı ken-nücum bi-
eyyühüm iktedeytüm ihtedeytüm hadis-i şerifine mahzar olmuşlardır rıdvanullah-i te'ala
aleyhim ecmaine çün bu dünya kuzası kaza ile hem sürur ve gasi-i cefa ile beraber bekası
fenaya garin ve nümasi inaye-i rehbine şirayı şerab ve amiri harab pes her akil ve kâmil oldur
ki fena dünyayı aynı ibretle nekran olub idamat-ı ibn-i adem inkata'a amelühu illa an-sülüsün
'ilmün yüntefeü bihi ve veledün salihün yed'u-lehu ve sadagatün cariyetün mazmunu
şerifinden gafil olmaya emma bad

İşbu vakfiyenin tahrir ve inşasına ba'is ve bâdi budur ki Eltaf-ı emsardan mahmiye-i Sivas mahallatından Üryân-ı Müslim Mahallesi sakinlerinden Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat ragibü's-sadakât ve'l-ciyrân merciü'l-ferri veş-şerefi ve'l-ikbal ve müttebiü'l-cud ve'l-kerem-i ve'l-eftal mahzar-ı el-tafü'l-melikü'r-rahman Hala Sivas valisi vezir-i âsaf nazîr-i müşir-i isabet tedbir devletli 'inayetli 'âtifetli Mehmet Paşa'yı celilü's-şan ibnü'l-merhum Osman Paşa yeserallahu bi'l-hayr ma- yüriydü ve ma-yeşa hazretleri meclis-i şer'i Muhammedide vakf-ı âtiü'z-zikr-i tesciline mütevellî nasb ve ta'yin eylediği sa'adettü şerafetlü Seyyid El-Hac Hasan Ağa mahzarında bi-tav'ihî ikrâr-ı sahihi şer'i idüb firkatan-ı bu dünyayı deniyyeye heşmü itibarla nazar itdiğimde metası muhakkak ve terk olunmasını ise bir dar-ı müstevdi olduğu kema-hüve hakka iz'ân ve dar-ı ahireyi müstakar ve me'vay olduğunu imdan itdim ise es-sadakâtü fidyetün lü-i'l-mümasi yevme yu'hazü'l-mücrimiyye bi'n-nevasi mazmum-ı şerif-i ve yevm-e la-yenfe-u ma'lün ve la-benün illa men etallahe bi-kalbin selim mazmûnu latif-i ma'lumum olub ed-dünya mezra'atü'l-ahiret-i femvası üzere la-cereme tedârik-i mafat ve de hayr-i yevm-i mikad itmek için bazı mal ve mülk menalimi vücuh-ı hayrata sarf itmeğe niyet eylediğimde vakf-ı âtiü'z-zikr sudûruna değin tasarrufumda olan Medine-i merkumede Kılıççılar sûkında vaki merhum ve mağfurleh Osman Paşa Hanı demekle lede'l-ahali ma'ruf olub zemini ve binası müstakil mülküm olan hanı ve yine Medine-i merkumede Mahalle-i Bab-ı Kayseri'de vâki Yörük oğlundan iştirâ ve temellük eylediğim dahil-i surda iki kıta tarlalar ki bir haddı Cami-i Kebir olan tarlaya ve bir hadd-ı Pünzürük arkına ve bir hadd-ı Ali Efendi tarlasına ve bir hadd-ı tarik-i âma bu-hudud ile mahdud olan iki kıta mülk tarlalarını ve yine dahil-i surda mezbur tarlalara muttasıl Merkum El-Hac Ali Efendi'den iştirâ ve temmelük eylediğim bir kıt'a mülk-i tarla ki bir haddı sâlifü'z-zikr kendi tarlama ve bir haddı Pünzürük arkına ve iki hadd-ı tarik-i âma hudud-ı mezbure ile mahdud olub eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi havî bir kıt'a mülk-i tarlamı ve yine Medine-i merkumda dahil-i surda vâki' Yeğen Bekir-zâde'den iştirâ ve temmelük eylediğim bir kıt'a mülk-i tarla ki bir haddı Pünzürük arkına ve bir haddı Bey-zâde tarlasına ve bir haddı Yusufçavuş-zâde El-Hac Mustafa Ağa tarlasına ve bir hadd-ı tarik-i âma bu-hudud ile mahdud olan bir kıta mülk tarlamı ve yine Mahalle-i Bab-ı Kayseri'de dahil-i surda vâki' Bey-zâde Mehmet Bey'den iştirâ ve temellük eylediğim bir kıtâ mülk-i tarla ki bir haddı Ali Bölükbaşı mülküne ve bir haddı Yusufçavuş-zâde El-Hac Mustafa Ağa tarlasına ve bir haddı Yeğen Bekir-zâde'den iştirâ eylediğim sâlifüz-zikr kendi tarlamı ve bir haddı sur-ı âtike bu hudud ile mahdud olan bir kıtâ mülk-i tarlamı ve yine Medine-i merkumede Kilise Mahalle'sinde dahil-i surda vâki zâde Seyyid Mehmet Ağa'dan iştirâ ve temellük eylediğim ve bir haddı Cami-i Kebir vakfı olan tarlaya ve bir haddı sâlifüz-zikr kendi tarlama ve bir haddı kiliseye ve manak zımmi mülküne

ve bir haddi târik-i âma bu-hudud ile mahdud olan bir kıta mülk-i tarlamı ve yine Medine-i mezburda Meydan'da vâki Bezzazhaneye muttasıl on dokuz adet dükkan ve bir miktar ahuru müştemil olup zemini Yusufçavuş-zâdeler vakfı ve binaları müstakil mülküm olan basmacı kârhanesini ve bu kârhane-i mezbure kurbunda Kerim Ağa Bahçesi dimekle ma'ruf çardivar mülk-i bağçemi ve Medine-i merkumede Köhne çivan Mahallesi'nde vâki tahdid ve tavsifden müstağni zemini ve binası mülküm olan otuz adet haffaf dükkanlarımı ve yine Medine-i merkumede Kasaphane kurbunda Kara Mustafa-zâde'den ve Fatıma Hatun'dan ve Yağcı-zâde'den iştirâ ve temellük olunub müceddeden bina eylediğim on yedi adet çilingir dükkanı ve üç adet manav dükkanı ve iki adet berber dükkanı ve bir adet balmumcu dükkanı ve bir adet bakkal dükkanı ve bir adet çubukçu dükkanı ve bir adet etmekçi dükkanı ve üç adet tütüncü dükkanı ve bir adet tahmis ve bir adet mâi boyahane ve bir adet şem'hanemi bu cümlesinin zemini ve binası mülküm olup lakin zikr olunan etmekçi dükkanının kapu yeri ve berber dükkanının ve bir bakkal dükkanının ve şem'hanenin şem'i fûruht olunacak taşra dükkanısının zeminleri Hacı Mahmud Vakfı olmağla binaya mütevellisinden izin alınub zemin-i mezbur icârı için kadim-i üzere senevi iki yüz kırk akçe virilecektir ve dekâkin-i mezburelerin verasetde mezbure Fatıma Hatun'dan iştirâ ve temellük eylediğim ma'lûmetü'l-hudud mülk-i bağçemi ve yine Medine-i merkumede Kala-ı atik kapusu kurbunda zemin-i Musafa Bey Vakfı olup Sulu saray Bağçesi dimekle ma'ruf ve lede'l-ahali ma'lûmetü'l-hudud çardivar mülk-i bağçemi ve yine Medine-i merkumede vâki Bekirçavuş-zâde Hanının kapusu karşısında zemini ve binası mülküm olan bir adet kahvehane ve dokuz adet dükkanımı ve yine Medine-i mezburede Bezzazistana muttasıl iki kapulu dimekle ma'ruf olup zemini Sinan Paşa Vakfı ve binası mülküm olan bir adet kahvehanemi ve yine medine-i merkumede Uzun çarşıda köprü üzerinde vâki zemini Sinan Paşa Vakfı ve binası mülküm olan bir adet bezzaz dükkanımı ve yine medine-i merkumede Meydanda vâki mahallinde şöhretine binaen tahdid ve tavsifden müstağni zemini Hasan Paşa Vakfı olup ve binaları müstakil mülküm olan iki adet berber dükkanı ve on adet bostancı dükkanı ve yedi adet tütüncü dükkanı ve altı adet manav dükkanı ve beş adet hurdacı dükkanı ve sekiz adet bakkal dükkanı ve bir adet kahvehane ve yirmi dokuz adet attar ve yedi adet göncü dükkanı cem'an Hasan Paşa Vakfı zemininde yetmiş altı adet mülki dükkanlarımı bi'l-cümle mülkümden ifraz ve cemi-i tevâb-i ve levahılarıyla hasbeten-lillahü'l-ahâd ve taleben li-rizatü'r-rabbü'l-hamd vakf-ı sahih-i şer'i-i mü'eyyed ve habs-i sarih-i muhalled ile vakf ve habs eyledim mâdâm ki libası hayatı labes olduğunca evkaf-ı mezbureme ben müteveli olup tebdil ve ta'yizi mürreten ba'd aheri yedimde olan gel nefsi-i musaddâkınca mülkü'l-mevt-i giriban hayatımı çak ve cism-i natüvânımın menzilini hak itdikde oğullarım Ali Bey ve Osman Bey 'ale'l-iştirak müteveli

olalar ba'dehu ebnâmın ve ebnâ-ı ebnâmın batn-ı evvelde olub â'lim ve aslah ve erşed olanlarının birisi mütevellî ola ve şöyle şart eyledim ki zıkr olunan han ve tarlalar ve bağçeler ve dekakiyn ve kahvehaneler ve basmacı kârhanesi ve tahmis ve boyahane ve şem'hane beher sene yed-i mütevellî ile icar olunub bi-fazlillahi te'ala hasıl olan ücretinden evvela mezkurların beher sene iktiza iden tamir ve termimleri ve Hazreti Abdu'l-Vahâb-i Gazi merkad-i şerifi kurbunda bina itdğim minarenin ve icra itdğim çeşmenin Kazğancılar sûkında câri olan çeşmenin bi'l-cümle tamir ve termimleri görüle ve bâlâda zıkr olunan han ve dekakiyn ve kahvehane ve basmacı kârhanesi ve tahmis ve boyahane ve şem'haneden hangisi mürûr-ı eyyâm ile harab olur ise bi'l-cümle vezâif rakabe olunub evkaf-ı mezbure müddet-i hâsıl olan cemi-i ücretden tecdid oluna ve saniyen ücret-i mezbureden yüz yirmi altı buçuk guruş ihrac olunub rahmeten li'l-alemiyn ve şefiü'l-müznibiyn olan Resûl-i Ekrem din-i muhterem Muhammed Mustafa Sallallahu 'aleyhi ve sellem Hazretlerine vesile-i ithaz olunub yevm-i cezada şefaât uzmalarına mazhar olmak emniyesiyle beher sene mah-ı Cemaziü'l-âhirde âsitane-i âliyyede Harameynü's-şerifeyn nezâret-i şerifesiyle şeref-yâb olanlar taraf-ı sa'adetlerine irsal olunub nâzır-ı müşârün-ileyh hazretleri ma'rifeteriyle Medine-i Münevvere şerrefehallah-ı te'ala da müfessir ve muhaddis olan ulemâ-ı zü'l-ikrama gönderile vazife-i mezbure mukaddemen Hasan Paşa Vakfı zemininde olan tahmis ve şem'hane ve boyahane ve dekakiyn icarından tayin ve tahsis olunub vakfiyesi Harameynü's-şerifeyn nezâretine kayd itdirilmişdi el-hâlet-i hâza zıkr olunan tahmis ve şem'hane ve boyahanenin zeminlerini bâlâda mestur ve attar dükkanları bina olunmağla mezkur tahmis ve şem'hane ve boyahane Hasan Paşa Vakfı zemininden nakl olunub bâlâda mezkur Kara Mustafa-zâde ve Fatıma Hatun ve Yağcı-zâde'den iştirâ ve temellük eylediğim mülk-i zeminimde müceddeden bina olunmağla kendi hüsn-i rızam ile mezkur tahmis ve şem'hane ve boyahane zeminlerini Hasan Paşa vakfına intifa olmağla hasbeten-lillah-i te'ala vakf idüb Hasan Paşa vakfına ilhak itdim ve Hasan Paşa Vakfı mütevellisinden yine zemin-i mezburu beher sene Hasan Paşa vakfına bin sekiz yüz akçe icare-i zemin virilmek üzere icare-i tavile ile isticar eyleyüb öyle şart eyledim ki zıkr olunan bin sekiz yüz akçe beher sene Hasan Paşa vakfı mütevellisi yediyle Hasan Paşa merhumun vakfı olan Meydan Cami-i şerifi levazımına sarf oluna ve yine ücreti merkumeden doksan beş guruş ihrac olunub vakfın mütevellisi ma'rifetiyle mezkur Meydan Cami-i şerifinde mevlid-i şerif kıra'ât olunub on guruş mevli-hân nasb olunan Seyyid Şeyh Recep Efendi'ye ve beş guruş dahi ser-zâkiran tayin olunan Seyyid Şeyh Ömer Efendi'ye ve on guruş dahi zâkir tayin olunan El-Hac Süleyman Efendi ve Seyyid İbrahim Molla Abdullah ve Molla Abdü'l-hamid'e her birine ikişer buçuk guruş vazife virile ve mezkurların fevtinden sonra mütevellî ma'rifetiyle erbab-ı istihkaktan mevli-hân ve

ser-zâkiran ve zâkir nasb olunan kimesnelere minvâl-i muharrer üzere hidmetlerini edâ itmek şartıyla zikr olunan vazifeleri virile ve mezkurlardan na- müstehak olur ise yine mütevellî ma'rifetiyle tebdil oluna ve baki kalan yetmiş guruş dahi ve şeker ve şerbet ve lazım olan mevlüd-i şerife sarf oluna ve yine ücret-i merkumeden mahmiye-i Sivas'ın Hoca İmam Mahallesi'nde vâki Hoca Çevgan aleyhi'r-râhmet-i ve'l-gufran hazretlerinin merkad-i şerifleri kurbunda bina ve vakf eylediğim mektep ve hücrenin tamir ve termimi görüldükten sonra mekteb-i mezburda muallim olub sıbyana tâlim-i Kur'an-ı âzim iden kimesneye yevmi on beş akçe ve mekteb-i merkumda halife olan kimesneye yevmi iki akçe vazife virile mekteb-i merkumda tâ'allüm iden sıbyandan on adet bakes ve garib-i eytama beher îyd-i uhdiyyede birer bez kaftan ve birer çift papuç virile ve bâlâda mezkur olan Fatıma Hatun'dan iştira ve vakf eylediğim bağçe ücretinden beher sene birer buçuk guruşluk iki adet şem'-i asel yaptırılıb Leyle-i Berât de Cami-i Kebire virile ve yine İmam Hafız Hüseyin Efendi'ye her ayda bir hatm-i şerif itmek üzere senede on iki hatm-i şerif idüb bi-fazlillahi te'ala hasıl olan sevabını evvela mevcudat ve şefii-i-yevm sürsat ve mala ze'âmat-ı aleyh ifzalü'l-hazretlerinin ruh-ı şeriflerine ve saniyen ve'd-dinim ve's-selâm-ı kirâmım ruh-ı pür fütuhlarına ihda ve kurbumuzda olan Ali Ağa Cami-i Şerifi'nde haftada iki gün sıbyana ta'lim-i Kur'an-ı Kerim idüb ve yine cami-i mezburda leyâli-i Ramazan-ı şerifte salavat-ı teravihde imamet şartıyla beher sene han-ı mezbur ücretinden elli guruş vazife virile ve merkumun fevtinden sonra erbab-ı istihkakdan mahbûd Kur'an ve hafız olan kimesneye vech-i meşruh üzere hidmet-i eda itmek şartıyla beher sene han-ı mezbur ücretinden elli guruş vazife virile ve yine ücreti merkumeden Hazreti Abdu'l-Vahâb-i Gazi merkad-i şerifi kurbunda olan cami-i şerifte hatip nasb olunan El-Hac Hazma-zâde Mehmet Efendi cami-i merkumda hitabet şartıyla yevmi on beş akçe vazife virile ve merkumun fevtinden sonra erbab-ı istihkakdan cami-i mezburda hatib olan kimesneye yevmi on beş akçe vazife virile ve cami-i mezburda salavat-ı cum'ada mü'ezzin olan Hazreti Abdu'l-Vahâb-i Gazi zaviyedarları Seyyid Abdulvahhab ve Seyyid Ali'ye ber-vech-i iştirak yevmi üç akçe vazife virile mezburların fevtinden sonra cami-i mezburda salavat-ı cum'ada erbab-ı istihkakdan mü'ezzin nasb olunan kimesneye vech-i meşruh üzere hidmet-i eda itmek şartıyla yevmi üç akçe vazife virile ve yine ücreti merkumeden cami-i merkumda vakf eylediğim şama'danlara beher sene birer vukiyye şem'-i asel ve yedişer vukiyye iki adet berât ikad oluna ve cami-i merkumda bina eylediğim minarede leyle-i mevlid, Regaib, Mirac , Berât ve leyali-i Ramazan ve Leyle-i îyd-i uhdiyyeden on adet kandil ikâd olunmak için beher sene yirmisi bir vakiyye olmak üzere on yedi buçuk vakiyye şem'-i ruğan virile ve Hazreti Abdu'l-Vahâb-i Gazi merkad-i şerifi kurbunda icra itdiğim çeşmeye çahken nasb olunan Seyyid Receb'e yevmi üç akçe

vazife virile ve merkurum fevtinden sonra çeşme-i merkurumeye çahken nasb olunan kimesneye hidmet-i eda itmek şartıyla yevmi üç akçe vazife virile ve evkaf-ı mezbureme câbi olan kimesneye yevmi on akçe vazife virile ve evkaf-ı mezburume utekalarından sabıkan hazinedarım Moravi Küçük Mustafa cabi ola ve merkurum fevtinden sonra mezburun batn-ı evvelde olan evlâd-ı zükurunun a'lem ve aslahı ma tenasebu ve ma-teakabu cabi olalar vech-i meşruh üzere şûrut ve kuyudum icra olunduktan sonra ücret-i merkurumeden ma'a fazlasına bâlâda mestur olduğu üzere mütevellî nasb eylediğim oğullarım Ali Bey ve Osman Bey ale'l-iştirak mutasarrıf olalar.Ba'dehu ebnalarından ve ebnay-ı ebnalarından bandı evvelde olub alem ve aslah ve erşed olub mütevellî olan kimesne mutasarrıf aksa ve evkafı mezbura ma tevelliyetini öyle şart eyledim ki madame evladı zükurun ve evladı zükurumun evladı zükurları oldukça evladı ünasime evladı zükuru tevelliyete müdahale etmeyeler el-iyazı billahi te'ala evladı zükurum münkariz olursa evladı ünasimden alem ve aslah ve erşed olanları mütevellî olalar el-iyaz-ı billahi te'ala evladı ünasim dahi münkariz olur ise utekalarından alem ve aslah ve erşed olanlar mütevellî olalar el-iyazı billahi te'ala onlar dahi münkariz olursa evladlarından ve evladı evladlarından alem ve aslah ve erşed olanları mütevellî olalar anlar dahi münkariz olur ise ma-fadlı Medine-i münevvere şerreffeallahu te'ala fukaralarına sarf oluna deyu itmam-ı şûrut idüb farigan ani's-şevagil-i zikr olunan han ve tarlalar ve bağçeler ve dekakiyn ve kahvehaneler ve basmacı kârhanesi ve tahmis ve şem'hane ve boyahaneyi müteveli-i merkurum şerafetli Es-Seyyid El-Hac Hasan Ağa'ya teslim itdim ol dahi vakfiye üzere tesellüm ve ahz ve kabz eyledi dedi ki

gıbbe't-tasdikü's-şer'î vakfı müşaruleyh vezir-i asaf nazar-ı devletli inayetli Mehmey Paşa yesserallahu bil-hayr-i ma yüridu ve ma yeşâu hazretleri semt-i vifâkdan canib-i şikâka müazım olub vakf-ı 'akâr üstad-ı eimme-i kibar Ebu Hanife Numan Bbin Sabit El-Kufi Hazretleri 'indinde sâhîhliğine olup lâzım olmağla vakf-ı mezburdan rücû meşrûdur idüb kema-fil evvel mülkümü istirdad murad idrerem dimiyecek müteveli-i mumaiyleh mahalli münasib cevap virüb eğerçi ol cemili'l-kadr indinde vakfı akar gayri lazımdır.Lakin alimi Rabbani İmam-ı sani Ebu Yusuf Yakub hazretleri katında vâkıf mücerred vakfet dimekle ve iamam-ı Muhammed bin Hasen eş-Şeybani hazretleri katında teslim ile'l- mütevellî ve zikr-i te'yid ile vakfı lazım olur deyu red ve teslimden imtinâ idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûba-lehû hüsnü meab hazretleri katında murafa'a olduklarında anlar dahi ala gavsı men yerahu sıhhat ve lüzumuna amilen bil-hilaf beyne'l-eimmeti'l-eslaf hükm-ü sahihi şer'i ve kaza-ı sarih-i meri itmeğine vukufe ala cemi'il mezahibi vakf-ı sahih ve lazımı oldu min ba'd nakz-ı nakîzine mecal-i muhal oldu. Femen beddelehu ba'de mâ semi'âhû feinnemâ ismühû

allelezîne yübeddilûnehu innallâhe semîun alîm ve ecru'l- vâkıfu alâl hayyü'l-kerim cera
zalıkeve Hurriret fı'evasıtı şehr-i Şaabü'l-muazzamlı-sene selâse 'isna ve sittin ve mie ve elf

 عمدة العلماء الزمان السيد علي محمد قزويني بالوفاء	عمدة العلماء الزمان افضل المادون الزمان سابقا	Schulab-hah شهر و الحال
زفر الماني السليبي اقدى ابن الشيخ محمد افق	مفتي العلماء الزمان السيد محمد افق ابن الشيخ محمد قزويني	زفر الماني السليبي شيخ فخر افق مؤيد افق
قدوة الاعيان الاطير محمد افق الغاه زاده	قدوة العباب مفضل افق لاني بفهمنا تصديق بديع ابلان	كاتب فقه المروف الشيخ افق
زفر الاشياء فقهه افق از كنهه و كناه عالي	قدوة الامام علي والابر محمدا عاصم زاده برادر بزرگوار	زفر الاشياء والاشياء سيد سليم افق
قدوة ارباب المعارف در ريشه محمد افق كاتب ديوان	زفر الاشياء المصطفى الميا باجا و سر بقا	زفر الاشياء المصطفى الميا المصطفى شرف زاده
السيد عراقي افق احسن ايمان زاده	المصطفى سليمان افق اشرفان افق	زفر الامام حافظ محمد افق فقيه
زفر الامام حافظ ابراهيم افق انقلاب		

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın 1749 (1163) tarihli vakfiyesi SVBMA 2/53

Hamd u sipas ve şükri kıyas ol mübdi'-i 'akul ve havası ve hâlik-i cin ve nâs vâkıf-ı ahvâl ve etvâr ve dâna-yı zamâ'ir-i esrar olan Rabbü'l-erbab ve melikü'r-rikab hazretlerinin dergâh-ı âlisine maksur ve dürud-u sa'âdet vürûd ol Habib-i vedûdu Nebiyyi Kerim ve mes'ûd Hazreti Muhammed Mustafa 'aleyhi ve 'alâ âlihi mine't-tahiyyat ezkâhâ ve mine's-salavat innema hâ Asitane-i sa'âdet âşiyânesine mahsur kılındıktan sonra işbu vakfiyenin tahrîr ve inşâsına bâ'is ve ba'di budur ki, eltaf-ı emsardan mahmiye-i Sivas mahallâtından 'Uryan-ı Müslim Mahallesi sâkinlerinden işbu sahib'ül-hayrat ve'l-hasenat rağibü's-sadakât ve'l-müberrât merci'i'l-fer ve's-şeref ve'l-ikbâl ve mebnî'i'l-cûd ve'l-kerem ve'l-efdalî mazhar-ı eltâf el-melikü'r-Rahman hâlâ Sivas valisi vezir-i mükerrrem düstur-ı müfehham devletlü 'inâyetlü vezir ra'fetlü Mehmed Paşa yesserallahü bi'l-hayri mâ yürîdü ve mâ yeşâ hazretleri meclis-i şer'-i şer'ifte vakf-ı âtiü'z-zikri tesciline mütevellî nasb ve tayin eylediği El-Hac Hasan Ağa mahzarında bi't-tav'ihî ikrar-ı tam ve takrîr-i kelam idüb bundan akdem tevfiq-i hazreti Hüdâyı müte'âl ile vakfına muvaffak olub bâlâda mestur ve mukayyed olan vakfiyem ekmel ve itmamından sonra mülk-i sâhih-i şer'î ile mâlik olduğu ba'zı emlakımı yine hasbeten lillahi teâlâ vakf idüb ve vakfiye-i mezbûreme ilhaka 'azîmet eylediğimde vakf-ı âtiü'z-zikr suduruna değin tasarrufumda olub Medine-i Tokad'da Alaca Mescid Mahallesi'nde vâki' Hacı "Osman Oğlu Hanı demekle meşhur etraf-ı erba'ası tarîk-i âm ile mahdud ve mümtaz olub zemini ve binâsı mülk-ü müşterâm olan hanı ve yine Medine-i Sivas'da Küçükbengiler Mahallesi'nde Nasuh-zâde yerleri demekle ma'ruf olub lede'l-ahâlî ve'l-ciran malumetü'l-hudud tahminen beş keyl-i Sivas tohum isti'âb ider bir kıt'a mülk-ü müşteram olan bağçeyi bi'l-cümle mülkümünden ifraz ve cemiü't-tevabi'i ve levahıklariyle hasbeten lillahi'l-ahad vakf-ı sâhih-i şer'î-i müebbed ile vakf ve habs idüb bâlâda mestur vakfıma ilhak itdim ve şöyle şart eyledim ki, zikr olunan han ve bağçe beher sene vakfımın mütevellisi yediyle icâr olunub hâsıl olan ücretlerinden ta'mir ve termîmleri görüldükden sonra bâlâda mestur Harameyni's-Şerifeyn Nezaretine kayd olunub ma'mülün biha ve mamülün 'aleyhâ olduğu hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun ile maznun olan vakfiyemde zikr olunan bi'l-cümle şurût ve kuyûdum mûcebince şart ve ta'yin eyledim şurût ve kuyûdum vakfiye-i mezburemde ta'yin ve tasrih olduğu vech üzere icâr oluna deyu ikmal-i şurût idüb zikr olunan han ve bağçeyi fâriğan ani'l-şevağil mütevellî-i merkum şerafetlü Seyyid El-Hac Hasan Ağa'ya teslim itdim ol dahî vakfiyet üzere teslim ve ahz u kabz eyledi didikde hâkim-i muvakki' sadr-ı kitâb tûlî-lehû hüsn-ü me'ab hazretleri 'alâ küllü men yerâhu sıhhat ve lüzumuna âlimen bi'l-hilâf bey'ne'l-eimmeti'l-eslâf hükm-ü sâhih-i şer'î itmeğin vakfı sâhih ve lâzım oldu min ba'd nakz-ı

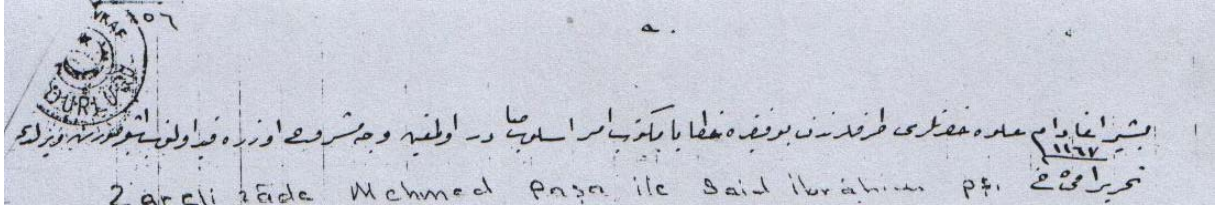
nakîzına mecal mahal olmadı. Femen baddele ba'de mâ sem'ahû fe innemâ ismuhû 'alellazîne
yübeddilûne innallahe semî'un 'alîm ve ecru'l- vâkıfu ale'l-hayyi'l-kerîm. Hurrîre zâlik ve
hurrîre fî evâhir-i şehr-i Cemaziye'l-evvel li-sene selâse ve sittin ve mieteyn ve elf mine'l-
hicreti'n-Nebeviyye. 1163

Minel hicretil (okunamadı)

Şuhûdül Hal;

Kıdvet'ül ulema'il-makfife Es-Seyyid Numan Efendi bi'l-ifta
Fahr'ül meşahir'ül-kirâm Es-Seyyid Şeyh 'Abdurrahman Efendi
Kıdvet'ül-emasi'l ve'l-ayân Seyyid Selim Ağa kethüdayeri Sivas
Zahir'ül-emasi'l Mehmed Ağa Cemal-zâde
Zahir'ül-meşahir'ül-kirâm Es-Seyyid Şeyh hâlîl Efendi
Kıdvet'ül-ulema-i Es-Seyyid Feyzullah Efendi
Fahr'ül-emasi'l ve'l-esbah Mehmed Ağa miralay Sivas
Zahir'ül-esbah Ömer Ağa kethüda-i çavuş
Fi'l akran Mehmed Ağa Bali-zâde

[illegible]

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın 1753 (1167) tarihli vakfiyesi SVBMA 2/54

Hamdi mevfur ve şükrü mahmur ol vâkıf'ül-ahvâl hamaili ve kaşif-i umur-u es-serair vacib'ül vucud mugayiz'ül cuz-i ve'l-cûdi hazretlerinin dergâh-ı akdesi ve barigâh-ı mukaddesine layık ve sezadır ki, ciyrân ve hasenâtı ferrizade ve zuhr-i abir muadi eyledi ve duri ve derunun el-varid-i sahib-i makam-ı Mahmud ve misbah bizimgâh-i ve cûdi ve nefahi künyesinde vucud-u efa'l evlatları şefi ruzi mahşer habib-i hüda resul-ü Kibriya Muhammed Mustafa (s.a.v) hazretlerinin rihiper fütuhlarına irsâl ve nisar olunur ki, ashabı masienem yevm'i-ahzü'l-mücrimin bi'l-vahi ve ille'l-akdam anın şefaati şerîfine iltica iderler ve timyan-ı payan-ı ervâh-ı tayyibe ali ve ashâb-ı ve ruhen mutahharatına olsun ki, her biri vâkıf hâdis-i şer'if'ül-mürr-i tahta zilli sadikatına olup envalini vucuhu hayrâta nisar ve infâk fi-sebilillah sâir efa'li üzerine isar ve ihtiyar eylediler Rıdvanullahi-te'alâ aleyhim ecmâin emma ba'du Fehmi ve urfane hakkı demektir ki, bu dünya-yı karar ve binâsına pi'dar olup lâzım-ı insan-ı kamil gafıl olmayub hal-i afiyetle mal akibeti nezir ve tefekkür idüb ve dünya furuğa ille'l-ahirete fetvasında mürü'a ve zi yâde tehemmüm hayrât-ı zıraât ve bedr-i hasenâtı haraiz idüb tedarik zârı ahirin babında hurûfu himmet eyleye binâenâleyh düllike iş bu kitâb-ı himmet nisabın tahrîr ve inşâ ve tesbir ve imlasına bâ'is ve ba'di oldur ki sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat ve rakib'ül-miras ve'l-mesübet merci'ül-ferri ve ille'l-ikbâl ve mebli'il cûdi ve ille'l-ef'ali hâlâ Sivas valisi vezir-i müşteri-i pezir düstûr-ı müfehham müşir-i mükerrerem devletlü inâyetlü Mehmed Paşa ibnü'l-merhum el-mebrur "Osman Paşa yesirallahü bi'l-hayri mâ yurîd ve mâ yeşâ hazretlerinin âsitâne-i 'aliyye-i hüsvanide kapıkethüdalıkları hizmetleriyle şerefyab olub taraf-ı ailelerinden zikr-i ati vâkıflarını ikrara ve li-eceli'l-istihkâm da'vâ-yı rücu'a vekil-i lâzımü't-tesyilleri olan 'umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim ve câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekarim El-Hac 'Abdullah Ağa ibn Mehmed meclis-i şer'-i şer'if-i enver ve mahfel-i din-i münif-i ezherde vakf-ı âtîü'z-zikri li-eceli't-tescil ve'l-itmama emrü'l-vakf'ül-celîl mütevellî ta'yin olunan Silahşör-i hazreti şehriyâri 'umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim İbrahim Beğ ibn Mustafa Efendi mahzarında bi'l-vekâle ikrar-ı sâhih-i şer'i ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'i idüb vezir-i müşârunileyh hazretlerinin hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun ile mahalli fih Binyüzaltmışiki

senesi Şabanü'l-mu'azzamı tarihiyle müverrah ve Sivas Kadısı Sabık El-Hac 'Ali Efendi'nin imza ve hatm-i hâviye olup Hameyn-i Şerifeyn mukâta'ası kaleminde mukayyed olan vakfiye-i ma'mûlün-bihâları mantukunca vâkıflarının şurûtnun tebdîl ve tağyîr ve taklîl ve teksiri merretü'l-be'de'l-âhiri yedlerine olmağla müekkilim vezir-i müşârunileyh Mehmed Paşa Hazretleri teksir-i hayrât ve tevkir-i mirasına sâ'î olup ber-muceb-i vakfiye-i mezkure bundan akdem Vilayet-i Anadolu'da Medine-i Tokad'da vâkî Hacı "Osman Oğlu Hanı dimekle ma'ruf tahdid ve tavsifden müstağnî han ile Medine-i Sivas'da vâkî Nasuh-zâde yeri dimekle meşhur tahdid ve tavsifden müstağni bir kıt'a mülk arsamı vakf-ı sâhih-i şer'î ile vakf ve vakf-ı evvelime zam ve ilhak itmiş idim. Yine vakf-ı evvelime zam ve ilhak için ber-muceb-i hüccet-i şer'îye silk-i mülk-i sâhihimde münselik olup Vilâyet-i Anadolu'da Medine-i Tokad'da Semerciler Sûkında vâkî Yağcı-zâde Hanı dimekle ma'ruf çâr divarı kargir bir tarafı Saraççılar Cami'-i şerîfine ve bir tarafı Havlu Zokağı'na ve bir tarafı Göncüler Sûkına ve bir tarafı yine Semerciler Sûkı ile mahdud müştemilât-ı ma'lûmeme muhtevi mümtaz ve mu'ayyen bir bâb mülk hanımı cem'-i tevâbi'i ve levâhıkı ile hasbeten lillahi'l-meliki'l-a'lâ ve hasenetü li-ruhi resulullahi'l-ma'lâ vakf-ı sâhih-i mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs ve vakf-ı evvelime zam ve ilhak idüb şöyle şart ve ta'yin eyledim ki, han-ı mezkur yed-i müteveli ile ahire icâr olunub hâsıl olan ribh u nemâsı vakfiye-i sâbık-ı mezkuremde ta'yin ve tasrih olunduğu vech üzere gerek tevliyet ve gerek ta'yin-i vezâif ve fazlası hususunda eylediğim şurudum bu vakfımda dahî cârî ola ve vakfiye-i sâbık-ı mezkûremde ta'yin ve tasrih olunan şurût-ı sâirim kemâkân ibkâ ve mukarar ola ve vakfımın şurûtnun tebdil ve tağyîri ve taklîl ve teksiri merretü ba'de âhiri yedimde ola ve murur-ı eyyamla şurût-ı muharrere-i mezkûrma ri'âyet müte'azzire olursa vakf-ı mezburun mutlaka kati müslimana meşrut ola deyu ta'yin-i şurût ve tebeyyün-i kuyûd buyurub han-ı mezkûru fâriğan 'ani'-şevâğil mahallinde müteveli-i merkum tarafından kabzına memura teslim ol dahî vakfiyet üzere kabz ve tesellüm ve sâir evkâf mütevellileri gibi mutasarrıf eyle deyu buyurdular didikde gıbbe't-tasdîk-ü'-ş-şer'î vekil-i mumâileyh El-Hac 'Abdullah Ağa cânib-i vifakdan semt-i şikâka 'azim olup eğer çi, vakf-ı 'akâr 'indellah eimmeti's-selâseti'l-ahbârı rahimehumullahü'l-Melikü'l-Gaffar hazerâtı katında sâhih olup lâkin İmam-ı A'zâm ve hümam-ı akdem Ebu Hanifetü'l-Küfi-i Cûrî bi'l-hayri ve Küfi Hazretleri katında vakfımın sıhhati lüzumunu muktazî olmayub ve vâkıfı menâfi'-i vakfı nefesine şartı imam-ı sâlis Hazreti İmam Muhammed bin Hasan Eş-Şeybanî katında mübtal vakf olmağla vakf-ı mezburdan bi'l-vekâleti rücû' ve mü'ekkilim vezir-i müşârunileyh hazretlerinin mülküne istirdad iderim didikde müteveli-i reşid cevab-ı sedide mütesaddî olup eğer çi, hâl İmam-ı A'zâm müşârunileyh hazretleri katında bast olunan minval üzeredir lâkin 'âlim-i Rabbanî Fâdıl-ı

Hamdânî Hazreti Ebu Yusuf İmam-ı Sani katında vâkıf menâfi’-i vakfı nefisine şart iderse dahî mutlak vakfet demekle müşarunileyh İmam Muhammed Hazretleri katında teslim-i ile’l-mütevelli ile vakf-ı mezbur sâhih ve lazım olmağla red ve teslimden imtinâ’-birle vakf-ı mezburun sıhhat ve lüzumuna hükm taleb iderim didikde hâkim-i muvakkî’ sadr-ı kitâb-ı tûlî-lehû ve hüsn-i me’âb efendi hazretleri tarafının kelâmına nazar ve mennâ’-ı li’l-hayr olmakdan hazer idüb âlimen bi’l-hilâf bey’ne’l-eimmeti’l-eşrâf ‘alâ kavli men-yerâhu vakf-ı mezburun sıhhat ve lüzumuna hükm-i sâhih-i şer’î vakefâ-i sarih-i mer’î idüb min-ba’d vakf-ı mezbur sahih ve lazım ve sarih mütehemmim olup nakz-ı nakîzine mecâl muhal oldu. Hurrire zâlik ve hurrire fi’l-yevm-i’s- sâbi’-i ‘aşer min Cemaziye’l-Evvel li-sene ve sittîn ve miete ve elf min Hicreti men-lehu’l-‘ızz ve’ş-şeref.

Şuhûdü’l-hal:

‘Umdetü’l-Müderrişin-i Kirâm Bahai-zâde ‘Abdurrahim Efendi ve Fahrü’l-Müderrişinü’l-kirâm Mehmed Es-Sâmihi Efendi ve ‘Umdetü’l-ematicid ve’l-kirâm Abdulhalim Beğ ibn Mehmed Beğ ve Es-Seyyid İsmail Ağa ibn Es-Seyyid ‘Ali ve Es-Seyyid Mehmed ibn Hasan ve Es-Seyyid ‘Abdulhalim ibn Seyyid Yusuf ve El-Hac ‘‘Osman Bevvâb-ı Sultanî ve gayrihüm mine’l-huzzâr. Vâkıf-ı müşarun-ileyh hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn ile mahallî Binyüzaltmışiki senesi Şa’banı tarihiyle müverrah sabıkan Sivas Kadısı Hacı ‘Ali Efendi imza ve hatemi hâviye olup şurûtunun tebdil ve tağyiri ve taklil ve teksiri merretü ba’de âhiri yedinde olan vakfiyeleri Harameyni’ş-Şerifeyn mukâta’asında mukayyed olmağla bu def’a dahî Vilayet-i Anadolu’da Medine-i Tokad’da Semerciler Sûkında Yağcı-zâde Hanı demekle ma’ruf çar divarı kârgir müstemilât-ı ma’lûmeyi muhtevi mümtaz ve muayyen bir bâb mülk hanını cemî’-i tevâbi’i ile hasbeten lillahi teâlâ vakf-ı sahih-i muhalled ile vakf idüp vakf-ı evveline zam ve ilhak eylediğine nâlık hâlâ Haremeyn-i şerifeyn müfettişi Mevlana Mustafa Tâhir Efendi hüccet-i şer’iyye virmekle hüccet-i mezkur vakf-ı evveli zeyline kayd ve kalem-i mezkurede hıfz olup vâkıf-ı müşarunileyhin yedine sûret virilmek recâsına hâlâ nâzır-ı vakf ve Dârü’s-sa’âdetü’ş-Şerife ağası devletlü sa’âdetlü Beşir Ağa’dan hâl ve hazretleri tarafından bu vakfa hitaben mektup emir uslub sadır olmağın vech-i meşruh üzere kayd olunub iş bu sûreti virildi.

Tahrîren Cemaziye’l-evvel 5 sene 1167

[illegible]

Zaralı-zâde Aîşe Hanım'n 1798 (1213) tarihli vakfiyesi SŞS 4/235,236

İşbu vakfiyenin tahrîr ve inşâsına bâ'is ve bâdî budur ki, ahsen-i emsardan Medine-i Sivas mahallâtından Zaralı merhum Feyzullah hâlilesi 'ismetli Aîşe Hanım'ın vakfiyesidir.

İşbu vakfiyenin tahrîr ve inşâsına bâ'is ve bâdî budur ki, ahsen-i emsardan Medine-i Sivas mahallâtından Küçükbençiler Mahallesi sâkinlerinden Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'nın sahibü'l-hayat ve'l-hasenat hâlilesi Aîşe Hanım tarafından vakf-ı âtiü'z-zikrin takrir ve ba'dehû da'vâ ve müdafaâ ve 'alâ vecihî'ş-şer'i tescil ve teslime vekil olub vekâleti Aîşe Hanım dâmet-'ismetihümâ mari'fet-i şer'le 'ârifân olan Amedi Faziletlü Hafız "Abdurrahman Efendi ve hasafetlü Pir-zâde Ahmed Emin Efendi nâmân kimesneler şehâdetleriyle sâbi'tü'l-vekâle vezir-i âsaf-meşim ve düstur-ı müfehham devletlü Receb Paşa yesserallâhu mâ-yeşâ bin Mehmed Paşa edamellâhu rahmetühû meclis-i şer'-i şerif-i enver ve mahfel-i dîn-i münif-i ezherde vakf-ı âtiü'l-beyana mütevellî nasb olunan işbu bâ'isü'l-kitâb devletlü efendimizin mühürdarı Behcet "Osman Beğ mahzarında bi'l-vekâle ikrar-ı tam ve takrîr-i kelam idüb mü'ekkilem hanım-ı müşâruleyhâ vaktâ ki, bu dünya-yı deniyenin fenâsını ve dâr-ı ukbânın bekâsını fikr ve mülâhaza min-câh-ı bi'l-haseneti felehû 'aşru emsâlihâ mâzmûn-ı latîfiyle âmilehü'd-dünya mezzûatü'l-âhire masdakınca kâile olub tedârik-i mâfât ve zâhire-i yevm-i mîkât olmak için için cemi'-i tasarrufât-ı câiz ve tebarruât-ı mer'iyyesi nafize olduğu halde husus-ı âtiü'l-beyâna gelince silk-i mülk-i sâhihinde münselik ve kabza-i tassarufunda münharit olub mülk-i temellükünde olan Küçükbençiler Mahallesi'nde vâkî Sarayın hariciyesi ki, cânib-i cenubîsi dâhiliyesi olan harem ki, harem kapusu yanında bir oda ve harem kapusunun aralığı ve bir küçücük mağaza fevkânîsiyle harem dâiresine dâhil ve mülhak olmak üzere mütevellî-i mezkur Behcet "Osman Beğ'in mülküdür ve taraf-ı yesârı sıra müte'âddid odalar ve yemîni tarafı ve kible tarafı tarîk-i âm ile mahdud müte'âddid odalar fevkânî ve tahtânî ve havlu ve bahçe ve bir lüle Behram Paşa suyundan mâ-i cârî ve saray-ı mezkurda olan Çay Hamamı ve câmekan ve bir miktar külhan havlusu cemi'-i müştemilâtı beyne'l-enâm malûm-ı havâs ve enâm ve 'avamdır ve bundan mâ'adâ Sivas-ili Kazası'nda Zara'da vâkî' bir göz asiyâb ki ma'lumetü'l-hudud vakf-ı sâhih-i şer'i ile vakf itdim ve şöyle şart itdim ki, mâ'adâ hayatda iken ben mutasarrıfe olam gerek saray-ı mezkûrdan ve gerek asiyâb-ı merkumdan yed-i mütevellî ile îcâr olunan meblâğdan mahalle-i mezkurda vâkî' Hacı Hüseyin Cami'-i şer'ifinde beher sene birer batmandan iki şem'-î asel 'amel olunub biri merhum Feyzullah Paşa rûhu için îkâd ve biri kendümin hayrına iş'al oluna ve beher sene bir hatm-i şer'if kırâ'at ve hîn-i duâda bir mikdar ta'âm it'âm ve

rûhumu hayr ile yâd eyleyeler ve câmi'-i şerîfîn minâresinde leyâlî-i mübârekelerde sâir minareler gibi şem'-i ruğandan kanâdil inâre oluna ve müezzine yevmî üç akçe vazife i'tâ oluna ve eyyâm-ı cum'âda gerek vezir-i müşârünileyh ve gerek kendümün rûhu içün bâlâ-yı mahfilde fatiha-han olmak içün yine müezzini merkuma bir akçe vazife i'tâ oluna deyu tevliyet-i mezkura veled-i ma'nevîm olan Behçet "Osman Beğ mutasarrıf olub edâ-yı şurût-ı vakfdan sonra bâkî kalânı ber vech-i maîşet zabt ve te'ayyüş eyleye ve kendiden sonra batnen ba'de batnîn evlâd-ı zükûrunun ekberine ve evlâd-ı zükur münkariz oldukda evlâd-ı inâsının kebîresini ve evlâd-ı inâsı dahî münkariz oldukda Haremeyn-i Muhteremeyn mütevellisi zabt itmek üzere vakf itdim gıbbe't-tasdikü's-şer'î vekîl-i vezir-i asaf-şîme(?) bi'l-vekâle kelâmını semt-i vifâkdan taraf-ı şikâka döndürüb vakf-ı 'akâr İmam-ı A'zâm Ebu Hanife Rahmetullâhi 'aleyh Hazretleri 'indinde sahîh lâkin gayr-i lâzım olmağla vakf-ı mezburdan rücu' meşrûdur binâenaleyh ben dahî rücû' itdim mü'ekkilem mümâileyhânın mülküne istirdâdı bi'l-vekâle matlubumdur didikde mütevellî-i merkum Behçet "Osman Beğ dahî cevâbında gerçi İmam-ı mumâileyh katında ber-minvâl-i muharrerdir lâkin İmam Yusuf katında sahîh ve lâzımdır vâkıf mücerred vakfet demekle ve İmam Muhammed katında tescîl-i şer'î ve zikri te'yîd ve ile vakf eyledikten sonra rücu' 'adîmü'l-imkândır deyu reddet imtinâ idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî lehû hüsn-i me'âb efendi hazretleri dahî temhîd-i fevâid-i hâyır-ı evlâ görüb 'âlimen bi'l-hilâf beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm-birle nakz-ı nakîzine mecal kalmadı bsm. Femen beddele ba'demâ sem'ahû feinnemâ ismühî 'alellezîne yübeddilûne innallâhe semî'un 'alîm Fe-ecren li- vâkıfu alâ eyyi'l-cevvâdü'l-kerîm ve hurrire fi'l-yevm-i's-sâbi'-i 'aşer min şehr-i Zilhicce li-sene selâse 'aşer ve mieteyn ve elf.

Zaralı-zâde Aîşe Hanım'n 1806 (1221) tarihli vakfiyesi SŞS 8/36

Küçükbengiler'den Zaralı-zâde Feyzullah Paşa merhûmun zevcesi Aîşe Hanım'ın vakfiyesidir.

İşbu vakfiyenin tahrir ve inşâsına bâ'is budur ki, medine-i Sivas mahallâtından Küçükbengiler Mahallesi'nde Aîşe Hanım bint Abdullah tarafından Uzun Hacı-zâde Ahmed Ağa ve Zaim Hacı 'Osman Ağa şehâdetleriyle sâbi'tü'l-vekâle Seyyid Mustafa Efendi bin El-Hac Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'de vakf-ı âtîü'z-zikre mütevellî nasb eylediği Behcet 'Osman Beğ bin Abdullah nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle takrîr-i kelâm idüb mü'ekkilem hanım-ı mûmâileyhânın yedinde mülkü olan kırk elmas ile murassa' altun bilezik bin beş yüz kuruş kıymetli ve bin kuruşa on sekiz kat incü bilezik ve iki altun kilidli ve yirmi iki hurda elmas ve on iki elmas ile murassa' altun üzerine bir mâşâallah beş yüz kuruşa ve bir çift zümrüd küpe iki yüz kuruşa ve la'l küpe ile yedişer ayak hurda elmas ve beş yüz kuruşa ve dökme işlü on iki altun ile bir elmaslu gerdanlık altı yüz kuruşa ve incülü tepelik ve saç bağı altun üç yüz kuruşa ve bir çift altun kemer yüz elli kuruşa ve seksen irü ve ufak ağ nâm iki yüz kırk kuruşa ve penbe memlü on üç mitilü(?) kadife yasdık ve on dört köhne kadife yasdık ve yedi şilte üç köhne Selanik def'a iri ve ufak sekiz şilte ve dört çuk mak'ad ve bir orta halı iri ve ufak elli beş mertebânî tabak ve dört kebîr kâse ve yirmi iki ufak tabak ve on üç ufak kâse ve yirmi dört billur(?) ve bir kebîr ayna ve sîm gülabdân ma'a buhurdân bin yüz on kuruşa cem'an yekûn gerek zer u sîm ve mücevherât ve eşyâ-i mezkûrûnu vâhîde mûmâileyh Behcet 'Osman Beğ Efendi'ye altı bin kuruşa bey' ve teslim ve temlik eyleyüb ol dahî ber minvâl-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve temellük ve kabz ve kabulünden sonra semeni olan meblağ-ı mezkûru mîr-i mûmâileyh yedinden tamâmen ahz eyledikden sonra mü'ekkilem hanım-ı mûmâileyhâ tedârik-i mâfât ve zâhire-i yevm-i mîkât itmek için altı bin kuruşun iki bin kuruşu merhum Feyzullah Paşa için mecc(?) olunub ve iki bin kuruşu kendüm için mecc(?) olunub bâkî iki bin kuruşu dahî hasbetenlillâhi'l-melikü'l- müte'âl vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve habs-ı sarîh-i muhalled ile vakf ve habs eyleyüb şöyle şart eyledi ki, mebâlig-i mevkûf iki bin kuruş yed-i mütevellî ile 'alâ vechi'l-helâl istirbah olunub senevî hâsıl-ı ribhinin sülûsü ile aşura çorbası tabh ve fukarâya it'âm oluna ve sülûsü hatm-i şer'îf tilâvetine sarf olunub sevâbı merhum Mehmed Paşa ve Feyzullah Paşa ile mü'ekkilem hanım-ı mûmâileyhânın ervâhlarına hibe oluna bâkî kalan sülûs dahî vaz'ife-i tevliyet olub mütevellilere virile ve mûmâileyh Behcet 'Osman Beğ mütevellî olub gerek vasiyyet ve şurût-ı vakfi icrâ eyleye ol dahî fevt oldukda 'Osman Beğ'in evlâd-ı evlâdının aslâh ve erşedinin biri mütevellî ola 'ıyâzen billâhi te'âlâ evlâdı münkariz olur ise Feyzullah Paşa Sarayı önüne

kâin câmi'-i şerîfde imam olanlar mütevellî olalar deyu mebâlig-i mezkûru fâriğan 'ani's-şevâgil mütevellî-i mîr-i mûmâileyhe teslim eylediğinde ol dahî ba'de'l-kabz ve'l-kabul ve't-tasdîk-i vekil-i merkum kelâmını cânib-i vifâkdan semt-i şikâka 'âzim olub vakf-ı nûkûd İmam-ı A'zâm 'indinde sahîh ve lâkin gayr-i lâzım olduğuna binâen vakf-ı mezkûrdan rücû' ve mü'ekkilemin mülküne istirdâdı matlûbumdur deyu mütevellî-i mîr-i mûmâileyh mahzarında da'vâ ol dahî cevâbında eğerçi vakf İmam-ı A'zâm 'indinde sahîh ve gayr-i lâzım lâkin İmam Yusuf 'indinde vâkıf vakfet demekle ve İmam Muhammed 'indinde tescîl-i şer'î ve te'yîd ile vakf sahîh ve lâzım olur deyu reddden imtinâ' idicek hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî lehû hüsn-i me'âb efendi hazretleri dahî tarafeynin deliline nazar ve mâni'ü'l-hayr olmakdan hazer idüb 'âlimen bi'l-hilâf Beğne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î vakfına sarîh-i mer'î idüb bsm. Femen beddele ba'demâ sem'ahû feinnemâ ismühî 'alellezîne yübeddilûne innallâhe semî'un 'alîm ve ecren li- vâkıfu 'alâ eyyi'l-cevvâdü'l-kerîm ve hurrire fi'l-yevm-i'l-hâmis ve'l-ısrîn min şehr-i Saferü'l-Hayr li-sene ihdâ ve 'ısrîn ve mieteyn ve elf.

Şuhûdü'l-Hal

Emîn-i Fetvâ Fazîletli El-Hac Emin Efendi,

Uzun Hacı-zâde Sa'âdetli Ahmed Ağa,

Za'im El-Hac "Osman Ağa ve mahdûmu Mehmed Emin Efendi,

Şeyh İbrahim

Zaralı-zâde Receb Paşa'nın 1793 (1208) tarihli vakfiyesi ŞŞS 5/ 235

Zaralı-zâde Serbevvâbîn Necâbetlü Receb Beğ Hazretlerinin Vakfidır.

Elhamdülillahillezi cealel eflake devaren ve enzele minessemai maen midraren ve ehrace minessahratissemai enharen vesalatü vessalamü ala nebiyyihi Muhammedin ve âlihi ve eshabihî ellezine kanu ehbaren salaten daimeten veselamen iseten ve ebkaren, ve ba'de zatik bâ'is-i kitâb-ı şer'î budur ki, medine-i Sivas sükkânından Serbevvâbîn Zaralı-zâde Necâbetlü Receb Beğ Efendi hazretleri tarafından tescil-i şer'ileri Şatır Hacı Ali Ağa bin İsa nâm kimesne meclis-i şer'-i şer'îf-i enver ve mahfel-i dîn-i münîf-i ezherde vakf-ı âtiü'z-zikre mütevellî nasb eylediği Kadızâde faziletli Es Seyyid Ömer Efendi bin Şeyh İbrahim mahzarında bi'l-vekâle ikrar-ı tam ve takrîr-i kelim idüb zikr-i âtî vakfın sūdûruna değin müekkilim mîr-i mümâileyhin silk-i mülk-ü sahîhinde münselik ve kabzına tasarrufundan mütte haz mülkü olup Hasan Paşa Câmî'i şer'îfî karşusunda vâkî' bir taraftan Kayyum 'Osman Efendi mülküne ve bir taraftan Yörük Hüseyin mülküne ve bir taraftan vâkıf menzîlim ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdud bir bâb han ma'a ittisâlinde bir bâb nalbant dükkanını müştemil mülkün cemi'-i tevâbi' ve levâhık hasbeten-lillâhi teâlâ mülkünden ifrâz vakf-ı sahih-i mü'ebbed ve habs-ı sarîh-i muhalled ile vakf eyleyüb şöyle şart eyledi ki, zikr olunan han ve dükkan yed-i mütevellî ile îcâr olunub hâsıl-ı îcârından evvelâ ta'mir vetermîmine sarf ba'dehû îcâr-ı mezkureden medine-i mezburede Küçükminare Mahallesi'nde vâkî' Es-Seyyid Himmet Ağa'nın binâ eylediği İhsaniye Medresesi'nde sâkinûn talebe-i 'ulûm efendilerin sâkin oldukları on iki hücrenin beher hücre sine birer batman olmak üzere senevî on iki batman şem'-i ruğan i'tâ oluna îcâr-ı mezkurdan bâkî kalan mebâliğ-i medrese-i mezkûrda hâlâ müderris ve mütevellî olanlar nisfîyet üzere bey'nlerinde vaz'îfe olmak üzere ahz ve taksim eyleyeler ve vâkıf-ı mîr-i mümâileyhin pederleri merhum ve mağfurunleh Mehmed Paşa hazretlerinin ervâh-ı tayyibeleri için beher hücrede sâkinûn talebe i 'ulûm efendiler beher leyâli-i cum'alarda birer Yasin-i şer'îf tilâvet eyleyüb sevâbını rûh-ı pür-fütuhlarına ihdâ eyleyeler deyu hatm-i kelâm eyledikde mütevellî-i merkum dahî han ve dükkan-ı mezkurları ahz ve kabz idüb sâir evkâf mütevellîleri gibi mutasarrıf olsun didi didikde gıbbe't-tasdîk-ü's-şer'î vekil-i merkum Şatır Hacı Ali Ağa bi'l-vekâle kelâmını semt-i vifâkdan taraf-ı şikâka döndürüb vakf-ı 'akâr İmam-ı A'zam Ebu Hanife Rahmetullâh-ı 'aleyh hazretleri 'indinde sâhih olub lâkin gayr-ı lâzım olmağla vakf-ı mezburdan rücu' meşru'dur binâenaleyh ben dahî rücu' eyledim mü'ekkilim mîr-i mümâileyh hazretlerinin mülküne istirdâdı bi'l-vekâle matlûbumdur didikde mütevellî-i merkum Es-Seyyid 'Ömer

Efendi dahî cevâbında gerçi imam-ı mümâileyh katında ber-minvâl-i muharrerdir, lâkin İmam Ebu Yusuf katında sâhîh ve lâzımdır vâkıf mücerred vakfet dimekle ve İmam Muhammed Şeybanî ‘inde tescil-i şer’î ve zikr-i te’bîd ile vakf eyledikten sonra rücu’ adîmü’l- imkândır deyu reddeden imtinâ idüb hâkim-i muvakki’ sadr-ı kitâb tûlî lehû ve hüsn-i me’ab efendi hazretleri dahî temhîd-i fevâ’id-i hayrı evlâ ve teşyîd-i mebânî vakfı ahrâ görüb âlimen bi’l-hilaf Beğne’l-eimmeti’l-eslâf vakf-ı mezbûrûn sıhhatine hükm-birle min-ba’d nakz-ı nakîzine mecal kalmadı. Femen baddele ba’de mâ sem’ahu feinnemâ ismuhû alellezîne yübeddilüne innallâhe semî’un alîm (Kim ki işittikten sonra değiştirirse günahı değiştirenedir. Allah işiten ve bilendir.) Hurrîre zâlik ve hurrîre fî yevmî’s-sâbî’ min şehir-i Cemaziyelûlâ sene semân ve mieteyn ve elf.

Şuhûd:

Sâbıkan me’zûn-ı bi’l-üftâ fazîletlü Es-Seyyid Hüseyin Efendi

Kâim-i makam Nakibü’l-eşraf fazîletlü Es-Seyyid Şeyh Süleyman Efendi

Müfti-zâde fazîletlü Es-Seyyid El-Hac Tahir Efendi

İnâyetlü Es-Seyyid Himmet Ağa

Sa’âdetlü İnce Mehmed Ağa

Hazinedar-ı sâbık Seyyid Mehmed Ağa

Es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi

Kâtib-i Hafız İsmail Efendi

ve “Osman Efendi

Hacı Rüstem Ağa

Es-Seyyid Abdulahad Efendi kâtib-i mahkeme

Ahmed Efendi kâtib-i mahkeme

Muhzırbaşı Hüseyin Ağa

Hacı Zâhid İmam Molla Ahmed

Ömer Efendi

Zaralı-zâde Recep Paşa'nın 1798 (1213) tarihli vakfiyesi SŞS 4/234, 235

Zaralı-zâde Receb Paşa Efendi'nin mahdumu mükerremlerine mütevellî nasb eylediği vakfiye 23 Mayıs 1222 tarihinde sûreti çıkarılmıştır. Mustafa

Hamd-ü sipâs bed-i'ül esas ve şükrü senayişi bi hududu gıyas himmet pişe ol vakfı esrarı cihan ve nâzırı ahvâl-ü zemin ve zaman halekal nas ve can feyyaz-ı cud ve ihsan-ı keşşiffür rumuzu-rahman ilm'ül Kur'ân bahşında künüzü halegal insan ilm'ül bey'ân haysu hikmet ve illet kelimenen hazretlerinin dergah-ı âli ve barigâhı kibriyasına olsun emm'a bâ'ad

İş bu vakfiyenin tahrîr ve inşâsına bâ'is ve ba'di budur ki, ahseni emsardan Medine-i Sivas mahallâtından Uryân-i zimmi Mahallesi sâkinlerinden sahib'ül hayrât ve'l hasenât Zaralı-zâde devletlü necabetlü Receb Paşa yesserallahü mâ yeşâ bin Mehmed Paşa edemallâhü rahmeten taraf-ı devletlerinden vakf-ı âtiü'z-zikr takrir ve ba'dehû da'va ve mürafaâ ve ale'l vech'i-şer'i tescil ve teslime vekil olup ve vekâleti vezir-i asâf düstur-ı müfehham marifeti şer' ile ârifane olan amed-i Faziletlü Hafız 'Abdurrahman Efendi hasefetlü muharrer veliyyuniam Behçet 'Osman Beğ nâm kimesne şehâdetleriyle sâbi'tü'l- vekâle hamiyetlü divan efendisi Ali Efendi bin Süleyman nâm kimesne meclis-i şer'i şer'if enver ve mahfel-i din-i münif-i ezherde vakf-ı âtiü'l-bey'âna mütevellî nasb ve tayin eylediği iş bu bâisü'l-kitâb ve devletli inâyetlü Receb Paşa Efendi'nin mahdumu mükerremleri Faziletlü 'Osman Beğ Efendi mahzarında bi'l-vekâle ikrar-ı tam ve takrîr-i kelim idüb mü'ekkilem vezir-i müşârunileyh vaktâ ki, bu dünya-yı deniyyenin fenâsını ve dâr-ı ukbânın bekâsını fıkır ve mülâhaza bsm. min- câh-ı bi'l- haseneti felehû 'aşera emsâliha mazmûn-ı latîfle âmilehü'd-dünya mezzûatü'l-âhire masdakınca kâile olub tedârik-i mâfât ve zâhire-i yevm-i mîkât olmak için cemi'-i tasarrufât-ı şer'iyyesi câiz ve tebarruât-i mer'iyyesi nafize olduğu halde husus-ı âtiü'l-bey'âna gelince silk-i mülk-i sâhihinde münselik ve kabza-i tasarrufunda münharit olub Üryani Zimmi Mahallesinde Handan-zâden Ömer Ağa'nın deyni mukabelesi Feyzullah Paşa'ya muttasıl ve ba'dehû kapıkethüdası tarafından ahz olunan bir taraftan Handan-zâde Hasan Ağa mülküne ve iki taraftan hanım mülküne ve bir taraftan taşra mürur edecek tarîk-i bi-hudud ile mahdud hane ki taraf-ı sagir ve kebîr beş bab oda ve bir miktar divân hane tahtları ahur ve bir lüle mâ-i cârî çeşme ve bir miktar havlusu müstemil nefis-i Sivas'ta Sarı Şeyh Mahallesinde hemşirem Fatıma Hanımdan bâ'is-i hücceti şer'iyye ahz

olunan onyedî semerci dükkanı ve bir bab kahvehane ki, bir hattî cami'-i şer'îf ve bir tarafî hanım-ı mumâileyh konağı ve iki tarafî tarîk-i âm ile icar-ı zeminedasına talebe Solak Mustafa'nın oğlu ve kızından alınan bıçakçı Talmus dükkan ki, Paşa Hanı kurbunda cemi' etrafı pederim evkafına kilise vekillerinden alınan kazancı necibden vâkî ve iki taraftan Seyyid Abdulahad Efendi'nin dükkanına ve bir taraftan saraç-zâde dükkanı ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud bir bâb kazgancı dükkanım ve kılıççılar derununda vâkî iki tarftan etmekçi dükkanı ve bir taraftan Abdulaziz Efendi dükkanı ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud kılçcı dükkanı ve def'â Sinan Paşa evkâfî dâhilinde sipah pazarı kurbunda vâkî bir taraftan Kuds-i şer'îf vakfı dükkanı ve bir taraftan Süleyman Çukadar dükkanı ve bir taraftan ahşap hana ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud bir bab penbeci dükkanı ve yine vakfî mezbure dâhilinde bezzazlar derununda vâkî bir taraftan kuds-i vakfı dükkanı ve bir taraftan Kalyanos oğlu dükkanı ve bir taraftan Mehmed Paşa vakfı dükkanı ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud kavukçu dükkanı ve Astor oğlu Tatos ve İstefandan alınan bir bâb bıçakçı dükkanı Paşa Hanı kurbunda vâkî bir taraftan Dizdar İbrahim Ağa mülküne ve bir taraftan Mehmed Paşa evkâfî ümmete bahçesi ve bir taraftan mağazaya ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud ve Uryân-i zimmi Mahallesi'nde Handan-zâde Abdullah Ağa'dan ve Abdalbaki Ağa'dan alınan bahçe ki, iki tarftan kendü mülküm ve iki hanım-ı mumâilyhânın mülküne bir miktar bostan Mahzarbaşı oğlu Mehmed Ağa'dan alınan dükkan ki, Ahi Paşa vakfı olan mahkeme çarşısı bir taraftan kahvehâne ve bir taraftan kürt Hacı Yusuf oğlu dükkanına ve bir taraftan kendü mülküm kahvehâne ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud penbeci dükkanım ve Hasan Ağa kızı Zeynep Hatundan alınan bir bab kahvehâne bir taraftan Mehmed Paşa evkâfî dükkanına ve bir taraftan Fiyh Ahmet oğlu kahvesine ve bir taraftan Altıparmak-zâde dükkanına ve bazen sâir dükkanlara ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud ve Uryân-i zimmi Mahallesi'nde Handan-zâde kızı Saniye Hatundan alınan üç bab ev ve nısfî havlusu müştemil iki taraftan kendü mülküm ve bir taraftan vakfî evde ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud Mevlevî şeyhinden alınan Lala Sinan Paşa evkâfından iplikçi bazarında vâkî iki taraftan Kaba Ahmet oğlu kahvesine ve bir taraftan Hacı Ali dükkanına ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud ve iki bab penbeci dükkanı ve çadırcı Nazır ve David zimmiden alınan Temürcüler su'kında vâkî bir taraftan Sürmeli oğlu Koca Ağa mülküne ve bir taraftan bezirci oğlu Muğdis mülküne ve iki taraftan tarîk-i âm ile mahdud bir bab kahvehâne bir nefs-ı Zara'da bir taraftan tarîk-i âm ile ve bir taraftan Ahmet Kara Ali ve bir taraftan İrabi zimmi dükkanına ve bir taraftan Beğ Efendi tarafından dükkanına bir bab dükkan ve nefs-ı Zara'da Hazinedar Ağa'dan alınan bir miktar virane ki bi-hattî hâneye ve bir hattî cami'-i şer'îf önünde ırmağa ve bir hattî cami'-i şer'îf önündeki köprü bulunan ve bir taraftan tarîk-i â'ma müntehî ve nefs-ı Zara'da Keşiş

oğlu Asadur ve (silinecek okunamadı) oğulları Kirkor ve Torus zimmiden alınan bir bab dükkan bir hattı Meneş oğlu Serkez mülküne ve iki tarafı Beğ Efendi mülküne ve bir tarafı tarîk-i âm ve nefis-ı Zara'da vâki bir bab hane mülküm ki, pederimden müntakıl üç taraftan tarîk-i âm ve bir taraftan Salih Ağa'nın mülküne ve bu mezkuratın küllisini mülkümden ifraz ve hasbetenillâhi-te''âlâ vakfı sâhihi mü'ebbed ve habs-ı sarîh-i muhalled ile vakf ve habs eyleyüb şöyle şart eyledim ki, bu mezkurat mahdumu mükerrem necabetlü 'Osman Bey' Efendi vesair evlâdımın zükûriyesinin ecl ve aslâh ve erşedine ve ba'dehüm evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın zükûruna batnen ba'de batnin mütevellî olub Himmet Ağa'nın hemşiresi Hanım Efendi tevsi eylediği cami'-i şerifin ta'mir ve termîmine ve Ber'at gecesini bir hatm-i şer'if huffâzan kırâat ve ba'del itâm ve senede bir şem'-i asel cami'-i mezkura ve senede beş kuruluş cami'-i mezkûrun kayyumuna ve hâsıl olan sevâbın mü'ekkilem vezir-i asâf şim rûhuna ve ecdadları ruhuna ihda eylemek şartıyla ve tevliyet dahi mumâileyh Necabetlü mîr-i mahdum hazretlerinin ve evlâd-ı zükûrumun sinnen zükûru ve aslâh ve erşedine ve evlâd-ı evlâdımın zükûruna batnen ba'de batnin tahsis ve vakf-ı mezkuruma yedi mütevellî ile icâr olunub hâsıl olan icârdan tamir ve termîm ve gayrihim ve ba'del rû'iyet ma fazlası mîr-i mumâileyh ve ba'de kim mütevellî olur virile deyu hatm-i kelim eylediğim mütevellî-i mumâileyh dahi gerek dekakin ve sâir mezkurat-ı bi't-tevliyet ahz idüb sâir evkâf mütevellîleri gibi mutasarrıf olsun didi didikte gibbe't-tasdîkü's-şer'î vekîl-i merhum Ali Efendi bi'l-vekâle kelâmını semt-i vifâkdan taraf-ı şikâka döndürüb vakf-ı 'akâr İmam-ı A'zam Rahmetullâhi 'aleyh 'indinde sâhih olup lâkin gayr-i lâzım olmağla vakf-ı mezburdan rücû' meşrûdur binâenâleyh ben dahî rücû eyledim mü'ekkilem vezir-i müşâruleyh hazretlerinin mülküne istirdâdı bi'l- vekâle matlubumdur didikte mütevellî-i merhum dahî cevâb-ında gerçi İmam-ı mumâileyh katında ber-minvâl-i muharrerdir lâkin İmam Ebu Yusuf katında sâhih ve lâzımdır vâkıf mücerred vakfet dimekle imtinâ idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî-lehû hüsnü meab efendi hazretleri dahî temhîd-i fevâid-i hayrî evlâ ve teşyîd-i mebnâî ahrâ görüb ve vakfın sıhhat ve lüzümüne hükm-birle min ba'd nakz-ı nakîzine mecal kalmadı mü'ekkilem vezir-i müşâruleyh şöyle şart eylediği bit-takdir hüdây-ı lem yezel sülâleyi tahîrem inkıta lazım gelirse Hameyni mütevellîsi mütevellî olub şurûtu mezkur üzere mutasarrıf ola Bsm. Femen baddele ba'de mâ sem'âhû feinnemâ ismihû allellezîne yübeddilüne innallâhe semîun alîm ve ecnen li- vâkıfu alâ eyyi'l-cevvadü'l-kerîm. Hurrîre fi'l-yevmi'l-seb'a aşer min şehr-i Zilhiccei's-şer'îfe li-sene selâse 'aşer ve mieteyn ve elf

Zaralı-zâde Recep Paşa'nın 1806 (1221) tarihli vakfiyesi SŞS 4/ 124

Receb Beğ Efendi'nin vakfiyesidir.

Elhamdullillahillezi cealel eflake devvaren ve enzele minessema-i maen muraden ve ahrece minel zahreti semai ezharen vesselatû vesselamû nebiyyihi ve Muhammedin ve âlihi ve ashabûllezine kânu ahyaren selâten daimeten ve selâmen aşîyyeten ve ebkaren ve ba'de zalik bâisü'l kitâb şer'i mûnîb ilcab-ı mer-i budur ki, medine-i Sivas Mahallâtından Üryan-i Zimmi Mahallesi sâkinlerinden sahibü'l hayrât ve'l-hasenat Zaralı-zâde necabetlû Receb Beğ' bin Mehmed Paşa tarafından vakfı âtiû'z-zîkr takrir ve ba'dehû da'vâ ve mürâfâ-a ve alâ vecchi's-şer'i tescile vekil olup vekâleti mumâileyh marifeti şer' ile ârifan olan Dizdar İbrahim Ağa ve çırağı Seyyid Ebubekir bin Mahmud nâm kimesneler şehâdetleriyle Kâtib'ül-vekâle Ali Efendi bin Süleyman nâm kimesne meclis-i şer'i şer'if-i enver mahfel-i din-i münif ezherde vakf-ı âtiû'l-bey'ana mütevellî nasb ve tayin eylediği faziletlü Hafız 'Abdurrahman Efendi bin Hacı Yusuf nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle ikrar-ı tam ve takrîr-i kelam idüb akârı âtiû'z-zikrin suduruna değin mü'ekkilim mîr-i mumâileyh silk-i mülk-ü münselik ve kabza-i tasarrufunda mülkü olup Medine-i mezbur mahallesinden 'Uryan-ı Müslüm Mahallesinde Hüseyin Paşa Hamamı kurbunda vâkî bir taraftan Alay Beğ'i oğlu vakfı dükkânı ve bir taraftan tabanı büyük oğlu ve bir taraftan Tekkeli oğlu mülküne ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdud fevkânî ve tahtânî bir bâb kahvehâne ve ittisalinde bir bâb ve duhancı dükkânından ve min-câh-ı bi'l-haseneti felehû 'aşera emsâlihâ mazmûn-ı latîfle âmilehü'd-dünya mevrûatü'l-âhire mastakınca tedârik-i mâfât ve zâhire-i yevm-i mîkât olmak için hasbetenillâhi te'âlâ mülkünden ifraz ve vakf-ı sâhih-i müeyyed ve habs merihi mahallinde birle vakf ve habs idüb şöyle şart itdim ki; kahve dükkânı mezbure mumâileyh 'Abdurrahman Efendi ve ba'dehû evlâd-ı ve evlâd-ı batnen ba'de batnin mütevellî olup Ramazan-ı şer'ifte beher yevm ve evkaf-ı sâireyi hakkına üç gün Buhari şer'if tilâvet ve hâsıl olan sevâbını mîr-i mumâileyhin ecdâdlarının ervâhına ihdâ eylemek şart-ıyla tilâvet ve tevelliyetini Hacı 'Abdurrahman Efendi ve evlâdına ve vakf-ı mezbur yed'i mütevellî ile icâr olunup hâsılı icârından ta'mir ve termîmi ba'del rû'iyete ma'a fazlası 'Abdurrahman Efendi ve evlâd-ı evlâdına ücreti kırâat ve tevelliyet virile havi hatm-i kelâm eyledikte mütevellî-i mumâileyh gerek kahve ve gerek dükkân mezkûru bi't-tevliye ahz edip sâir evkâf mütevellîleri gibi mutasarrıf olsun didikte gibbe't-tastik-i şer'i vekil-i merkumu Ali Efendi bi'l-vekâle mütevellî 'Abdurrahman Efendi mahzarında İmam-ı A'zâm Ebu Hanife Rahmetullahi aleyh Hazretleri indinde sâhih olup lâkin gayr-i lazım olmağla vakf-ı

mezburdan rûcû ve mü'ekkilem mumâileyhin küllü evvel mülküne istirdalini matlubunda ve yed'inde mütevellî-i merkum 'Abdurrahman Efendi'nin cevâb-ında gerçi İmam Ebu Yusuf Hazretleri katında sâhih ve lâzımdır vakf-ı mücerred vakfet demekle ve İmam Muhammed 'indinde tescil-i şer'î ve zikr-i te'bîd ile vakf eyledikten sonra rûcû 'adîmü'l imkandır deyu reddin imtinâ idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî lehû ve hüsn-i me'ab efendi hazretleri dahî vakfın sıhhat ve lüzumuna hükm-birle min-ba'd nakz-ı nakîzine mecal kalmadı. bsm. “femen baddele ba'de mâ sem'ahû fe innemâ ismihû alellezîne yübeddülune innallâhe semîun alîm icra olundu

Hurrire fi'l-yevm-i's-sani min Şehr-i Zilhiccei's-şerîfe li-sene ihdâ işrun ve mi'eteyn ve elf

Şuhûdül Hal

Hacı Tahir Efendi

Seyyid 'Abdurrahman Efendi

Arefe İmamı Hacı Ahmet Ağa

Seyyid Muhammed bin Hacı Yusuf

Hacı Ömer Nabi

Tahir Efendi

Seyyid Süleyman

Zaralı-zâde Saniye Hanım'ın 1812 (1227) tarihli vakfiyesi SVBMA 2/120

Hamdi bi payan ve senayi feravan ol mübda'-i kevn u mekan (okunamadı) ciheti azmine hazretlerinin dergah-ı a'lâ ve bargâh-ı kibriyasına olsun ki, kudret-i kamilesi birle menâhic-i hayrâta sa'i olan 'ibad-ı 'iyadun ba'zıları vakf emval ile irşad eyleyub her hüsn ü cemile bir fehva-yı mu'avin ihtivay-ı min-câ-i bi'l-haseneti felehû 'aşera emsâlihâ ez'af-ı 'aşeriye mücazât itmeğe va'di muhakkak illa necat buyurmağla lûtfun izhar eyledi ve vürûduna mâ'dude ve salavat-ı nâ-mahdud ol dibace-i hâlık-ı ve tekvin hâtem-i risale-i tertib-i mürselin bigâne-i evvelihî ve ahirihî hazretlerinin merkad-ı makber ve şühûd-ı mastarlarına nisâr olunur ki, ve hod ve cudları icad ve levh ü kalem ve ba'di-i tekevvün sahaif-i 'âlemde Sallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihi'l-'izâm ve sahbihi'l-kiram

Emm'a bâ'ad iş bu vakfın tahrîr-i inşâına bâ'is ve ba'di budur ki, eltaf-ı emsardan Mahmiye-i Sivas sanihimüllahü ani'l-emdermi(?)mahallatından 'Uryan-ı Müslim Mahallesi sakinlerinden sahib'ül-hayrat ve'l-hasenat 'iffetlü ve 'ismetlü Saniye Hanım bint-i merhum ve mağfur Zaralı-zâde "Osman Paşa meclis-i şer'i şerif-i Muhammedîde vakf-ı ati'üz'-zikr tesciline mütevellî nasb ve ta'yin eylediği fahru'l-emâcid ve'l-akrân şerafetlü Mehmed Seyyid Ağa mahzarında bi-tav'ihî ikrar-ı sâhih-i şer'i idüb vatka ki bu dünya-yı deniyyeye 'ayn i'tibâriyle nazar itmeğe fenası muhakkak ve terk olunmağa elyak bir dâr-ı müstevdi' olduğu kema hüve hakka iz'an ve dâr-ı ahiret müstekar ve me'vâ olduğuna im'ân itdim ise es-sadakatu fidyetü li'l-measi yevme yü'hazû'l-mücrimûne bi't-tevahi mefhum-ı şerifi ve yevme la yenfeu malün ve'la benüne illel- menatallahe bi- kalbin selim mahmunu lütfi malumun olup ed-dünya mezzûatü'l âhireti fetvası üzere la-cürüm tedarik-i mâfât zâhire-i yevm-i mîkât itmek için bazı mülk ve mefai vücut-ı hayrâta sarf itmeğe niyet ve 'azîmet eyledikte vakf-ı âtiü'z-zikri sudûruna değin tasarrufumda ve silk-i mülkümde münselik olan Mahmiye-i Sivas mahallâtından Mahalle-i Şah Hüseyin'de vâkî sekiz hane ve sekiz göz anbar ve tahminen bir kile tohum istiab ider bostanın bir haddi nehr-i(?) cari ve bir haddi Alacaatlu "Osman Beğ mülkü ve iki haddi tarîk-i âm ile mahdud olan mülkümü cemi'-i tevabi'i ve levahıkıyla bi'l-cümle mülkümden ifraz idüb hasbeten-lillâhi'l-ahad ve taleben li-merzati'l-Rabbi's-Samed vakf-ı sahih-i şer'î müebbed ve habs-i sarih-i muhalled vakf ve habs idüb Şöyle şart itdim ki, Madam ki, libas-ı hayatı labis oldukca vakf-ı mezkura kendüm mütevellî ola Küllü nefsün zaigetül mevt ve küllü hayyi bilâ fi'l-fevt masdakınca hayatdan 'ubûr ve mahalle-i hamuşana sâkine olduğumda sulbiye-i kızım 'iffetli Emine Hanım mütevellîye ola ba'dehû mumâileyhâ Emine Hanımın batn-ı evvelde aslâh evlâdı ba'dehû aslâhın aslah evladı ve keza mâ-te'âkabu ve tenâselü mütevellî olalar ma'âzallahu te'âlâ ba'de'l-inkiraz batn-ı evvelde 'izam-ı

evlâdının aslâh ba'dehu aslâhın aslâh evlâdı ve kezâ mâ-te'âkabu ve tenaselü mütevellî olalar ve diğêr sulbiye-i kızım 'ismetlü Fatma Hanım vakf-ı mezkur hayy-ı nâzire ola ve vakıf olan bostan ve hâne ve anbarlar beher sene yed-i mütevellî ile îcâr olunub bi-fazlullahi te'âlâ hâsıl olan ecrinden evvela vakf-ı mezkurun ta'miri ve termîmi ve hâne-i mezburda cerayan iden çeşme ve çeğgân masârıfı görüle sâniyen bir kile hinta ve iki batman rugan-ı sade ve iki batman asel-ı musaffa alınub helva tabh olunu 'ulemâ ve fukarâya bahş ola ve 'aşura çorbası dahî tabh olunub fukarâya bahş oluna beher sene ve iki kıyye şem'-i asel kendü rûhum içün alınub 'Uryan-ı Müslim Mahallesi'nde vâkî 'Ali Ağa Cami'inde îkâd oluna ve iki kıyye şem'-i 'asel sulbiye-i kızım Emine Hanım rûhu içün alınub 'Uryan-ı Zimmi Mahallesi'nde Baltacı Paşa Cami'inde îkâd oluna ve iki kıyye şem'- sel validem Hadice Hanım rûhu içün alınub Çavuşbaşı Mahallesi'nde Sarı-zâde Mehmed Paşa'nın tevsî' eylediği cami'-i şer'ife îkâd oluna ve iki kıyye şem'-i 'asel Hamal-zâde Derviş Mehmed Ağa rûhu içün alınub Çatalpınar Mahallesi'nde vâkî cami'-i şer'ife îkâd oluna ve iki kıyye şem'-i 'asel İmam Mehmed Sa'id Ağa rûhu içün alınub Şah Hüseyin Mahallesi'nde vâkî Hacı Zülfikar Cami'inde îkâd oluna ba'de'l-masarif îcârdan fazla olur ise mütevellî-i vakf-ı merkum mutasarrıf ola deyu itmam-ı meşrût idüb fe-izâ 'aniş-şevâğil vakf-ı mezkur mütevellî-i merkuma teslim itdim ol dahî vakfiyet üzerinden tesellüm ve ahz u kabz eyledi didikde gıbbe't-tasdik-i şer'i vâkife-i müşâruleyhâ vifâkdan cânib-i şikâka 'âzim olub vakf-ı 'akâr üstâd-ı ei'mme-i kibar Ebu Hanife Nu'man bin Sâbit El-Kûfî Hazretleri 'indinde sâhih lâkin lâzım olmamağla vakf-ı mezburdan rücu' idüb kemâfî'l-evvel mülküme istirdâd murad iderim diyecek mütevellî-i mümâileyh mahalle münasib cevab virüb eğerçi, ol celil-i kadr 'indinde vakf-ı 'akâr gayr-i lâzımdır lâkin 'âlim-i Rabbânî ve fâzıl-ı Samdani İmam-ı Sâni Ebu Yusuf Ya'kub Hazretlerinin katında vâkıf mücerred vakfet dimekle ve İmam Muhammed bin Hasan Eş-Şeybani Hazretleri katında teslimü'l-mütevellî ve zikr-i te'yid ile vakıf lazım olur diyor ve cevâb ve teslimden imtinâ' idüb hâkim-i muvakkî' sadr-ı kitâb tûlî-lehû ve hüsnü me'ab hazretleri huzurunda murâfa'a olduklarından anlar dahî 'alâ kavî-i men-yerahü vakfın sıhhat ve lüzumuna âlimen bi'l-hilâf bey'ne'l- eimmeti'l-eslâf hükm-i sâhih-i şer'i ve kazâ-i sarîh-i mer'î itmeğin vakf 'alâ cemi'ü'l-mezâhib sâhih olub min ba'd nakz-ı nakîzine mecâl mhal oldu. Femen beddele ba'demâ sem'ahû feinnemâ ismühî 'alellezîne yübeddilüne innallâhe semî'un 'âlim ve ecen li- vâkıf-ı 'alâ bahru'l-kerîm hurrire fî gurre-i Zilhiccei's-şer'ife li-sene sitte ve semânîn ve mie ve elf.

Zaralı-zâde Saniye Hanım'ın 1814 (1229) tarihli vakfiyesi SVBMA 2/129

Medine-i Sivas Mahallâtından Tokmakkapu Mahallesi sâkinlerinden Bacanak-zâde işbu bâisü'l-i'lâm Derviş Mehmed Ağa ibnü'l-müteveffâ Mustafa Ağa ibnü'l-müteveffâ Seyyid Mehmed nâm kimesne medine-i mezbure mahkemesinde meclis-i şer'-i münîrde mahallat-ı merkumeden 'Uryan-ı Müslim Mahallesi ahâlîsine ve eşraf-ı beldeden olub işbu tarih-i i'lamdan bir sene mukaddem vefat iden li-ebeveyn 'emmisî İbrahim Ağa ibn'ül-merhum mezbur Seyyid Mehmed Ağa'nın veraseti zevce-i menkuha-i metrukesi Mevlude Hatun ibnetü Yusuf Ağa ve zevce-i mutalakası Hayriye Hatun ibnetü 'Abdullah'dan mutevellid sulbiye-i kebire kızı Emine Hanım ile kendüsinden mukaddem vefat iden sulb-i kebîr oğlu Abdulhalim Beğ'in sulb-i sağır oğlu Hamdi Beğ'e münhasıra olduğu bi'l-ihbâr lede's-şer'i'l-enver zâhir ve nümayan olduktan sonra verese-i merkumeden olub zikr-i ati iki bâb dekâkine bi'l-verâse vaz'-ı yedi bi'l-beyyinetü's-şer'iyeye sâbit ve mütehakkık olan ibnü'l-ibne-i sağır-i mezbur Hamdi Beğ'e hususunda li-ecli'd-da'vâ hususuna kıbel-i şer'i'l-enverden vasî nasb ve ta'yin olunan medine-i mezbure ahâlîsinden Kasaboğlu Ahmed Ağa ibn Mustafa nâm kimesne muvâcehesinde medine-i merkume sûkında vâkî Çürükçüler derununda kâin bir taraftan Hamad-zâde 'Ali Efendi ibn Hamad Efendi ve bir taraftan emmim müteveffâ mezbur İbrahim Ağa dükkanları ve tarafeyni tarîk-i âm ile mahdud bir bâb 'asâr dükkanı ve yine sûk-ı mezkurda kâin iki taraftan Şehy Abdullah Efendi ibn Şeyh Halil Efendi dükkanı ve tarafeyni tarîk-i 'âm ile mahdud bir bâb bakkal dükkanı ki iki bâb dekakin min kabli'l-ebced-i a'lâm Zaralı-zâde "Osman Paşa kerimesi müteveffâ Saniye Hanım'ın hayatında müstakilen mülkü olduğu halde müteveffâ-i mezbure Saniye Hanım hayatında tevarih-i muhtelifle ile dekakin-i mahdude-i mezkureleri vakf-ı sahih-i şer'i ile vakf ve habs ve tescil idüb dekakin-i mahduden mezkureleri senevî bâ-yed-i mütevellî icâr olunub hâsıl olan icârından evvelen dekakin-i mahdude-i mezkurelerin ta'mir ve termîmlerine rû'yet olunduktan sonra fazla kalursa fazla-i mezburdan dahî medine-i mezburede medfun Hazret-i Şems dergâhında mu'tekif olan şeyh efendiye senevî on kuruş virile ve her Cuma akşamları rûhu için birer Yasin'i-Şerif tilâvet itmek için 'Uryân-ı Müslim Mahallesinde imam olan zâta senevî elli kuruş ücret virile ve rûhu için senevî bir Mevlid-i Şer'if tilâvet olunarak malzemesi rû'yet oluna ve fazla kalur ise vaz'ife-i tevliyet ola ve tevliyeti dahî hayatda oldukça kendüsüne ve ba'del-vefat kızı Emine Hanım'a ve ânın dahî vefatında mezbure Emine Hanım'ın evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun ekber ve erşedi batnen ba'de batnin mütevellî ola deyu şart ve ta'yin idüb ced-i a'lâm mezbure Saniye Hanım hayatında tevliyet-i mezkura

mutasarrıf olarak şerâitini icrâ idüb ba'de'l-vefât tevliyet-i mezkureye şart-ı mezbur kızı mezbure Emine Hanıma intikal idüb ol dahî tevliyet-i mezkureye şart-ı mezbur mutasarrıfe olub mezbure Emine Hanım dahî ba'del-vefât tevliyet-i mezkureye şart-ı mezbur sadrı oğlum ceddım müteveffâ-i mezbur Sa'id Mehmed Ağa'ya intikal idüb ol dahî tevliyet-i mezkura hayatda ber şart-ı mezbur mutasarrıf olub ceddım mezbur Sa'id Mehmed Ağa dahî sulbi oğulları babam müteveffâ-yı mezbur Mustafa Ağa ile 'emmim müteveffâ-yı mezbur İbrahim Ağayı terkle vefat idüb tevliyet-i mezkura ber şart-ı mezbur ekber ve erşed evlâdı babam müteveffâ-yı mezbur Mustafa Ağa'ya intikal idüb ol dahî hayatında tevliyet-i mezkura ber şart-ı mezbur mutasarrıf olub olub şurût-ı vakfı icrâ idegelür iken babam mezbur Mustafa Ağa dahî ba'de'l-vefât tevliyet-i mezkureye şart-ı mezbur 'emmim müteveffâ-yı mezbur İbrahim Ağa'ya intikal idüb ol dahî hayatında tevliyet-i mezkura mutasarrıf ve şart-ı mezkuru icrâ idegeldiği esnada 'emmim müteveffâ-yı mezbur İbrahim Ağa hayatında Binikiyüzseksenbir sene-i Rumisi Mayısının onuncu günü 'Uryân-ı Müslim Mahallesinde vâkî sâkin olduğu konak derununda muhızır-ı şuhudda dekakin-i mahdude-i mezkureler ced-i a'lâm müteveffâ-yı mezbure Saniye Hanım'ın ber-vech-i muharrer vakf-ı müseccel olub ve tevliyeti dahî evlâd-ı inâsının evlâd-ı zûkur ve evlâd-ı zûkurunun ekber ve erşedine batnen ba'de batnin meşrût olduğunu kerrâren ve merrâren ikrâr ve i'tirâf idüb ve 'emmim müteveffâ-yı mezbur İbrahim Ağa'nın dahî bilâ veled-i zukur vukû'-ı vefatıyla evlâd-ı evlâd-ı vakıfdan ekber ve erşed olmamla tevliyet-i mezkure ber muceb-i şart-ı mezbur bana intikal itmişiken dekakin-i mahdude-i mezkureleri vasî-i mezbur Ahmed Ağa sağır-i mezbur Ahmet Beğ için fuzuli ve bi-gayr-i hak zabt idüb bana teslimden imtinâ' itmekle su'âl olunub dekakin-i mahdude-i mezkurelere ber-muceb-i şart mahallinde vakf bana teslim ve vasî-i mezbur Ahmet Ağa'ya tenbih olunmak muradıdır deyu bi't-tevliye da'vâ itdikde vasî-i mezbur Ahmet Ağa dahî cevâbında dekakin-i mahdude-i mezkurelere bi'l-vesâye vaz'-ı yedini ikrar idüb ancak müddeî-i mezbur Derviş Mehmed Ağa'nın ber-minvâl muharrer müdde'âsını bi'l-vesâye külliyyen inkâr itmekle müdde'î-i mezbur Derviş Mehmed Ağa ber-vech-i muharrer 'emmisi müteveffâ-yı mezbur İbrahim Ağa'nın hayatında ber-vech-i meşruh ikrârını medine-i mezbure mahallâtından Tokmakkapu ve Bab-ı Kayseri mahalleleri ahâlîlerinden olub her biri mahallat-ı merkumân eimme-i muhtârânı Altı Parmak-zâde Hüseyin Efendi ibn Hayri Efendi ve Ahmet Ağa ibn Süleyman bin 'Abdi ve 'Abdüli oğlu Mehmed Ağa ibn Hacı Hasan ve Tafsirî-zâde Mahmud Efendi ibn 'Ali Efendi ve 'Abdullah Efendi ibn Mehmed Ağa ibn 'Ali ve Mehmed Ağa ibn 'Ali bin Hasan ve Mehmed Ağa ibn 'Ali bin 'Abdi ve Mahmud Efendi ibn Ahmet bin 'Abdi ve El-Hac "Osman Efendi ibn 'Ömer Mehmed ve 'Ömer Ağa ibn "Osman bin 'Ömer nâm kimesnelerden evvelen bâ-varaka-i memhûre-i sirran ve ba'dehû

mezburûn ile ahâlî-i merkumeden Zaim-zâde El-Hac ‘Ömer Ağa ibn Hacı ‘‘Osman Efendi ve ‘Ali Ağa ibn Mehmed ve ‘Abdullah Ağa ibn Hamza bin Mehmed ve ‘Abdullah Ağa ibn Hasan Bin Süleyman ve Ahmed Ağa ibn Mustafa bin Ahmed ve Ebubekir Ağa ibn Yusuf bin Süleyman nâm kimesnelerin dahî bi’l-muvâcehe ‘alenen lede’t-tezkiye ‘adl ve makbûlü’ş-şehâde oldukları bi’l-ihbar mütehakkik olan Neblici-zâde Musa Ağa ibn Hasan bin ‘Abdullah ve Çukadaroğlu ‘Ömer Ağa ibn Mehmed bin ‘Abdi ve Cemal ibn oğlu oğlu ‘Ömer Ağa ibn Mustafa bin Mustafa nâm kimesneler şehâdetleriyle bi’l-muvâcehe ber-vech-i şer’î isbât itmeğin mu’cebince dekakin-i mahdude-i mezkurelerin ber-minval-i muharrer vakfiyetine ba’d’el-hükm şart-ı vâkıfı icrâ itmek üzere dekakin-i mahdude-i mezkureleri müdd’î-i mezbur Derviş Mehmed Ağa’ya mahallinde bi’t-tevliye ve kuyûd-ı teslime vasî’-i mezbur Ahmed Ağa’ya tenbih olunarak tescil ve bi’l-iltimas huzur-ı ‘âlfilerine i’lâm olundu el-emru li-men lehü’l-emr fi’l-yevmi’l-hâmis-i ‘aşer min Saferü’l-hayr seb’a ve tis’in ve mieteyn ve elf.

SSS 4/201

Recep Beğ Efendinin mukâta'alarının mîrisi tahsili bâbında defterdâr çukadarı Numan Ağa yediyle emr-i 'âlidir. Düstûr-ı mûkerrem müşîr-i müfehhâm nizâmu'l-âlem müdebbir-i umûru'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmû'l enâm bi'r-re'yi's-sâib mümeahhid-i mesned-i erkânû's-sa'âdet ve'l-iclâlû'l-mahkûk bi-sunûf-ı avâtıfu'l-melikû'd-daim hâlâ Sivas valisi vezîrim Es-Seyyid Ahmet Paşa edamâllâhu te'âlâ iclâlehû ve kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l-keâm Sivas kadısı zîde fazluhû ve mübaşir-i defterdâr-ı esbâk-ı evvelim çukadarlarından Fehim(?) zîde kadruhûm tevkî'i refî'i hûmâyun vâsıl olacak ma'lûm ola ki dergâh-ı mu'allâm kapıcıbaşılardan Zaralı-zâde Recep dâme mecduhum ber vech-i malikânesi uhdesinde olan Sivas nahiyesinde vâki karye-i Zara mukâta'asının bin iki yüz senesinden iki yüz on iki senesine teslim kılınacak gayr-ı havalât ve teslimat kusuru zimmetine iktizâ iden mebâlig ile nısf hissesi ber vech-i mâlikane uhdesinde olan karye-i Yarhisar ve mahsulü Tuzlacak mukâta'alarının rub' hissesinin iki yüz dokuz senesinden on iki senesi gayetine değin mallarının tamamen hazine-i amireme teslimi hesabı şer'i rû'yet eylemesi için sen ki, vezîr-i müşârûnileyhsin sana hitaben başka ve Cabbar-zâde Süleyman Beğ'e başta sâdır olan evâmîr-i şerîfim muciblerince mebâlig-i merkûm mîr-i mûmâ-ileyhe mütâlebe olundukta mukâta'a'ayı merkûmenin sene-i merkûme envâlinde gayr-ı ez hâvalat ve teslimat iki bin yedi yüz otuz dört buçuk Kuruşun berüye buluncaya edâ ve bundan akdem edâ olunan havâlâtın miktârat defteri takdim olduğu der-sa'âdetime inhâ ve Sivas kadısının i'lâmıyla Cabbar-zâdenin ve mîr-i mûmâ-ileyhin tahriratı ve defter-i temessukâtı mezkûr irsâl olunmuş başmuhasabe defterlerine nazâr olundukta Sivas nahiyesinde Zara mukâta'a'asının mîr-i mûmâ-ileyhe tevcih tarihi zamanı iki yüz senesinden on iki senesi gayetine gelince gâyr-ı ez havalat ve teslimat bu defa vârid olûb kabul itdirilen (cek) buluncaya karar inhadır olundukta kusuru ve kezâliken Yarhisar mukâta'a'asının iki yüz dokuz senesinde on iki dört bin sekiz yüz buçuk Kuruş sene-i gâyetine gelince gâyr-i ez hâvalat ve teslimat ve bulunca kusur üç yüz otuz iki Kuruş yirmi iki akçe ve mahsûlü Tuzlacık mukâta'a'asının kezâlik iki yüz dokuz senesinden on iki sene-i gayetine gelince uhdesinde olan rub'-ı hissenin gâyr-i ez hâvalat ve teslimat ve bulunca yetmiş altı buçuk Kuruş otuz iki akçe ki cem'ân mîr-i mûmâ-ileyhin beş bin iki yüz dokuz Kuruş elli dört akçe zimmeti mîriyesi iktizâ itmekle mîr-i mûmâ-ileyhin zimmetinde müctemi olan mebâlig varidât-ı mukarrarı mîride olmaktan nâşi beher sene vakt-û ve zamanı ile bi'l'a tereddüt edâ ve teslim birle ber mücebi şur'ud mer'iyesi ru'iyet hesab olunması lâzımdan iken zimmeti mîriyesini edâda teallül eyledigine binâ'en mebâligi mezbûrun tahsili için bir defaya mahsus mübaşir tayin olunan başmuhasabeden

memhûr ve mûmza bir kıt'a sûret-i defter ihrâc ve derun-ı emr nazmına(?) mevzuân tisyâr olunmakla vusûlünde imzı mam-ı re'y ve mârifetinin ve mârifeti şer' ile mebâliği mezbûru alaeyyihal mîr-i mûmâ-ileyhin tamamen tahsil ve rû'yeti hesap için mevcûd olan senedatı ile meân mübaşir-i merkûme teslim ve dersâdetime irsâle musâra'at ve eğer bu defada mebâliği mezbûre-i ve mevcûd olan senedatı ile irsâle tereddüt ider ise mîr-i mûmâ-ileyhi rû'yeti hesap için mübâşire terfiğan der-saâdetime irsâl eylemek bâbında ferman-ı 'âli şânım sâdır olmuş. Buyurdum ki hükm-ü şer'ifimle vardukda bu bâbda vech-i meşruh üzere şeref yafte-i sudûr olan emr-im üzere amel ve hilâfindan hazer ve mücanebet eyleyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şer'ifeye i'timâd kıl'âsız Tahrîren fi'l-yevmî'l-sâbi'i aşere min şehr-i Şa'bânü'l-muaazzam li sene isna aşer ve mi'eteyn ve elf

خطیب زام عا خانک مرعہ نئی و عا ندر

افتخار الامجد والاکرام جامع الحمد والمطهر المحقق بکریه عنایت الملک الدائم در طاک معلایه قارون
قابوچی بکشدین کیوانی شیر جیب دام مجر و قدوة القضاة والخطام معون الفضل
والکلام کیوانی قاضی و مرعش نائبی زید و فضلها توفیق وضع بهایون و اصل اولی
معلوم اوله که کیوانی کلرین خطیب زام لید علی کمنه کنز حالته اولیوب کیوانی
سفر بهایون مرتب اولان عساکر کیر ویه و تاخیر قالدین موجب اولور مغایر ضا
حرطایه اجتنار ایلدیکی باله خیار تحقیق اولمقد کسوی تا دیب و امثالی ترهیب
ضمنه مرقوم لید علی بکری جاویش سیکر تید مرعہ نفی و اجلاسی فرمای و اولعین اید
سز که تبلیج تبوی بلای و کیوانی قاضی معنی الیهاسن بومقوله سفر بهایون شامور
اولان عساکر کیر ویه و تاخیر قالدین علت اولنکه بهر حال اجری تا دیبینه
ابتدایه امثالدر ترهیب اولنق لازم ایدیک معلومنا اولور مرقوم خطیب زام لید
علی مرقمک و سیکر تعیین اولنان دیوانی بهایونم جاویشدن احمد جاویش زید
قدرة معرفتیه اخذ و الاجل التاویب مرعش نفی و اجلاسی ساعت ایلد کسوی
مرعش نائبی مولایابی موسی الیهاسن مرقوم لید علی وصولنه مرعش منغیاکن
واقامت ایدوروب بلا امر شرف اطلاق و محل اخره خطوط واحد حرکت رخصت
و جواز الحاق و بجانب و وصول و اقامتی جاویش مرقوم الیه در علم اعلام سلاطین
ایلمکه یاسن فرمای عالیبت نام ضا و اولمقدور بیدر مکی
بوتوقه بوبابه و هم کسروم اوزنه سرفراقتی صدور اولان فرمای جلیل الشان واجب الاتباع
ولانم الله مثل الملک مظلون اطاعتقر و نید عمل و حرکت و خلافتدن یغایت توفی و بجانب
ایمیه سز توبله به سز علامت سز یقعا اعتماد قیده سز تحریک او سز سز سز
المرکه سز مائین هه قد وصل الساعه

SSS 5/26

Hatip-zâde Ali Ağanın Maraşa nefy fermân-ıdır

İftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim cemî'u'l-mehâmid ve'l-kerimu'l-muhtass bi-mezîd-i i'nâyet el-melikû'd-dâ'im dergâh-ı muallâ kapıcıbaşlarından Sivas mütesellimi mir Recep dâme mecduhu ve kudvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm madenü'l-fazl ve'l-kelem Sivas kazısı ve Maraş naibi zîde fazluhuma tevkî'ı hûmâyunum vâsıl olacak ma'lûm ola ki Sivas sâkinlerinden Hatip-zâde Seyyid Ali nam kimesne kendi hâlinde olmayub Sivas'tan sefer-i hûmâyunum mürettib olan askerinin geriye tehirde kalmalarını müceb olur muğâyir-i rıza harekete ictisar eylediği bi'l-ihbar tahkik olmağla kendüye tedib ve emsalini terhip zımnında merkûm Seyyid Ali'nin çavuş mübâşiretiyle Maraş'a nefy ve iclası fermânım olmağın imdi sen ki mütesllim kapıcıbaşısı Sivas kazısı mûmâ-ileyhsin bu makûle sefer-i hûmâyunuma me'mûr olan asakirin geriye tehire kalmasını illet olanların beher hal icrâ-i tediblerine ibtidarıyla emsalleri terhip olunmak lazimedden idiği ma'lûmunuz oldukta merkûm Hatip-zâde Seyyid Ali marifetkâr mübâşir tayin olunan ve Divan-ı hûmâyunum çavuşlarından Ahmet Çavuş zîde kadruhu ma'rifetiyle ahz ve veli ecelid tedip Maraş'a nefy iclaya müsariat eyleyesiz ve sen ki Maraş naibi mevlânâ mûmâ-ileyhsin merkûm Seyyid Ali ve vusulunde Maraş'da menfiyyen meks ve ikamet ittirüb bilâ emr-i şerif ıtlak ve mahalli âhire ihad hatve-i mehide ihdâ hareketine ruhsat ve cevazdan ittika ve mücanebet ve vusûl ve ikametini çavuşu merkûm ile der 'âl-i yeme i'lâmı müsariat eylemek bâbında fermân-ı 'âl-i şânım sâdır olmuştur.buyurdum ki hükm-i şerîfimle vusûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şer'i şerîfimle yafte-i sudûr olan fermân-ı celili şân vacibü'l-ittiba ve'l-lâzımü'l-imtisâlimin mazmûnun i'tâat makrûnuyla amel ve hareket hilâfindan bi gayet tevkî'ı ve mücanabet eyleyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız

Tahrîren fî evasıtı şehr-i Şevvâl fi-Mükerrem

Sene hamse ve mi'eteyn ve elf

Kad vesela ileynâ

fi 20 Rebiyyü'l-evvel sene 1207

SSS 5/156

Zaralı-zâde müteveffâ Abdullah Paşa'nın zimmeti için emr-i 'âli sûretidir

Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın kâffe-i emvâl der-mühimme-i eşyâsı cânib-i mîriden zabt ve tahsil-i bâbında irâde-i aliyyem tâlluk itmekden nâşi müteveffâ müşârûnileyhin Sivas Eyâleti erbâb-ı tımarından Recep-zâde Hüseyin ve İmam-zâde Derviş vesâir deruna emr-i 'âlişânım mevzuen irsâl olunan bir kıt'a sûret-i defterinde mesturû'l esâmi kimesneler zimmetlerinde mecmû-u 3376,5 Kuruş alacağım olub zimamet ve mezkûre dahi tarafı mîri ye âid ve râcî olmaktan nâşi zimmeti merkûmenin yerlû yerinden tahsil ve hazine-i amireme teslim olunması hususu matlûb mülûkânem olmağla imdi sen ki vezîrim mûmâileyhasız meblağı mezbûru sûret-i defterde mesturû'l- esâm-i kimesnelerden tamamen ve kâmilan tahsil ve mübâşir müşârûleyha teslîmen serîan ve acilen der-aliyyeye irsâl ve tesyir ve ihtimam ve dikkat eylemeniz fermânım olmağın işbu emr-i celilişan isdâr ve ile irsâl olunmuşdur İmdi vusûlünde meblağı mezkûr 3376,5 Kuruş ber mûcebi sûret-i defteri zimamede iktizâ idenlerden 'alâ azhâl-i mahfî'l ve mübâşir mûmâileyhe teslîmen biran evvel der-aliyyeme irsâl ve tasyire mezîd-i sây ve gayret eyleyesiz ve sen ki mübâşir mûmâileyhsin me'mûru tahsil olduğun ma'riz-zikr 3376,5 Kuruş yedinde olan sûret-i defter-i mevâcibin-i zimamet merkûm esabinden ve icab ve iktizâ idenlerden 'âli ezman-ı tahsil ve götürüb hazine-i amireye teslim eylemeye kemâl-i sâi gayret irade-i muhallefât idenler olur ise isim ve şehâdetleriyle der-aliyyeme arz ve i'lâm olub mübaderet ve bu bâbda beyhûde tahrirat irsâli dest-i avdet itmekden gayet ılgâya hazer ve mücanebet eylemek bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmuştur Rebiyyü'l-ulâ sene sebâ ve mi'eteyn ve elf

Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın erbâb-ı tımarıda olan zeamet defteridir

Recep Efendi-zâde Hüseyin Ağa	420 Kuruş
İmam-zâde Derviş Ağa zimmeti	500 Kuruş
Derviş-zâde Bekir Ağa zimmeti	350 Kuruş
Kasap-zâde Ahmet ve Mustafa Ağa zimmeti	486 Kuruş
Abdi-zâde Recep Ağa zimmeti	300 Kuruş
Mühürdaroğlu Çeribaşı Hacı Alim zimmeti	130 Kuruş
Minyâdi-zâde Çırağı Kahveci Hafidi zimmeti	162.5 Kuruş
Yusuf Çavuş-zâde Paşa Ağa zimmeti	162.5 Kuruş
Abdi-zâde Abdi Ağa zimmeti	70 Kuruş
Cemâl-i-zâde Hüseyin Ağa zimmeti	79 Kuruş

Hüseyin Efendi-zâde Derviş zimmeti	60 Kuruş
Abdioğlu Recep Ağa kefaletiyle Emin Ağa'nın zimmeti	130 Kuruş
Kenan-zâde'nin zimmeti	300 Kuruş
Yekun	3376.5 Kuruş
Fi 29 Safer 1207	

SSS 3/63(71)

تاریخ زام عبداللہ پاشا کتب جریہ دینی بخوند

قوة القضاة و احكام معونة الفضل و الكلام مولانا سيواس قايمة زید فضلہ و قدوة
 الاما جند و الاعيان سيواسي مشير زید مجروح توقيع رضيه هما يوز و اصل اوليكي معلوم
 اوله كم خواجگان به هو ان هما يوز غدره ماله تركمن به سا بقا قرة الاما جند و الاعيان
 احمد زید مجروح بك قوت قضاة اولدغي ميرمران قرايدن حالاجوس سخاغي منصرف
 زام في زام عبداللہ پاشا كتب اقورين زويت ضمتنه خرج ايلدك اوج قطع
 دين شكايه فوج جاريه الاجني اولان مبالغه ما عدا حسب الاقضية پاشا
 مومي اليهك اورهي هما يوز بضرعقروغ مقبيله حركه انا شنه كذويه خر جلاو
 اوز به قوت قضاة مومي اليه نقدا ايكيك غروشي دغرا عطا ايلدك پاشا
 مومي اليه مبلغ خريدارايكي بيكي غروشي سيواسي و اقوع مقصود اولدغي تولى
 فاقضيه اولو اوز به حاكم سيواسي ساقو قاتحقايي ومهر دايي ملا مصطفى
 هم مكنه و متنه اولان اچي م ادا ايلك اوز به پاشا مومي اليه طر شرف
 و يولي يوليكم شك و مكتوب ايد مرقوم ملا مصطفى به قوت قضاة مومي اليه
 طلب ايلدك و متنه قوايت مزبور فالند پاشا مومي اليه طرفه عايد
 او لمقدار اچي موجود ايكي و متنه اچي قوت قضاة مبلغ مذكوري بيوهم شرع و تركه
 تعلق و مخالفت ايلدك قوت قضاة مومي اليه بود قضاة ركات هما يوزم بقدم
 ايلدك بر قطع عرضا ايله انها و شنيج سيواسي مشير مومي اليه معرفتكم
 محنتن شرعه كوريلوب اليو يريوب اجراي شرع و احقاق حق اولو پاشا
 امر شريف صدورين استدعا ايلدك اجله خلافت امر يوز به شك مومي
 اليه س محنتن شرعه كوريلوب افرم اولمشدريو ردك حاكم
 و تولى بولدين بويابن صادر اولاقا امهم اوز به عمل و خريشك مومي اليه
 احضا خضعا قيلوب مقدماء بر دفعه شرعه كوريلوب فضل اوليخان احوالدي
 تمام مقيد اولوب كور شرع اعلام اولندغي اوز به انبه اوليا بر مقتضاي
 شرع قوت قضاة عمل ايدوب دغري بعد البقوت بر مقتضاي شرع منظر اجراي شرع
 و احقاق حق ايله كرمه بعد شرع شريف و امر عايت هم مخالف مكنه ايش
 ايتيرميوب خصوص مزبور ايجو بر دغري امر عاليت غم ارساله محتاج
 ايلمه ترشوبه بله شرع علامت شريف اعتماد قيله ترشوبه اواسط شكار رجب
 الفرد سنة اثنى و عايتن و كلف

مطهرت
 امير

قد وصل اليك في ٦/٢/١٢٨٠

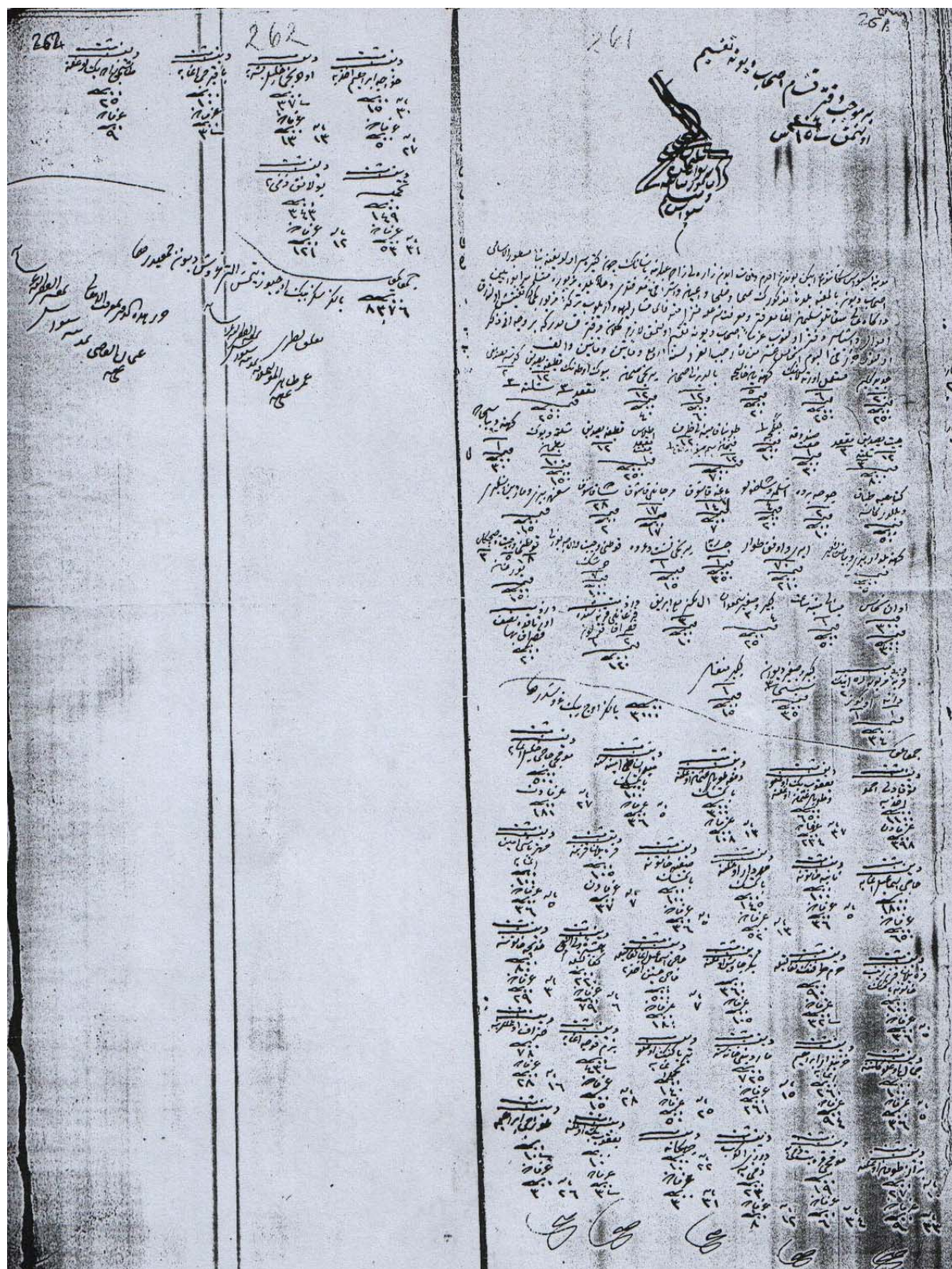
SSS, 3/63(71)

Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın ceriri deyni içündür.

Kudvetü'l kuzâd ve'l-hükkâm me'adinül fazl ve'l-keîâm Mevlânâ Sivas kazısı zîde fazlühüm ve kudvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Sivas Mütesellimi zîde mecdehû tavkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olacak ma'lûm ola ki hâcegan-ı divan-ı hümâyûndan m'âl-iye tezkeresi müsâbık kudvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Ahmet zîde mecdehûnun kapı kethüdası olduğum mir mîrân-ı kirâmdan hâlâ Çorum sancağında mutasarrıf Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın umûrunu rü'yet zimmetinde cârî eylediği 3 kıt'a deyn temessükatı muciblerince alacağı olan mebalîğden mâ'adâ hasbel iktizâ Paşa'yı mûmâ ileyhın orduyu hümâyuna nusret makrunu mu'iniyle hareketi esnasında kendüye harçlık olmak üzere kapıkethüdası mûmâ ileyhın nakden 2000 Kuruş dahi i'tâ eyledikte Paşa'yı mûmâ ileyh meblağı mezbûru 2000 Kuruş Sivas'ta vâki mutasarrıf olduğum tevelliyyatı faizinden olmak üzere hâlâ Sivas'ta sâkin kaimmakam-ı ve mühürdarı Molla Mustafa nâm kimesne zimmetinde olan akçeyi edâ eylemek üzere Paşa'yı mûmâ ileyh tarafından virilen poliçe temessükü ve mektubu ile merkûm Molla Mustafa'dan kapıkethüdası mûmâ ileyh talep eyledikte zimmetinde tevelliyyet mezbûre mâlından Paşa'yı mûmâ ileyh tarafına âid olmakta bir akçe mevcûd iken zimmetimde akçe yoktur deyu meblağı mezkûru büyüce sürati vermekte teallüle ve muhâlefet eylediği kapı kethüdası mûmâ ileyh bu def'a rikâb-ı hümâyunuma takdim eylediği bir kıt'a arzuhalıyla inhâ ve sen ki Sivas Mütesellimi mûmâ ileyhın mağrifetinle mahallinde şer' ile görölüp elüye verilüb icrâ-i şu'uru ihkak-ı hak olunmak bâbında emr-i şerifim sudûruna istid'â eylediği ahâliden hilâfına emr-i bu işe senki mütesellimi mûmâ ileyhın mahallinde şer' ile görölmek emrim olmuştur. Buyurdum ki hüküm vusul buldukta bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel dahi senki mütesellimi mûmâ ileyhın ahzen rehnüma kılıb mukaddema bir def'a şer' ile görölüp fazl olunmayan ahvâlleri tamamı mukayyed olûb kevnî şer'î ilâm olunduğum üzere ise ol bâbda mukteza-i şer'î kuvvetiyle amel idüp dahi ba'del subut bir mukteza-i şer'î manzur icrâ-i şer'î ve ihkak-ı hak eyleyesiz min ba'de şer'î şerîfe ve emr-i âl-i şânım muhalif kimesne iş ittirmeyüb hususu mezbûre içün bir dahi emr-i âl-i şânım irsâline muhtaç eylemeyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahrîren fî evasıt-ı şehr-i Receb'ül-fert sene isna ve mieteyn ve elf

Kad vasale ileynâ fî 6 Recep

1202

SŞS, 3/261-262

Medine-i Sivas sâkinlerinden iken bundan akdem vefat iden Zaralı-zâde Abdullah Paşa'nın düyunu kesiresi olduğuna binâ'en mestûrû'l-esâmî ashâb-ı düyun bi'l-mu'ayyene belde-i mezkûrun ulema ve suleha ve a'yân ve eşrafı marifetleri ve hâlâ belde-i mezbûre mütesellimi Serbevvin-i Dergâh-ı Âlî Saâdetlü Süleyman Ağa ma'rifeti ve ma'rifeti şer'le menzil-i müteveffâyı müşârûnileyhe varılub tereke-i mezbûr yeniden teftiş olunarak emvâl ve eşyası defter olunub gurema-i ashab-ı düyuna taksim olunmak lâzım gelen defter-i kassamdır ki ber vech-i âtî'z-zikr olunur. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâmis-i aşer min mah-ı Receb'ül-ferd li-sene erba'a ve mi'eteyn ve elf (1204)

Cedid kilim

Adet: 20

KIYMETİ:250 Kuruş

Müsta'mel orta Selanik

Adet:6

KIYMETİ:250 Kuruş

Köhne yan h'âl-ice

Adet:5

KIYMETİ:20 Kuruş

Yaldızlı sahan

Adet:12

KIYMETİ:60 Kuruş

Pirinci sahan

Adet:12

KIYMETİ:40 Kuruş

Büyük odanın

kadife yasdık

Adet:12

köşe yasdığı

Adet:2

Mak'ad

Adet:3

Şilte

Adet:3

KIYMETİ: 250 Kuruş

Çit yasdık

Adet:12

Şilte

Adet:3

Mak'ad

Adet:3

KIYMETİ:80 Kuruş

Sanduka

Adet:1 çift

KIYMETİ:30 Kuruş

Çekmece

Adet:1

KIYMETİ: 30 Kuruş

Tonbak mineli zarf

Adet:12

Fincan

Adet:12

Sim sağır ibrik

Adet:1

KIYMETİ:70 Kuruş Kuruş

Atlas mak'ad

Adet: 1 çift

Kadife yasdık

Adet:12

KIYMETİ:250 Kuruş

Şilte ve yün

Adet:100 batman

KIYMETİ:150 Kuruş Kuruş

Köhne diba seccade

Adet:1

KIYMETİ:30 Kuruş

Kütahya tabak ve billur kase

Adet:

KIYMETİ:50 Kuruş

Çuha perde

Adet:2

KIYMETİ:10 Kuruş

İşleme ve sade havlu

Adet:4

KIYMETİ:20 Kuruş

Bağa kaşuk

Adet:14

KIYMETİ:7 Kuruş

Mercani kaşuk

Adet:17

KIYMETİ:17 Kuruş

Sade kaşuk

Adet:28

KIYMETİ:2 Kuruş

Sofra bezi ve Mardinî peşkir

Adet:

KIYMETİ:15 Kuruş

Köhne beldar bezi ve bey'az peşkir

Adet:

KIYMETİ:5 Kuruş

İri ve ufak dâvâr

Adet:70

KIYMETİ:210 Kuruş

Cariye

Adet:1

KIYMETİ:350 Kuruş

Pirincî teşt ve 'urve

Adet:1

KIYMETİ:15 Kuruş

Kutnu ve çit ve alaca yüzlü döşek

Adet:7

KIYMETİ:100 Kuruş

Kutnu

Adet:8

Ve çift

Adet:5

Ve çiçekli yorgan

Adet:3

KIYMETİ:150 Kuruş

Evân-ı nühâs

Kıyye:300

KIYMETİ:300 Kuruş

Mineli müşebbeh(?) sa'at

Adet:1

KIYMETİ:50 Kuruş

Kebîr

Adet:4

ve sağîr şam'adan

Adet:3

KIYMETİ:20 Kuruş

El leğeni ma'a ibrik

Adet:3

KIYMETİ:10 Kuruş

Der-zimmet-i Kazanlı Karyesi'nde kısrak

Adet:2

Koyun(?)

Adet:1

KIYMETİ:120 Kuruş

Der-zimmet-i ortakda nısf kısrak behâ: 20 Kuruş

Der-zimmet-i karye-i mezbûrede inek

Adet:1

Dana

Adet:1

öküz

Adet:1

KIYMETİ:34 Kuruş

Kebîr ve sağır divan şiltesi

Adet:3

KIYMETİ:35 Kuruş

Kebîr mangal

Adet:1

KIYMETİ:15 Kuruş

Cem'an yekûn: 3000 kuruş. Yalnız Üçbin Kuruştur

Düyûn-ı müsebbet Tokadlı Ahmed Efendiye 1100 Kuruş Guremâdan 398 Kuruş

Düyûn-ı müsebbet Yakub Beğ oğlu ve Topal Osman oğlu'na 650 Kuruş Guremâdan 234 Kuruş 37 Para

Düyûn-ı müsebbet def'a Topal bâ temessük 300 Kuruş Guremâdan 108 Kuruş 13 Para

Düyûn-ı müsebbet Meydan Emînesine(?) bâ temessük 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para

Düyûn-ı müsebbet Mumcu Hacı Halil Ağa'ya 500 Kuruş Guremâdan 181 Kuruş 27 Para

Düyûn-ı müsebbet Hacı İsmail Ağa'ya 1800Kuruş Guremâdan 650 Kuruş

Düyûn-ı müsebbet Saniye Hatuna 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para

Düyûn-ı müsebbet Mühürdaroglu'na bâ temessük 140 Kuruş Guremâdan 52 Kuruş 13 Para

Düyûn-ı müsebbet Safiye Hatuna bâ temessük 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para

Düyûn-ı müsebbet Karayılan kızan 105 Kuruş Guremâdan 37 Kuruş 8 Para

Düyûn-ı müsebbet Mehterbaşı Emin Ağa'ya 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para

Düyûn-ı müsebbet Karayılan kızı Zeyneb Hatuna bâ temessük 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para

Düyûn-ı müsebbet tarafının kefaletiyle 90 Kuruş Guremâdan 32,5 Kuruş

Düyûn-ı müsebbet Bekir Çavuş oğluna 360 Kuruş Guremâdan 105 Kuruş

Düyûn-ı müsebbet Hacı İsmail Ağa kefaletiyle Hacı Hüseyin Efendiye 500 Kuruş Guremâdan 181 Kuruş 7 Para

Düyûn-ı müsebbet Veliyyü'n-naim-i kefaletiyle 220 Kuruş Guremâdan 79 Kuruş 6 Para

Düyûn-ı müsebbet Hadice Hatun 80 Kuruş Guremâdan 29 Kuruş 3 Para

Düyûn-ı müsebbet Cemâl oğlu gelinine 100 Kuruş Guremâdan 36 Kuruş 5 Para
 Düyûn-ı müsebbet Hazinedar İbrahim Ağa'ya 260 Kuruş Guremâdan 94 Kuruş
 Düyûn-ı müsebbet Mardinli hanesine 725 Kuruş Guremâdan 261 kuruş 15 Para
 Düyûn-ı müsebbet Tiryakinin oğlu Mehmed Ağa'ya 140 Kuruş Guremâdan 50 kuruş 25 Para
 Düyûn-ı müsebbet Bezm Koca Ağa'ya 43,5 Kuruş Guremâdan 15 Kuruş 28 Para
 Düyûn-ı müsebbet Sarraf oğullarına 78 Kuruş Guremâdan 28 Kuruş 16 Para
 Düyûn-ı müsebbet Bezzaz Tuman oğluna 27 Kuruş 10 Para Guremâdan 9 Kuruş 33 Para
 Düyûn-ı müsebbet Mumcu Karabet zimmiye 19 Kuruş Guremâdan 6 Kuruş 34 Para
 Düyûn-ı müsebbet Derzi Agob zimmiye 23 Kuruş Guremâdan 8 Kuruş 12 Para
 Düyûn-ı müsebbet Çehkâna 10 Kuruş 22 Para Guremâdan 3 Kuruş 31 Para
 Düyûn-ı müsebbet Yakub Beğ oğlu'na 10 Kuruş Guremâdan 3,5 Kuruş
 Düyûn-ı müsebbet Tuzcu İbrahim'e 10,5 Kuruş Guremâdan 3 Kuruş 26 Para
 Düyûn-ı müsebbet Hoca İbrahim Efendiye 15 Kuruş 30 Para Guremâdan 5 Kuruş 27 Para
 Düyûn-ı müsebbet Oduncu h'âl-il Beşeye 47,5 Kuruş Guremâdan 13 Kuruş 13 Para
 Düyûn-ı müsebbet Bakırcı Ağa'ya 10 Kuruş Guremâdan 3,5 Kuruş
 Düyûn-ı müsebbet Taşcı-zâde Beğ oğlu'na 25 Kuruş Guremâdan 9 Kuruş
 Düyûn-ı müsebbet Tahmise 149 Kuruş Guremâdan 53 Kuruş 31 Para
 Düyûn-ı müsebbet Yulanik Zimmiye 343 Kuruş Guremâdan 121 Kuruş 12 Para
 Cem'an yekûn 8376 Kuruş. Yalnız Sekiz bin üç yüz yetmiş altı Kuruş düyununa cemi'dir.
 'Ömer Tâhir el-müvelhilâfe bi-medine-i Sivas 'afâ 'anhu nemekahu'l-fakir ileyhi 'azze şânühû
 Harrere hâzihi'd-defteri bi-ma'rifeti'l-eh'âl-i 'Osman el-kadı bi-medine-i Sivas 'afâ 'anhu
 nemekahu'l-fakir ileyhi 'azze şânühû

SSS, 4/257

Recep Paşa Efendimizin ibkâ emr-idir

Dûstûr-ı mükerrer müşîr-i müfehham nizâmû'l-âlem müdebbir-i umûru'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmû'l-enâm bi'r-re'yis-sâ'ib mümmehid-i bünyânü'd-devlet-i ve'l- ikbâl müşeyyed-i erkânü's-sa'âdet-i ve'l-iclâlu'l-mahfuf bi-sunûfî 'avâtıfı'l-meliku'l hâla Sivas valis vezirim Recep Paşa edâmallâhu te'âla iclalehu tevki'-i refi'-i hûmâyun vasıl olacak ma'lum ola ki Sen vûzerâ-yı îzamımın bir er ve namdarı ve velâley-i fihâmımın umûr-ı dine ve kâr-güzâri ve hamiyet ve şî'âri olub her vecihle müstehakk-ı 'inayet ve sayeste-i âtifet olduğun ecilden zıkr olunan Sivas eyaleti bundan akdem sana tevcih ve hâla üzerinde olmağla hakkında mezid-i inâyet-i aliye-i şahane ve mezid-i re'fet-i seniyye-i padişahanem zuhûra getirülüb işbu bin iki yüz on üç senesi Şevvalü'l-mükerrerminin dördüncü gününde şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hûmâyun şevket-makrûnum mücebince eyalet-i mezkure yine sana ibkâ ve mukarrer kılınmağla kema-kân mutasarrıf olmağın emr-im olmuştur. Buyurdum ki hatt-ı hûmâyun-ı inâyet makrûnumla sâdır olan ferman-ı celilü'l-kadrim ve ibkâ ve mukarrer kılındığı üzere zıkr olunan Sivas eyaletine mutasarrıf olub zabt u rabtında ve reâya ve berâyanın himayet ve siyâniyete ve sair ferman-ım olan hidmâd-ı aliyyemin eda ve temşit ve tekmiline bezl-i iktidar ve sa'y-ı bişmar eyleyüb min bâd fukara-ı ra'ıyyet ve sükkânı vilayet ve memlekete ber-vech-i ahd zulm ve teaddi ve tecavüzden bekâyet ihzaz ve ictinâb eyliyesin Şöyle bilesin alamet-i şerifeye î'timad kılasın . Tahriren fi'l-yevmi'r-râbi min şehr-i şevvalü'l-mükerrer li sene selase aşer ve mi'eteyn ve elf (1213)

ve iftiyhârü'l-emâcid ve'l-ekârim cami'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassû bi-mezid-i 'inâyeti'l-meliki'd-dâim

Dergâh-ı mu'âllâm kapucubaşlarından

Bi-makam-ı Kostantiniyye mahrusa

Kad vâsıl ileyna fi 15 Rebiü'l-âhir sene 1213

SSS, 5/318

Zimminin Recep Bey'e der-'ahd olunduğu emrin kaydıdır

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkam ma'adinü'l-fezâi'l ve'l- kelâm Sivas kadıları zide fazlehüm tevkî'ı refi'ı hûmâyunun vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Enderun-ı Hûmâyunum Ağalarından Hafız Ali ve Abuzer Gaffari Hasan zide mücerrihuma ile hisse-i hassamdan Ali ve Süleyman Fevzi zide kadruhuma divan-ı hûmâyunuma arzu hal idüb Erzurum ve Kars caniblerinden tüccar taifesinin işтира ve mübâya'a eyledikleri kara sığır ve camus hayvanlarından Sivas sancağında vâki Zara ve Yarhisar mabeynlerinden alunagelen bac u kırtıl mukâta'a'a rûsûmatı berat-ı şerif-i 'âlişanımla ber-vech-i mâlikâne uhdelerinde olub mukâta'a'a-ı mezburun ez-kadimi-i zaman-ı zabt Muharrem gurrasinden olub bin iki yüz dokuz senesi Muharremi gurrasinden sene-i mezbure gelince bir sene-i kâmile zabt u rabt eylemek üzere iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim dergâh-ı mu'âllâm kapucubaşlarından Recep Bey dame mücerrihuya der-uhde olunub lakin rûsûm-ı mezkurun vakti tahsilinde ecânibden ve mütegalibden bazı kimesneler te'addi ve rencide ve mal-ı mîrinin kesr ve ba'is olduklarından bahsle fima-ba'd hilâf-ı şurut-ı berat ve muğâyir-i emr-i 'âlişanım vüzera ve mir ü mirân ve mir livâ ve ayân-ı vilayet ve sâir ehl-i vezâyifesi tarafrlarından buyurmamağa dahl ve müdahale ve ta'arruz olunmayub virdikleri zabt temessükü mücebince mültezim-i mûmâ-ileyh ma'rifetile vakt ve zamanıyla rûsûmat-ı mezkure cem' ve tahsil ve ahz u kabz itdirilmek üzere emr-i şerif-im sudûruna istid'a-yı inayet eyledikleri ecilden hazine-i âmiremde mahfuz başmıhasebe defterlerine nazar olundukda Medine-i Sivas mûzafe'atından Zara ve Yarhisar rûsûm-ı mevkûfe-i bâc u kırtıl kara sığır ve camus mukâta'asının senevi bin beş yüz gurus malı ve zaman-ı zabt-ı Muharrem gurrasinden olub beher sene malın hazine-i âmireme eda ve kalemiyesün virüb hesabın görmek üzere on iki bin gurus mu'accele ile mûmâ-ileyhin ber-vech-i uhdelerinde olduğu ve bu makûle mâlikâne ashab-ı tarafından ber-vech-i iltizam mukâta'a'a der-uhde eyleyüb zabt u rabtı için senesi tasrihiyle memhûr-ı iltizam-ı temlûk ahz eyleyen ber müceb-i temlûk zabt ve şurût-ı berat-ı 'âlişanım mücebince mahsulat ve rûsûmatın ahz u kabz ve cem ve tahsiline tarafı aherden bir daha müdehale itdirilmemek için emr-i şerif-im virilmek şurûtundan idüğü der-kenar olmağla imdi şurût mücebince amel olunmak ferman-ım olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerif-imle vardukda bu bâbda sâdır olan emr-im üzere amel idüb dahi mukâta'a'a-ı mezburun senevi ol mikdar gurus malı zabtı muharrem gurrasinden olub beher sene malın hazine-i âmireme eda ve kalemiyesin virüb hesabın görmek üzere ol mikdar gurus mu'accele ile mûmâ-ileyhin ber-vech-i uhdelerinde

olduğu ve şurutu vech-i meşrûh üzere hazine-i âmireme defterlerinde mukayyed olmağla siz ki kuzât-ı mûmâ-ileyhimsiz şurût-ı muharrere-i mezkure mûcebince amel ve hareket ve malikâne ashab-ı mûmâ-ilehyin sene-i tasrihiyle virdikleri memhur ve ma'mûliye-i zabt temlûkü mûcebince mukâta'a-ı mezburu mûmâ-ileyh Recep dame mücerruhuya zabt u rabt ve berat-ı 'âlişanım şurût-ı mûcebince vâki olan ve mahsûlat ve rûsûmatın ahz u kabz ve cem ve tahsil itdirüb hşlâf-ı şurût-ı muğâyır-ı emr-i 'âlişanım taraf-ı aherden bir daha müdahale ve ta'arruz itdirmiyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife î'timad kılasız Tahriren fi'l-yevmi's-sâni 'aşer Muharrem li-sene tisâ ve mi'eteyn ve elf (1209)

Bi-makam-ı Kostantiniyye mahruse

Kad vâsıl ileyna fi 23 Rebiü'l-âhir sene 1209

SSS, 16/37

Kuruca ova tabir olunan mahal an asl Sivas ili kazasından bir toprak olub Zaralı-zâde ecdadından Osman Paşa Sivas ili kazası nâibinin hüccet-i şer'iiyesi ve Köprülüoğlu zeameti dahilinden olduğundan ağasının tapu tezkeresiyle bir çiftlik bina idüb ve şurada burada haneler ikâdıyla bir karye itmiş ve karyeyi mezkurenin öte canibinde bir çay olub o çayın öte tarafı Erzurum toprağı bu tarafı Kuruca ova toprağı olarak kadimden nehri mezkur sınırları imiş ve karye-i mezkurenin ahalisi çoğaldıkça Sivas ilinde olan toprak kendülerine vefâ etmeyüb sınır olan ırmağın öte giçesinde olan toprağı zirâate muhtaç olmuşlar ve o toprağın ağalığı dahi Andıras Beğlerinden Kara Beğ nam kimesnenin olduğundan bir vâfir-i zemin mûmâileyhten tapu idüb almışlar ve Osman Paşa dahi ol vakit ahali karyeye 55 kile buğday olarak tohumluk virmiş ve sonra Paşa-yı mûmâ-ileyh ile Andıras Beği Kara Beğ beyinlerinde şu vecihle mukavele itmişler ve karar virmişler ki bu karye bir çiftlikten ibaret bir mahâl olub ve ahalisi şurada burada tecemmü olunmuş bir takım kimesnelerdir ve bunların tekâlif ve miriye kudretleri yoktur diyerek Osman Paşa'nın virmiş olduğu 55 kile buğdayı karye ahalisine maktu idüb gerek Erzurum toprağından zirâat olunan mahalden ve gerek karye-i mezkurenin vaki olduğu Sivas ili toprağıyla Osman Paşa'nın mülkü olan mahalden sene be sene zahire-i mezkur Osman Paşa tarafına virilmesine ve yine bu iki topraktan hasıl olan taşirin başka(?) birisi Kara Beğ tarafına öşür olarak itâ olunmasına ve bundan başka tapu ve sair tekâlif gibi şeylerin karye-i mezkur ahalisinden iltimasına karar virilüb ba-Hüccet-i şer'i bu vecihle şurût düşürmüşler ve iş bu maktu usulü Osman Paşa'nın fevtinden sonra Mehmet Paşa'ya ve Recep Paşa'ya ve andan Said Beğ Efendi'ye işâr idüb yüz elli seneden berü carî olarak bu şurût ve usul üzere 55 kile hinta bu tarafa ve iki toprağın öşrü Andıras Beyleri tarafına virilüb sâir tekâlif bu temlikin Od yakmaz- zâdeler'in tahrik ve iğfâliyle karye-i mezkur ahalisi maktuları olan hintayı Said Beğ tarafına virmemek daiyesine düşerek Koyluhisar'a birkaç hane tütün kayd ittirderek maktu mezkure cevap virmekte oldukları iş bu balâ tahrir olunmuş kağıtlar muhtas(?) Es-Seyyid İbarhim Hazretleri emr-i üzere kayd olunur bir vecihle olduğunu Zara karyesinden Veli Mehmet bin Süleyman ve Çulcu oğlu Bekir Ağa takrir eyledikleri kayd-ı şud

CEVDET DAHİLİYE 7496

Anadolu valisi sabık Feyzullah Paşa'nın Anadolu eyâlet-i imdâd-ı seferiyyesi olan bekâyasının tahsili için virilen ferman sûretidir.

Divân-ı hûmâyûn kalemine mahfuz ahkam defatır-ı ferman-ı Ali Hacı oğlu Pazarı'na nakl olunub matlub olan emr-i kayd-ı nişan-ı hûmâyûna mevcut değildir. Ferman devletlü inâyetlü sultanım hazretlerindir

Bu defa Tatar ili Hacı oğlu pazarına gönderilen kağıtlardan olmağla inha mahalline bakılıb altına kayd derkenar oluna 16 Şaban 1183

Kütahya naibi eyâlet-i Anadolu'da vaki kuzat ve nüvvâb-ı ve Kütahya mütesellimi Abbas ve bu hususa mübaşir tayin olunan zide mecduhumâya ve ayanı veledine hüküm ki eyâlet-i ve elviye masraflarını hengamı seferde tayin kılınan imdâd-ı seferiye ve hazariyye gibi taksit itibar olunmayıp def'âten tevzi-i ve yerlü yerinden cem ve tahsil olunmasını mukaddemâ seferiyye tahsili babında sâdır olan evâmîr-i şerifemde zikr ve tasrîh ve Anadolu valilerine eyalet-i Anadolu'dan virilimesi iktizâ iden imdad-ı seferiyyenin tahsili için sâdır olan emr-i şerifim mücebince sefer-i hûmâyûnuma me'mur Anadolu valisi vezirim Feyzullah Paşa edâmallahu te'âla iclâlehu dahi seferiyye-i merkumenin kabzı için tarafından Selam Ağasını îrsal ve ol dahi tahsiline intizâman sen ki mütesellim-i mûmâileyhsin yanında meks ve aram idüb seksen üç senesini duhûl ideli ve mûşârunileyhin seferiyyesinin tahsili için emr-i şerifim sâdır olalı eyyâm vâfire olunmuş iken ne mûşârunileyh tarafına bir akçe gelüb ve ne ba'zı havale eylediği mahalde vîrilüb hâla tahsili lazım gelenler zimmetlerinde kalmağla umûr-ı seferiyyesini edâdan kemâl-i 'usret ve tahsili için te'kidi hâvi emr-i şerifim sudûruna muhtaç olduğu mûşârunileyh ordu-yu hûmâyûnuma 'arz-ı haliyle inhâ ve eyalet-i mezbureden iktizâ iden seferiyyesi makeddamâ sâdır olan emr-i şerifim mücebince sen ki mütesellim ve mübâşir-i mûmâileyîmasız ma'rifetiniz ile yerlü yerinden 'alâ eyyi hâl 'aceleten tahsil ve tarafından kabzına me'mur-ı edâ ve teslim itdirilmek üzere te'kidi hâvi emr-i şerifim sudûrunu istid'â eylediği ecilden siz ki mütesellim ve mübâşir-i mûmâileyîmasız makeddamâ sâdır olan emr-i 'âli mücebince her ne mikdar bekâya kalmış ise bilâ tevkif yerlü yerinden 'alâ eyyi hâl 'aceleten tahsile ve bir ferd virmezden ta'allûk ve muhâlefet itdirilmemek

fermanım olmağın imdi siz ki Mevlana ve sair mûmâileyîmsiz ber minvâl-i muhârrer mûşârûnileyhin eyâlet-i mezburda her ne mikdar seferiye bekâyası kalmış ise makeddamâ sâdır olan emr-i şerifim mücebince yerlü yerinden bilâ tevekkûf ‘aceleten ‘alâ eyyi hâl tahsil ve tarafından kabzına me’mur tamamen edâ ve teslim itdirilüb ‘avk-ı te’hirden ve ihmal ve müsâmahadan ve makeddamâ sâdır olan emr-i şerifime muğayır vaz ve hareket begâyet tehâşi ve mücânebet olunmak babında ferman-ı ‘alışanım dâdır olmuştur deyu emr-i şerife yazılmıştır. Fi Evâil-i Cemâziü’l-Âhir sene 183

Telhis mucebince divanı hûmâyunda mü’ekkid emr-i tahrir ve başmuhasebeye ilm-i haberi verilmek buyuruldu 2 Ramazan 1183

Arz-ı bendeleridir ki

Sabıka Anadolu valisi olup ve Dimetoka’da memuru meks ve ikamet olan merfu’l- vüzerâyâ Feyzullah Paşa’nın işbu sene-i mübarekede Anadolu eyâletinden sefer-i hûmâyûna me’muren ordu-yu hûmâyuna vürûd ve hubutundan avdetine dek idare-i mesârif-i dairesi için hisse hisse varidât eyâleten edâ eylemek vechile ordu-yu hûmâyun hazine sinde mesârif-i seferiyye-i mahsus vukutu mevcudede ba temessûkât istikraz ve makbuzât-ı baş muhasebeden derkenar olduğu üzere elli dokuz bin kuruşa baliğ olup hasbü’l- iktiza eyâlet-i mezbureden ma’zûl ve vüzerây-ı merfu’u olmak takribiyle eyâlet-i Anadolu’dan virilmesi iktiza iden imdâd-ı seferiyyesi bekâyasından tahsil ve istifaya muhtâç olup Evâhîr-i Cemâziye’l-âhirde mûşârûnileyhin iltimasına binaen tahsil Kütahya mütesellimi Abbas Ağa kullarına ihâle ile hükkâma ve ayâna hitaben divân-ı hûmâyûndan sâdır olan emr-i ‘âlîde hengâm-ı seferde tayin ve tahsis kılınan imdâd-ı seferiyyesinde mikdar ve hazariye gibi taksit itibar olunmayub def’ate tevzi ve tahsili ferman olunmasına ne mûşârûnileyh tarafına ne havale eylediği mahallere bir akçe vormeyüb lazım gelenler zimmetlerinde kaldığını inha ber minvâl-i muharrer eyâlet-i mezburede her ne miktar bekâyası kalmış ise mukaddem sâdır olan emr-i şerif mucebince yerlü yerinde cem ve tahsil ve tarafından kabzına me’mure teslimi ve tekid ve isticâl olunub lakin miktarı seferiyye ve bekâyası mahallinde sicillat-ı muhakemede mukayyed ve malum olmaktan naşı mütesellim-i mûmâileyh marifeti ve bir kulları mübaşereti ile mahallinde her ne miktar bekâya ve mevcudu var ise bila kusur zahire ihrac ve duyunu miriyesi için tahsil ve teknil ve hazine-i amireye teslim itdirilmek üzere ikizasına göre divân-ı hûmâyunumdan müekkid emr-i şerif tahrir ve baş muhasebeye ilm-ü haberi vermek babında ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerininindir.

اشتیاقی در این باب و در این باب
 شخصی مزبور خاندانی و اقربا و تعلقاتی طرفدارانه ایالت آخر توجیه اولی و در
 بعضی خبری که کونیند اهل آن ممکن است و فرصت بین اولی و اولی و انقباضات
 مسموعی اولی و توجیه ضبط و ربط ممکن است و در وقت اشکار و وجود مظالم انقباضات
 صانت امرین هر قدر تفصیلات اولی و این است و در این اختلاطی موجب حالت اولی و در وقت
 نظام و این است و تفصیلاتی که در این است و در این است و در این است و در این است
 متعاقباً بر قطعه امر عالی احسان بوزیایوب مفسد مزبور است اسناد سعادتمند
 رفی و نادینی مخصوصی مفوض زای عالی ایدوکی

منابر اینک کوری قصه کینه نزولین قضا مزبورده ساکی آتو ایلانام کینه
 حقیقتی مواد متعدده فی منضم بنی التي قطعه عرض حال ویرایوب حضور این
 عقد اولی و این مجلس شرع شد و این مرقوم احضار اولی و این بالمرافعه حقوق خصمانه
 و مزبور در منفردی اشکار اولی و این کینه کیفتی علما و صلح و سارون سوال اولی
 اوت دن برو مقرر کناس و ساعی بالفساد و اظلم عباد اولی و این بالمواجهه شهادت
 اتمارید قبل شرع و ویرایوب حجت شرعی و قوای شرعیه موجب حجت شرعی و قاضی
 ترتیب اولی و این و یکبارده ساکی اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 و اهل طریقتی عرضی و محضر ویرایوب ویرایوب اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 او کیدن زیاده انواع تعدیات خالی اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 مراغه و احقاق حق ایچون همی اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 ماعد اوت دن برو مقرر کناس و ساعی بالفساد اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 حجت شرعی و قوای شرعیه موجب حجت شرعی و قاضی
 چو شرعیه ناک ایکی قطعه مهر ناری حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی
 طرفه ارسال اولی و این حجت شرعی موجب حجت شرعی و قاضی

CEVDET DAHİLİYE 7439

Hâla Sivas valisi vezir-i mükerrerem izzetlü Mehmet Paşa hazretleri tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsâsıdır. 4 Şevval Sene 1165

Bundan akdem müşârûnileyhe irsâl olunan kâime-i âsâf-î müşârûnileyhin Samsun'dan Köprü tarafına vürûdu esnasında vasıl olmağla levend ve hırsız ve sâir eşkıyadan adem-i emniyeti müşir bâzı şâkîlerin huzur-ı humâyûna ref'i ruk'a ile tezellüm-i hal eyledikleri enba ve turûk ve mesâlikin teminine ihtimam idilmesi tenbih olunmuş def-i tasallut eşkıya hususuna bi-gâyet sây ve dikkat olunmak için dahil-i eyaletinde olan mîr-i mîrân ve voyvodalar ve mütesellimler ve sâir zâbitâna bundan akdem Samsun tarafından müekkid buyurulduklar tahrir ve tesyir itmekle müşârûnileyh Amasya civarına gelince Sivas ve Tokat taraflarından vürûd idenlerden istifsar eylediklerine binâen müşârûnileyh Rum-ili tarafına sefineye râkib olduğu esnada derûn-ı eyaletinde eşkıya makûlesinin güzer itdiği muhakkak olub Anadolu'ya ubûr ideliden beru eşkıyadan bir ferdin güzer itmesi vaki olmadığına müşârûnileyh tahsili vukuf idüb ancak sabıkan Tokat voyvodası Tokatlı Katiroğlu Ahmet nam kimesne hâla der-saadette olub sırran ücretiyle bâzı sahte şâkîler tedarik ve rikâb-ı kâm yâb-ı hüsrevâneye ref'-i ruk'a-i iştikâ itdirdiğini yakînen haber vermeleriyle şahs-ı merkûmun müzevvir ve sahtekâr olduğu cümle eyalet ahalisinin ma'lumları olduğuna binaen merkumun hilaf-ı inhâ tahrik ve tezvirile vaki olan iştikâ mahz-ı kizb ve iftira olduğu şahs-ı mezbur hanesi ve akraba ve ta'alukâtı taraflarına eyalet-i âhere tevcih olundu deyu bazı haberler göndermekle ahali-i memleketin ve fırsat beyn olan erâzil ve eşkıyânın mesmu'ları oldukça zabt-u rabt-ı memleketde usret âşikâr ve vücûh mezâlim-i eşkıyâdan sıyânet emrinde her ne kadar taksirat olunmaz ise dahi ihtilali mucib hâlet olduğundan nizam-ı vilayetin tahsilinde te'assüf bedîdâr olmağla müşârûnileyhe istiklâl-i tâmmı müş'ir bir kıt'a emr-i âl-î ihسان buyrulub müfsid-i mezburun asitâne-i sa'âdetden ref'i ve te'dîbi hususu müfevviz-i rey-i 'âli idüğü müşârûnileyin Köprü Kasabasına nüzulünde kaza-i mezburda sâkin Abu Ağa nâm kimesne hakkında mevadd-ı müteaddideyi mutazammın beş altı kıta arzuhâl virülüb huzurlarında akd olunan meclis-i şer'i şerife merkum ihzar olunmağla bi'l-murâfa'a hukuk-ı husemanı ve mezburun mefsedeti aşikâr olduğundan keyfiyeti ulemâ ve sulehâ ve sâirden sual olundukda öteden beru muzırru'n-nâs ve sâ'î-i bi'l-fesad ve ezlemu ibâd olduğunu bi'l-muvacehe şehadet itmeleriyle kibel-i şer'den virilen huccet-i şer'iyye ve fetvâ-yı şerife mucebince cezayı sezâsı tertip olduğun ve Niksar'da sâkin olub mukaddema katlini mucib hüccet-i şer'iyye ve kadı ve ahali tarafından arz ve mahzar virilen Burunsuzoğlu Ömer bir

dürlü ıslah-ı nefis itmeyüb evelkiden ziyade envâ'-ı te'addiyatdan hâlî olmadığına binâen ahalinin istirhâmıyla murâfa'a ve ihkak-ı hak için habs olunub üzerine mevadd-ı müte'adide sabit olduğundan mâ'adâ öteden beru muzırru'n-nâs ve sâ'î-i bi'l-fesad olduğun cümle ahali şehadet itmeleriyle huccet-i şer'iyye ve fetvâ-yı şerife mucebince ceza-yı sezası tertip olunup zikr olunan hüccec-i şer'iyyenin iki kıta suretleri hîn-i iktizâda ibrâz olunmak için kapu kethüdâsı tarafına irsal olunduğun tahrir ider.

CEVDET DAHİLİYE 10352

[illegible]

CEVDET DAHİLİYE 10352

Sabıkan Sivas valisi olup bu defa avâtıf-ı aliye-i hüsrevânenen müceddeden Anadolu Eyaleti kendisine tevcih olunan Zaralı-zâde vezir Mehmet Paşa'ya hüküm ki

Sen ki, vezir-i müşârûnileyhsin, Anadolu Eyaleti bâ-hatt-ı hümayûnu şevket makrun sana tevcih ve ihsanım ve bir an akdem mansıbına azîmete vürûd ile zabt-u rabt-ı memlekete kıyâm eylemen fermanım olmağın me'muriyetini mü'şir işbu emr-i şerifim isdâr ve ile irsâl olunmuşdur. İmdi vüsûlünde bir an akdem yerinden kalkub doğru giderek me'kulât ve meşrubatını fukaradan meccanen almayub rızalarıyla satanlardan narh-ı cârîleri üzere alarak ve etbâ ve adamlarını bir hoşça zabt-u rabt iderek mansıbın olan Kütahya'ya varub zabt-u rabta mübâderet ve tayin olunan hazariyye ve hâsların mahsulüne kanaât ve dairen halkını anınla idareye dikkat ve ihtimam ile hıfz u hirâset-i memleket ve te'min-i ahali ve raiyete ve icrâ-yı ahkâm-ı adâlete bezl ve sây ve kudret eyleyesin şöyle ki, bir ferde zûlm ve te'âddi eylediğin sem'-i mülûkâneme vâsıl olursa bundan akdem def'i mezâlim hakkında sâdır olan hatt-ı hümayûnumun mazmûn-ı münîfî hakkında icrâ olunacağı mukadder olmağla âna göre basîret ve bir an akdem mansıbına vürûda bezl-i tâb ve kudret idüb rehâvet ve taksîr ve tekâsülden ve esnâ-yı râhda fukara-yı raiyyete zûlm-ü te'âddi ve gadır vukuûndan bi-gâyet tehâşî ve mücânebet eylemen bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuşdur.

Fi Evâsıt-ı Zilhicce sene 1169

HH 24873

بادشاه

نعم وزیر

لطف الله بآنانك خیریه نظر حاجی یوسف او غلبه كن دمنه بشی ظهور اینش بوضوح قریب نفی قضایا بنویسند کوره ساجه و ارمیه
 بقدرتك بربریه نفايت اينك بوزاع تكون انش مولى الیهك نفايت قهریه بیدیدین اولوب دفع قبل و قالی کیده بر قاج ای قهریه
 اقامت الیوم

و نفعتم اضم

شوکلو کرمانلو مرآتو قدرتلو
 معلوم همایونه موکانه ری بوردیغی اوزره اما سیلمی ساجه حاجی یوسف او غلبه كن عینک مسلکی هنکامده فقرای دیت و کنه مملکت نظم و تدبیر انرا
 اولدیفه نایا مسلک مذکورک آفره اهل سیه مرقومک مصارف مملکتده طولی قضایا حاسبه سیوس و لیبی لطف الله بآنان قورلی و حضوره
 اما سیلمی اقلیدر حاضر اولدق حاله معرفت سرعله بوجه نفی دیت اولدق و فیتنه حقوق صحیح ظهور ایدر بخصیل و سردار و کفیت بوظرف
 اشعار اولدق و نکره کنوی تقیه و ارسال و قطعه امر عالی صادر و نیار و نیشی بودف سیوس و لیبی شادیه قورلیک جوئی حاوی بر قطعه قائمسی و رود
 شادیه قورلیک خطا با مقدمه ای قطعه امر عالی صادر و نیار و نیشی بودف سیوس و لیبی شادیه قورلیک جوئی حاوی بر قطعه قائمسی و رود
 ایدوب مالده ذکر اقله و امر شریفنک طرفه و حویلله موجب مرقوم حاجی یوسف او غلبه كن عینک قدر اقله مصارف و قورلیک بیکانه بیکانه قرانت و حاوی اولدق
 سیوسه جب و نزد متادیده عقد اقله مجلس سرعه طرفیه حاضر اولدق حاله ذکر اقله مصارف و قورلیک بیکانه بیکانه قرانت و حاوی اولدق
 هر بر صرقل مقبول و عدم مقبولی ذال اولدق و ایچنده عدم قبول و سرداری اقله فقط اوده اوج بیک سو قدر غرض اولوب اولدق
 بوند اوجیه حسب الطریقه اما سیلمی دمه روز غنی اولدق طریقه و لیبی ضرر و یا دوج و طوفی بجا قوری مصرفی بکریا نانک مصارف ساقورلی ایدر
 منم مرقومک نفس عاقل و مدنی و بوجیه مرقومک دمنه شرعا بر نه ثابت اولوب مقیمه خن اینه قیل و قال و نمازعه دخی اهلای
 مرقومک بربریه واقع اولدق و مرقوم حاجی یوسف او غلبه كن عینک اکرار اوده سیه سوجه اشتغال نزد متادیده مکت و توقیف قندلیغی تحریر و اشعار
 مواظبت اوزره اولدق و مرقوم حاجی یوسف او غلبه كن عینک قاعده مذکوره مرقوم معا یوفور شراب ایدر ببولوه ایدر عرض و تقیم قندلیغی
 امتش و لطفه و بربریه و امر مذکوره قورلیک ایدر ببولوه ایدر عرض و تقیم قندلیغی
 محاط علم عالی بوردقده امر ذیله شوکلو کرمانلو مرآتو قدرتلو و نفعتم اضم بادشاه حضرت لیکدر

HH 24873

Benim Vezirim

Lütfullah Paşanın tahririne nazaran Hacı Yusufoglundun zimmetine bir şey zuhur etmemiş bu surette Kıbrıs'a nefyi iktiza etmez göre sabık ve lahık müfyidlerine beraberlerine nefaniyat etmelerinden bu niza-i tekevvün itmiş mümâileyhin menfaası kayseriyeye tebdil olunup refi kabl kıylı kal için birkaç ay kayseriye gidip ikamet eylesin şevketli kerametli muhabbetlü kudretli veliniğmeti efendim

Malumu hümâyun mülükâneleri buyrulduğı üzere Amasya mütesellimi sabık Hacı Yusufoglu Ali'nin mütesellimliği hemkanında fukarâyı raiyet ve sekene-i memleket zulm ve teaddisi inhâ olunduğuna bina'en mütesellimlik mezkurunda ahâra ahalisi ile merkumun mesarifi memlekettten dolayı iktiza iden muhasebesi Sivas valisi Lütfullah Paşa kulları huzurunda Amasya ahalisinden iktiza edenler hazır oldukları halde ma'rifeti şer'le ber vechi tedki rûyet olunarak zeâmetlerinde hukûk-ı sayiha zuhur ider ise tahsir ve istirdad ve keyfiyet bu taraf işar olundukta mezkure kendisi ta'yin ve irsâl olunan çavuş mübaşeretiyle Kıbrıs'a nefy ve iclâ olunmak üzere muadelet efzâ-i sudûr olan irâde-i saniye şahaneleri mucebince müşârûnileyh kullarına hitaben mukaddimce iki kıt'a emr-i 'âli isdâr ve tesyir olunmuştur. Bu def'a Sivas valisi müşârûnileyh kullarının cevab-ı havî bir kıt'a kâimesi vurûd idüb mealinde zikr olunan evâmir-i şerifenin tarafına vusûliyle mucibince merkum Hacı Yusufoglu Ali ve Amasya ahalisinin sair iktiza idenler muhasebe defterleri ile beraber Sivas'a celb ve nezd müşârûnileyh akd olunan meclis-i şer'i de tarafın hazır olundukları halde zikr olunan mesârif defterleri beyân kırâ'at ve havî oldukları her bir mesârifin makbuliyeti ve adem-i suâl olundukta içinde adem-i kabul ve istirdât-ı iddia evzan fakat on üç bin şu kadar kuruş olub ol dahi bundan akdemce hesabü't-târik Amasya'dan mürûr itmiş olan Trabzon valisi Hüsrev Paşa ve Bolu, Kastamonu sancakları mutasarrıfı Bekir Paşa'nın mesarif mesarifatları olarak mütesellim-i merkumun nefsine aid olmadığı ve bu cihetle merkumda zimametinde şer'a bir nesne tabet olmayub mukaddimce tehaddüs iden kıyl-ı kâl ve münazâ dahi ahali-i merkumanın birbirleri ile vaki olan münasefe ve mübâyetlerinden neşet itmiş ise de el-halet duhanehi cümlesi bir taraf olarak mecmû fukarâ da'vat-ı hayriyey-i padişahânelerine ve mevâziyet üzere olunduklarını ve merkum Hacı Yusufoglu Ali tekrar irâde-i seniyye sunuhuna intizar nezdi müşârûnileyh mekzu ve tevkif kılındığını tahrir ve işar itmiş olmağla virilen evâmir-i mezkure manzur-u meali mefsuru şehriyârieleri buyrulamak için arz ve takdim kılındığı muhatilmi 'âlileri buyruldukda emr-i ferman şevketlü kerâmetlü muhabbetlü kudretlü velî niğmetim efendim padişahım hazretlerindir.

SSS 29/166-168

164

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript page. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines. The script is dense and cursive, characteristic of historical Persian manuscripts. The page number '164' is written in the top right corner.

[illegible]

SSS 29/166-168

Bais-i tastîr hurûf oldur ki

Medine-i Sivas mahallâtından Uryân-ı Müslim Mahallesinde sâkin iken bundan akdem irtihâl-i dâr-ı bekâ iden Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılardan rif'atlü Mehmet Sa'id Beğ Efendi ibn necli'l-merhum Receb Paşa nâm müteveffânın verâseti zevce-i menkûha-i metrukesi Şemsi Hanım ibnet-i Mehmet Ağa ve Şemsinur Kadın bint Abdullah ile sulbî kebîr oğulları Abdullah Beğ ve Receb Bahri Beğ ve sulbîye-i kebîre kızları Fatma ve Sâniye hanımlara münhasıra olduğu lede'ş-şer'-i enver zâhir ve nümâyan oldukdan sonra verese-i kibârın taleb ve iltimâsı ve mârifet-i şer'le tahrir ve terkîm ve bey'ne'l-vereseti bi'l-farîzati'ş-şer'iiyeti tevzî ve taksim def'teridir ki, ber-vech-i âtî zikr ve bey'an olunur. Hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' min şehr-i Şa'bânî'l-mu'azzam sene ihdâ ve seb'in ve mi'eteyn ve elf 1271

Basma yüzlü yün memlü kebîr cedîd yasdık

Adet:13

Birim Fiyatı: 25 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ: 325 Kuruş

Sağîr basma yüzlü yasdık

Adet:6

Birim Fiyatı:10 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ:60 Kuruş

Basma yüzlü köşe minderi

Adet:6

Birim fiyatı: 22 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ:132 Kuruş

Kırmızılı müsta'mel sağîr ve kebîr ihram

Adet: 4

KIYMETİ:120 Kuruş

Basma mahad

Adet:4

Birim Fiyatı: 25 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ: 100 Kuruş

Kebîr ve sağîr mak'ad şiltesi

Adet: 2

KIYMETİ: 250 Kuruş

Müsta'mel sağîr nakışlı kilim

Adet: 3

KIYMETİ: 900 Kuruş

Soba ma'a tahtası

Adet: 3

KIYMETİ: 25 Kuruş

Mir'at

Adet: 1
KIYMETİ: 30 Kuruş

Kebîr çalar sa'at
 Adet: 1
KIYMETİ: 150 Kuruş

Basma yüzlü kebîr döşek
 Adet: 4
KIYMETİ: 400 Kuruş

Kutnu döşek
 Adet: 1
KIYMETİ: 120 Kuruş

Basma yorgan
 Adet: 2
KIYMETİ: 100 Kuruş

Sevâî yorgan çiçekli yorgan
 Adet: 1
KIYMETİ: 150 Kuruş

Basma yüzlü yüz yastığı
 Adet: 3
KIYMETİ: 40 Kuruş

Mâî çarşaf
 Adet: 1
 Kilim parçası
 Adet: 1
KIYMETİ: 25 Kuruş

Sade çekmece ve mikras ma'a kütük
KIYMETİ: 15 Kuruş

Yasdık örtüsü
 Adet: 3
KIYMETİ: 20 Kuruş

Kebîr şam'adan
 Adet: 2
 Feke şam'adan
 Adet: 1
 Tabla
 Adet: 2
KIYMETİ: 100 Kuruş

Kehribar çubuk takımı

Adet: 6

Sarma çubuk

Adet: 6

KIYMETİ: 300 Kuruş

Müsta'mel cur

Adet: 2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Yün memlü müsta'mel kadife yasdık

Adet: 13

Birim Fiyatı: 50 Kuruş

KIYMETİ: 650 Kuruş

Basma yüzlü kebîr yasdık

Adet: 2

KIYMETİ: 30 Kuruş

Basma yüzlü koşuk yasdığı

Adet: 8

KIYMETİ: 100 Kuruş

Kebîr minder

Adet: 3

KIYMETİ: 250 Kuruş

Ala çuka mak'ad

Adet: 4

Ma'a havlusu ve yasdık yüzü ve peşkir

KIYMETİ: 300 Kuruş

Def'a Mak'ad şiltesi

Adet: 4

KIYMETİ: 350 Kuruş

18 sandıklı müstamel orta

Adet: 1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Kilim altı kisesi

Adet: 1

Dehliz kilimi

Adet: 1

Kiçe

Adet: 1

KIYMETİ: 120 Kuruş

Kebîr mir'at

Adet: 3

KIYMETİ: 750 Kuruş

Sağır mir'at

Adet:2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Mertebânî kebîr sandıklı tâ'ime

Adet: 24

Birim Fiyatı: 25 Kuruş

KIYMETİ: 600 Kuruş

Sağır mertebânî tabak

Adet: 14

Birim Fiyatı: 10 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ: 150 Kuruş

Bayağı bey'az tabak

Adet: 36

KIYMETİ: 100 Kuruş

Eski madenî hoşab tası

Adet:5

Birim Fiyatı: 10 Kuruş

KIYMETİ: 50 Kuruş

Yoğurt tası

Adet:12

KIYMETİ: 40 Kuruş

Bardak ve kase (ve) tas

Adet:27

KIYMETİ: 150 Kuruş

Hoşab

Adet: 5

KIYMETİ: 000 Kuruş

Sağır hoşaf kâsesi

Adet: 60

Birim Fiyatı: 7,5 Kuruş

TOPLAM FİYATI: 450 Kuruş

Eski maden gülsuyu kabı

Adet: 1

KIYMETİ: 15 Kuruş

Sağır reçel tabağı

Adet: 28

KIYMETİ: 56 Kuruş

Kebîr çalar sâ'at

Adet: 1
ma'a çiçek
Adet: 1
KIYMETİ: 1200 Kuruş

Sandalye
Adet: 1
KIYMETİ: 50 Kuruş

Silebend
Adet: 1
Başlık
Adet: 3
KIYMETİ: 30 Kuruş

Sim kahve ibriği
Adet: 1
KIYMETİ: 300 Kuruş

Sırmalı semeretli (?)
Adet: 1
Kurşun kabı
Adet: 1
En'am kabı
Adet: 1
KIYMETİ: 250 Kuruş

Sim çilek
Adet: 1
ve el
Adet: 1
KIYMETİ: 50 Kuruş

Sim ve maden gülâbdan
Adet: 1
Buhurdan
Adet: 1
KIYMETİ: 100 Kuruş

Kırmalı çekmece
Adet: 1
KIYMETİ: 40 Kuruş

Sim yeşk başı (?)
Adet: 2
KIYMETİ: 25 Kuruş

Sim kaşık
Adet: 10
Sağır kaşık

Adet: 2

KIYMETİ: 475 Kuruş

En'âmı Şer'if

Adet: 1

HEDİYESİ: 100 Kuruş

Sîm Tabak

Adet: 6

Dirhem: 60

KIYMETİ: 180 Kuruş

Abanos sakal tarağı

Adet: 6

KIYMETİ: 20 Kuruş

Hıbâice

Adet: 1 çift

KIYMETİ: 200 Kuruş

Kabak kehribar takım

Takım: 1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Sîm bilezüklü şişhane tüfenk

Adet: 1

KIYMETİ: 150 Kuruş

Teneke tabak

Adet: 1

KIYMETİ: 15 Kuruş

Sedefli çekmece

Adet: 1

KIYMETİ: 50 Kuruş

Sade çekmece

Adet: 1

KIYMETİ: 100 Kuruş

Futa sofra takımı

Adet: 1

KIYMETİ: 250 Kuruş

Sevâî sofra altı

Adet: 1

KIYMETİ: 150 Kuruş

Müsta'mel futa sofra takımı

Adet: 1 (?)

KIYMETİ: 25 Kuruş

Müsta'mel çiçekli sofrta takımı

Adet:1

KIYMETİ: 15 Kuruş

Müsta'mel basma sofrta takımı

Adet :2

KIYMETİ: 40 Kuruş

Çekmece

Adet:1

KIYMETİ: 10 Kuruş

Tahta sanduk

Adet: 1

KIYMETİ: 15 Kuruş

Basma sofrta takımı

Takım: 2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Havlu

Adet: 4

KIYMETİ: 20 Kuruş

Yaka makramesi

Adet: 6

KIYMETİ: 100 Kuruş

Abdest futası

Adet:

KIYMETİ: 100 Kuruş

Abdest havlusu

Adet: 1

KIYMETİ: 10 Kuruş

Yaka makramesi

Adet:5

Ma'a boğça

KIYMETİ: 40 Kuruş

Bir kat çamaşur

Ve kadife işlik

KIYMETİ:60 Kuruş

Sîm kahve takımı zarf

Adet: 14

Fincan

Adet: 4

Tabak

Adet: 1

KIYMETİ: 400 Kuruş

Sîm Buhurdan

Adet: 1

Gülabdân

Adet: 1

Tatlı kâsesi

Adet: 1

Kaşuk

Adet: 1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Basma minder yüzü

Adet: 8

KIYMETİ: 50 Kuruş

Fes

Adet: 1

KIYMETİ: 10 Kuruş

Mendil Çarşaf

Adet: 5 top

KIYMETİ: 100 Kuruş

Cibinlik (?)

Adet: 1

KIYMETİ: 100 Kuruş

Müsta'mel çarşaf

Adet: 1

KIYMETİ: 10 Kuruş

Bey'az bez Halebî

Adet: 10

KIYMETİ: 15 Kuruş

Bezden pencere perdesi ma'a boğça

KIYMETİ: 6 Kuruş

Abdest futası

Adet: 2

KIYMETİ: 20

Keten çarşaf

Adet: 3

KIYMETİ: 50 Kuruş

İpekli çarşaf

Adet: 10 (?)

KIYMETİ: 300 Kuruş

Bey'az bez çarşaf

Adet:2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Sâ'at zenbereği

Adet:1

KIYMETİ: 10 Kuruş

Selvi sandık

Adet:1

KIYMETİ: 60 Kuruş

Diyarbakir şitarisi

Adet: 2 top

KIYMETİ: 120 Kuruş

Siyah kaşık

Adet:1 deste

KIYMETİ: 10 Kuruş

Penbezâr hâlâyî çamaşur

Adet:12 kat

Birim Fiyatı: 62,5 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ: 1000 Kuruş

Çevre Yemeni

Adet:20

Birim Fiyatı: 7,5 Kuruş

KIYMETİ:150 Kuruş

Uçkur

Adet:26

Ma'a boğça

KIYMETİ: 200 Kuruş

Def'a bir kat çamaşur

KIYMETİ:50 Kuruş

Lahor şal

Adet:1

KIYMETİ: 1200 Kuruş

Gögez çubuklu Kirman şalı

Adet:1

KIYMETİ: 150 Kuruş

Müsta'mel ufak çubuklu Horasan şalı

Adet:1

KIYMETİ: 300 Kuruş

Kebîr çubuklu Horasan şalı

Adet:1

KIYMETİ:600 Kuruş

Peşkir havlu

Adet:7

Ma'a boğça

Birim fiyatı

KIYMETİ: 70 Kuruş

Kahve tabağı örtüsü

Adet:1

KIYMETİ: 50 Kuruş

Kavık örtüsü

KIYMETİ: 100 Kuruş

Yorgan yüzü

Adet:1

KIYMETİ: 50 Kuruş

Don

Adet:1

Gömlek

Adet:2

Boğça

Adet:1

KIYMETİ: 20 Kuruş

Duhan kisesi

Adet:11

Akçe kisesi

Adet: 2

Kise (?)

Adet:1

KIYMETİ: 100 Kuruş

Sevâî ufak entari

Adet:1

İşleme hırka

Adet:1

Boğça

Adet:1

KIYMETİ: 250 Kuruş

Hamam takımı havlu

Adet:2

Boğca

Adet: 2

KIYMETİ: 150 Kuruş

Tulum alma(?) kürk

Adet:1

KIYMETİ: 1000 Kuruş

Tirem(?) kısa kürk

Adet:1

KIYMETİ: 35 Kuruş

Hurdevat Kürk

Adet:1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Gümüş kablı çekmece

Adet:1

KIYMETİ: 500 Kuruş

Zer zarf

Adet:1

KIYMETİ: 500 Kuruş

Zer tazsiye(?) kutusu

Adet:1

KIYMETİ: 100 Kuruş

Sağır çalar sa'at

Adet:1

KIYMETİ: 400 Kuruş

Kehribar çubuk takımı

Adet:1

KIYMETİ: 50 Kuruş (?)

Kapaklı sahan

Adet:14

KIYMETİ: 350 Kuruş

Yaldızlı kapaklı sahan

Adet:1

Çorba tası

Hoşaf tası

Adet:3

KIYMETİ: 360 Kuruş

Tabak

Adet:12

Çorba tası
Adet:1
KIYMETİ: 80 Kuruş

Hamam Tası
Adet:2
Su tası
Adet:1
KIYMETİ: 20

Teneke duhan tablası
Adet:5
KIYMETİ: 25 Kuruş

Sağır duhan tablası
Adet:7
KIYMETİ: 21 Kuruş

Kebîr şam'adan
Adet:1
KIYMETİ: 400 Kuruş

Feke (?)
Adet:8
KIYMETİ: 80 Kuruş

Sağır ve kebîr polad tepsi
Adet:11
KIYMETİ: 100 Kuruş

Kebîr sarı sini
Adet:1
Sarı abdest leğeni
Adet:1
İbrik
Adet:1
Mangal
Adet:1
KIYMETİ: 1200 Kuruş

Kebîr nühas sini
Adet:1
Ağırlık: 5 Kıyye
Adet:1
KIYMETİ: 100 Kuruş

Kaba çadır
Adet:1
KIYMETİ: 250 Kuruş

Sağır müsta'mel halı
Adet:1
KIYMETİ: 75 Kuruş

Kilim seccade
Adet:1
KIYMETİ:20 Kuruş

Basma yüz yastığı
Adet:25
KIYMETİ:375 Kuruş

Köhne çarşaf
Adet:5
KIYMETİ: 25 Kuruş

Sevâî ve çiçekli yorgan
Adet:4
KIYMETİ:400 Kuruş

Basma yüzlü yorgan
Adet:20
KIYMETİ:500 Kuruş

Ocak başı halısı
Adet:2
KIYMETİ: 100 Kuruş

Yüz yastığı:
Adet:9
Birim fiyatı: 10 Kuruş
Sağır ve kebîr minder
Adet:14
Birim fiyatı: 15 Kuruş
TOPLAM KIYMETİ: 300 Kuruş

Basma yüzlü yastık
Adet:8
Birim fiyatı: 20 Kuruş
TOPLAM KIYMETİ: 160 Kuruş

Müsta'mel halı seccade
Adet:1
KIYMETİ: 20 Kuruş

Def'a halı seccade 'Acem
Adet:2
KIYMETİ:250 Kuruş

Bayağı halı seccade

Adet:3

KIYMETİ: 120 Kuruş

Müsta'mel kebîr sandıklı kilim

Adet:2

KIYMETİ:400 Kuruş

Kebîr müsta'mel Zile

Adet:1

KIYMETİ:100 Kuruş

Müsta'mel sandıklı kilim

Adet:1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Cedid sandıklı kilim

Adet: 1

KIYMETİ: 200 Kuruş

Yan halısı

Adet:2

KIYMETİ: 250 Kuruş

Basma yüzlü döşek

Adet:15

Birim fiyatı: 50 Kuruş

TOPLAM KIYMETİ: 750 Kuruş

Müsta'mel kutnu döşek

Adet:1

KIYMETİ:50 Kuruş

Köhne cecim

Adet:3

KIYMETİ: 30 Kuruş

Müsta'mel ihram

Adet:4

KIYMETİ: 150 Kuruş

Sivaskârî döşek

Adet:2

KIYMETİ: 60 Kuruş

Köhne yorgan

Adet:2

KIYMETİ:40 Kuruş

Köhne kutnu yasdık yüzü

Adet:22

KIYMETİ:30 Kuruş

Rumili febreli götlük ma'a köhne esb

KIYMETİ:300 Kuruş

Mak'ad şiltesi yüzü

Adet:2

KIYMETİ:20 Kuruş

Müsta'mel Rumi yasdık yüzü

Adet:7

KIYMETİ:20 Kuruş

Kırmızı bez top

Adet:7 top

KIYMETİ: 50 Kuruş

Ehram yasdık

Adet:8

Adet: 20(?)

KIYMETİ:180 Kuruş

Kebîr minder

Adet:4

KIYMETİ: 100 Kuruş

Diz yorgan

Adet:2

KIYMETİ:40Kuruş

Köhne çuka mak'ad

Adet:2

KIYMETİ: 40 Kuruş

Şilte mak'ad

Adet:2

KIYMETİ: 200 Kuruş

Sağîr yasdık

Adet:3

Penbe minder

Adet:1

KIYMETİ:40 Kuruş

Köhne yorgan

Adet:3

KIYMETİ:60 Kuruş

Döşek

Adet:1
 Yorgan
 Adet:1
 Yasdık
 Adet:1
KIYMETİ: 100 Kuruş

Müsta'mel Kıbrız basması yasdık
 Adet: 20
 Birim fiyatı: 16
KIYMETİ: 320 Kuruş

Koltuk yastığı
 Adet:4
 Birim fiyatı:15
TOPLAM KIYMETİ: 60 Kuruş

Kebîr mak'ad şiltesi
 Adet:4
KIYMETİ: 400 Kuruş

Köşe minderi
 Adet:4
KIYMETİ: 100 Kuruş

Şilte köşe minderi
 Adet:2
KIYMETİ: 40 Kuruş

Müsta'mel kilim
 Adet:6
KIYMETİ:150 Kuruş

Sedefli sağır çekmece
 Adet:1
KIYMETİ: 25 Kuruş

Köhne Kıbrız basması
 mak'ad ma'a saçağı
 Adet:3
KIYMETİ:100 Kuruş

Kiçe
 Adet:1
KIYMETİ:40 Kuruş

Kebîr Tokat mangal
 Adet:1
 Maa tahta
KIYMETİ: 250 Kuruş

Sivaskârî basma yüzlü döşek
Adet:2
KIYMETİ: 100 Kuruş

Yüz yastığı
Adet:3
KIYMETİ:20 Kuruş

Basma yorgan
Adet:4
KIYMETİ: 100 Kuruş

Müsta'mel seccade
Adet:1
KIYMETİ: 15 Kuruş

Erzurum mangalı
Adet:1
KIYMETİ: 150 Kuruş

Dolab derununda hırdavat
KIYMETİ: 20 Kuruş

Kebîr köşe minderi
Adet:4
KIYMETİ: 80 Kuruş

Müsta'mel Zile kilimi
Adet:1
KIYMETİ: 40 Kuruş

Sağîr kilim
Adet:2
KIYMETİ: 20 Kuruş

Mâî mahad yüzü
Adet:1
KIYMETİ: 30 Kuruş

Mak'ad şiltesi
Adet:2
KIYMETİ: 50,5 Kuruş

Müsta'mel kadife yasdık
Adet:3
İhram yasdık
Adet:2
KIYMETİ: 150 Kuruş

Def'a makat şiltesi

Adet:3

KIYMETİ: 250 Kuruş

Penbe minder

Adet:2

KIYMETİ:40 Kuruş

Müsta'mel kilim

Adet:7

KIYMETİ: 250 Kuruş

Kiçe

Adet: 4

KIYMETİ: 120 Kuruş

Müsta'mel halı

Adet:1

KIYMETİ: 30 Kuruş

Sağır yasdık

Adet:2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Müsta'mel kilim

Adet:2

KIYMETİ: 20 Kuruş

Defin Çuvalı

Adet:4

KIYMETİ: 50 Kuruş

Rod

Adet:9

KIYMETİ: 6000 Kuruş

Esb

Adet:2

KIYMETİ: 1000 Kuruş

Camuş İneği

Adet:1

KIYMETİ: 250 Kuruş

Misafir yorganı

Adet:3

KIYMETİ: 100 Kuruş

Müsta'mel döşek
 Adet:2
 Yasdık
 Adet:6
KIYMETİ:120 Kuruş

Köhne Çul
 Adet:4
KIYMETİ: 30 Kuruş

Büyük Yazlıkda kadife yasdık
 Adet:18
 Birim fiyatı:40
KIYMETİ:760 Kuruş

Kebîr köşe minderi
 Adet:2
KIYMETİ: 50 Kuruş

Def'a koltuk yasdığı
 Adet:2
KIYMETİ: 20 Kuruş

Çuka mak'ad
 Adet:4
 Köhne ihram
 Adet:1
KIYMETİ: 120 Kuruş

Def'a mak'ad şiltesi
 Adet:6
KIYMETİ: 280 Kuruş

Müsta'mel dimi orta kilim
 Adet:3
KIYMETİ: 100 Kuruş

Kebîr çalar sa'at
 Adet:1
KIYMETİ: 100 Kuruş

Bey'az bez perde
 Adet:8
KIYMETİ: 160 Kuruş

Kahve takımı beher
 KIYMETİ: 50 Kuruş

Müsta'mel döşek

Adet:4

KIYMETİ: 100 Kuruş

Müsta'mel yorgan

Adet:4

KIYMETİ: 80 Kuruş

Müsta'mel kilim

Adet:2

KIYMETİ: 40 Kuruş

Köhne ve müsta'mel eğer

Adet:2

KIYMETİ: 40 Kuruş

Odanın hurdevat

KIYMETİ: 200 Kuruş

Hurdevat-ı hane

KIYMETİ: 250 Kuruş

Ezgır vakfı Konak

Adet:1

KIYMETİ: 40000 Kuruş

Zara'da sınır nihayetinde nısf hissesi

KIYMETİ: 10000 Kuruş

Müsta'mel koşucu esbabı

KIYMETİ: 7500 Kuruş

Taşhan önündeki bahçe bahası

KIYMETİ: 4500 Kuruş

Sivas İli Kazası mezbûrda müteveffâyı mûmâ-ileyhin mevcûd zâhiresi ba defteri hinta

Birim fiyatı: 218 Kuruş

Adet: 40

KIYMETİ: 8720 Kuruş

Ve yine kurâlarda mevcûd olan

Kile :16

KIYMETİ: 280 Kuruş

Bezirci tarlasında bir mikdâr bahçe

KIYMETİ: 1000 Kuruş

Kovan

Adet:7
 Birim fiyatı:30 Kuruş
KIYMETİ: 210 Kuruş

Zara Karyesi'nde Mehmet oğlu'nda
 Davar :30
 Birim fiyatı: 25
 750 Kuruş

Zara Karyesinde Mağruc oğlu'nda dâvâr : 35
 Birim fiyatı: 25
 875 Kuruş

Nühas leğen :5
 İbrik: 5
 Güğüm: 2
KIYMETİ: 250 Kuruş

Fenar
 Adet:1
 Kantar:1
 Saran(?) :1
 Terazü:1
KIYMETİ: 40 Kuruş

Sarı Hasan çiftliğinde tay:8 kısırak:1 ma'a beşar(?) tay
KIYMETİ: 1350 Kuruş

Yarım keşine(?) koşu öküzü:1
KIYMETİ: 80 Kuruş

Araba: 1
 Ma'a
 Takımı: nısf
KIYMETİ: 100 Kuruş

Erkek ve dişi dana :nısf
KIYMETİ: 50 Kuruş

Kara sığır ineği : 3 nısf
KIYMETİ: 100 Kuruş

Keşiş oğlu Torusta inek:1 ... inek: 1
KIYMETİ: 100 Kuruş

Ve yine Torusta
 öküz
 Adet:1
 Camus

Adet:1

Araba ma'a takımı

Adet:1

KIYMETİ: 600 Kuruş

Dana:1

Kısrak: 2

KIYMETİ: 300 Kuruş

Kiçe:5

KIYMETİ: 125 Kuruş

Der zimmeti hanımı mûmâ-ileyhânın fûruht eylediği nühas

63 Kıyye

KIYMETİ: 1000 Kuruş

Der zimmeti Bayat karyesi müyatasında

KIYMETİ: 500 Kuruş

Der zimmeti Kehkar(?) Kazasında Karakuyu Karyesinde Süleyman kethüda

500 Kuruş

Kara Varton Karyesinde Köse Mehmet'te

KIYMETİ: 150 Kuruş

Der zimmeti Ağcahanlı Kanaş oğlu'nda

KIYMETİ: 50 Kuruş

Der zimmeti Vermezoğlu İbrahim'de

KIYMETİ: 400 Kuruş

Der zimmeti Sarı Hasan karyeli Meşan Oğlu Torus ve Kirkor

KIYMETİ: 1500 Kuruş

Der zimmeti Rübüklü yeri kethüdader

KIYMETİ: 200 Kuruş

Der zimmeti Elbeğli kazasında Karalı karyesinde Kaçar Osman

KIYMETİ:200 Kuruş

Sevâî entari :1 canfes iş:1 Sevâî hırka:1 ma'a boğça

KIYMETİ: 500 Kuruş

Hanım zimmetinde Kehribar takım

KIYMETİ:200 Kuruş

Evan-ı nühas takımı (?)

KIYMETİ:6725 Kuruş

Arap câriyesi:1
KIYMETİ: 2000 Kuruş

Zer ibli ma'a 100 berşan mangal
KIYMETİ:5000 Kuruş

Sîm taban kılıc
KIYMETİ: 250 Kuruş

Altmış dokuz zahiresinden Bahri Bey'in zimmetine geçüb fûruht olunan hinta: 232 kile
 KIYMETİ: 11643 kuruş
 Şa'ir 77 kile KIYMETİ: 2156 kuruş

Zâhire bahasından Ahmet Efendi Furuht idiverdiği keçi (?)
KIYMETİ: 315 Kuruş

Mehmet Ağa'nın fûruht eylediği hinta
KIYMETİ: 700 Kuruş

Altmışsekiz tekye malından furuht Bahri Bey'in zimmeti
KIYMETİ: 1140 Kuruş

Hanımı mûmâ-ileyhâ yediyle telef olan şitari entari :1 kürk:1 Kirman şalı:1
KIYMETİ: 1000 Kuruş

Şilte
Adet: 5
KIYMETİ:480 Kuruş

Yasdık
 Adet: 21
 okunamadı
 adet: 3
KIYMETİ:425 Kuruş

Tokad mangalı
Adet: 1
KIYMETİ:150 Kuruş

icmâl 154840

Minel ihrâcât

Techiz'i-tekvin mesârifi
KIYMETİ: 2150 Kuruş

Mehrine zevcetil mebrure Şemsi nur Hatun
KIYMETİ: 500 Kuruş

Mehrine zevcetü'l mezbûre Şemsi Hanım
KIYMETİ: 500 Kuruş

Müteveffa-yı müşârunileyhin zevcesi mezbure Şemsi hanımın iddia eylediği Şemsi Hanım'ın
 oğlu Abdi Beğ mübâşiren başka varisi kebîrlerin emriyle harcı imza
KIYMETİ: 52000 Kuruş

Sehm-i Esâmi
KIYMETİ: 97624 Kuruş

Hisse-i zevce-i mezbûru Şemsi Hanım
KIYMETİ: 6085 Kuruş

Hisse-i Zevce-i mezbûru Şemsi nur Hanım
KIYMETİ: 6085 Kuruş

Hisse-i Abdi Beğ
KIYMETİ: 28297 Kuruş

Hisse-i Recep Bahri Beğ
KIYMETİ: 28297 Kuruş

Hissetü'l-bint el mezbûre Fatma Hanım
KIYMETİ: 14198 Kuruş

Hissetü'l-bint el mezbûre Saniye Hanım
KIYMETİ: 14198 Kuruş

SSS 4/66

نارودی ذام رجب بست مغنی الزمر

و دستور مکرّم مشرف نظام العالم مدبر امور لجهور بالعدل انقب مشتمل هم الانام با فرای العتب
 محمد بنیان الدوله والا قبل کتبد ارکان السفاده والا بدلال المحفوف بصنوق عواطف الملك الاعلى
 سیواس والیس وزیر احمد با ادام انه قوله اجلاله و قدوة النواب والمشرعین فوجیزه
 قبرله واقع ما غوسه نایب مولانا
 سابقا سیواس مشرف قوچی بنیز در رجب بیک خلف شرف غزا و مغایر رضا اعلى ملکته و فقراى
 حق قدره انواع مظالم و قدایه جبار نه تحقیق کرده باد شاهانم اولوب میرز کور بوشلو
 رضاه انه و رضاه داورانه منافع ظهور ایدم و کات غلامرانه جردتی بدلا توقف اجزای تجازات
 نه یقینه ایجاب و اقتضا ایتمسکین تجرد جان دانه حرمه ترتیب جوکننده اخلاص و بالک
 قدیمی کتی رنجی و قلم بدل ما غوسه ی نفی و اجلاس ایدم اکتفا اولغنه میرمقوم دیوان
 هها بوم جا و سیرینه نفسین ادرینه قدوة الامائر والاقران بیاسر حسن جاویش زیر قدره ی
 ترتیب و سائر عبرة ما غوسه ی نفی و اجلا ادرینه فرمانم اوغیر خاصه امیر عباس نام
 اهدار و جاویش مرقوم ایلم ارسال اولغنه و وزیرت را ایلم کیفیت معلوم و رایت ملزوم
 اولرفق بر دجه شریع مذکور اولغنه و جاویش مرقوم ترتیب و لاخیر القادیب ما غوسه ی نفی و تغریبه
 مسارعت ایلمین و شیک ما غوسه نایب مولانا ی سولی ایلمین و صوان میرز کوری اولرفق متفقا ملک
 و اقامت انیز در دجه بلا امر ترتیب اطلاق و برخطوه محل اخره و کتبه ایرات غننده بغایت تحام
 و بجانب و وصول و اقامتینه جاویش مرقوم ایدم و در عیبه اعلام و اشارت ایلمک باندره
 فرمان علین نه صادر اولغنه و یورده
 ترتیب و وصل بولوق بر بابین و به شریع اوزر نه ترتیب یافته صدور رایت فرمان واجب الایجاب
 و لازم الاستقامت مضمون احکام مفروضه عمل و حرکت و غننده القادر جلاله ایلمین
 سولی بیکر مصلحت ترتیب اعتماد و قدس محرابی العوم اولط نه در غننه ایلمک لسته
 غننه و غننه و الف

نور علی انبیا

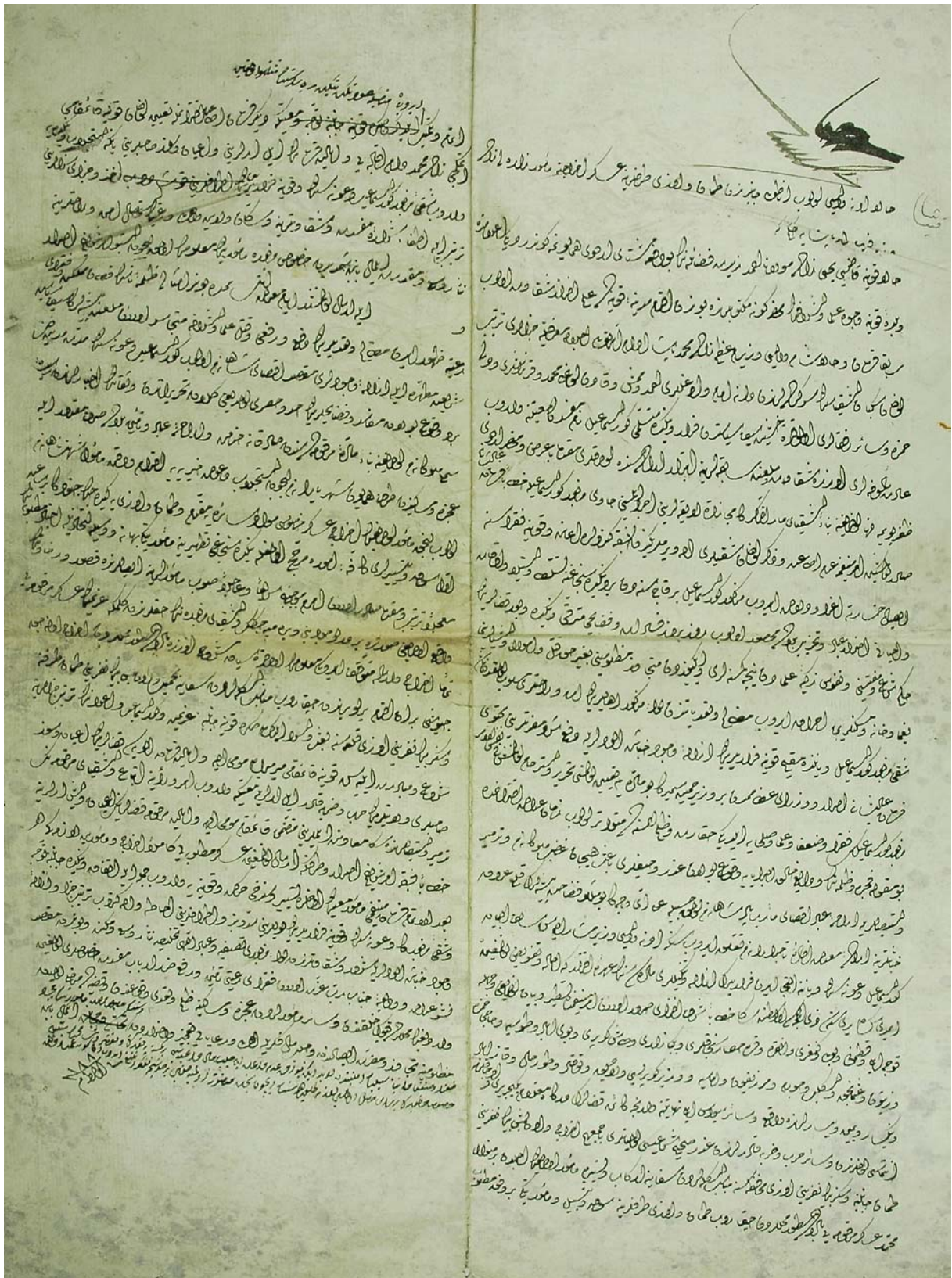
۵۸۲

SŞS, 4/66

Zaralı-zâde Recep Bey'in menfi emr-idir.

Dustûr-ı mûkerrem müşîr-i müfehham nizâmû'l-âlem müdebbir-i umûru'l-cumhûr bi'l- fikri's-sâkîb mütimm-i mehâmu'l-enâm bi'r-ra'yis-sâ'ib mümmehidi bünyânü'd-devlet ve'l- ikbâl müşîr-i erkânü's-sa'âde ve'l-iclâlu'l-mahfuf bi-sunûfî 'avâtıfı'l-meliku'l-'a'lâ Sivas valis vezirim Ahmet Paşa edâmallâhu te'âla iclalehu ve kıdvetü'l-nüvvâb ve'l-müteşerri'în Cezire-i Kıbrıs'da vâki Magosa nâibi Mevlâna zîde ilmuhû tevkî'-ı refî'-i hûmâyun vâsıl olacak ma'lûm ola ki sabıkan Sivas mütesellimi kapucubaşlarından Recep Bey'in hilâf-ı şeriât garâ ve mugâyir-i rızâ ahâlî-i memleket ve fukarâ-yı raiyyet haklarında envâi mezâlim ve teaddiyâta cesâreti tahkik gerde-i pâdîşâhanem olub mir-i merkum bu misüllü rızâullâha ve rızâ-ı daverâneme münâfî zuhur iden hareket-ı gaddarâneye cür'eti bilâ tevakkuf icrâ-yı mücazat icab ve iktiza etmişken mücerred hanedânına hürmeten tertib-i cezasından iğmâz ve yalnız Kapucubaşılığî ref' ve katlibol(?) Magosa'ya nefyi ve iclası ile iktifa olunmağla mir-i merkum Divân-ı Hûmâyunum çavuşlarından tayin olunan kıdvetü'l-emasil ve'l-akran mübaşir Hasan Çavuş zide kadrühuya terfîk ve saire ibreten Magosaya nefy ve icla olunmak ferman-ım olmağın hasseten işbu emr-i âlişânım isdâr ve çavuş-ı merkum ile irsâl olunmuştur. İmdi sen ki vezir-i müşâruleyhsin keyfiyeti ma'lum-ı dirayet melzumun oldukda ber vech-i meşruh mezkuru ahz ve çavuş-ı merkuma terfîk ve li-eceli't-te'dib Magosa'ya nefyi tağribine müs'araat eylesesin ve sen ki Magosa naibi Mevlâna-yı mûmâ-ileyhsin vüsûlünde mir-i mezkuru ol tarafta menfiyen meks ve ikamet itdürüb bilâ- emr-i şerif itlak ber-hatve-i mahalli âhire harekete î'radeti ref'inden bi gayet tehaşi ve mücanebet ve vusûlde ikâmetini çavuş merkum ile der âliyeme ilâm işaret eylemek babında ferman-ı âli şanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki hükm-ü şerif-imle vusûl buldukta bu bâbda vech-i meşruh üzere şeref yafte-i sudur olan ferman-ıma vacibü'l-ittiba ve lazımu'l-imtisâlimin bi mazmun-ı itâ'at makrûnuyla amel ve hareket ve hilâfında ilga ve mübaadet eylesesiz şöyle bilesiz alameti şerifeye î'timad kılâsız muharriren fi'l-yevmi evasıtı şehr-i Ramaznı mübarek li sene aşer ve mi'eteyn ve elf

1210

Adana valisi Zaralı-zâde Feyzullah Paşa'ya eşkıya tedibi ile ilgili gönderilen H.1188 tarihli emir BA. Cevdet Dahiliye No: 9426

بقا
 رفیقہ صدر ایدنا خدیوہ شہنشاہی و محضانی
 جلد و لکھی وزیر ملک سرتو جہر بخوی
 حضرت بہ تجب و جلالہ
 ۱۶ جلاء
 امری تحریر لکھا

Sabık Çıldır Valisi Recep Bahri Paşa'ya Van valiliği ve muhafızlığı görevlerinin tavih edilmesine dair belge BA Cevdet Dahiliye No: 5456

FOTOĞRAFLAR

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın Tokat merkezde 1752/53 (1166) yılında yaptırdığı Paşa Han'ı ad verilen handan bir görünüm

Zaralı-zâde Mehmet Paşa'nın Tokat'a bağlı Reşadiye Kazası'nın Kabalı Köyü'nde bulunan mezar taşı kitabesi

Kitabe Ali Rıza Atasoy ve Mehmet Celâlettin Atasoy tarafından 1970 yılında okunmuştur.

Kitabenin okunuşu şöyledir;

Ayn-i ibretle kıl temâşâ

Dünya bâki (değil hâşâ)

Zaralı-zâde (okunamadı) Mehmed Paşa

Ruhuna fâtiha (çok yıl yaşa)? 1170 (1756)

YENİ CAMİ

1333 yılında Mahkeme Çarşısında bulunan Sarı Hamza Mescidine Ahmet Çelebi b. Mihmad b. Simsad tarafından vakıf geliri tahsisi edilerek bazı ihtiyaçların temini amaçlanmıştır. Aynı mescid 1183 (1769) yılında Zaralı-zâde Alime binti Osman Paşa tarafından yeniden bina edilerek genişletilmiştir. Bu cami, Alime Hanım'ın kocasına izafeten Selim Ağa Cami olarak anılmıştır. Aynı cami minaresi muhafaza edilerek 1960'lı yıllarda yeniden yapıp Yeni Cami olarak isimlendirilmiştir.

HANIMIN CAMİ

Zaralı-zade Recep Paşa bu camiyi hicri 1227 (1812-1813) yılında hanımı adına yaptırmıştır. Bundan dolayı caminin adı Hanımın Cami olarak isimlendirilmiştir.